

A NÉPRAJZ TÁRGYAI A TANÍTÓKÉPZÉSBEN

DOKTORI (PhD) ÉRTEKEZÉS

A NÉPRAJZ TÁRGYAI A TANÍTÓKÉPZÉSBEN

VIRÁGNÉ JUHÁSZ NYITÓ KLÁRA

DEBRECENI EGYETEM

BTK

2012

Értekezés a doktori (Ph.D.) fokozat megszerzése érdekében
a Néprajzi és kulturális antropológia tudományágban

Írta: Virágné Juhász Nyitó Klára, okleveles etnográfus

Készült a Debreceni Egyetem Történelmi és Néprajzi doktori iskolája
(Néprajz programja) keretében

Témavezető: Dr. Ujváry Zoltán

A doktori szigorlati bizottság:

elnök: Dr.
tagok: Dr.
Dr.

A doktori szigorlat időpontja: 20

Az értekezés bírálói:

Dr.....
Dr.
Dr.....

A bírálóbizottság:

elnök: Dr.....
tagok: Dr.
Dr.
Dr.
Dr.

A nyilvános vita időpontja: 20..... ..

Én, Virágné Juhász Nyitó Klára teljes felelősségem tudatában kijelentem, hogy a benyújtott értekezés a szerzői jog nemzetközi normáinak tiszteletben tartásával készült. Jelen értekezést korábban más intézményben nem nyújtottam be, és azt nem utasították el.

Virágné Juhász Nyitó Klára

A NÉPRAJZ TÁRGYAI A TANÍTÓKÉPZÉSBN

BEVEZETÉS	7
I. A NÉPRAJZOKTATÁS KEZDETEI	9
II. ELKÉPZELÉSEK, JAVASLATOK, TANTERVEK, TANTERVELMÉLETEK A HON- ÉS NÉPISMERETI, NÉPRAJZI TARTALMAK ÁLTALÁNOS ISKOLAI OKTATÁSBAN VALÓ MEGJELENÉSÉRE	14
II.1. Bálint Sándor: Tanítóképzésünk reformja és a néprajz.....	15
II.2. Györffy István: Néphagyomány és nemzeti művelődés	16
II.3. Értékközvetítő és képességfejlesztő program	17
II.4. Ágh Zsófia: Útmutató a tárgyi és szellemi néprajz tanításához	18
II.5. Barsi Ernő: Néprajz az általános iskola kezdő szakaszában	20
II.6. Tarján Gábor: Fölnevelő hagyomány	20
II.7 Néprajzi ismertek a tanítóképzésben a '80-'90-es években.....	21
II.8 Konferenciák, tanácskozások a néprajzoktatás kérdéskörében a '90-es években	23
II.9 Összegzés a második fejezethez	31
III.TANTERVEK HON- ÉS NÉPISMERETI, NÉPRAJZI TARTALMAK SZEMPONTJÁBÓL. A KÖZOKTATÁS ÉS A TANÍTÓKÉPZÉS TANTERVEINEK VIZSGÁLATA	33
III.1. A tanítóképzés és a közoktatás tanterveiben megjelenő hon- és népismereti, néprajzi ismeretanyag 1868-1941-ig.....	35
III.2. A tanítóképzés és az általános iskolai tantervekben megjelenő hon- és népismereti, néprajzi ismeretanyag a második világháborút követően 1975-ig	56
III.3. A tanítóképzés és az általános iskolák tanterveiben megjelenő hon- és népismereti, néprajzi ismeretanyag 1975-től 1995-ig.....	62
III.4. A tanítóképzés és a közoktatás tanterveiben megjelenő hon- és népismereti, néprajzi tartalmak 1995-től	66
III.4.1. NAT.....	66
III.4.2. Kerettanterv, Hon- és népismeret modul A és B változat.....	71
III.4.3. A hon- és népismeret modul tárgy bevezetésének tapasztalatai	72
III.5. Összegzés a harmadik fejezethez	85
IV. A NÉPRAJZOKTATÁS HAGYOMÁNYAI JÁSZBERÉNYBEN A TANÍTÓKÉPZŐ FŐISKOLÁN	87
IV.1. A főiskola megalakulása	87
IV.2 Értékközvetítő és képességfejlesztő program és tanítóképzés.....	88
IV.2. Néprajzi szakkollégium.....	89
IV.4. NAT és a négyéves képzés.....	91
V. A NÉPRAJZ TÁRGYAI NAPJAINKBAN A TANÍTÓKÉPZŐK TANTÁRGYI STRUKTÚRÁJÁBAN	97
V.1. Baja, Eötvös József Főiskola Pedagógiai Fakultás	98
V.1.1. Eötvös József Főiskola Pedagógiai Fakultás története	98
V.1.2. Néprajzi tárgyak	98
V.2. Budapest Eötvös Loránd Tudományegyetem Tanító- és Óvóképző Kar.....	100
V.2.1 Eötvös Loránd Tudományegyetem Tanító- és Óvóképző Kar története.....	100
V.2.2. Néprajzi tárgyak	101
V.3. Kaposvár, Csokonai Vitéz Mihály Tanítóképző Főiskola	102
V.3.1. Kaposvári Egyetem Csokonai Vitéz Mihály Pedagógiai Főiskola Kar története	102
V.3.2. Néprajzi tárgyak Kaposvárott	103
V.4 Nagykovács, Károli Gáspár Református Egyetem Tanítóképző Főiskolai Kar	105
V.4.1. Károli Gáspár Református Egyetem Tanítóképző Főiskolai Kar története	105
V.4.2. Néprajzi tárgyak	105
V.5. Kecskeméti Főiskola	106
V.5.1. Kecskeméti Főiskola Tanítóképző Főiskolai Kar története	106
V.5.2. Néprajzi tárgyak	106
V.6 Debrecen, Kölcsey Ferenc Református Tanítóképző Főiskola	110

V.6.1. Kölcsey Ferenc Református Tanítóképző Főiskola története	110
V.6.2. Néprajzi tárgyak	111
V.7. Sárospatak, Miskolci Egyetem Comenius Tanítóképző Főiskolai Kar	113
V.7.1 Miskolci Egyetem Comenius Tanítóképző Főiskola Kar története	113
V.7.2. Néprajzi tárgyak	114
V.8. Nyíregyháza, Nyíregyházi Főiskola Pedagógusképző Kar Tanítóképző Intézet	116
V.8.1 Nyíregyházi Főiskola Pedagógusképző Kar Tanítóképző Intézet története	116
V.8.2. Néprajzi tárgyak	117
V.9. Esztergom, Vitéz János Római Katolikus Tanítóképző Főiskola	118
V.9.1. Pázmány Péter Katolikus Egyetem Vitéz János Kar története	118
V.9.2. Néprajzi tárgyak	119
V.10 Szekszárd, Illyés Gyula Pedagógiai Főiskola	122
V.10.1. Szekszárd, Illyés Gyula Pedagógiai Főiskola története	122
V.10.2. Néprajzi tárgyak	123
V.11. Szeged, Szegedi Tudományegyetem Juhász Gyula Pedagógusképző Kar Tanító– és Óvóképző Intézet.....	124
V.11.1. Szegedi Tudományegyetem Juhász Gyula Pedagógusképző Kar története	124
V.11.2. Néprajzi tárgyak	125
V.12. Szarvas, Tessedik Sámuel Pedagógiai Főiskola	127
V.12.1. Szent István Egyetem Pedagógiai Kar története	127
V.12.2. Néprajzi tárgyak	127
V.13. Összegzés az ötödik fejezethez.....	132
VI. A FŐISKOLAI HALLGATÓK NÉPRAJZI ISMERETEI - EGY KÉRDŐÍVES FELMÉRÉS EREDMÉNYEI	136
IV.1. A hallgatók néprajzi ismereteinek szintje (SZIE ABK, 2000-2010 felmérés)	139
IV.2. A hallgatók néprajzi ismereteinek szintje (10 főiskola, 2009/10. tanév, teljes minta)	140
IV.3. A válaszadók lakóhely szerinti vizsgálata	140
IV.4. A hallgatók szellemi néprajzi ismereteinek forrásai.....	142
IV.5. A hallgatók tárgyi néprajzi ismereteink forrásai	144
IV.6. A hallgatók társadalomnéprajzi ismereteinek forrásai	146
IV.7. Az iskola szerepe a néprajzi ismeretek átadásában	147
IV. 8. Összegzés a hatodik fejezethez	149
VII. NÉPRAJZI ISMERETEK AZ ÁLTALÁNOS ISKOLAI TANKÖNYVEKBEN.....	150
VII.1 Környezetismeret	151
VII.1.1. Dr. Mester Miklósné: A mi világunk. Környezetismeret munkatankönyv 1. osztály	152
VII.1.2. Dr. Mester Miklósné: A mi világunk. Környezetismeret munkatankönyv 2. osztály	152
VII.1.3. Dr. Mester Miklósné: A mi világunk. Környezetismeret munkatankönyv 3. osztály	152
VII.1.4. Dr. Mester Miklósné: A mi világunk. Környezetismeret munkatankönyv 4. osztály	153
VII. 2 Technika	154
VII.2.1. Nagy Attiláné – Palócz Ferencné: Technika és életvitel 1. osztály.....	154
VII.2.2. Nagy Attiláné – Palócz Ferencné: Technika és életvitel 2. osztály.....	155
VII.2.3. Nagy Attiláné – Palócz Ferencné: Technika és életvitel 3. osztály.....	156
VII.2.4. Nagy Attiláné – Palócz Ferencné: Technika és életvitel 4. osztály.....	157
VII.3. Ének-zene	158
VII.3.1. Lantos Rezsőné – Lukin Lászlóné: Ének-zene 1.	159
VII.3.2. Lantos Rezsőné - Lukin Lászlóné: Ének- zene 2.	160
VII.3.3. Lantos Rezsőné – Lukin Lászlóné: Ének-zene 3.	160
VII.3.4. Tegzes György: Ének-zene 4.	161
VII.4. Magyar nyelv és irodalom	162
VII.4.1. Báder Ilona: Ábécés olvasókönyv általános iskola 1. osztály.....	163
VII.4.2. Boldizsár Ildikó: Olvasókönyv általános iskola 2. osztály.....	164
VII.4.3. Irodalmi olvasókönyv általános iskola 3. osztály (Összeállította: Boldizsár Ildikó).....	165
VII.4.4. Borszéki Ágnes: Olvasási munkafüzet I. II. általános iskola 3. osztály.....	166
VII.4.5. Irodalmi olvasókönyv általános iskola 4. osztály (Összeállította: Boldizsár Ildikó).....	167
VII.4.6. Borszéki Ágnes: Olvasási munkafüzet, általános iskola 4. osztály.....	168

VII.5. Összegzés a hetedik fejezethez	169
VIII. NÉPRAJZI TÁRGYAK A TANÍTÓKÉPZÉSBEN	171
VIII. 1. Néprajzi tartalmakat közvetítő tárgyak a tanítóképző főiskolák számára, részletes leírás	171
VIII.1.1. Bevezetés a néprajztudományba	171
VIII.2 Az Ének-zene tantárgyához kapcsolódó néprajzi tartalmakat hordozó tárgyak	174
VIII.2.1 Magyar népi énekes játékok	174
VIII.2.2. Népszokások, jeles napok	176
VIII.2.3. Népzene	178
VIII.3. A vizuális kultúra tantárgyához kapcsolódó néprajzi tartalmakat hordozó tantárgy	180
VIII.3.1. Népművészet	180
VIII.4. A Magyar nyelv és irodalom műveltségi területéhez kapcsolódó néprajzi tartalmat hordozó tantárgy	181
VIII.4.1 Népköltészet	181
VIII. 5. A hagyományos paraszti életmódot ismertető tantárgyak	184
VIII.5.1. Tárgyi néprajz – Életmód	184
VIII.5.2. Tárgyi néprajz – Népi természetismeret	186
VIII.6. Az Ember és társadalom műveltségi területéhez kapcsolódó néprajzi tárgyak	188
VIII.6.1. Hagyományismeret tantárgypedagógia	188
VIII.6.2. Társadalomnéprajz	192
VIII.6.3. Hagyományismeret I.	194
VIII.6.3. Hagyományismeret II.	196
VIII.7. Összegzés a nyolcadik fejezethez	197
ÖSSZEGZÉS	199
SUMMARY.....	202
IRODALOMJEGYZÉK	206

BEVEZETÉS

Ének-zenét és néprajzi ismeretekre épülő tárgyakat – hagyományismeretet, népi gyermekjátékokat, társadalomnéprajzot, bevezetés a néprajztudományba – tanítok a Szent István Egyetem Alkalmazott Bölcsészeti Karán, Jászberényben, ahol a képzés egyik fő vonala a tanítóképzés.

Munkám során, ha egy-egy népdal eléneklése után rákérdezek a szövegre – pl.: mi a leányvásár, mi az orsó, ki a vőfély – bizony hallgatóim legalább olyan kérdőn néznek rám, mint én rájuk. Pedig később, gyakorló tanítóként sokszor kell majd hasonló kérdésekre válaszolniuk, hiszen a népdalok szövege, a mesék, mondák szövegvilága 150-200 évvel ezelőtti és még sokkal korábbi; a magyar paraszti világ munkarendje, szokásrendje, eszközei, jelképei jelennek meg benne, melyeket a mai számítógépek világában felnövő gyerekeknek meg kell magyarázni.

Egyetemi tanulmányaim és a munkám során szerzett tapasztalataim arra ösztönöztek, hogy alaposabban megvizsgáljam a néprajz tanításának hagyományait a tanítóképzésben.

A disszertáció elkészítéséhez elengedhetetlenül fontos források voltak Bellosics Bálint és Bálint Sándor témához kapcsolódó írásai, a tanítóképzés és a népiskola, majd az általános iskolák tantervei 1868-tól egészen 2001-ig a Kerettanterv életbelépéséig. Továbbá azok a tantervek, tantervelméletek, melyek az 1980-as évektől a közoktatásban helyet kaptak, illetve a gyakorlatban is működtek vagy működnek ma is.

Egy komplex vizsgálati módszerre van szükség, ezért a tanítóképzők tanterveiben megjelenő tantárgyak néprajzi, népeleti vonatkozású tartalmi elemzése mellett párhuzamosan bemutatok egy-egy népiskolai, majd általános iskolai tantervet is, hogy megfelelően lássuk: a közoktatás törvényi erejű tantervekkel szabályozott elvárásaira a tanítóképzés tantárgyi struktúrája milyen módon válaszol.¹ Továbbá, hogy a népismereti, néprajzi ismeretanyag ezekben a tantervekben, tantárgyi struktúrában milyen szinten jelenik meg, illetve részét képezi-e az oktatás anyagának.

A témához kapcsolódó további kutatásokat a Szent István Egyetem Alkalmazott Bölcsészeti Karán Jászberényben, valamint az ország más tanítóképző főiskoláinak bevonásával végeztem azzal a céllal, hogy információkat szerezzek arra vonatkozóan,

¹ Tekintettel a vizsgálat kereteinek komplexitására és a törvényi szabályozásra, jelen munka csak az országhatáron belüli magyar tanítóképzésben megjelenő néprajzi tárgyak, ismeretek oktatásának bemutatására vállalkozik. Egy jövőbeli feladat, munka célja lehet a határainkon kívül élő magyarság, valamint a hazai nemzetiségek néprajzoktatásának ismertetése.

milyen néprajzi tartalmú tárgyakat oktatnak az adott intézmények különböző tanszékein. Előzetes ismereteim és feltételezésem szerint a néprajzi ismeretanyag rendezetlenül, esetlegesen kap helyet egy-egy főiskolai tantárgy anyagában, figyelmen kívül hagyva a közoktatás irányát meghatározó dokumentumoknak - NAT és a Kerettanterv – az elvárásait.

Fontos, vizsgálandó kérdésként merült fel az is, hogy a főiskolai hallgatók milyen néprajzi ismeretekkel rendelkeznek, hiszen az általános iskolákban használatos tankönyvek jó része tartalmaz néprajzi, hagyományismereti jelenségeket, ismeretanyagot, amelyeket, mint fentebb már jeleztem, meg kell magyarázni. A kérdőív a néprajztudomány három fő területére: szellemi, tárgyi és társadalomnéprajzra vonatkozva méri fel a hallgatók ismeretét. A főiskolai hallgatók néprajzi ismereteire vonatkozó kérdőívek elemzésével, és az általános iskolák használatában lévő tankönyvek - néprajzi tartalomra vonatkozó – elemzésével bizonyítani lehet a néprajzi ismeretek jelenlétének fontosságát a tanítóképzésben.

Oktatási munkámnak és dolgozatomnak is az a célja, hogy a kutatási eredményeket felhasználva egy olyan néprajzi tantárgyi csomagot készítsek, melynek tárgyait a tanítóképző főiskolákon folyó oktatáshoz a műveltségterületek anyagához lehet kapcsolni, s kiegészítik az adott tárgy ismeretanyagát a vonatkozó néprajzi ismeretekkel. Remélve ezzel azt, hogy az új tanítógeneráció alkalmassá válik azoknak a kollektív értékeknek a tovább hagyományozására, melyek évszázadokon át a magyar műveltség részét képezték, s melyek ma is nemzeti múltunk, jelenünk, jövőnk kultúrájának alapját adják.

Ennek a kutatási tervnek az alapján állt össze dolgozatom struktúrája, mellyel reményeim szerint bizonyítani tudom, hogy a néprajz tárgyainak fontos értékközvetítő, értékmentő szerepe van a tanítóképzésben, s szükség lenne törvényi úton is biztosítani azt, hogy a néprajz a tanítóképzők tantárgyainak sorában ne csak választható, hanem kötelező, alapozó tantárgy legyen. Még biztatóbb volna az a jövő számára, ha a néprajzot – az érdeklődő hallgatók – mint önálló műveltségi területet is választhatnák.

I. A NÉPRAJZOKTATÁS KEZDETEI

A 19. század elején a néprajzi érdeklődés kialakulásával párhuzamosan még nem jött létre az az intézmény, mely biztosíthatta volna a jövő számára a megfelelő ismeretekkel rendelkező néprajzi szakembert.

A népi kultúra ismertetését olyan neves szakemberek vették a kezükbe, akik maguk is érdeklődéssel, elhivatottsággal fordultak a néprajzi kutatás, gyűjtés felé, s feladatuknak tekintették, hogy előadásaikkal felkeltsék hallgatóik érdeklődését a magyar népi kultúra iránt.

Főiskolai szinten az első néprajzi, pontosabban népköltészeti előadásokat Erdélyi János tartotta a sárospataki református kollégiumban az 1860-as években.²

A pesti egyetemen Toldi Ferenc, Gyulai Pál, Katona Lajos tartottak szemináriumot a folklór témakörében. A földrajz tanszéken pedig Hunfalvy János Egyetemes néprajzi ethnographya címmel tartott előadást a világ népeiről.³

1898-1919 között Hermann Antal a kolozsvári egyetemen tartott néprajzi előadásokat. Hallgatói közül Györffy István, Viski Károly, Solymossy Sándor és Szendrey Zsigmond élethivatásul választották az etnográfát. Györffy és Solymossy munkásságuk során azzal a kérdéssel is foglalkoztak, hogy a néprajz milyen módon vonható be az iskolai oktatásba.⁴

Magyarországon az első néprajzi tanszék Szegeden 1929-ben létesült. A tanszék vezetője Solymossy Sándor lett 1929-1934-ig. A tanszék munkáját Ortutay Gyula, Tálasi István, Gunda Béla, Bálint Sándor neve és munkája fémjelezte. Bálint Sándor 1947 és 1965 között a tanszék vezetését is ellátta.⁵

Ebben az időszakban, amikor a néprajzi gyűjtés még gyerekcipőben járt, tanítók, tanárok arra ösztönözték diákjaikat, hogy a népi hiedelmeket, népszokásokat, népköltészeti alkotásokat gyűjtsék össze lakóhelyükön és annak környezetében. A 19. század közepéről fennmaradt források alapján tudjuk, hogy középiskolás diákokat is bevontak néprajzi gyűjtésekbe. Ezek közül a legkiemelkedőbbek:

² Kósa 1989: 134-135.

³ Kósa 1989: 134-135.

⁴ Kósa 1989: 134-135.

⁵ Kósa 1981: 6-7.

- Csaplár Benedek piarista tanár 1850-1860 körül Szegeden és Nyitrán gyűjtött népi hiedelmeket, melyeket Ipolyi Arnold rendelkezésére bocsátott, a készülő magyar mitológiához.⁶
- A marosvásárhelyi református kollégium diákjai 1859 és 1864 között Szabó Sámuel vezetésével kb. 900 tételből álló népköltési anyagot gyűjtöttek össze.⁷
- A 19. század végén Lázár István, a nagyenyedi Református Kollégium tanára leíratta diákjaival szülőföldjük népszokásait és népköltészeti alkotásait. Ő fogalmazta meg talán legelőször, hogy a népi kultúra ismerete hazaszeretetre nevel, ezért a középiskolai oktatás részévé kell tenni.⁸

1907-ben Helsinkiben megalakult a Folklor Fellows (folklórkutatók szövetsége), ennek magyar osztálya 1911-ben jött létre, s a Magyar Néprajzi Társasággal karöltve nagyszabású gyűjtést szerveztek, melynek célja, hogy közép- és felsőfokú tanintézetek diákjai lakóhelyük népszokásait, népköltészeti, népi hiedelemanyagát gyűjtsék össze. Sebestyén Gyula terve szerint a legjobb gyűjteményekből kötetek készültek volna a Magyar Népköltési Gyűjtemény részére. E gyűjtési anyagból – a tervek ellenére – azonban csak a Nagyszalontai gyűjtés jelent meg Szendrey Zsigmond szerkesztésében 1924-ben.⁹

Az 1900-as évek elején számos középiskolában tovább folytatódnak a néprajzi gyűjtések, így például a debreceni kollégium tanítóképzős diákjai által N. Bartha Károly irányításával, a munka összefoglalása, a Magyar Néphagyományok 1931-ben jelent meg.¹⁰

Erdélyi középiskolások gyűjtésének az összefoglalása az 1939-ben Kolozsváron megjelent: „Adatok a téli néphagyományaink ismertetéséhez” című munka.

A néprajz középiskolai tantárggyá tétele már századunk elején megfogalmazódott, hiszen a Néprajzi társaság már 1918-ban kérelmezte a néprajz középiskolai tantárggyá vételét, de az akkor nem valósult meg. 1934. évi XI. tc. alapján készült tanterv pedig a néprajzot a földrajz tantárgy keretében vezette be.¹¹

Bálint Sándor 1937-ben írt tanulmányában melynek címe „Tanítóképzésünk és a néprajz”, a tanítóképzők kiemelt szerepére hívja fel a figyelmet.¹²

⁶ Gulyás 1995: 417.

⁷ Kósa 1981: 5.

⁸ Gulyás 1995: 417.

⁹ Kovács 1979: 188-189.

¹⁰ Baloghné 2002: 10.

¹¹ Gulyás 1995: 418.

¹² Bálint 1937: 107.

A néprajz fontos alapvető szerepére Györffy István 1939-ben írt „A néphagyomány és a nemzeti művelődés” című művelődéspolitikai tervezetében tért ki. Hangsúlyozza, hogy a néprajzot nem önálló tárgyként kellene tanítani, fontos lenne, hogy a különböző tárgyakat áthassa a népi elmélet is.

„A középiskolákba nemcsak önálló tantárgyként óhajtjuk bevinni a népismeretet, hanem valamennyi tantárgy alapjává kívánjuk tenni, így a vallási órákban a néplélektant, társadalomnéprajzot, a magyar órákban a néphagyományt, a népi művelődést, a társadalomrajzot, település- és népiségtörténetet, a földrajz órákban a településföldrajzot, tárgyi néprajzot, az ének- és zeneórákban a népzene, a tornaórákban a népi játékokat, táncot stb. minden középiskolai tantárgynak a néphagyományból kell kiindulnia, az egész tanmeneten azon alapelveken kell végighúzódnia az első osztálytól egészen az érettségi vizsgáig.”¹³

Györffyn kívül Bálint Sándor és Tálasi István is hangsúlyozta a népismeret fontosságát az oktatásban. Tálasi a tantárgyakon belül érvényesülő néprajzi szemlélet mellett már felveti a tanórákon kívüli lehetőségeket is, sőt a tankönyvkérdést is szóba hozza, valamint a középiskolai tanárképzés kérdését is.¹⁴

A fenti elképzeléseknek sem a hely, sem az idő nem kedvezett. A két világháború között a néphagyomány, a falusi közösség élete és az oktatás elválik egymástól. A néprajz leginkább szakköri vagy pályázati munkák révén kapott szerepet az iskolákban.

A népi kultúrában jelenlévő lehetőségeket a cserkészmozgalom is felfedezte, s ebben nagy szerepe volt Karácsony Sándornak. Az ő kezdeményezésére indult meg a regőscserkész mozgalom. Az 1930-ban megjelent Regös Káté a néphagyományok összegyűjtésére és továbbéltetésére buzdította a fiatalokat. A népmesék, népdalok gyűjtésének, tanulmányozásának érdekében ismertette a finn földrajztörténeti folklórgyűjtő iskolát és a magyar népdalgyűjtést. A könyvbe Györffy István Cserkészlet és néprajz címmel írt egy fejezetet. A regőscserkészlet néprajzi gyűjtő tevékenysége hosszú évtizedekig kihatótt.

1939 nyarán Kiskunhalason a Györffy István vezette táj- és népkutató táborban felvetődött a középiskolás táj- és népkutatás megszervezésének a gondolata. Még ugyanebben az évben elkészült az első vezetőképző tanfolyam tanterve középiskolai tanárok részére. A vallás- és közoktatásügyi miniszter pedig lehetővé tette, hogy a fent említett tanfolyam első megrendezésére még 1939 októberében sor kerülhessen. A miniszter körlevélben

¹³ Györffy 1993: 60.

¹⁴ Baloghné 2002: 11.

hívta fel az iskolák figyelmét a táj- és népkutatás fontosságára, nemzetnevelő jelentőségére.

Az első tanfolyamon a Pest környéki, szombathelyi, debreceni gimnáziumok tanárai, szám szerint 45-en vettek részt. Jelentős részük ekkor hallott először a táj- és népkutatás kérdéséről. 1940 őszén megrendezték a második tanfolyamot, ahol az ország összes férfi tanítóképzőjének, líceumának egy-egy tanára vett részt. A tanfolyamok munkájában főként magyar, földrajz, természet és történelem szakos tanárok jelentkeztek. E tanfolyamok mellett az ország több részén is elindultak a táj- és népkutató munkák.

Ezt követően rendszeressé váltak a néprajzi felkészítések középiskolai tanárok részére. 1941-től országos középiskolai táj- és népkutató pályázatot hirdettek, amelyre számos pályamunka érkezett. Ennek az összegyűlt anyagnak egy része a Táj- és népkutatás a középiskolában című kötetben jelent meg. A gyűjteményt Végh József – a debreceni református gimnázium magyar-német szakos tanára – állította össze. A dolgozatok közzétételét inkább pedagógiai, mint tudományos célok vezették. A dolgozatok jól szemléltették, hogy már fiatal korban is felkelhető a diákok érdeklődése a népi hagyományok iránt.¹⁵ E jól alakuló gyűjtőmozgalom sikeres továbbfejlődését a II. világháború kitörése meggátolta.

A II. világháború befejezését követően azonban szóba került a néprajz önálló tantárgyként való középiskolai bevezetése. Sajnos csak a mezőgazdasági középiskolák harmadik osztályában került erre sor az 1945/1946-os tanévtől. A tárgy oktatásához szükséges tankönyv is elkészült 1947-re, melyet Balassa Iván készített el Magyar néprajz címmel, de a politikai körülmények nem tették lehetővé, hogy a néprajz iskolai tantárgy legyen. Az 1949/1950-es tanévben a néprajz oktatását megszüntették, a tankönyvet pedig bezúzták. Ebben az időszakban a szakköri munka, a honismereti körök, a néptáncsoportok, a díszítőművészeti szakkörök keretein belül folytatódott a népi kultúra ápolása.

Csak az 1970-es évek második felében készült oktatási reformban, mint fakultatív tantárgy kapott helyet a néprajz a gimnáziumi tantervben. Tantárgyi leírását Hoffman Tamás, Sárkány Mihály és Szuhay Péter készítette el.¹⁶

Az 1970-es évek végén a Magyar Néprajzi Lexikon IV. kötetében Kósa László foglalta össze a középiskolai néprajzoktatás történetét.

Az 1980-as évektől egyre több azoknak a publikációknak, tanulmányoknak a száma, amelyek a néprajzoktatás fontosságát hangsúlyozzák. Andrásfalvy Bertalan több írásában

¹⁵ Kádár 1942: 1-6.

¹⁶ Paládi Kovács 1998: 26.

foglalkozott azzal, hogy a népi kultúra, a néphagyomány ismeretanyagát az iskolai oktatásban milyen sokrétűen lehetne felhasználni, s melyek voltak azok a törekvések, melyek a néphagyomány ismeretanyagának oktatását iskolai kereteken belül kívánták megvalósítani.¹⁷

Az Oktatókutató Intézet 1981-ben alakult meg, ekkor kezdte meg munkáját az a munkacsoport, amelynek feladata az értékközvetítő és képességfejlesztő pedagógiai program kidolgozása volt. E pedagógiai program anyagába bekerültek azoknak a tudomány- és művészeti ágaknak a tevékenységei, amelyek egy adott életkorban jelentős mértékben hozzájárultak a képességfejlesztéshez, ugyanis ezek megvalósításához a kisiskolás kor kiváló lehetőségeket biztosít. A tananyagban megtaláljuk a magyar néptánc oktatását, a tárgyi néprajzon belül pedig a magyar népművészet tanítását.

Az 1980-as évek végén számos művelődési és oktatási intézményben vezettek be népismereti, népművészeti, néprajzi képzéseket, de a képzések szemlélete, az oktatás színvonala sajnos már ekkor is felvetette azt a kérdést, hogy van-e, megoldott-e a megfelelő szakmai ismerettel rendelkező szakemberek képzése.¹⁸

Az 1990-es években több konferencia témája volt a néprajz és az oktatás kapcsolata. A Magyar Művelődési Intézet 1992. december 11. és 13. között rendezte meg a Néphagyomány az oktatásban és a nevelőképzésben című konferenciát. 1993-ban Jászberényben rendezték meg a Gyermekvilág a régi magyar falun címet viselő néprajzi konferenciát, ahol a néprajzosok mellett pedagógusok is részt vettek a konferencia munkájában, hiszen a cél, többek között az is, hogy felhívják a figyelmet a gyermekélet néprajzi vizsgálatára.

1994-ben a XXII. Országos Honismereti Akadémián több előadás is foglalkozott a néprajz iskolai oktatásának kérdésével.

A néprajzoktatás, a hon- és népismeret oktatás bevezetését követően - Budapesten 1996. október 4-5-én megrendezett Hon- és népismeret, néphagyomány az oktató-nevelőmunkában címet viselő konferencia fontos mérföldkő volt e téma szempontjából. A konferencián képviseltették magukat az ország pedagógusképző intézetei, s ismertette az akkori helyzetet, az aktuális problémákat és feladatokat is megfogalmazták.

¹⁷ Andrásfalvy 1989: 110-118.

¹⁸ Tarján 1995: 214-216.

II. ELKÉPZELÉSEK, JAVASLATOK, TANTERVEK, TANTERVELMÉLETEK A HON- ÉS NÉPISMERETI, NÉPRAJZI TARTALMAK ÁLTALÁNOS ISKOLAI OKTATÁSBAN VALÓ MEGJELENÉSÉRE

A néprajzoktatás kérdése, már az 1930-as évektől szinte állandóan napirenden volt. Számtalan cikk, tanulmány látott napvilágot pedagógusok, néprajzosok tollából, akik mind a néprajzi ismeretek fontosságát hangsúlyozták az iskolai oktatásban. Ebben a fejezetben néhány – e témában írt – jelentős publikáció ismertetésével szeretnék választ adni azokra a kérdésekre, melyek a kezdetektől jellemzik a néprajzoktatást.

Mielőtt ezeknek az elgondolásoknak, véleményeknek a részletezésére térnék ki, négy pontban foglalom össze azokat a kritikus területeket, amelyek leginkább jellemzik a néprajzoktatás problémakörét:

- Szükség van-e a néprajz oktatására, tanítására?
- Önálló tantárgyként legyen-e oktatva vagy pedig integrációban?
- Biztosítva van-e a néprajzot tanító, a néprajzhoz értő pedagógusképzés?
- Mely iskolaszint a legalkalmasabb a néprajzi ismeretek oktatására? (1. ábra)

1. ábra.

Bellosics Bálint, a bajai tanítóképző tanára már az 1890-es években felhívta a figyelmet arra, milyen fontos, hogy a tanítók ismerjék „azt a fiatal tudományt, mely a néplélek megismeréséhez vezet.” Ahogy írásában megfogalmazta: kötelesség nemzetünk népeinek ismérveit megmenteni, s ebben a tanítóságnak tevékenyen részt kell vállalni. Ő maga nem

látta szükségét annak, hogy a tanítóképzőkben a néprajz önálló tantárgy legyen, de szorgalmazta, hogy a tanítók gyűjtsenek, valamint hogy a tanítóképzők tárgyainak anyagában megjelenjen a néprajzi anyag, és legalább az általános lélektanban, külön fejezetben essen szó a magyar néplélek tanáról.¹⁹

Bellosics Bálintnak A tanító és a néprajz című - 1895/96-ban a bajai tanítóképző évkönyvében megjelent - írását követően csak negyven év múltán jelentek meg olyan írások, melyek a néprajz és az oktatás kapcsolatát hangsúlyozták. A következőkben az 1930-as évektől követem végig azokat az elgondolásokat, melyek a néprajz iskolai oktatásban való megjelenését és fontosságát hangsúlyozzák. Ebből az időszakból két kiváló néprajzkutatónk - Bálint Sándor és Györffy István - egy-egy, e témakörben írt tanulmányát emelem ki.

II.1. Bálint Sándor: Tanítóképzésünk reformja és a néprajz

Bálint Sándor tanulmánya, mely 1937-ben az Ethnographia című néprajzi folyóirat hasábjain jelent meg – *Tanítóképzésünk reformja és a néprajz* címmel - leszögezi, hogy a művelt társadalom már felismerte a népi kultúra fontosságát, ismeretét a nemzet életében.²⁰ Felhívja a figyelmet arra, hogy a népi kultúra hagyományozódása az iskola feladatává válik, s azon kell gondolkodni, hogy a népi kultúra ismereteit be kell építeni az iskolai tantervbe. Az akkori új tanterv alapjának tekinti a népi kultúrát, s ebből minden iskolafajta azokat az értékeket emelheti ki, amely jellegének, céljainak leginkább megfelel. Ehhez azonban helyi tanterv elkészítése szükséges, és ez már egy újabb kérdést vet fel: a tanítóképzés kérdését és feladatát. Kiemeli, hogy a tanítóképzés a népnevelést szolgálja, s szerinte a néprajzi követelményt a tanítóképzőkben nyomatékosan kell érvényesíteni.

Ahogy Bálint Sándor írja:

„Ma már elengedhetetlen pedagógiai követelmény, hogy a tanítónak ismernie kell tanítványainak környezetét, a tanítónak ismernie kell a szülői háznak, továbbá annak a szűkebb emberközösségnek vallási szellemét, szociális légkörét, anyagi körülményeit, amelyben a gyermek él. Ismernie kell tehát körzete népének világnézetét, hagyományos szokásait és életmódját,

¹⁹ Bellosics 1895/96: 3-12.

²⁰ Bálint 1937: 107.

*beszédében, közmondásaiban, felfogásban tükröződő egyéniségét, egyszóval:
a nép világát.”*²¹

Határozottan ellenzi, hogy a néprajzot önálló tantárgyként kellene tanítani, hanem az összes tantárgyban a népi szemléletnek kell uralkodnia. A tanulmány második felében végigveszi azokat a lehetőségeket, melyekben megmutatja, hogy a különböző tárgyakban – vallásos nevelés, magyar nyelv, poétikai tanulmányok, irodalomtörténeti stúdiumok, történelem-, énektanítás, rajzoktatás, gazdaságtan – milyen módon valósulhat meg a néprajzi szemlélet.

Bálint Sándor írásából kitűnik, hogy a korabeli pedagógiai törekvésekhez alkalmazkodva a néprajz a koncentráció didaktikai követelményeinek tökéletesen megfelel, anyaga, ismeretei kapcsolatot teremtenek a tantárgyak között, s a tanítóképzésben is előtérbe helyezi a nemzetismeretet.²²

II.2. Györffy István: Néphagyomány és nemzeti művelődés

Györffy István *Néphagyomány és nemzeti művelődés* című kultúrpolitikai írása nemcsak megjelenésekor (1939), de talán ma is, az utókor számára is ad megszívlelendő tanácsokat, gondolatokat. Témánk szempontjából vizsgálva fontos része a munkának a tanítóképzés és a népismeret kapcsolatát vizsgáló rövid gondolatmenet. Hasonlóan Bálint Sándorhoz a néphagyományok értékelésére, megbecsülésére szerinte is főként a tanítókat kell ránevelni, s ennek helye a tanítóképző. Ennek okát is megfogalmazza:

*„Tanító-növendékeink nagy része már a szülői házból népi hagyományokat hoz magával, de mert látja, hogy ennek a tanítóképző nevelési programjában jóformán nincs semmi szerepe, maga sem becsüli semmire.”*²³

A tanítóképzésben a néprajzot nemcsak önálló tárgyként lenne hasznos tanítani, de az összes többi tárgyat is népi szemlélet kellene, hogy áthassa. A helyi hagyomány legyen az az alap, amire az elemi oktatás ráépül. A középiskola szerepét kiemeli a néphagyomány oktatása szempontjából, úgy gondolja, hogy a középiskola az az iskolatípus, amely az

²¹ Bálint 1937: 108

²² Bálint 1937: 107-114.

²³ Györffy 1993: 59.

európai műveltséghez alapokat ad, a népismeret pedig valamennyi tantárgy alapját kell, hogy képezze.²⁴

A harmincas évek kezdeményezéseit a második világháború félbeszakította. A háborút követő társadalmi mozgások - az embereknek a faluból a városba költözése - a hagyományos paraszti életforma felbomlásához vezetett. Az urbanizáció, az iparosodás, a mezőgazdaság technológiájának gyökeres átalakulása következtében az emberek nagy tömegeinek megszakadt a kapcsolata a földdel. Mindez a paraszti hagyományon alapuló értékek háttérbe szorulásához vezetett.

II.3. Értékközvetítő és képességfejlesztő program

Az 1980-as évektől ugrásszerűen megnőtt azoknak a publikációknak, tanulmányoknak a száma, amelyek a néprajzoktatás fontosságát hangsúlyozzák, ennek szellemében íródtak, s azzal a nem titkolt reménnyel, hogy lesz helye az oktatásban a néprajznak.

Az értékközvetítő és képességfejlesztő pedagógiai program célja - melyet Zsolnai József munkássága fémjeléz - , hogy a sokoldalú képességfejlesztést, a tehetséggondozást a mindenki számára kötelező iskolában kell megoldani. A program tananyaga több olyan tantárgyat foglal magában, amely kielégíti a kisiskolás gyerekek önkifejezési szükségletét, mozgásigényét, törekszik a magyarságtudat erősítésére is. A tananyagban megtaláljuk a magyar néptánc oktatását, a tárgyi néprajzon belül pedig a magyar népművészet tanítását.

A képességfejlesztő programban a magyar népismeret - népművészet című tantárgyblokk már első osztálytól jelen van. Önálló órakeretet csak második osztálytól kap, tárgyi néprajz címen. Első osztályban a néptánc tanításában, a bábozásban jelennek meg a játékok, mondókák. A vizuális kultúra tantárgyblokk keretén belül kerül sor az egyszerű népművészeti motívumok, fazekas írókás minták elemzésére, rajzoltatására. Második osztályban somogyi népdalok, népzene és tánc, valamint népi sportjátékok tanítása kerül a tananyagba. A gyerekek megismerkednek a tárgyi népművészet műfajaival, a népművészeti tárgyak formájával, díszítményeivel, rendeltetésével, valamint néhány népművészeti tárgy elkészítésének műveletével és munkaeszközeivel. Harmadik osztályban tovább folytatják a népi építészet, ruházkodás, szövés, fonás, fazekasság stb. területén, emellett megjelenik a szellemi néprajz is, „amely a magyar népi műveltség tér-, idő-, közösségfelfogását szándékozik közvetíteni.”²⁵

²⁴ Györffy 1993: 60-61.

²⁵ Kocsis 1990: 343.

A tanterv a népismeret – néprajz tanításának folyamatát három szakaszra bontja 2-4.; 5-6.; 7-10. osztály. Az alapozó szakasz (2-6. osztály) tananyaga az anyagi kultúra és a szellemi kultúra témaköreiből kerül ki. Hetedik évfolyamon a fentiek kiegészülnek a társadalomnéprajz témáival, nyolcadik osztálytól pedig a néprajztudomány és a néprajzi gyűjtés témaköreivel bővül ki. A tananyag koncentrikusan bővül, így lehetőség van az esetleges pótlásokra, a gyakorlásra, a tehetséggondozásra. Ez a tanterv konkrétan megfogalmazott céltananyaggal és követelményrendszerrel rendelkezik, melyhez osztályonként tankönyvek és munkafüzetek segítik a tanítási–tanulási folyamatokat. A tanterv alkalmazásához szükséges feltételek jelzik, hogy a „Népismeret, néprajz” tanítása nincs végzettséghez kötve. De a pedagógusnak képesnek kell lennie a tanterv által felkínált vagy felkínálható tevékenységek mintaszerű bemutatására.²⁶

II.4. Ágh Zsófia: Útmutató a tárgyi és szellemi néprajz tanításához

A néprajztanítás szempontjából fontos munka Ágh Zsófia: „Útmutató a tárgyi és szellemi néprajz tanításához” című írása. Az útmutató 1993-ban látott napvilágot. A néprajztanítás kérdésköre igen új, és küszködik azokkal a kérdésekkel, hogy mit, mikor, hol és hogyan tanítsunk. Ennek ellenére a szerző nem néprajzi anyagismertetésre vállalkozik, és nem is részletes útmutatást kíván adni, hanem inkább szemléltet, kétféle alternatívát mutat be a néprajz tanítására vonatkozóan. Fő célja azonban az, hogy felhívja a figyelmet, és elfogadtassa a néprajz tanításának szükségességét, s elérhetővé tegye ezt a tudományt általános és középiskolai tanítók és tanárok számára. A néprajztanítás célját legfőképpen az identitástudat alakításában látja. Azért, „...mert identitástudat nélkül nincs kiegyensúlyozott személyiség, megzavarodott, értékvesztett és helyüket nem találó fiatalokkal pedig nincs kiegyensúlyozott, életképes társadalom. Identitásunkat a magyar kultúra történetében találhatjuk meg, ennek pedig szerves, letagadhatatlan része a magyar paraszti kultúra története.”²⁷

Az útmutató első részében az egyes iskolai tárgyak és a néprajz kapcsolatát mutatja be. Kézenfekvőnek látja a történelem tananyag és a néprajz közös témaköreinek a megkeresését, mint például: a népvándorlás korának és a honfoglalás idejének bemutatása. Itt a történelem, régészet és a néprajztudomány eredményeire kell és lehet utalni. Ismerteti a népköltészet és az irodalom kapcsolatát, a földrajz tantárgy kapcsán pedig az ember és a természet kapcsolatát emeli ki. A környezetismeret és a biológia terén is talál kapcsolatot a

²⁶ Balogné 2002: 129-140.

²⁷ Ágh 1993: 6.

népi tudásanyaggal az etnobotanika és az etnomedicina révén. Leszögezi, hogy a fent említett két témakör, vagyis a népi növényismeret, a népi orvoslás teljesen kimaradnak az iskolai oktatásból. Fontos azonban, hogy ezen ismeretanyagot elérhetővé tegyük a diákok számára és hogy megtaláljuk az egyensúlyt a népi gyógyászat és a modern orvoslás között. Amit viszont – szerinte – mindenképpen ismertetni kell, „...az a táplálkozással, a betegség megelőzéssel, a növények ismeretével és felhasználhatóságával kapcsolatos népi tapasztalatok sokasága.”²⁸

Kiemeli a humánétológia megjelenését az oktatásban, mely anatómiai, antropológiai, kultúrtörténeti és szociálpszichológiai elemeket egyaránt magában foglal. Lényegét pedig abban látja, hogy az emberi test és annak részei – pl.: az arc és annak részei – fontos szereplői társadalmi létezésünknek. Aki egy kicsit is jártas a néprajztudomány területeiben, tudja, hogy milyen gazdag azoknak a szokásoknak, szólásoknak, közmondásoknak, hiedelmeknek a köre, melyek ezekhez kapcsolódnak, s ez is igazolja azt, hogy személyiségünk az arcunkon tükröződik vissza.²⁹

Összefoglalva a fentieket, azt mondhatjuk, hogy lehet tanítani a néprajzi ismereteket más tantárgyakkal integrálva, hiszen ennek megvalósítása a néprajztudomány sokszínűségében rejlik, mert összekapcsolhatjuk az irodalmat, a zenét, az építészetet, földrajzot, biológiát stb. a néprajz bármely területével, viszont veszélye az, hogy a néprajztudomány egészéből csak részletek jelennek meg.

Az Útmutatóban Ágh Zsófia egy olyan elméletet is közzétesz, melyben a néprajz önálló tantárgyként jelenik meg az oktatásban. Legfőbb jellegzetessége, hogy a tervezett tanterv részei egymásra épülő egységek. Ennek az elképzelésnek az alapja a gyakorlati tevékenység, vagyis a játék és a manuális tevékenységet igénylő feladatok, majd fokozatosan az elméleti ismereteket gyarapító, rendszerező és kombinációs feladatokra tér át. Cél, hogy a paraszti tárgyi és szellemi kultúra produktumait nem kiszakítva vizsgáljuk a magyar és az egyetemes kultúra egészéből, hanem a természet - gazdaság - társadalom és az ezekhez szervesen kapcsolódó anyagi és szellemi kultúra összefüggéseit történeti folyamatban láttassa. Módszere pedig a fokozatosság és az összehasonlítás elvén alapszik. Láthatjuk, hogy mely korosztályoknak, milyen ismeretanyagot és milyen tevékenységformákat javasol, s ezt részletesen is közzéteszi általános iskola 1-8. osztályáig, valamint a gimnáziumok 1-4. osztályáig.³⁰ Ágh Zsófia nagy rálátással és meggyőző szakmai érveléssel bizonyítja be írásában, hogy a néprajztudománynak helye és

²⁸ Ágh 1993: 47.

²⁹ Ágh 1993: 50-54.

³⁰ Ágh 1993: 59-68.

szerepe van az oktatásban. Munkájából kiderül, hogy a néprajzi ismeretanyag adott területei milyen módon integrálhatók az általános iskolai tantárgyak anyagába. Módszertanai ajánlásai, észrevételei sokban segíthetnek a gyakorlati kivitelezés terén.

II.5. Barsi Ernő: Néprajz az általános iskola kezdő szakaszában

A tanítók kiskönyvtára sorozatban jelent meg 1992-ben Barsi Ernő Néprajz az általános iskola kezdő szakaszában című írása. Célja, hogy meggyőzze az érdeklődőt arról, hogy a népi kultúra a magyar művelődéstörténet szerves része, megismeréséhez jó lehetőség nyílik az általános iskola alsó tagozatán. A néprajzi ismereteket nem önálló tantárgyként kívánja oktatni, hanem más tárgyak anyagához kapcsolva. Pl.: anyanyelv, ének-zene, rajz. Hangsúlyozza, hogy a gyerekek, tanítók is végezzenek gyűjtőmunkát, hiszen ahogy ő írta: *„szeretni csak azt tudjuk, amit ismerünk”*. A gyűjtés során pedig mindenki számára lehetőség nyílik arra, hogy népünk, lakóhelyünk múltjáról, kultúrájáról többet tudjunk meg, megismerjük, tovább örökítsük a múlt értékeit mint nemzeti kultúránk fontos építőköveit. Szeretném felhívni a figyelmet erre a munkára! A tanítók, tanárok számára olyan jelentős kézikönyv, amelyet mindennapi munkájuk során haszonnal tudnak forgatni.

II.6. Tarján Gábor: Fölnevelő hagyomány

Az 1990-es évek egyik jelentős kézikönyve Tarján Gábor Fölnevelő hagyomány (1995) című összefoglaló munkája, amely szakszerűen, közérthetően tárja elénk a magyar népismeret, a magyar néprajz ismereteit. Magyarázza, elemzi a népi kultúra fogalmát, bemutatja a néprajzi csoportokat, áttekintést ad a tárgyi és szellemi műveltség tárgyköreiről. Mindezek mellett külön fejezetekben emel szót a népi kultúra fontosságáról az oktatásban. Szól azokról a tennivalókról, lehetőségekről, amelyek előre-lendíthetik a néprajztanítás ügyét. Ez idáig is megválaszolatlan s talán megoldatlan kérdés, hogy hogyan lehet a városi, városban felnőtt gyermekek számára megismertetni a helyi hagyományokat.

Két alternatívát javasol Tarján Gábor:

- Minden városnak van tájhoz köthető folklórja, amelyet tanári irányítással maguk a gyerekek is gyűjthetnek.

- Egy másik lehetőség az, hogy a nyári táborhelyek vidékének kultúráját ismerik meg a gyerekek tanári irányítással.³¹

Egy másik javaslata arra ad választ, hogy a gyermekek korosztályai a magyar népi kultúra tárgyköréből milyen ismeretekre tehetnek szert fejlettségi szintjüknek megfelelően. Hangsúlyozza, hogy a népi műveltségi kincs megismertetését már óvodás korban el kell kezdeni. Ebben az időszakban a látó, tapintó, ízlelő tapasztalatoknak nagy szerepük van, ezért ajánlott, hogy e korosztály az anyagokkal ismerkedjen meg. Ugyanakkor a mesék, szokások, énekes és sportjátékok megismerése, megjelenítése a gyermek kifejezőképességét is fejlesztik.

A kisiskolások értelmi fejlettsége már alkalmas arra, hogy az idő változását, a napok, az évszakok, a természet periodikus változását érzékeljék. Ezért a néprajzi ismeretanyag a hétköznapok, ünnepek, a természet változásaihoz kötött munkafolyamatokhoz kapcsolódhatnak. A 10-14 éves korosztály életkori sajátosságaiból kiindulva a néprajzi oktatás anyaga az öltözet, a viselet, a lakóhely társadalmának megismerése lehet.

A középiskolában pedig a fenti ismeretanyagra építve lehetőség nyílhat arra, hogy a fiatalok egy-egy részterületen, mesterségben vagy művészeti ágban elmélyülten tevékenykedhessenek.

Kiemeli a népi természetismeretet, a prózai folklór műfajokat, a népszokásokat, a népi gazdálkodást, táplálkozást, kézművességet mint néhány területet a népi műveltségéből, amelyek alkalmasak az oktatásban való felhasználásra.³²

Mindezek után Tarján Gábor is felteszi a kérdést: *„hogya a szakemberképzés és az oktatás törvényi háttere ad-e, enged-e elég lehetőséget az iskolának népünk évszázados tapasztalatkincsének, az embernevelésben való felhasználásához.”*³³

Az 1980-as évek végén az 1990-es évek elején országosan megindul egy olyan tendencia, amely a honismereti és hagyományismereti tartalmak megjelenését szorgalmazza nemcsak a közoktatásban, hanem már a felsőoktatásban is, főként a tanítóképzésben.

II.7 Néprajzi ismertek a tanítóképzésben a '80-'90-es években

A Jászberényi Tanítóképző Intézetben már 1989-től a tanító-népművelő szakon folyt néprajzoktatás szakkollégiumi keretek között, azzal a céllal, hogy a főiskolán képzett

³¹ Tarján 1995: 219.

³² Tarján 1995: 219-224.

³³ Tarján 1995: 224.

közművelődési szakemberek olyan ismereteket szerezzenek, melyeket későbbi munkájuk során, vidéki tanítóként kamatoztatni tudnak. A hallgatók négy féléven át néprajzot (néprajzi alapismereteket, társadalomnéprajzot, tárgyi néprajzot, folklórt, népművészetet), majd az ötödik félévtől muzeológiát, műtárgyvédelmet hallgattak. A néprajz szakkollégium hallgatói terep- és múzeumi gyakorlaton is részt vettek. Megtanulták, elsajátították a néprajzi gyűjtés, adatfeldolgozás módszereit. Vizsgát tettek alapismeretekből, társadalomnéprajzból, népművészetből és muzeológiából, majd harmadév végén szigorlati vizsgát tettek néprajzi alapismeretekből, társadalomnéprajzból, tárgyi és szellemi néprajzból.

A hallgatók egy olyan speciális néprajzi képzésben részesültek, amelynek során képessé váltak tájházak, falumúzeumok, helyi gyűjtemények szakszerű kezelésére, valamint a Zsolnai-típusú osztályokban néprajzi ismeretek oktatására. Tanulmányaik befejezésekor a tanítói diplomájuk mellé múzeumi gyűjteménykezelői betétlapot kaptak, amely lehetőséget biztosított arra, hogy múzeumban is elhelyezkedhessenek. A jászberényi munka színvonalát kitűnő szakemberek - Szabó László, Gulyás Éva, H. Dr. Bathó Edit, Horváth Mária - munkája garantálta. A képzés sikerét igazolták azok a jól sikerült, szakmai szempontból is kiváló szakdolgozatok, melyek a hallgatók önálló gyűjtésén és feldolgozásán alapultak.³⁴

Meg kell említeni, hogy a zsámbéki tanítóképző főiskola berkeiben a honismereti munka évekig magas színvonalon működött, s ennek szerves részét képezte a néprajzoktatás és a néprajzi gyűjtés is. Első lépésként az 1980-as évektől dr. Paulovits Teréz és Kovács József László vezetésével honismereti speciálkollégiumi képzés indult két féléves időtartamban. A soproni Honismereti Akadémián merült fel az utánpótlás kérdése. 1986-tól az Országos Honismereti Bizottság támogatásával egy nyári tanfolyam keretein belül folyt az oktatás a „B” kategóriás szakkörvezetői képesítéséért. Az itt folyó munka színvonalát Andrásfalvy Bertalan, Benda Kálmán, Nemeskürty István, Budai Ilona, Lanczendorffer Zsuzsanna munkája garantálta. A főiskolán 1988-tól négy féléven át szakkollégiumként választhatták a harmadik és negyedik évfolyamos hallgatók a helytörténet és néprajz tárgyakat. A Zsámbéki Katolikus Tanítóképző tervei között szerepelt egy „Honismereti Tanszék” létrehozása. Tervük egy olyan ismeretanyag létrehozása volt, amely minden hallgató számára szükséges.³⁵

³⁴ Gulyás 1998: 271-274.

³⁵ Kovács 1994: 110-111.

II.8 Konferenciák, tanácskozások a néprajzoktatás kérdéskörében a '90-es években

Az 1990-es években több olyan tudományos konferenciát, tanácskozást rendeztek, amelyeken központi témaként jelent meg a néprajzoktatás kérdése. Így például:

- 1992. december 11. és 13. között a Magyar Művelődési Intézet „Hagyomány az iskolában” címmel rendezett szakmai tanácskozást.
- 1994-ben a XXII. Országos Honismereti Akadémián is több előadó érintette a néprajzoktatás kérdését.
- 1996. október 4-5-én a Budapesti Tanítóképző Főiskolán „Hon- és népismeret, néphagyomány az oktató-, és nevelőmunkában.”

Ez utóbbi konferencia hozzászólásai közül először Vasvári Zoltánét szeretném kiemelni. Két kérdésre keresett választ:

- Van - e helyük néprajzi ismereteknek az általános iskolai oktatásban, és kell - e ezeket tanítani?
- A fentiek megvalósításához milyen szervezeti keretek állnak rendelkezésünkre?

Az egyetemi néprajzi oktatás kezdetéig tanítók és tanárok sora tevékenykedett aktívan az amatőr gyűjtőmunkától a tudományos munkákon át a néprajz tudománnyá szervezésében.

Vasvári leszögezi, hogy a néprajz oktatása valamilyen formában a tanító és tanárképzésben mindig is jelen volt. Szükségesnek tartja a néprajzi ismeretek oktatását, elfogadja ugyan Barsi Ernő véleményét (a néprajzot nem önálló tantárgyként kell tanítani), de arra is felhívja a figyelmet, hogy a jelenlegi oktatási struktúrában, a jelenleg fennálló tantárgyi keretbe a népi kultúra nagyon sok területe nehezen vagy egyáltalán nem fér be (pl.: néphit, gazdálkodás egyes területei). Az egyre növekvő tantervi előírások, követelmények arra kényszerítik a nevelőt, hogy szelektáljon az ismeretanyagból, és feltehetőleg nem a néprajz lesz az a tárgy, amelyet teljes erőbedobással fogunk tanítani. Vasvári Zoltán szerint érdemes lenne a néprajzot külön tantárgyként tanítani, hiszen bármennyire is komplex tudományról is van szó, de speciális módszerei, szemlélete megkülönbözteti a többi tudománytól. Írásában felhívja a figyelmet arra, hogy a megfelelő néprajzi képzés érdekében a tanító- és tanárképző főiskolákon, egyetemeken néprajzi ismeretekkel rendelkező szaktanárokat kell képezni.³⁶

³⁶ Vasvári 1998: 73-77.

Vasvári Zoltán néprajzi tantervét az általános iskola 1-5. osztályig az „Ember és társadalom” műveltségi területbe integrálva készítette el. Elsőtől harmadik osztályig, osztályonként három témakörbe tervezte meg az anyagot: folklór, tárgyi néprajz és természetismeret. Negyedik és ötödik osztályban pedig folklór, tárgyi néprajz és társadalomnéprajz témaköröket.³⁷ Néprajzi tanterve meglátásom szerint a néprajztudomány nagy területeihez (folklór, tárgyi néprajz, társadalomnéprajz) kapcsolódó tematikus felosztást követi, sajnos kevésbé veszi figyelembe az adott általános iskolai korosztály életkori és érdeklődési jellemzőit. E koncepcióból nem derül ki, hogy a műveltségi terület mely tantárgyában, illetve tantárgyain belül kívánja megoldani a néprajzi tartalmak közvetítését. (E véleménnyel rokon Baloghné Zsoldos Julianna észrevétele is, mely „A néphagyomány az iskolában” című munkájának 113-116. oldalán található).

A konferencián több olyan programot is bemutattak, melyek gyakorlati alkalmazása bebizonyította, hogy a nyitott iskolai vezetés és elhivatott pedagógusok biztosítani tudják a néprajzi ismeretek jelenlétét az oktatásban. Ezeknek az integrált néprajzi programoknak a tartalma, struktúrája, a lehetséges gyakorlati kivitelezés szempontjából olyan alternatívát képeznek még ma is, melyek a közoktatásban a helyi tantervek programjában megbecsült helyet kaphatnának.

Pongráczné Gaál Elvira az 1990/91-es tanévben kezdte el a győrsági általános iskolákban a néprajz tanítását, összekapcsolva annak ismeretanyagát a rajz és technika tárgyakkal. A néprajzi tananyag évről évre bővül, s a természettel összhangban a korosztályok életkori sajátosságait figyelembe véve ismerkednek meg a naptári év ünnepeivel, a munkához kapcsolódó szokásokkal, majd az emberi munkához kapcsolódó szokásokkal és az emberi életutat jellemző szokásokkal. Figyelemre méltó gyakorlati, módszertani útmutatásai sok hasznos tanácsot adnak egy-egy téma feldolgozásához, az iskolai életben való megvalósításához.³⁸

A Tánc, dráma, báb, néphagyomány 1-6. osztályos tantervi modulnak Kraiciné Szokoly Mária a szerzője és szerkesztője; ez egy olyan komplex tanterv, amely kiválóan ötvözi a hon- és népismeret, néphagyományok, a vizuális kultúra és a tánc, dráma, báb oktatását.

Konkrét cél- és követelményrendszerrel készült tantervi modul, melynek ajánlásában felhívja a figyelmet arra, hogy azoknak az általános iskoláknak ajánlják, „*amelyekben*

³⁷ Vasvári 2000: 21-22.

³⁸ Pongráczné 1998: 66-69.

*legalább egy-két, a hon- és népismerethez, néptánchoz, a dráma- és bábjáték, a vizuális kultúra iskolai felhasználásához értő és/vagy kedvet érző pedagógus dolgozik.*³⁹

A tantervi anyag évfolyamonként koncentrikusan gazdagodik az évszakok rendjét követő eseménynaptár szerint, mely az őszi, téli, tavaszi ünnepkörökét dolgozza fel komplex foglalkozások során. Témák (részletesen lásd a melléklet a 2. fejezethez, 2.1. mellékletében):

1. osztály: „Találd ki, ki vagyok!”
2. osztály: „Családi kör”
3. osztály: „Termőág”
4. osztály: „Lakodalmás”
5. osztály: „Élet a falun”
6. osztály: „Szomszédolás”

Az alaposan kidolgozott cél-, feladat- és követelményrendszer mellett mind a néptánc, népi játék, drámapedagógia, mind pedig a hon- és népismeret, néphagyomány, bábjáték témakörökhöz kapcsolódó, használható szakirodalmakra is ajánlást tesznek a szerzők.

A program elkészítésében olyan kiváló pedagógusok vettek részt Kraiciné Szokoly Mária mellett mint Bálványos Huba, Foltin Jolán, Granasztói Szilvia, Juhász Éva, Karácsony Molnár Erika, Mészáros Emőke, akik pedagógiai tevékenységük mellett a tánc, a képzőművészet, a néprajztudomány, a bábművészet terén is elévülhetetlen érdemeket szereztek.⁴⁰

Az integrált néprajzi ismeretoktatás egy nagyon egyedi – de gyakorlatban működő – példáját mutatta be ugyanezen a konferencián Makovics Erika, a Fóti Ökumenikus Általános Iskola tanára. Előadásában kiemeli, hogy a néprajz nem szűkülhet gyakorlati oktatássá, hanem a humán tárgyak alapjává kell válnia. Iskolájukban egy olyan – az iskolai munka egészére kiterjedő, átfogó programot dolgoztak ki, melynek alapja a történelmi Magyarország etnikai csoportjainak kultúrája, hagyományai. (Ezeket hat csoportba osztották, hat évre tervezve.)

„A program megtervezése, lebonyolítása egy 6 fős munkacsoport feladata. A munkacsoport tagjainak mindegyike valamilyen módon szorosabb kapcsolatban van a néprajzzal vagy annak részterületeivel.” A téma feldolgozásához külön munkatervet alakítottak ki. A munkaterv négy fő témakört ölel fel:

- Földrajz, történelem és társadalomnéprajz

³⁹ Kraiciné 1998: 289.

⁴⁰ Kraiciné 1998: 288-296.

- Tárgyi néprajz: gazdaság (állattenyésztés, pásztorélet, erdő- és rétgazdálkodás), kézművesség, építészet (településnéprajz, lakáskultúra), viselet, népművészet.

Ezek oktatása a földrajz-, történelemórákon ill. kézműves szakkörök keretében történik. A viselet, a népművészet oktatása szakköri kereteken belül történik.

- A folklór: népzene, népdal és a népszokások tanítása az ének- és magyarórák keretén belül, a néptánc pedig szakköri foglalkozásokon kerül feldolgozásra. A népi játékok pedig a testnevelésórák anyagához kapcsolódóan jelenik meg.
- A gyerekek egyéni gyűjtőmunka keretében ismerkednek meg a tudomány híres embereivel.

Biológia-szakkörön pedig az éppen aktuális néprajzi táj vagy tájak növény- és állatvilágáról szereznek ismereteket a tanulók.

A program keretén belül szerveznek kiállítást, rendszeresen a múzeumlátogatások, de a program részét képezik a mesemondó versenyek és honismereti klubok is.⁴¹ Figyelemre méltó példa arra, hogy az iskolai élet mindennapjaiba, a tanórák anyagába milyen módon lehet bekapcsolni a hely- és honismeretet, népismeretet, úgy, hogy az mindenki számára inkább hasznos információszerzés, szórakozás legyen, mint kötelező, megtanulandó ismeret.

A néprajzi ismeretek más tantárgyba integrált tanítására példa a „Kalendárium” elnevezésű 1-4. osztály számára készült komplex művészeti tanterv, mely egy tizenkét osztályos komplex iskola (KOMP) tantervének a része. Nagy pozitívuma, hogy modelltől függetlenül is lehet – az általános iskolák kezdő szakaszában – alkalmazni.⁴² A „Kalendárium” program megvalósítása pedig az órarendi rendszerben az ún. projekt-napon történik, amikor az egész napos tevékenység a program szerint meghatározott módon zajlik.⁴³ (részletesen lásd a melléklet a 2. fejezethez, 2.2. mellékletében).

A mellékletben látható példa is jól szemlélteti a képességfejlesztés terén is megmutakozó komplexitást, melynek kerete a néprajzi, hagyományörző téma, s ezen belül valósul meg a NAT által előírt – a különböző műveltségi területekhez társított képességfejlesztés. Bár a témakörök elnevezése – a paraszti kalendáriumból adódóan – évről évre megmarad, addig a tartalom megválasztásában, a korosztály értelmi fejlődését szem előtt tartó építkezés figyelhető meg:

1. évfolyam – Szt. Mihály hava – 1. téma: Mihály-napi vásár

⁴¹ Makovics 1998: 78-80.

⁴² Trencsényi 2000: 48.

⁴³ Trencsényi 2000: 50.

2. évfolyam – Szt. Mihály hava – 1. téma: Aratástól a kenyérig

3. évfolyam – Szt. Mihály hava – 1. téma: Pásztorélet

Ezekhez a témákhoz válogatott népmesék, versek, folklóralkotások kapcsolódnak, s képezik az irodalmi képességfejlesztés alapját. Az általános ének-zenei képességfejlesztésben pedig olyan dalok képezik a tananyagot, melyek a témához autentikusan kapcsolódnak. A mozgáskultúra fejlesztésében pl.: harmadik osztályban botos pásztorjátékok, pásztorénekek elemeinek elsajátítása a feladat. A vizuális, kézműves és gyakorlati képességfejlesztés feladatai és anyagai is az aktuális téma tevékenységek köréből kerülnek ki.

A „Kalendárium” 1-4. osztályra készített komplex művészeti tanterv anyaga kiválóan alkalmas a 6-10 éves, kisiskoláskorú gyerekek játék-, mozgás-, zenei és szociális, valamint kézműves alkotásigényének a kielégítésére. Néprajzi ismeretanyaguk pedig azokból a témakörökből kerül ki, melyek az adott korosztály számára könnyen, szemléletesen, sok mozgással, tevékenységgel közvetíthetők. E tanterv sajátossága, hogy a programja 1-3. osztályig részletesen kidolgozott, 4. osztályban pedig teret enged a saját lakóhely néprajzi hagyományainak a megismerésére.⁴⁴ Ez a program is konkrét cél-, feladat- és követelményrendszerrel rendelkezik. A tantárgy tanulói értékelésénél javasolják a hagyományos iskolai teljesítményértékelési formák elkerülését. A tanuló tárgyi cselekvések során nyújtott teljesítményét kell értékelni úgy, hogy az kövesse a tanterv logikai felépítésében szereplő részterületeket.⁴⁵

A korábban már említett konferencián Karácsony Molnár Erika előadása összefoglalta a néprajzoktatás időszerű kérdéseit, feladatait. Leszögezi, hogy a NAT 1995. február 4-én megjelent tervezete alig jelölt meg olyan területeket, amelyek helyet adnak a néphagyományok megismertetésének, így szükségessé vált egy olyan szakmai képviselő létrehozása - 1995 márciusában megalakult a Néprajzi Oktatás Szakmai Fóruma - , amelynek támogatásával a hon- és népismeret szem előtt tartva az előadó kiegészítő javaslatokat tehetett a különböző műveltségi területekre vonatkozóan.⁴⁶ A NAT műveltségi területei, valamint az a lehetőség, hogy az iskolák maguk alakíthatják ki pedagógiai programjukat, lehetőséget ad arra, hogy a magyar népi kultúra hagyományait, valamint a szűkebb lakóhely kulturális örökségeit be lehet építeni a tantervbe. Felmerülő kérdés az, hogy ezt hogyan lehet megvalósítani, hiszen a néprajztanárképzés nincsen

⁴⁴ Trencsényi 2000: 51-52.

⁴⁵ Trencsényi 2000: 52.

⁴⁶ Karácsony Molnár 1998: 259-260.

intézményesített - tehát állami rendelkezési szinten - megoldva. Éppen ezért a közoktatásban a következő feladatokat kell megoldani:⁴⁷ (2. ábra)

2. ábra

A felsőoktatásban – Karácsony Molnár Erika megfogalmazásában - a következő feladatok várnak megoldásra:⁴⁸

- minél előbb el kell érni, hogy az egyetemeken a néprajz tanárképes szak legyen, ki kell dolgozni a néprajz tanítás módszertanát, meg kell oldani a gyakorlótanítások, hospitálások és gyakorlatvezető tanárok ügyét
- fontos lenne, ha a néprajz önálló szakként jelenne meg az óvó-tanító- és tanárképzők alapképzésében
- diplomamegújító pedagógus-továbbképzéseket kell indítani
- minél előbb ki kell dolgozni a hon- és népismeret, hagyományismeret továbbképzés tervét, tematikáját
- fontos lenne megoldani a néprajzi tanszékek és pedagógiai főiskolák együttműködésének lehetőségeit
- hasznos lenne szakmai adatbázisok létrehozása
- rendszeressé kell tenni a szakmai találkozók
- hasznos lenne egyetemi és főiskolai oktatók összefogásával néprajzi tárgyú tankönyvek, szöveggyűjtemények összeállítása.

⁴⁷ Karácsony Molnár 1998: 260-261.

⁴⁸ Karácsony Molnár 1998: 261-262.

Végül – természetesen a teljesség igénye nélkül – egy olyan néprajzi programot szeretnék ismertetni, amely napjaink gyakorlatában mutatja be az 1-8. osztályig történő néprajzi ismeretközlést.

A mendei NOKI ÁMK Géza Fejedelem Általános Iskolában hosszú évekre visszamenőleg nagy hagyományai vannak a néprajzi ismeretek tanításának.⁴⁹ Az iskola tantervlete 2007 májusában elfogadta azt a helyi tantervet, melynek jellemzője, hogy néprajzi ismereteket elsőtől nyolcadik osztályig oktatnak az intézményben. Ez kiváló lehetőséget biztosít arra, hogy a néprajzi ismeretanyag – mely minden évfolyamon önálló tárgyként jelenik meg – háttérismeretként jelen legyen a többi közismereti tantárgy tanítási és tanulási folyamatában.

A program kidolgozója, Baksa Brigitta olyan fokozatosan bővülő néprajzi ismeretanyagot dolgozott ki első osztálytól nyolcadikig, mely a gyerekek életkori sajátosságait figyelembe véve a gyermekfolklórtól a naptári ünnepi szokásokon, a család és a falu életének főbb csoportjain keresztül vezet az ország néprajzi, etnikai csoportjainak megismeréséhez.

Az első osztályos éves program a „Kerekedő esztendő” elnevezést kapta, s ugyanezzel a címmel készült el a tankönyv is, mely a Nemzeti Tankönyvkiadó gondozásában jelent meg. A tananyag az év hónapjait mutatja. Minden hónaphoz a kisiskolás gyerekek számára könnyen érthető, tanulható rövid szövegek, időjárásiról szóló regulák, találós kérdések kapcsolódnak. Olyan játékok, dalok és kézműves tevékenységek segítik az adott évszak, illetve hónapok megismerését, melyek megkönnyítik a gyerekek számára a természet változásának a követését.

Második osztályban a hónapokhoz köthető tevékenységek, főként a gazdálkodásból vett példák jelennek meg. Ebben a kötetben is fontos szerepet kapnak a mondókák, népdalok, játékok. Az egyszerűbb szokásokat dramatikus játékként dolgozzák fel s ebben kiemelt szerep jut a népi gyermekjátékoknak és az néptáncoknak is.

A harmadik osztályosok számára készült program kerete egy kalendárium. A naptári év jeles napjaihoz kapcsolódó szokásokról, ezek eredetéről, valamint népi regulákról rövid szöveget olvashatnak a gyerekek. Ezekhez kapcsolódóan szólások és közmondások, népmesék teszik teljesebbé az adott jeles napról szerzett ismereteiket.

A gyerekek ismeretei évről évre bővülnek, s ahogy telnek a hónapok, múlnak az évszakok, „kerekednek az esztendők” úgy gazdagodik a kisiskolások néprajzi „kincsesára”. Az

⁴⁹ Baksa 2008: 40-41.

ötletesen összeállított tananyag révén játékosan jutnak el negyedik osztályra az ünnepkörök hagyományaihoz, szokásaihoz, s ismerkednek meg azok tárgykészletével is.

Az ötödik és hatodik osztály számára a Kerettanterv Hon- és népismeret modulárja A változatához készült tankönyvek (Élet a házban, Élet a faluban) a családi és a faluközösség életét mutatják be, szemléletes, lényegyet kiemelő ismeretközlő szövegekkel, feladatokkal, valamint a tananyaghoz kapcsolódó igényesen rajzolt, ill. válogatott szemléltető képanyaggal. Itt kell megemlíteni, hogy a fent említett tankönyvek anyagához készült egy-egy multimédiás oktatási segédanyag CD-n. 2005-ben jelentek meg. Feladataik kiválóan alkalmasak egy-egy témakörben való játékos elmélyülésre, összefoglalásra. Válogatott hangzóanyagok, képanyagok, szövegszemelvényeik, melyek hiteles visszaemlékezéseken alapulnak, az adott témakör komplex feldolgozását teszik lehetővé. Ha az iskola számítógépes felszereltsége megfelelő, akkor az iskolában kisebb tanulócsoportok is használhatják a multimédiás anyagot, de az egyéni, otthoni számítógép mellett haszonnal eltölthető idő is gyarapodhat e program révén.

Hetedik osztályban a tanulók megismerkednek a zsákmányoló gazdálkodás módozataival (gyűjtögetés, halászat, vadászat), ezek eszközkészletével, és néhány mesterség is bemutatásra kerül. A hetedikes program címe: Élet a természetben.

Nyolcadik osztályban a Magyarországon élő népek, népcsoportok, nemzetiségek, néprajzi tájak kerülnek sorra, a paraszti társadalom rétegzettségének és a polgárosodásnak a kérdéseivel is foglalkoznak.

Lehet, hogy hosszasan időztem a néprajzi ismeretközlést kiemelten kezelő mendei helyi tanterv ismertetésénél. E példa jól mutatja, hogy egy nyitott iskolai vezetés és egy kooperatív munkára nyitott tantestület és egy, a szakterületén kiválóan jártas és aktívan tevékenykedő pedagógus egy specifikusan elkészített, kidolgozott helyi tanterv keretén belül optimálisan tudja biztosítani, teljesíteni azokat a tantervi előírásokat, melyeket ma a NAT műveltségi területeit átható Hon- és népismeret közös követelménye, ill. a Kerettanterv két tantervi modulárja (Hon- és népismeret A és B) kínál.

Ezen túlmenően a mendei Géza Fejedelem Általános Iskola jól együttműködve az egyetemi szintű néprajzképzéssel, annak tanárképző kiegészítő szakával, egy olyan tartalmas szakmai-pedagógiai együttműködés valósítható meg, mely hosszútávon biztosítja azt az elvárásunkat, hogy a népi kultúra ismeretanyaga, jól képzett szakemberek

révén ne vesszen el, és szerves része legyen annak a kultúrának, melyet gyermekeink magukkal visznek.⁵⁰

II.9 Összegzés a második fejezethez

A teljesség igénye nélkül bemutatott és megismert tantervek, tantervelméletek, integrált néprajzi programok jól bizonyítják, hogy néprajzi ismeretek közlésére, tanítására szükség és igény is van. A magyar nyelv és irodalom, az ének-zene, a vizuális kultúra oktatásában mint példaanyag, gyakorlóanyag jelen van a népművészet és a népköltészet számos műfaja.

A fentebb ismertetett programokhoz készült tankönyvek, munkafüzetek folklór, illetve néprajzi ismeretanyaga (mesék, mondák, népdalok, közmondások, szólások stb....) fontos szerepet játszanak a pedagógiai munkában:

- kiváló mintaanyag a készségek és képességek fejlesztésére (éneklés, tánc, rajz, olvasás – szövegértés, szövegtanulás, memoriter)
- fontos szerepet töltenek be a tanulók esztétikai, erkölcsi és személyiség fejlesztésében, nevelésében
- olyan művelődéstörténeti adatokat nyújtanak, melyek által az irodalmi, zenei, képzőművészeti alkotások több jelensége válik könnyebben értelmezhetővé
- nem utolsósorban pedig élményt adó szórakozást adnak a ma felnövekvő nemzedéknek.

Magas a száma azoknak a tanterveknek, programoknak, melyek integrált módon oldják meg a néprajzi ismeretek közvetítését. Ezek tartalmi anyagát, ha közelebbről megismerjük, kitűnik, hogy vannak olyan témakörök, a néprajztudománynak olyan területei, melyek nem kapnak említést (néphit, népszokások – gazdálkodás kapcsolata, társadalmi intézményrendszerek, tárgyi kultúra több területe). Ugyanakkor más témakörök – mint pl.: népi gyermekjátékok, népdalok, népmesék, naptári év ünnepeinek szokásai – viszont a befogadó tantárgy ismeretrendszerében oldódnak fel. Fentiekből látjuk, hogy készültek olyan tantervek, programok is, melyek kiválóan kidolgozottak, több évfolyamra – 1-8. osztályig, esetleg gimnáziumi osztályokra – készültek. Ezek a kidolgozott cél-, feladat-, követelményrendszerrel, osztályokra szóló tankönyvvel, munkafüzetel és tanári segédanyaggal kiegészülve olyan komplex képet adnak – az életkori sajátosságok figyelembe vételével – a népi kultúráról, melyek biztosítják azt az elvárásunkat,

⁵⁰ Baksa 2008: 40.

elképzelésünket, hogy a felnövekvő generáció számára a hagyományos népi, paraszti kultúra ne csak a múzeumokba szorult kiállított tárgyi emlékeket jelentse, hanem a magyar műveltség alapját. Egy olyan értékrendet, normarendszert, amely ugyan a múltból táplálkozik, de irányadó lehet a jövőre nézve.

A kidolgozott és bemutatott programoknak a megléte is azt mutatja, hogy néprajzi ismeretek oktatására bármelyik iskolaszint alkalmas. Mégis sajnálattal kell megfogalmaznunk azt, hogy máig sem alakult ki a néprajzoktatás terén az a strukturális egymásra épülés a különböző iskolaszintek között, amely biztosítaná a megszerzett néprajzi ismeretek tovább bővítésének, elmélyítésének lehetőségét, és amely olyan hon- és népismereti, néprajzi, nemzeti műveltségi alapot adna a felnövekvő generációnak, amely évtizedekre, a jövőre nézve alapozná meg azt a biztos identitást, nemzeti önismeretet, melynek megléte ma igencsak kérdéses.

Bálint Sándor és Györffy István már az 1930-as évek végén jelezték, hogy a népi kultúra hagyományozódása az iskola feladatává válik, s a tanítókat kell felkészíteni arra, hogy ezt a sokrétű ismeretanyagot tovább adják. Csak az 1980-as, '90-es évek fordulóján a jászberényi és a zsámbéki tanítóképzőkben volt olyan képzés, melyekben a hon- és népismereti, néprajzi tartalmak helyet kaptak, még ha „csak” speciálkollégiumi képzés keretében is. Ilyen jellegű oktatásban a végzett tanítóság csak nagyon kevés százaléka vett részt, s továbbra is nyitva marad a kérdés, ki vagy kik fogják a népi kulturális értékek tovább adását, közvetítését felvállalni az iskolákban?

Karácsony Molnár Erika 1996-ban megfogalmazta azokat a feladatokat mind a közoktatásban, mind pedig a felsőoktatásban, melyek megoldásra várnak. A közoktatásban a feladatok csak nagyon kevés százaléka valósult meg.

- A Magyar Akkreditációs Bizottság által akkreditált, az általános iskolai hon- és népismeret tantervi modul tanításához kapcsolódó pedagógus továbbképzések száma kb. 40. Ezek tartalma azonban a legtöbb esetben nem fedi a modultárgy Kerettantervben megfogalmazott témáit.⁵¹
- Az utóbbi években megszorodott az általános iskolák különböző osztályai számára készült oktatási segédanyagok száma.
- Nincs tudomásom arra vonatkozóan, hogy készült-e „hon- és népismereti, néprajzi tantervi adatbázis”. Ugyanígy nem tudok régiók népismereti adatbázisának a létrehozásáról sem.

⁵¹ Karácsony Molnár Erika: Hon- és népismeret „B” változat 5-6. évfolyam, forrás: http://www.okm.gov.hu/letolt/kozokt/seged/honismeret_5-6b.doc Letöltés:2009.10.06.

- Végignézve a „Csengőszó” és a „Tanító” pedagógiai szaklapok elmúlt öt évben megjelent számait, nem találtam hon- és népismereti, néprajzi anyagok, gyűjtések közlését.

Karácsony Molnár Erika által vázolt – a felsőoktatásra vonatkozó feladatok közül talán csak két-három olyan terület van, mely többé-kevésbé megoldást nyert.

- 1998-tól a Debreceni Egyetem Néprajzi Tanszékén van néprajztanár-képzés.
- A tanító- és tanárképzők alapképzésében a néprajz ma sem önálló szak. Legjobb esetben is egy vagy két féléves kurzusként vagy kötelezően választható tárgyként jelenik meg a képzésben.
- Sajnos nem valósultak meg máig sem a szakmai adatbázisok, a rendszeres szakmai találkozók.⁵²
- Elenyésző azoknak a néprajzi tárgyú tankönyveknek, ill. szöveggyűjteményeknek a száma, melyek pedagógiai főiskolák néprajzi témájú képzéséhez készültek.
- A hon- és népismeret, hagyományismeret szakirányú továbbképzés a Váci Apor Vilmos Katolikus Főiskolán folyik.

Megoldandó feladatok mind a közoktatásban, mind pedig a felsőoktatásban bőven vannak még ma is. De bármerről is vizsgáljuk a néprajztanítás kérdését, mindig ugyanoda jutunk vissza. Történetesen, hogy meg van-e oldva a megfelelő szakemberképzés a hon- és népismeret, néprajz tanításához. A felsorakoztatott integrált, ill. önálló tantárgyi kereteken belül megoldott néprajzi ismeretközlés csak akkor működhet hatékonyan, szakmailag hitelesen, ha erre a pedagógusokat felkészítjük. S hogy erre ma milyen lehetőségek, keretek vannak, a következő fejezetben választ kapunk.

III. TANTERVEK HON- ÉS NÉPISMERETI, NÉPRAJZI TARTALMAK SZEMPONTJÁBÓL. A KÖZOKTATÁS ÉS A TANÍTÓKÉPZÉS TANTERVEINEK VIZSGÁLATA

Elsődleges céloom a tanítóképzés tanterveinek ismertetése hon- és népismereti, néprajzi tartalmak szempontjából. Hitelesen csak akkor tudom teljesíteni, ha mindezt a tanítóképzés történetébe illesztve teszem. Így láthatóvá válnak – még ha nem is

⁵² szakmai adatbázis:(a saját értelmezésem szerint) Egy dokumentumtár (weboldal,CD vagy bibliográfia jellegű gyűjtemény), mely minden oktatási szintre kiterjeszhető, és az adott képzési szinthez kapcsolódó hon- és népismeret oktatására vonatkozó dokumentumokat tartalmazza. Tematikák, programleírások, továbbképzési lehetőségek, pályázatok, néprajzi tartalmú tantárgyak anyagához kapcsolódó oktatási segédanyagok, tankönyvek, valamint gyűjtési anyagok, néprajzi leírások megjelenítésére, közzétételére adna lehetőséget. Ezeknek felhasználásával a tanítók, tanárok kiegészíthetik a tankönyvek, munkafüzetek anyagát, akár magyarázattal, de forrásfeldolgozásra is lehetőség nyílna.

hangsúlyosan – azok a társadalmi, politikai igények is, melyek e dokumentumokat életre hívták.

A tanítóképzők tanterveinek témánkhoz kapcsolódó bemutatása mellett ismertetek egy-egy időben közelálló, aktuális népiskolai, majd általános iskolai tantervet is, érzékeltetve ezzel a képzési szintek közötti kapcsolatot.

Mindezek előtt azonban a címben is megjelenő két fogalmat – a tanterv és a hon- és népismeret fogalmát szeretném a fejezet céljának érdekében megfogalmazni.

A tanterv fő funkciója az oktatás tartalmi egységének a megteremtése, a tartalmak elrendezésének, feldolgozásának a koncepciója, melyben a nevelés és oktatás tartalmának irányítása és bizonyos módon az ideológiai irányítása is tükröződik.⁵³

Napjainkban a tartalmi szabályozás műfaja az alaptanterv (core-curriculum), melyet magtantervnek is szokás nevezni. Az alaptanterv az oktatás központilag meghatározott, a személyiség- és képességfejlesztést előtérbe helyező, mindenütt érvényesítendő központi tartalmának lényegét adja. Továbbá alapot biztosít a taneszközök, ellenőrzések, értékelések számára. A helyi, iskolai tantervek elkészítésének, kialakításának is ez az alapja.

Az 1995-ös Nemzeti alaptantervben megjelenő hon- és népismeret kifejezés (a műveltségi területeket átható közös követelmény) a honismereti mozgalmak és szakkörök tevékenységi körébe tartozó tartalmakat is magában foglalt. A lakóhelyre, annak környezetére utaló ismeretek a múltból, a jelenből. „{...} ösztönözzön a szűkebb és tágabb környezet történelmi, kulturális és vallási emlékeinek, hagyományainak feltárására, ápolására.”⁵⁴

A 2001 szeptemberétől érvénybe lépett Kerettanterv hon- és népismeret modultárgy A és B változatának alapját is a helyi szokások, hagyományok képezik abból a célból, hogy a későbbiekben ezen ismeretekre építve bemutatható legyen a magyar paraszti kultúra ismeret- és hagyományrendszere.

Figyelembe véve a NAT és a Kerettanterv hon- és népismeret fogalmának tartalmát, ma az általános iskolai oktatásban jellemzően a hon- és népismeret fogalmán a néprajztudomány témakörébe illő tartalmak oktatását értik, melyhez kiinduló alapot a szűkebb haza, szülőföld, lakóhely múltja, szokásai, hagyományai adják.

⁵³ Ballér 1997: 469.

⁵⁴ NAT 1995: 11

Dolgozatomban e fejezetében – de a továbbiakban is – következetesen a hon- és népismereti, néprajzi kifejezést kívánom használni. Jelezve ezzel azt, hogy helyismereti, helytörténeti, természetföldrajzi ismeretek nélkül egyetlen táj, település szokás- és hagyományrendszere nem ismerhető meg, nem tárhatók fel azok az összefüggések, melyek a tárgyi és a szellemi kultúra, valamint a társadalmi kapcsolatok között fenn állnak.

III.1. A tanítóképzés és a közoktatás tanterveiben megjelenő hon- és népismereti, néprajzi ismeretanyag 1868-1941-ig

Mind a népoktatás, mind pedig a tanítóképzés terén jelentős fordulatot hozott Eötvös József népoktatási törvénye (1868. évi 38. tc.), mely a tanítóképzők tartalmi és strukturális megújítását, állami tanítóképzők felállítását írta elő. Ez a törvény átfogóan rendezte a népoktatás ügyét, elrendelte a 6-12 éves korig tartó általános tankötelezettséget. Előírta az egységes 6 éves, elemi népiskolát, és meghatározta az oktatás anyagát, tartalmát. A törvény kiterjedt minden olyan részlet meghatározására, amely biztosította a korszerű oktatást, mely a korabeli polgári társadalom igényeit elégítette ki.⁵⁵

Eötvös kiemelten fontos kérdésként kezelte a tanítóképzés ügyét, hiszen a tanítóképzés és a közoktatás elválaszthatatlan. A népoktatási törvényben megfogalmazott elvárások csak akkor valósulhattak meg, ha a tanítóképzés túllép az elemi szintű általános műveltség és elméleti pedagógiai szakműveltség közvetítésén, és ezeket kiegészíti egy színvonalas gyakorlati képzéssel. Ennek megvalósítása érdekében a törvény (81-115. §) meghatározta a tanítóképzés szervezetét és tananyagát is. Így a tanítóképzés egy olyan önálló szakiskola, melynek három évfolyama van. Húsz állami tanítóképző felállítását írja elő, melyekhez gyakorló elemi iskolát és kertet kell kialakítani.⁵⁶ Továbbá fontos elvként jelent meg, hogy a tanítóképzőkben folyó oktatásnak a népiskolai tanterv előképének kell lennie. Ez az ún. előkép-teória, mely a népiskolai és tanítóképzős tantárgyaknak a tudatos egymásra épülésében mutatkozott meg.⁵⁷

Az 1869-es tanterv a tanítóképző tantárgyait csak felsorolta, és nem határozta meg pontosan a tanítás anyagát. A tantervben a következő tárgyak szerepeltek:

- hit- és erkölcsstan
- neveléstan

⁵⁵ Németh 1990: 28.

⁵⁶ Németh 1990: 29.

⁵⁷ Bollókné 1988: 14-15.

- oktatási módszertan
- földrajz (általános és hazai)
- történet
- anyanyelv
- magyar nyelv
- német nyelv
- természettudományok és azoknak a fölművelésre és iparra való alkalmazása
- gazdaságtan, gazdasági és kertészeti gyakorlatokkal
- haza alkotmánytan
- mennyiségtan és mértan
- ének és zene (különösen hegedű és zongora)
- szépírás és rajz
- testgyakorlat tanítása
- a gyakorló iskolákban a tanítás gyakorlása⁵⁸

E tantárgyak tartalmát nem ismerjük. Így ezek hon- és népismereti, néprajzi vonatkozásairól sem tudunk még következtetéseket sem levonni.⁵⁹ Azt viszont, hogy milyen hon- és népismereti, néprajzi tartalmak jelentek meg az 1868-as Népiskolai tantervben, ha teljességgel nem is, de nagy vonalakban be tudjuk mutatni.

Az Eötvös-féle népiskolai tantervben az ismeretanyagot tantárgycsoportokra tagolták. Ezekben belül az anyanyelvi tantárgycsoportból a beszéd- és értelemgyakorlatok, a történeti tárgyak közül a földrajz, valamint a természettudományi tárgyak közül a természetrajz tárgyon belül találunk olyan ismeretanyagot, mely helyismereti, népismereti tartalmakat is hordozott.

A beszéd- és értelemgyakorlatok célja az iskolába került gyerekek előkészítése a tanulásra, melyben a szemléltetésnek, tapasztalásnak, gondolkodtatásnak kiemelt szerep jutott. Első téma az iskola, az iskola környezetében található tárgyak, majd a figyelem a család, a családi élet színtere felé fordul. Második osztálytól a lakóhely (falu, város) határának, lakosságának, társadalmának megismerése a cél.

Ezek a témák fogalmazási témaként második és harmadik osztályban is előjönnek.

Harmadik osztályban az előző évek beszéd- és értelemgyakorlataira alapozva mélyítették el a lakóhelyhez és környékéhez köthető helyismeretet. Sajnos a tantervből nem derül ki

⁵⁸ Bollókné 1988: 14-15.

⁵⁹ Bollókné 1988: 16.

részletesen, hogy a tananyag mennyire épít a népeletre, illetve hogy a népelet tárgyai és szellemi produktumai milyen módon ill. mélységben jelentek meg a tananyagban.⁶⁰

A népiskolai tanító elsőtől hatodik osztályig nevelte a tanulókat. Erre a sokoldalú és bonyolult feladatra kellett felkészíteni a képzőknek a leendő tanítókat. Alig 15 évvel a népiskolai törvény életbelépését követően az előkép-teória nem bizonyult elegendőnek a tanítóképzésben. A tanítóktól magasabb műveltséget, képzettséget vártak el. S valóban. A tanítónak rendelkeznie kellett azzal az ismeretanyaggal, amely az elemi oktatásban követelmény, de a velük szemben állított erősödő társadalmi elvárások a képzés új irányát kívánták.⁶¹ 1881-től az ország minden képzőjében a képzést 4 évre emelték. Úgy látták, hogy a hároméves képzés nem elegendő az alpműveltség megszerzésére, valamint a színvonalas elméleti és gyakorlati képzés biztosításához.⁶²

Magyarázat lehet erre az, hogy a kiegyezést követő társadalmi, gazdasági változások, az erősödő nemzeti törekvések okán nagyobb figyelmet kap az oktatás, az oktatásban a tanító szerepe, akiben pedig a néptanítót kívánják látni.⁶³

Az 1881. évi és az 1882. évi tanítóképzős tantervek és az ezekhez kapcsolódó rendeletek egy új tantárgyat tartalmaztak: háziipar

TANTÁRGYAK	I. O.		II. O.		III. O.		IV. O.		HETI ÓRA-SZÁM '81-'82		HETI ÓRA-SZÁM 1877
	t	t.nő	t	t.nő	t	t.nő	t	t.nő	t	t.nő	
1. Hit- és erkölestan	2	2	2	2	2	2	-	-	6	6	6
2. Nev. t., gyak. tanítás	3	3	3	3	4	3	5	6	15	15	13
3. Magyar nyelv és irodalom	3	3	3	3	2	2	2	2	10	10	8
4. Német nyelv	3	3	3	3	2	2	2	2	10	10	8
5. Mennyiségt. a) számtan	3	2	2	2	2	2	2	2	9	8	7
6. b) mértan	-	-	2	1	1	1	1	1	4	3	4
7. Tört. Tárgyak a) földrajz	2	2	2	2	-	-	-	-	4	4	4
8. b) történ., alkotmánytan	-	-	-	-	3	3	4	4	7	7	7
9. Természettud., t. a) term.rajz	2	2	2	2	2	2	-	-	6	6	5

⁶⁰ Népiskolai Törvények és Rendeletek Tára:1884: 240-264.

⁶¹ Bollókné 1988: 16.

⁶² Németh 1990: 36.

⁶³ Bollókné 1988: 16.

10. b) fizika, kémia	-	-	-	-	2	2	3	2	5	4	3
11. c) gazdaságtan	-	-	-	-	-	-	2	2	2	2	2
12. Gazdaságtani gyak.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
13. Műv. tárgyak a) ének-zene	4	4	4	4	4	4	2	2	14	14	14
14. b) rajz, szépírás	3	3	2	2	1	2	1	2	7	9	9
15. Testgyakorlás	2	1	2	1	2	1	2	1	8	4	6
16. Női kézimunka	-	2	-	2	-	2	-	2	-	8	6
17. Háziipar	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Összesen (1881-1882)	27	27	27	27	27	28	26	28	107	110	-
Összesen 1877	31	33	32	34	33	35	-	-	96	102	-

(A táblázat forrása: Németh András: *A magyar tanítóképzés története (1990)* 38. oldal)

A közölt táblázat mutatja az 1881. évi és 82. évi tanterv tárgyait, óraelosztásait az egyes évfolyamokon. Jól látszik, hogy a gazdasági (háztartási) gyakorlatokra, a háziipari foglalkozásokra nincs önálló heti óraszám. Ezeknek az óráknak a tartalma függött a tanári testület határozatától, az évszakok és az időjárás adta lehetőségektől.⁶⁴ Amiért ezt megemlítem, annak oka az, hogy az 1880-as évektől a tanítóképzőkben megjelentek azok a tanfolyamok, melyek a falusi, mezőgazdasági munka korszerűsítésével függtek össze, s úgy gondolták, hogy a tanítóképzős diákoknak ezekben részt kell venni. A tanítóképzéshez kapcsolódóan elterjedt az a felfogás, mely szerint „*a tanító ne csak a település tanuló ifjúságának, hanem a felnőtt lakosság szellemi vezetője is legyen.*”⁶⁵ Ezek az elvek a későbbi tantervekben az egyes tárgyak céljainak megfogalmazásaiban is helyet kaptak.

Az 1869-es tantervénél már ismertetett tárgyak továbbra is megmaradtak. A tantárgyakhoz kapcsolódóan a tantervben általánosan megfogalmazott feladatrendszerrel találkozunk. A tanítóképzőben megtanítandó ismeretanyaghoz mindenképpen szükséges volt az elemi iskoláknak készített tanterveknek és utasításoknak az ismerete. Népismereti, hagyományismereti tananyagra utalást a természettudományi tárgyak csoportján belül a gazdaság tárgy anyagában találunk.

Negyedik osztályban a tanítójelölteknek mezőgazdaságtanból el kellett sajátítani a termőföld ismeretét, annak művelésének módját, és a szükséges gazdasági gépek ismerete is elvárás volt. Növénytermesztés témakörön belül meg kellett ismerni a gazdasági, ipari

⁶⁴ Németh 1990: 37-38.

⁶⁵ Németh 1990: 41.

és kereskedelmi növényeket, a legelő- és rétművelés módját. A termények betakarítása, behordása és elhelyezésének ismerete is tananyag volt.

A háztartástanon belül az állattenyésztés, a ló, a szarvasmarha, a juh, a szárnyasok ismerete, méhészeti ismeretek, de a szőlészet, borászat és kertészkedési ismeretek elsajátítása is fontos feladat volt.⁶⁶ Ha nagyon egyszerűen akarnánk megfogalmazni, akkor a nép mindennapi munkáját kitevő tevékenységek ismerte. Itt tűnik ki az az előzőekben már említett igény, amelyet a korabeli tanítóval szemben támasztottak.

A háziipar tárgyának célja, hogy a képző vidékének megfelelő házi iparágakat a növendékek gyakorlati úton sajátítsák el. Feladat az is, hogy a házi ipart népszerűsítsék, és az előállított termékek értékesítésére is útmutatásokat adjanak. Figyelembe véve az adott vidék természetföldrajzát, a tanítható iparágak a következők voltak:

- a) Famunkák: kosárfonás, házieszközök, iskolaeszközök, gyermekjátékok készítése, esztergályos munkák, kirakott munkák, közönséges és finom faragás, kefefák készítése
- b) Szalmamunkák: szalmafonás, kalapkészítés, szalmacsavarások, szakasztókosár, lábtörlő, szalmakirakások készítése
- c) Gyékénymunkák
- d) Különböző házi eszközök készítése vas- és rézsodronyból
- e) Lószőr és sertésmunkák: kefekötés, ecsetkészítés
- f) Könyvkötőmunkák
- g) Bőrmunkák: tárcák, ostorok készítése
- h) A selyemgubó lemotollálása, hulladéka feldolgozása
- i) Papír-maché munkák⁶⁷

Ezek legtöbbje olyan ismeretanyagot takar, mely a korabeli népelet hétköznapijainak, gazdálkodásának részét képezte.

A tanítóképzőbeli magas óraszámok és tanfolyamok nagyon leterhelték a tanítójelölteket. Ezek a gondok a századfordulón egy tantervi revízió szükségességét mutatták. Több új tantervi javaslat is napvilágra került a Magyar Tanítóképző 1895/1896. évi számaiban, majd 1896-ban a II. Országos és Egyetemes Tanügyi Kongresszus tanítóképzős szakosztálya határozatba foglalta azokat az érveket, melyek a tanítóképzés reformját indokolták. Még néhány éves munka eredményeként 1903-ban jelent meg az új tanítóképzős tanterv, melynek a kipróbálása, illetve az 1905-ben megjelent új népiskolai

⁶⁶ Magyar Királyi Állami Tanítóképezdék Tanterve:1890: 11-12.

⁶⁷ Magyar Királyi Állami Tanítóképezdék Tanterve:1890: 14.

tanterv bevezetését követő tapasztalatok alapján 1911-ben új tanterv és utasítás szabta meg a tanítóképzőkben a munkát.⁶⁸

A táblázat bemutatja a tantervben előírt tárgyakat és ezek heti óraszámát, melyek némiképp növekedhettek a korábbi tantervhez viszonyítva.⁶⁹

A hon- és népismereti, néprajzi vonatkozású ismeretanyagot már a Magyar nyelv és irodalom tárgyon belül megtaláljuk. A tantárgy célja, hogy a magyar nyelv ismerete révén és az irodalmi műveltség alapján a tanítóképzős növendék bevezetést nyerjen a magyar lelkivilágba, hogy a nemzeti ideális célok buzgó munkása lehessen.

TANTÁRGYAK	HETI ÓRASZÁMOK TANÍTÓKÉPZŐ				A HETI ÓRÁK ÖSSZ.	HETI ÓRASZÁMOK TANÍTÓNŐKÉPZŐ				A HETI ÓRÁK ÖSSZ.
	I.	II.	III.	IV.		I.	II.	III.	IV.	
1. Hit és erkölcsan	2	2	2	2	8	2	2	2	2	8
2. Nev. a) a testi tan. élet ism.	2	–	–	–		2	–	–	–	
b) a lelki élet ism.	–	3	–	–		–	3	–	–	
c) népisk. oktatástan a népoktatást. sz.	–	–	3	–	10	–	–	3	–	10
d) a nevelés tört.	–	–	–	2		–	–	–	2	
3. Tanítási gyakorlat	–	–	2	6	8	–	–	2	6	8
4. Magyar nyelv és ir.	4	4	3	3	14	4	4	3	3	14
5. Német nyelv	2	2	2	2	8	2	2	2	2	8
6. Történet	3	3	2	–	8	3	3	2	–	8
7. Alkotmánytan	–	–	–	2	2	–	–	–	2	2
8. Földrajz	2	2	2	–	6	2	2	2	–	6
9. Mennyiségtan	4	3	2	3	12	4	3	2	3	12
10. Term. rajz és kémia	3	3	4	–	10	3	3	4	–	10
11. Fizika	–	–	2	3	5	–	–	2	3	5
12. Egészségtan	–	–	–	1	1	–	–	–	1	1
13. Gazdaságtan (háztartást.)	2	2	2	2	8	2	2	2	2	8
14. Ének-zene	4	4	4	4	16	4	4	4	4	16
15. Rajz	3	3	2	2	10	3	3	2	2	10
16. Szépírás	1	1	–	–	2	1	1	–	–	2
17. Szlőjd	2	2	2	2	8	2	2	2	2	8
18. Női kézimunka	–	–	–	–	–	2	2	2	2	8
19. Testgyakorlás játék	2	2	2	2	8	2	2	2	2	8
Összesen:	36	36	36	36	144	36	36	36	36	144

(A táblázat forrása: Németh András: *A magyar tanítóképzés története (1990) 45-46. oldal*)

Az első osztály anyagában a rendszeres nyelvtani és stilisztikai tanulmányok mellett kapnak helyet az olvasmányok. Ezen belül is népmesék, népmondák, nemzeti ősmundák

⁶⁸ Németh 1990: 42-45.

⁶⁹ Németh 1990: 46.

(ezek költői feldolgozásai), népdalok, népballadák. A prózai leírásokon belül a haza tájak, népszokások, életképek Jókai, Baksay, Mikszáth művein keresztül. Harmadik osztályban az ajánlott prózai olvasmányok között találjuk Greguss Ágost A ballada című írását is.

Felsőbb osztályban több, a folklór prózai műfajainak körébe tartozó ismeretanyag nem jelenik meg.⁷⁰ A tantervi utasításokban a tananyagra vonatkozó részletesebb ismertetést nem találunk.

A gazdaságtan mind a tanító, mind pedig a tanítónőképzőben kiemelt szereppel bíró tantárgy volt. Ezek anyaga bizonyos tekintetben elkülönül egymástól. Számos olyan ismeretanyagról van szó, mely az életmód témakörébe illik. Érintik a tárgyi néprajz gazdálkodás, a társadalomnéprajz témáival kapcsolatot mutató családi munkamegosztás témakörét is. Fontosnak érzem kiemelni e tárgyak célját: *„A legfontosabb gazdasági ismeretek és munkák elsajátítása a végett, hogy a leendő tanító e tárgyat a népiskolában sikerrel taníthassa, s ezen felül oly fokú tájékozottság szerzése mind a magán-, mind a nemzetgazdaságban, hogy a tanító a népének tanáccsal, útbaigazítással és példaadással szolgálhasson.”*⁷¹

A tantárgy gyakorlati ismeretanyaga 1-3. osztályig pedig az őszi, téli, tavaszi, nyári időszak konyhakerti, gyümölcsbeli, szőlőskerti, méhészeti, selyemhernyó-tenyésztés ismereteire, tevékenységeire épült. A mezőgazdaságtan, kertészet, nemzetgazdaságtan tárgy negyedik évfolyamon tovább bővíti a gazdaságtani ismerteket a következő témakörökben:

- a talajművelés feladatai: talaj-előkészítés, vetés, növénygondozás, betakarítás (aratás, cséplés, szénakészítés, takarmányok bevermelése stb.)
- az állattartáson belül az állatok szerepe a mezőgazdaságban, az istállózás, legeltetés, takarmányozás feladatai. Az állatok ló-, szarvasmarha-, juh-, sertésfajták ismerete.
- a tejgazdálkodás feladatai (fejés, tejkezelés, vaj-, túró- és sajtkészítés).
- a beteg állatok gondozása, állatbetegségek.⁷²

A tanítóképző intézetekben legalább olyan hangsúlyos volt a gazdaságtan, mint a tanítónőképzőkben. A cél is hasonló: „(...) a népiskolára és a falusi háztartás helyes vezetésében érvényesülő gazdasági elvekre” nevelte a képző a leendő tanítónőket. Az órarendben úgy kellett az órát beilleszteni, hogy az összes gazdasági gyakorlatot

⁷⁰ Tanterv és tantervi utasítások:1911: 9-11.

⁷¹ Tanterv és tantervi utasítások:1911: 29.

⁷² Tanterv és tantervi utasítások:1911: 29-32.

elvégezzék és elsajátítsák. Fő feladatai szintén évszakokra bontva vannak meghatározva. Őszi időszakban a konyhakerti munkák, betakarítás, befőzés. Savanyú káposzta készítése hordóban. A téli időszakban főként főzési gyakorlatok, a baromfik téli gondozása, kenyérsütés, gyúrt tészták készítése.

A tavaszi időszakban ismét a konyhakerti feladatokat kellett teljesíteni. Ezek a feladatok 1-3. osztályig évről évre visszatértek, és újabb, a nők számára hasznos ismeretekkel, tevékenységekkel egészültek ki. Úgy, mint második osztályban, az őszi és téli időszak feladata volt a sertésgondozás, a malac- és borjúhús feldolgozása, szappanfőzés.

A háztartástan és kertészet negyedik osztályban azokra a feladatokra készítette fel a növendékeket, melyek a háziasszony szerepéhez, munkaköréhez tartoztak a családban, a társadalomban. A ház jövedelmének a beosztása, felhasználása, a cselédtartás és a munkamegosztás elrendezése a háztartásban, ruhanemük gondozása, mosás, mángorlás, vasalás. A baromfi-, méh- és selyemhernyó-tenyésztés ismeretei.

A tantárgyakhoz kapcsolt utasításokból pedig kiderül, hogy kiemelten kezelték a gazdaságtant. A tanítás mindig a gyakorlatból, az egyéni gazdálkodás legegyszerűbb mindennapi tevékenységeiből indult ki. Az oktatás hatékonyságának érdekében a képzőintézeteknek rendelkezniük kellett a megszabott gazdasági munkák bemutatására és gyakorlására szükséges gazdasági telepekkel. Kiemelten gazdasági kerttel és méhessel, de ajánlott volt egy kisebb gazdaság is. Azokat a munkákat, melyeket az iskolai telepeken a képző intézet nem tudott bemutatni, iskolai kirándulásokon, vidéken, arra alkalmas gazdaságban kellett bemutatni.⁷³

A tanítóképzőkben mind a nők, mind pedig a férfiak számára tantárgy volt a kézimunka. Célja olyan ismeretek, tevékenységek elsajátítása, melyeket a tanító a népiskola cselekedtetve nevelő-munkájában hasznosítani tud, valamint hogy a legegyszerűbb, legszükségesebb tanszereket, házi és gazdasági használati eszközöket el tudja készíteni. A kézimunka anyaga: agyag, papír, fa. A tananyag a tanító- és tanítónőképzőkben megegyezett. A tananyag – célunk szempontjából – a következő tevékenységeket foglalta magában:

- agyagból játéktárgyak formázása
- fából ág- és gallymunka (játéktárgyak)
- hasított falemezből játéktárgyak készítése
- vékonyított nádvegyéből egyszerű tárgyak készítése

⁷³ Tanterv és tantervi utasítások: 1911: 124-128.

- fából egyszerű házi és használati eszközök készítése.

A tantervi utasításban pedig részletes jegyzéket találunk azokról a játékokról, háztartásban és a gazdaságban használatos eszközökről, melyeket agyagból vagy fából kellett elkészíteni 1-4. osztályig a kézimunkaórákon a növendékeknek agyagból:

- 1. osztályban ház-, vár-, toronyépítés, játéktárgyak kinagyolt alakítása: tekegolyó, pólyás baba stb.
- 2. osztályban modern és régi háztartási eszközök és használati tárgyak, kancsók
- 3. és 4. osztályban főként a famunka dominált:
 - Népies gyermekjátékszerek: ostornyél, nyílvesző, puska, bodzafa-puska, bige
 - Háztartási és gazdasági használati eszközök: faszegek, gereblyefogak, ék, virágkaró, edényalj, gereblye, favilla stb.⁷⁴

A jegyzetben jelölve vannak azok a tevékenységek, melyek a népiskolai tanterv részét képezik (szalmamunka, fűzfamunka, kosárfonás, gyékény- és cirokmunka, lószőr- és sertésmunka). A népipari munkákból minden képzőintézet azt választhatta ki, melynek gyakorlása a helyi körülményekhez legjobban igazodik.⁷⁵

A tanítóképző intézetek kézimunka tárgyának tantervi elvárásai teljes egészében lefedték a népiskolák tantervében foglaltakat. A női kézimunka terén a kötés, horgolás, hálózás, csomózás, hímzés tevékenységeit kellett a növendékeknek elsajátítani. A népi díszítőmotívumok alkalmazását s ezek hímzéseken való megjelenítését, díszítményként való alkalmazásukat sem a tanterv, sem a tantervi utasítás nem említi.

A rajztanításon belül a második osztályban kerültek kapcsolatba a növendékek a népművészettel. Népművészeti tárgyak (cserépedények, varrottasok, szöttesek), valamint díszítéseiknek rajzolása és festése. Tervezési gyakorlatok ezek szellemében.

Felsőbb évfolyamokon a rajz tantárgyon belül a népművészettel kapcsolatot mutató témával, tevékenységgel nem találkozunk.⁷⁶

A rajztanítás rendjén belül a síkformák rajzolása kapcsán jelennek meg a népművészeti tárgyak. Szöttesek, hímzések, cseréptárgyak díszítései, melyeket nem mintalapokról, hanem eredeti tárgyakról kellett rajzolni. A műalkotások ismertetésén belül a tanítóképző intézeti tanároknak fel kellett hívni a növendékek figyelmét a népművészeti tárgyak

⁷⁴ Tanterv és tantervi utasítások:1911: 154-157.

⁷⁵ Tanterv és tantervi utasítások:1911: 43-44.

⁷⁶ Tanterv és tantervi utasítások:1911: 42-43.

szépségére, mert különösen fontos, hogy a népiskolai tanító a népet ilyen művészi munkálkodásra buzdítsa, és ebben maga is közreműködjék.⁷⁷

Az ének-zene tárgyon belül meglepő módon nincs részletezve a zenei ismeretek alapjául szolgáló dalanyag. E tekintetben a korabeli népiskolai tankönyvek dalanyaga lehet iránymutató. A tantervi utasításban az ének-zene tanítás céljának megfogalmazásában a következőket olvashatjuk: „*A néptanító a néprajzi tudomány terén is gyümölcsözőleg munkálkodhatik mint anyaggyűjtő, a népzene termékeinek gondos és hű feljegyzésével.*”⁷⁸ Egyéb, a tanítandó dalanyagra vonatkozó információkat a tantervi utasításokban sem olvashatunk.

A testgyakorlás és játék tantárgyon belül minden évfolyamon kötelező tananyag volt a játék. A tantervi utasításokban az ajánlott sportjátékok között találunk futójátékokat, labdajátékokat, a tréfás játékokat és versenyeket pedig minden osztályban gyakorolni kellett. Az utasításban többek között ezt olvashatjuk: „*Általában a nemzeti játékok megkedveltetésére igyekezzünk. Ajánlatos, hogy a tornatanár a környék népies játékeit tanulmányozza s amennyire erre alkalmasak vagy alkalmassá tehetők, az iskolai játékok közé is vegye be.*”⁷⁹

Az 1869-es népiskolai tanterv első komolyabb módosítására 1905-ben került sor. Ez a népiskolai tanterv volt életben akkor, amikor 1911-ben, a tanítóképzőkben új tanterv szerint kezdték meg az oktatást. Érdekes a fentebb bemutatott tanítóképzős tantervvel párhuzamosan megnézni, hogy az 1905-ös népiskolai tantervben milyen módon jelentek meg hon- és népismereti, néprajzi vonatkozású témakörök.

Az elemi népiskola első osztályában az olvasmányok között közmondások, népköltészeti apró versek, gyermekjátékok mondókái kaptak helyet.

Második osztályban az olvasmányokat a beszéd- és értelemgyakorlatok tárgyköréhez kapcsolódóan válogatták, így lehettek ezek népmesék, erkölcsi témájú elbeszélések.

Harmadik osztályban az olvasmányok köre: közmondások, népmesék, népmondák, nemzeti ősmondák, valamint a lakóhely környezetének természeti ismereteit bemutató témákból kerültek ki.

Negyedik osztályban közmondások, népmesék, magyar nép- és történeti mondák is az olvasmányok körébe tartoztak.

⁷⁷ Tanterv és tantervi utasítások: 1911: 140-141.149.

⁷⁸ Tanterv és tantervi utasítások: 1911: 131.

⁷⁹ Tanterv és tantervi utasítások: 1911: 47-50. 168.

Ötödik és hatodik osztályban a nép- és történeti mondák mellett a hazai föld- és néprajz témaköreibe illő olvasmányok is a tananyag részét képezték.

Az utasítás kiemeli, hogy a népiskolai tanulók fejlettségének első sorban a népköltés termékei, a népmesék, népmondák, néplegendák a legalkalmasabbak. Továbbá hangsúlyozza, hogy a népiskolának, mint a nép egyedüli nevelő intézetének szüksége van a népköltés termékeire.⁸⁰

„Jól megválogatott népmesék, mondák, legendák, népdalok és gyermekversek, továbbá az ezekhez hasonló szellemű műköltési termékek szolgáltatassák a népiskolai olvasókönyv irodalmi anyagának java részét.”⁸¹

Az Utasításban az olvasókönyvek tartalmára vonatkozóan több részletet tudunk meg. Az első osztályos ABC olvasókönyv anyagára vonatkozóan leginkább állat- és népmeséket, és a tréfás természetű csalimeséket tartják alkalmasnak e korosztály számára, valamint olyan olvasmányokat, melyeknek anyaga szinkronban van a beszéd- és értelemgyakorlatoknak a témáival (templom, iskolai és családi élet stb.).

Második osztályban a könyv alapjául a gondosan kiválogatott eredeti magyar állat- és népmesék szolgáltak. Ezek közül is azok, melyek egy-egy erkölcsi tanulságot vagy tapasztalati igazságot jelenítenek meg. Az utasítás ismét jelzi, hogy olyan olvasmányok is kerüljenek az olvasókönyv anyagába, melyek a beszéd- és értelemgyakorlatok témájául is szolgálnak, és egyszerű erkölcsi fogalmak, értékek kifejezését hordozzák. Ezeknek az elbeszélő olvasmányoknak a témája lehet pl. a mindennapi kenyér, a munka, az emberek ösfoglalkozása, a vadászat, halászat, állattenyésztés, földművelés, továbbá olyan olvasmányok, melyekre alkalmas anyagot szolgáltat a népélet. *„Ilyen pl. a juhász, a csikós, a gulyás, a halász, a magyar földműves különféle foglalkozásai is, és a velük járó népszokások és ünnepek, pl. aratás, szüret, kukoricafosztás stb.”⁸²*

A harmadik osztályos olvasókönyvben az olvasmányok első csoportja az erkölcsi alapgondolatú népmesén kívül az egyes helyekhez fűződő népmondák (pl. a Balaton mondája, Kenyérkő, Csörsz-árka), továbbá a nemzeti ősmondák.

A tárgyismeret oktatása terén pedig a lakóhelyismeret kerül előtérbe. Ezzel kapcsolatban jelenik meg az anyagban a helység lakóinak foglalkozása, pl. a kovács, a takács, a fazekas, a vályogvetés, a házépítés, továbbá a közlekedés kezdetleges formái.

⁸⁰ Tanterv és Utasítás: 1905: 57.

⁸¹ Tanterv és Utasítás: 1905: 57.

⁸² Tanterv és Utasítás: 1905: 60-61.

A felsőbb osztályok olvasmányai már a történelmi tanulmányokat készítik elő.⁸³

A beszéd- és értelemgyakorlatok tantárgy a legtöbb népiskolai tárgy alapját képezte. A tananyag jellemzően a lakóhely helyi és földrajzi körülményei szerint változik, melyből ennek megfelelően a tanító választhatta ki a tanításra legalkalmasabb témaköröket. Jelen esetben azokat a témaköröket választottam ki az első és második beszéd- és értelemgyakorlatok anyagából – a teljesség igénye nélkül –, melyek hon- és népismereti, néprajzi tekintetben számunkra útmutatók.

I. osztály	<p>Játékok (Kereng az orsó, Hajlik a meggyfa, A bujdosó síp, Labdajáték) Népmese, mely valamely igen egyszerű erkölcsi tanításra alkalmas</p> <p>Az otthon. A család. (A ház részei, a család tagjai, a szüle, gyermek, cseléd, a gyermek kötelességei a szülék iránt)</p> <p>Az anya munkája</p> <p>Az apa munkája (A gazda udvara, házi állatai, az állatok etetése, gondozása)</p> <p>Karácsony, újév (Jézus születése, karácsonyfa, köszöntő vers)</p> <p>Húsvét, ünnepnap, hétköznapi</p> <p>A kert tavasszal (vetés, ültetés, kerti eszközök)</p> <p>Tavaszi munkák a mezőn (szántás, vetés, gazdasági eszközök, búza, kukorica, rét, kaszálás, házi állatok a legelőn, pásztorok).</p>
II. osztály	<p>A közösség lakosai. Az emberek foglalkozásai. (asztalos, kovács, csizmadia, kőműves, földműves, béres, mester, segéd stb.).</p> <p>A község, a rend, tisztaság, adás-vevés a piacon, ünnepi menet.</p> <p>Karácsony, újév.</p> <p>Mit csinál télen otthon a család (sütés, főzés, disznóölés, fonás, tollfosztás, állatok gondozása, vendégeskedés)?</p> <p>Az ember ruházata. Az ember élelme. (Ruházat: gyapjú, kender, len, bőr; szabó, kalapos, csizmadia, takács; ételneműek: szakács, pék, mészáros, hentes).</p> <p>A termesztett növények felhasználása. (Lisztkészítés, malom, molnár, hogyan készül a szőlőből a bor?)</p> <p>Vadon termő növények felhasználása, irtása.</p> <p>Húsvét, pünkösöd.</p>

⁸³ Tanterv és Utasítás:1905: 60-64.

A tantárgy lényege a tapasztalás útján szerzett ismeret, melynek fő módszere a szemléltetés volt, főként az adott témakör természetes környezetében.

A harmadik osztályos földrajz tantárgy az első és második beszéd- és értelemgyakorlatok folytatása. Melynek fő célja a lakóhely megismertetése mind földrajzi, mind helyrajzi tekintetben, de a kulturális viszonyok – a lakosság nyelv, vallás, foglalkozásbeli ismereteinek – számbavétele is a tananyag részét képezte.⁸⁴

A népiskola elsőtől hatodik osztályáig a rajz tanításának anyagában sem a Tantervben, sem az Utasításokban nem találunk utalást a népi díszítőművészet tanulmányozására. Csak hatodik osztályban a síkdíszítmények rajzolása és festése kapcsán látunk feladatot: „díszítési kombinációk edényekre, ládákra, szekrényre, ágyra, székre, kapura, házorumra stb.”⁸⁵

Az éneklés tanításának dalanyaga első és második osztályban ritmusos mondókák, népi gyermekdalok, játékdalok, a népdal költészetének legkönnyebb s az iskolai használatra legalkalmasabb termékei. Ezt a dalanyagot úgy kellett összeválogatni, hogy a dalok szövege a beszéd- és értelemgyakorlatoknál felsorolt tárgykörökhöz illeszkedjen. Követelmény volt továbbá, hogy a dalok úgy legyenek szöveg szerint elrendezve, hogy illeszkedjenek a rokon tanulmányokhoz és alkalmakhoz. A harmadik és negyedik osztályos dalanyag népies gyermek- és játékdalokra, népdalokra, hazafias dalokra épül. Ezek szövegének tárgyai a helyi- és környezeti népélet mozzanataihoz kapcsolódtak.⁸⁶

I-II. OSZTÁLY	III-IV. OSZTÁLY
Tanulás előtt – Reggeli dal	Ősz – szüreti dal
Tanulás után – Esti dal	Tél – karácsony, betlehemes
Őszi dal, Téli dal – (Karácsonyi ének)	Tavaszi – szántóvető
Tavaszi dal – Húsvét, öntöző dal	Nyár – aratódal
Családi élet – altató, ébresztő, köszöntő dal	Szülőföld
Állatvilág – házi állatok	Népélet (alföldi élet, pásztordal, halászat)
Nyári dal – Pünkösöd	Foglalkozás – fonódal, bányászdal, molnárdal

⁸⁴ Tanterv és Utasítás:1905: 30-31.

⁸⁵ Tanterv és Utasítás:1905: 205-252.

⁸⁶ Tanterv és Utasítás:1905: 253-254.

Más tárgyakkal való kapcsolatot mutatják az ötödik és hatodik osztályos dalanyag szövegének tárgykörei is. A népdalok, hazafias dalok szövegei a hazai történettanítás anyagával mutatnak kapcsolatot.⁸⁷

A testgyakorlás tantárgyon belül fontos helyet foglaltak el a mozgásos játékok. Az Utasítás kiemeli, hogy a játékok kifejezetten alkalmasak a közösségi érzelmek ápolására, valamint azt a célt is szolgálják, hogy a jövő társadalmának egységesebb és szilárdabb kapcsolatát is előkészítsék. Az Utasítás jelzi, hogy elsősorban a helyi vonatkozású – tehát az iskola vidékén ismert és hagyomány útján, nemzedékről nemzedékre öröklődött játékokat kell számba venni.⁸⁸ Pl.:

I-II. OSZTÁLY	<ul style="list-style-type: none"> • Ne nézz hátra, jön a farkas • Künn a farkas, benn a bárány • Fogócska
III-IV. osztály	<ul style="list-style-type: none"> • Félték a muszkától, Falu duplex • Keresztező fogócska • Kotló és kánya
V-VI. osztály	<ul style="list-style-type: none"> • Futó duplex • Hol a harmadik • Domino • Hívogató

A „fiú-kézimunka” tárgy célja, hogy fejlessze a tanulók képességét, munkához szoktassa, ügyesebbé tegye őket, s a munkát megszerettesse, megbecsültesse velük. Az órákon használatos alapanyagok tekintetében az agyag, papír, fa, gyékény, fűz, szalma került előtérbe, melyek közül az agyagot, papírt, fát használták a népiskolában.

- I-II. osztályban: agyagból egyszerűbb tárgyak alakítása (golyók, kuglibáb, kunyhó, pólyababa)
- III-IV. osztályban: egyszerű díszítmények agyagból, szalmamunkák
- V-VI. osztályban: egyszerűbb famunkák előállítás (lábtörlő-rács, járomszög, fakard, sárkány motolla)

⁸⁷ Tanterv és Utasítás:1905: 254-255.

⁸⁸ Tanterv és Utasítás:1905: 48-55.

E rövid példasorból is jól látszik, hogy olyan tárgyakat, eszközöket készítettek, melyek a hétköznapi életben és a gyerekek játékaik során előkerültek, használták, játszottak velük.⁸⁹

Fontos tantárgy volt a népiskola ötödik és hatodik osztályában a gazdasági és háztartási gyakorlatok, mely célja, hogy a fiú és leány tanulók elsajátítsák nemüknek megfelelően azokat az eljárásokat, melyek a gazdasági élet körében a jövőben rájuk várnak. A mellékletben közzétett évfolyamokra bontott tananyag és az Utasításban hónapokra bontott tevékenységek jól szemléltetik, hogy milyen körültekintően és alaposan dolgozták fel ezeket a tevékenységeket⁹⁰ (részletesen lásd melléklet a 3 fejezethez 3.1. mellékletében).

A fentiekben és a mellékletben végigkövethettük, hogy az 1905-ös népiskolai tantervben igen gazdag, a korabeli népeletet jellemző ismeretanyaggal találkozunk. Ezen ismeretanyag elsajátításának cél- és feladatrendszere tükröződik az 1911-es tanítóképzők számára kiadott Tantervben és Tantervi Utasításokban.

Az elkövetkező években továbbra is kérdés volt, hogy milyen szervezeti formában, struktúrában tudna a tanítóképzés hatékonyan működni. A zsúfolt órarend, a különféle tanfolyamok leterhelték a képzős diákokat. Többen rávilágítottak arra is, hogy a közismereti és általános műveltséget adó tárgyak, valamint a pedagógiai tárgyak oktatása nem különül el kellően egymástól. Ilyen s hasonló szakmai viták, útkereső tantervelméletek megjelenése jellemezte az 1910-es évek második felét.

A Tanácsköztársaság és az I. világháborút lezáró trianoni határozat egy szétesett nemzetet és gazdaságilag leromlott országot hagyott maga után. Ebből a kaotikus helyzetből a kiutat, annak irányát az 1920-as évek vallás- és közoktatásügyi miniszterének, Klebersberg Kunónak a rendelkezései, kultúrpolitikája adta.

Eötvöshöz hasonlóan ő is fontos szerepet szánt a tanár- és tanítóképzőknek. A századfordulón elindult – a tanárképzésre vonatkozó – reformelképzelések és Klebersberg kultúrpolitikájának eredményeként 1920 augusztusában a miniszter a tanítóképzés tartamát 6 évre emelte. A tanítóképzők új tantervvel kezdték a 1920/21-es tanévet, mely a következő időszakban sok kritikát kapott. Legfőképpen azt „... *hogy a tanterv nincs tekintettel a többi iskolatípusra, sem lefelé sem felfelé nem illeszkedik a korabeli iskolarendszerbe.*”⁹¹

⁸⁹ Tanterv és Utasítás:1905: 43.

⁹⁰ Tanterv és Utasítás:1905: 46-48.; 282-284.

⁹¹ Németh 1990: 75.

Ennek okán az 1923. évi 81. 986. sz. miniszteri rendelet a tanítóképzés idejét 5 évfolyamban állapította meg, és az 1923/24-es tanévtől új tanterv volt érvényben, mely nem tartalmazott utasításokat. A két évvel később, 1925-ben kiadott tanterv és utasítás pótolta a korábbi hiányosságot.

A magyar nyelv és irodalom tárgyon belül a nyelvtani gyakorlatok, stilisztika tantárgyon belül jelentek meg a tananyagban népköltési alkotások, melyek az irodalmi műveltség és ízlések alapját adják.⁹²

Népversikék: A farkas meg a róka

A kívánságok

(Egy mese tájnyelven is)

Népballadák: Kőműves Kelemenné

Szilágyi és Hajmási

Kádár Kata

Népdalok: Hazám, hazám, édes hazám

Amott kerekedik egy fekete felhő

Én vagyok a petri gulyás

Felszállott a páva vármegye házára

A földrajz tantárgy témája negyedik évfolyamon a „szülőföld-ismertetés”. A lakóhely környezetének, domborzatának, növény- és állatvilágának ismertetésén túl az itt élő emberek foglalkozása, lakása, táplálkozása, ruházkodása, a társadalom tagozódása, gazdálkodása is feldolgozásra került.

Az utasítás jelzi, hogy a szülőföld-ismertetéséhez útmutatást kell adni a növendékeknek arra vonatkozóan, „hogy a szülőföld-ismertetés rendszerint meg nem írott anyagát miképpen gyűjtse egybe a tanító működése helyén.”

Szintén útmutatást igényelt a népi időjárás megfigyelések összegyűjtése és rendszerezése is.⁹³

A gazdasági ismeretek tantárgy – ahogy azt korábbiakban már jeleztem - a tanító- és tanítónőképző-intézetekben is kiemelt fontossággal bírt. Célja a kertészeti, gazdasági ismeretek és munkák elsajátítása többek között a célból, hogy a pedagógus e tárgyat a népiskolákban sikerrel tudja tanítani, és hogy egyes termelési ágakat megkedveljen, speciális tanfolyamokon önmagát tovább művelje.

⁹² Tanterv és Utasítás:1925: 31.

⁹³ Tanterv és Utasítás:1925: 63.68.

Szerzett ismereteinek birtokában a tanítóknak lehetősége nyílik arra, hogy az új ismereteket a falusi gyermekeknél a már meglévő ismeretekhez kapcsolja. A tantárgy anyaga a gazdasági termelés minden ágára kiterjedt. A gyümölcsfa- és konyhakertészet a tanítóképző mind a négy osztályának anyagában jelen van. Ennek oka az, hogy a hallgatók folyamatosan figyelemmel kísérhették a végzett munka eredményeit, a növények fejlődését. E szemléletben foglalkoztak a gyógynövények termesztésével, a szőlőműveléssel és a méhészettel is. A virágkertészetet, a baromfi-, házinyúl- és selyemhernyó-tenyésztést is a gyakorlati tevékenységek során sajátították el. A mezőgazdasági növénytermesztést és állattenyésztést csak a helyi körülményekhez mérten kellett elsajátítani.⁹⁴

A mellékletben közzétett gazdasági ismeretek tárgy tantervében részletesen végigkövethetők azok az ismeretek, melyekben a tanító- és tanítónőképző-intézeti hallgatóknak jártasságot kellett szerezniük. (mellékletek a 3. fejezethez 3.2. melléklete).

A rajz és szépírás tantárgyon belül kiemelt feladatként jelenik meg első osztályban a magyar díszítőelem gyűjtése, majd második osztálytól a gyűjtés mellett díszítőtervezéseket is végezni kellett. Az Utasítás kiemeli, hogy a magyar népművészeti díszítmények amellet, hogy művészi és nemzeti értékük különleges, a rajzoktatásban rendkívül jól használhatók. A síkformák rajzolásának kezdő fokán a magyar díszítőművészet elemei a legjobban használhatók. Az Utasítás kitér arra is, hogy a legnagyobb körültekintéssel kell a tanításban használható anyagot kiválasztani. A növendékeknek, amikor magyar díszítési tervezéseket készítenek, ismerniük kellett a legszebb és legjellemzőbb motívumokat.⁹⁵

A Tanterv és Utasítás kevés információt ad az ének tárgy dalanyagára vonatkozóan. Elsőtől harmadik osztályig jelzi a magyar népies és művészi gyermekdalokat, népdalokat, népénekeket. Második osztályban a magyar népdal különböző formáit ismertették.⁹⁶ Az Utasítás jelzi azt, hogy a magyar népies dalköltészet legértékesebb, megőrzésre méltó darabjainak átadása a jövő nemzedéke számára a tanító feladata.⁹⁷

⁹⁴ Tanterv és Utasítás:1925: 99-110.

⁹⁵ Tanterv és Utasítás:1925: 114-115.és122-123.

⁹⁶ Tanterv és Utasítás.1925: 128-129.

⁹⁷ Tanterv és Utasítás:1925: 138.

A testgyakorlás tantárgy kiemelt részét jelentették a játékok 1-5. osztályig.⁹⁸

- 1. osztályban* utánzó, énekes, mondókás játékok, táncjátékok, futójátékok (fogó, kotló és kánya, vadember), labdajátékok, hadakozó játékok
- 2. osztályban* futó játékok (fehér-fekete, sánta róka gyere ki, tolvajüző)
- 3. osztályban* futó- és labdajátékok (üsd a harmadikat, rejtőróka, kanászos labdakergető)
- 4. osztályban* futójátékok, labdajátékok (hosszú méta, körméta), hadakozási játékok (láncostromlás)
- 5. osztályban* labdajátékok és hadakozási játékok

A kézimunka tárgy a tanító- és tanítónőképzőkben elsőtől ötödik osztályig végigkísérte a növendékek tanulmányait. A korábbi tantervekből a már ismert agyag-, fa-, papírmunkák jellemezték a kézimunkaórák anyagát. Az agyag- és famunkák sorában találunk olyan feladatokat, melyek kapcsolatot mutatnak a népelettel, hiszen a tantárgy céljaként is megfogalmazódott: a tanítónak el kell sajátítania a legegyszerűbb, legszükségesebb népiskolai tanszerek, házi és gazdasági eszközöket elkészítésének menetét. Pl.:

- 1. osztály* agyagmunka: ház-, vár-, toronyépítés játéktárgyak kinagyolt alakítása
- 2. osztály* agyagmunka: vázák, kancsószerkezetek, magyaros motívumokkal díszítve
- famunkák: népies gyermekjátékszerek: ostornyél, nyílvesző, puska, sulyok, sótartó, fatálca, főzőkanál, sodrófa.
- háztartási és gazdasági használati eszköz: faszeg, gereblyefogak, ék, köcsögágas...

A női kézimunka tevékenységei: kötés, horgolás, kézivarrás, gépvarrás, fehérhímzés, a díszítőmunka terén pedig a kereszt-, szár- és láncöltés. Színes hímzés.⁹⁹

A tanítóképzés korszerűsítésére irányuló kezdeményezések azonban továbbra sem szüntek meg. Ezek közül Barcsai Károly tervezetét emelném ki. Tanulmányának harmadik részében részletes tan- és órarendet alakít ki, melyben – mint a mellékelt táblázat is mutatja – a tantárgyak között láthatjuk a néprajzi ismereteket I. évfolyamon, a második félévben heti 3 órában¹⁰⁰ (a tantárgy tartalmára vonatkozóan sajnos nincsenek adatok.).

⁹⁸ Tanterv és Utasítás.1925: 166-167.

⁹⁹ Tanterv és Utasítás:1925: 155-163.

¹⁰⁰ Németh 1990: 82-83.

Megemlíteni azért is érdemes, mert a néprajzi ismeretek önálló tantárgyként való megjelenésére a tanítóképzős tantervekben – még ha Barcsai munkája csak tervezet is – nem volt, és majd csak nagyon sokára lesz példa.

TANTÁRGY FÉLÉV	I. FÉLÉV	2.
1. Ált. és magyar nyelvtudomány	2	
2. Irodalomismertetés	-	2
3. Idegen nyelv (csoport)	2	2
4. Egészségtan		2
5. Anatómia és élettan	3	
6. Anatómia és élettani gyak.	2	
7. Általános lélektan	3	
8. Gyermektanulmány	3	3
9. Gyermektanulmányi gyak.	2	
10. Logika	-	2
11. Neveléstudomány (nevelés és tanítás tan.)	3	3
12. A népiskola reális tárgyainak módszertana	4	
13. A népiskolai humánus tárgyainak módszertana	-	4
14. Pedagógiai szem. gyakorlatok	-	2
15. Tanítási gyakorlatok (csop.)	3	3
16. Közgazdaságtan	2	2
17. Ének-zene	1	2
18. Testgyakorlat	2	2
19. Néprajzi ismeretek	-	3
Összesen:	32	32

(A táblázat forrása: Németh András: *A magyar tanítóképzés története (1990)* 83. oldal)

Új mérföldkövet, és egy régi elképzelés megvalósulását hozta az 1938. évi XIV. törvény, amely a líceumra épülő két évfolyamos tanítóképző akadémia felállításáról intézkedett. A politikai körülmények nem kedveztek ezen ígéretes kezdeményezés kiteljesedésének. A világháborús körülmények és egy 1941. évi 55. 600 V. K. M. rendelet leállította a líceum IV. osztályának indítását, és visszaállították az öt évfolyamos középfokú tanítóképzést.¹⁰¹

Az 1940. évi 20. tc. elrendelte a nyolcosztályos népiskola felállítását. Ebből adódóan 1945-től a tanítói oklevél az általános iskola 1-4. osztályának tanítására jogosított.¹⁰²

Végigkövetve az 1941. évi tantervet, jól látható számunkra, hogy gazdag hon- és

¹⁰¹ Németh 1990: 87-89.

¹⁰² Bollókné 1997: 460-461.

népismereti, néprajzi ismeretanyagot vonultat fel, mely utal a történeti múltra és a korabeli jelenre is.

Az 1941 szeptemberében életbe lépő nyolcosztályos népiskolai tantervben szereplő tantárgyak megegyeznek az 1934-es népiskolai tanterv tárgyaival. A tantervben megjelenő tárgyakhoz kapcsolt tananyag sok hasonlóságot mutat az 1934-es tantervben foglaltakkal, természetesen kiegészítve a 7. és 8. osztály tananyagával. A tantervhez kapcsolt útmutató viszont már korántsem olyan részletes, mint az előző, az 1934-es.

A nyolcosztályos népiskola tantárgyainak sorában a beszéd és értelemgyakorlatok témái között számos, a népeletre vonatkozó momentum megjelenik. Az olvasás tárgy anyagában a folklór prózai műfajai adják a gyakorló alapot az irodalmi és nyelvi műveltség fejlesztésére. A földrajz tantárgy 5.,7., 8. osztályos anyagában találunk olyan ismeretanyagot, melyek hon- és népismereti, néprajzi vonatkozásait ki kell emelni. Kezdve a Kárpát-medence nagy tájainak ismertetésével, majd a kézműves tevékenységek, jellegzetes néprajzi tájak, népművészeti jellegzetességek bemutatásával.

Itt kell megemlítenünk, hogy a második világháborút követően 1947-ben és 1948-ban több tankönyv is megjelent, melyek néprajzi ismereteket tartalmaztak. Igaz, nem önálló néprajz tantárgyhoz készültek, hanem a földrajz tantárgy keretein belül, a népiskola ötödik osztályától a nyolcadikig.¹⁰³ Bár a tankönyvek eltérő mélységben tartalmazznak néprajzi ismereteket, mégis a néprajzoktatás történetében megjelenésük kiemelkedő eredménynek számít. A teljesség igénye nélkül – Molnár Ildikó A néprajzoktatás története c. tanulmánya alapján – tesztek említést néhány tankönyvről.

Sághelyi Lajos: Föld és néprajz. Az V. osztály számára. A tankönyvben a néprajzi csoportokról olvashatunk lényegretörő áttekintést a magyar tájegységeket bemutató témakörökön belül.¹⁰⁴

A „Kárpátmedence Református Általános iskolai tankönyvek” c. sorozat részeként jelent meg Dr. Csinádi Gerő: Föld és néprajz. Az V. osztály számára. Ebben a tankönyvben az anyagi és szellemi kultúra számos jelensége – viselet, építkezés, halászat, szokások, vallási megoszlás – kapott helyet.¹⁰⁵

Udvarhelyi Károly Föld és néprajz az általános iskolák V. osztálya számára c. tankönyvében a gyűjtögetés, halászat, vadászat, gazdálkodás, állattenyésztés,

¹⁰³ Molnár 2003-2004: 261-263.

¹⁰⁴ Molnár 2003-2004: 261.

¹⁰⁵ Molnár 2003-2004: 261.

kereskedelem, település, közlekedés témakörök adnak lehetőséget néprajzi ismeretközlésre.¹⁰⁶

A rajz tantárgy céljai között szerepelt negyediktől nyolcadik osztályig a háziipar és a népművészet iránti érdeklődés felkeltése, valamint azok megszerettetése, megbecsülése. Az ének-zene alapját a folklór énekes műfajai: a mondókák, gyermekjátékdalok, népdalok, népballadák, szokásdalok adták. A testnevelésen belül a tánc, a futó-fogó játékok képezik a tanórák anyagának egy részét. Ezeknek a játékoknak a forrása leginkább a tanulók saját lakóhelye, közvetlen környezete. A leány és fiú kézimunka órák anyagából - a korábbiakhoz képest - már kevesebb a hagyományos paraszti életmódhoz köthető tevékenységforma.

A fentiekén túlmenően a mellékletben közzétett tantervi kivonat is jól illusztrálja annak a gazdag hon- és népismereti, néprajzi anyagnak a jelenlétét, mely az 1941. évi tanterv anyagát jellemezte(melléklet a 3. fejezethez 3.3 melléklet).

¹⁰⁶ Molnár 2003-2004: 261.

III.2. A tanítóképzés és az általános iskolai tantervekben megjelenő hon- és népismereti, néprajzi ismeretanyag a második világháborút követően 1975-ig

A tanítóképzés fejlődésére a terjedő sztálinizmus rányomta a bélyegét. A pedagógiai felsőoktatásban 1947-től megjelent az egységes tanárképzésre való törekvés. 1948-ban az államosítás érintette többek között a közoktatást és a tanítóképzést is. 1948-ban a minisztérium elrendelte a tanítóképzők megszüntetését, melynek következtében kaotikussá vált a magyar tanítóképzés helyzete. 1950-től újra négyéves szakiskolaként nyitották meg kapuikat a tanítóképzők.¹⁰⁷ Tagadhatatlan, hogy 1948 után a terjedő sztálinizmus ideológiája a magyar oktatásügyet több évtizedes lemaradásra kényszerítette.

A tanító- és tanítónőképzők számára készült 1951-es tantervben a magyar nyelv és irodalom tantárgy céljai között szerepel, hogy az irodalomtörténet és az irodalomolvasás kapcsán népköltészetünk fejlődésének és értékeinek tanulmányozása is a tananyag része. Az irodalom tantárgy anyagában önálló témakör foglalkozott a magyar népköltészet, népdal, népballada, népmese, népmonda, találós kérdések, népi játékok ismertetésével. A magyar irodalom történetének ismertetésében is helyet kapott a középkor népköltészete, a 16. és 17. sz. népköltészete is.¹⁰⁸

Sem a történelemben, sem a földrajz tantárgyban nem találunk hon- és népismereti, néprajzi ismeretanyagot. A történelem ugyan érinti „A magyar őstársadalom és bomlása” témakörben a magyar nép kialakulását, vándorlását, a honfoglalást, a pásztortársadalom válságát, de más témánkhoz közeli anyagot nem.¹⁰⁹

Az ének-zene tárgy anyagában csak a népdalok éneklésére, azok zenei szempontú elemzésére, valamint gyermekjátékdalok tananyagban való jelenlétére találunk utalást.¹¹⁰

A rajz tantárgy anyagán belül a „Beszélgetés a művészetről” témakörben jelenik meg a magyar népművészet jelentősebb vidékeinek és jellemző alkotásainak ismertetése.¹¹¹

Ennél többet mutat már az 1950-ben megjelent általános iskolai I-IV. osztályig készült tanterv és utasítás.¹¹² Az 1950-ben megjelent tanterv az általános iskolák alapvető

¹⁰⁷ Németh 1990: 100-103.

¹⁰⁸ Tanterv:1951: 3-5.

¹⁰⁹ Tanterv:1951: 9-10.

¹¹⁰ Tanterv:1951: 25-29.

¹¹¹ Tanterv:1951: 33.

¹¹² Az 1950-es tantervet többször is átdolgozták. Eredeti 1950-es példányát a tantervnek nem leltem fel, így az 1960-as, harmadik átdolgozott változatot használtam e tartalmi rész bemutatásához.

feladatát a tanulók kommunista nevelésében jelölte meg. *„A tudományok alapjait úgy kell tanítani, hogy ifjúságunkban alakítsa a dialektikus materialista világnézetet és meggyőződést.”*¹¹³

Az általános nevelési célok megfogalmazásán belül (értelmi nevelés, politechnikai képzés, esztétikai nevelés, testi nevelés) az erkölcsi nevelés feladatainak megfogalmazásából is jól látszik az a szándék, mely a jelenkor ismeretét és a szocialista világnézet kialakítását szolgálta. A múlt bemutatását, ismertetését is e célból illeszti a tananyagba.¹¹⁴ *„A szocialista hazaszeretet tehát mindenekelőtt minden anyagi és szellemi érték létrehozójának, a dolgozó népnek a szeretete. Az általános iskola ezt a nemes érzelmet mai életünk megszerettetésén, jövőnk távlatának megmutatásán túl a dolgozó nép történeti sorsának, múlt küzdelmeinek megvilágításával alapozza meg.”*¹¹⁵ Ezt a szemléletet követhetjük végig az olvasás, az ének, a lakóhelyismeret tárgyakban. Az első kettőnél a válogatott népköltészeti alkotások a szocialista világkép ideológiájához kapcsolódnak. A lakóhelyismeret tananyaga pedig egyértelműen csak az akkori jelenkor viszonyaira épül.

A mellékletben közétett tantervi kivonat tanulságosan mutatja, hogy a hagyományokra épülő ismeretszerzést szolgáló tananyag milyen módon alakítható úgy, hogy az adott korszak ideológiáját szolgálja (melléklet a 3. fejezethez 3.4. melléklet).

A második világháborút követően megfigyelhető, hogy a tanítóképzők tantervei kevésbé részletezőek, csak nagy vonalakban ismertetik a tananyagot.

Az 1950-es évek végére körvonalazódott az érettségire épülő tanító- és óvóképzők felállításának a terve, melynek komoly előzménye volt az UNESCO 1953. évi genfi ülése, ahol javaslat született a főiskolai szintű tanítóképzés bevezetésére az európai országokban. 1955-ben létrejött a Pedagógiai Tudományos Intézet, mely megkezdte a tanítóképzők tudományosan is megalapozott tantervének a kidolgozását.¹¹⁶ A magyar tanítóképzés az 1958. évi 26. számú törvényerejű rendelettel vált felsőfokú intézménnyé. 1959 szeptemberében – fenti rendelet értelmében – 11 városban nyitotta meg kapuit az érettségire épülő három évfolyamú felsőfokú tanítóképző intézet.¹¹⁷ Ettől kezdve Magyarországon a tanítóképzés az 1975/1976-os tanévig felsőfokú tanítóképző intézetben történt. Az első központi tanterv alapján a felsőfokú képzés célja *„az általános iskola 1-4.*

¹¹³ Tanterv és Utasítás: 1960:7.

¹¹⁴ Tanterv és Utasítás: 1960:13.

¹¹⁵ Tanterv és Utasítás: 1960:13.

¹¹⁶ Németh:1990: 103-105.

¹¹⁷ Cseh 2009: 146.

osztálya számára művelt hivatásukat értő és szerető, kommunista világnézetű és erkölcsű tanítók képzése.”¹¹⁸

A tanítóképző intézetekben szakcsoportokat alkottak azok a tanárok, akik azonos vagy egymással összefüggő tantárgyakat oktattak.¹¹⁹

A képzési idő 3 év, illetve 6 félév lett, és a hagyományos módszerek mellett az oktatásban szerepet kapott az előadás és a szeminárium is. Az új képzésben a tárgyakat a mellékelt táblázatban bemutatott óra- és vizsgaterv szerint tanították.¹²⁰

TANTÁRGYAK	ÖSSZ. ÓRA	I.		II.		III.	SZIG.	KOLL.	GYJ.	AÍ.
		1	2	1	2					
1. Marxizmus és leninizmus	240	3	3	3	3	3	–	1–4	–	5–6
2. Orosz nyelv	128	2	2	2	2	2	–	4	1–3	–
3. Ált. gyermek- és nev. lélektan	96	4	2	–	–	–	2	1	–	–
4. Logika	32	2	–	–	–	–	–	1	–	–
5. Neveléelmélet	64	–	2	2	–	–	3	2	–	–
6. Didaktika	64	–	4	–	–	–	–	2	–	–
7. Neveléstörténet	96	–	–	–	3	3	–	4	–	5–6
8. Népműv. ismeretek	96	–	–	2	2	2	–	3–4	5–6	–
9. Anyanyelvi ism.	64	2	2	–	–	–	–	2	–	–
10. Gyerem. és ifj. ir.	64	2	2	–	–	–	–	1–2	–	–
11. Műv. történet	64	–	–	–	–	4	–	5–6	–	–
12. Ifj. irodalom	16	–	–	1	–	–	–	3	–	–
13. Napk. otth. módsz.	16	–	–	–	–	1	–	–	5–6	–
14. Isk. szerveztan	16	–	–	–	–	1	–	–	4–6	–
15. Gyógyped. alapism.	16	–	–	–	–	1	–	–	–	5–6
16. Iskolaegészségtan	32	–	–	–	–	2	–	–	–	–
17. Gyakorlati képzés	288	–	–	3	9	6	–	–	–	3
18. Anyanyelv módszertana	112	–	2	3	2	–	–	4	–	2–3
19. Számítan módszertana	64	–	2	2	–	–	–	3	–	2
20. Lakóhelyism. és földrajz módszertan	48	–	1	2	–	–	–	3	–	2
21. Mezőg. ism. és gyak. term. tud. kísérletek	96	2	–	2	2	–	–	4	1,3	–
22. Ének módszertan	192	3	3	2	2	2	–	5–6	1–4	–
23. Rajz módszertan	208	4	3	2	2	2	–	5–6	1–4	–
24. Kézimunka módsz. műhelygyak.	96	2	2	–	–	–	–	–	1–2	–
25. Testnevelés módsz.	224	3	3	3	3	2	–	5–6	1–4	–
26. Zene	heti 2×15 perc hallgatóként								1–4	–
		29	33	29	31	30				

(A táblázat forrása: Németh András: *A magyar tanítóképzés története* (1990) 112. oldal)

¹¹⁸ Bollókné 2009: 56.

¹¹⁹ Bollókné 2009: 56.

¹²⁰ Németh 1990: 112.

A tantervben feltüntetett fakultatív tárgyak közül kötelező volt a részvétel a népművelési szakkörök egyikében.

Fakultatív tárgyak: népművelési szakkör (ismeretterjesztő néprajzi és népismereti, szavaló, színjátszó, báb-, tánc-, film-, könyvtári szakkör) idegen nyelv, karének, sportkörök.¹²¹

A tantárgyak részletes leírását, tartalmát az 1959-es tanterv nem tartalmazza, de az óra-és vizsgatervben felsorakoztatott tárgyaknak nevéből következtethetünk, hogy egyes tárgyak anyagában a hon- és népismereti, néprajzi tartalmakat megjelenhettek. Így például:

- Lakóhelyismeret és földrajz tanításának módszertana
- Mezőgazdasági ismeretek és gyakorlatok és természettudományos kísérletek
- Kézimunka tanításának módszertana¹²²

Fontos megjegyezni ennél a tantervnél, hogy a tanítójelöltek érettségit követően - feltételezhetően – megfelelő általános műveltség birtokában kezdték meg tanulmányaikat. Így a középiskolában elsajátított általános műveltség anyagát a képzőben már nem tanították újra, hanem metodikai, módszertani vonatkozásban érintkeznek a tantárgyak az általános iskolai tárgyakkal.¹²³ 1975-ig – a tanítóképzők főiskolai szintre emeléséig – 1964-ben, 1970-ben és 1973-ban jelentek meg új tantervek.

A művelődésügyi miniszter 140/1964. /M. K. 15./ MM számú utasítása a tanító- és óvóképző intézetek nappali tagozatának tantervéről ad útmutatást számunkra arról, hogy jelen dokumentum milyen lehetőségeket biztosított a hon- és népismereti, néprajzi tartalmak jelenlétére az oktatás során.

A tantervben az általános rendelkezések mellett megtaláljuk a tanítóképző intézetek tanítói szakának óra- és vizsgatervét. A felsorolt tárgyak körében nincs olyan megnevezésű tárgy, mely feltételezné a hon- és népismereti, néprajzi tartalom önálló jelenlétét.¹²⁴ Alaposabban áttekintve az egyes tantárgyak programjait, találunk olyan témákat, kapcsolódási pontokat, melyek a hon- és népismereti tartalmak jelenlétére utalnak.

A magyar gyermek- és ifjúsági irodalom tantárgyon belül érintőlegesen kerülnek említésre mondák, legendák, széphistóriák, állatmesék, melyek a gyermek olvasásigényének kielégítését célozzák az ifjúsági irodalom olvasását megelőzően.¹²⁵

¹²¹ Tanterv:1959: 4.

¹²² Tanterv:1959:5.

¹²³ Németh 1990: 113.

¹²⁴ Tanterv:1960: 9a-9c.

¹²⁵ Tanterv:1964: 78.

A mezőgazdaságtan tantárgy feladata, hogy a tanítóképzős hallgatók megismerkedjenek azokkal a lényeges mezőgazdasági vonatkozású anyagrészekkel, melyek szükségesek az alsó tagozatban, továbbá hogy kitekintést adjon a szocialista mezőgazdaság akkori kérdéseire, szervezeteire vonatkozóan. [...] „keltse fel az érdeklődést a parasztság problémáinak megismerésére” [...] A tananyagban a talajtani ismeretektől kezdve a talajművelés módjairól, eszközeiről, a trágyázás és a vetésforgó jelentőségéről, a vetés idejéről, módjáról, eszközeiről, növényvédelemről, aratásról, betakarításról, de az állattenyésztés módjairól is szó esik.¹²⁶

Az ének-zene tantárgy anyagában gyermekdalok, játékdalok, magyar népdalok, népballadák, rokon és szomszéd népek gyermek- és népdalai szerepeltek. A zeneirodalmi ismereteken belül pedig a népzenei ismeretek, a motivikus szerkesztés, gyermekdalok, regös énekek, népdalok és azok elemzése képezte a tananyagot.¹²⁷

A rajz tantárgy anyagában betűgrafika, iskolai dekoráció témakörön belül csak felsorolás szinten jelenik meg a népművészet.

Sem a gyakorlati, sem a testnevelés tantárgy anyagában nem találunk számunkra értékelhető hon- és népismereti, néprajzi vonatkozású tartalmat.

A tanítóképzők számára a művelődési miniszter 125/1970. (M. K. 12.) MM sz. utasítása az 1970/71. tanévtől kezdődően új, keretjellelű tanterv bevezetését rendelte el. Az óra- és vizsgatervben közzétett tantárgyak között nem találunk olyat, amely hon- és népismereti tartalmak jelenlétére utalna.¹²⁸ Az utasításhoz mellékelte tantervek ugyan keretjellelűek (tárgyhoz kapcsolódó ismeretanyagot fogalmazzák meg), de még így is találunk a tantárgyak anyagának leírásában egy-két olyan hon- és népismereti vonatkozást, melyeket megemlíthetünk.

A marxizmus-leninizmus tantárgyon belül a dialektikus és történelmi materializmus tantárgy tananyagában a társadalmi tagozódás és főbb formái témán belül a társadalom nem osztályszerű tagozódási formái: család, nemzetség, törzs, népiség, nemzet, és haza, város és falu fogalmi kerülnék ismertetésre.¹²⁹ (feltételezésük szerint a kor ideológiájának megfelelően)

Az irodalom tárgyán belül, a gyermek- és ifjúsági irodalom tantárgy tananyagába került a népköltészet, mint a gyermek- és ifjúsági irodalom része. A témakörön belül szó esett a

¹²⁶ Tanterv:1964: 96-97.

¹²⁷ Tanterv:1964: 108-110.

¹²⁸ Tanterv:1970: 5-6.

¹²⁹ Tanterv:1970: 8.

népköltészet fő tartalmi és formai jegyeiről, gyermekjátékokról, szólásokról és találós kérdésekről, a népmeséről és a népmondáról, a népdalról, valamint azokról a népköltészeti alkotásokról, melyek az olvasókönyvekben szerepeltek.

Az ének-zene tantárgy anyagában a tömegdalok és úttörődalok mellett a gyermek- és játékdalok, valamint népdaltípusaink kaptak helyet.¹³⁰

A rajz és művészettörténeti tárgyon belül a népművészet és a díszítő jellegű feladatok összekapcsolódnak.¹³¹

A gyakorlati foglalkozás tananyagában egyáltalán nincs olyan témakör, feladatcsoport, mely a kézműves technikák megismerésére, elsajátítására adna lehetőséget.

A tanterv lehetőséget biztosított speciálkollégiumok felvételére is, melyeknek feladata volt, hogy a képzés korábbi szakaszában szerzett ismeretekre, járatosságokra, készségekre, gyakorlati tapasztalatokra építve elmélyültebben ismertesse meg a választott tantárgy sajátosságait. Előkészítse a hallgatót az adott tantárgy oktatására az általános iskola 1-4. osztályában.¹³²

A napközi otthoni nevelés tananyagában, a kulturális nevelésen belül kerültek előtérbe a népművészeti foglalkozások.¹³³

Az ének-zene speciálkollégium tananyagában ismételten jelen vannak a népdalok, gyermekdalok (a zenei ismeretek elsajátításának alapjául ezek a dalok szolgálták). A rajz speciálkollégium tananyagában már egy önálló témakör foglalkozott népművészeti feladatokkal. *„Népművészeti motívumok gyűjtése, azok alkalmazásával népi jellegű díszítő tervezés. A népi hagyomány megismerése és megőrzése.”*¹³⁴

Az általános iskolai és óvodai pedagógusképzés 1973/74. tanévtől életbe lépett tantervének a bevezetőjében megfogalmazták az általános és az óvodai pedagógusképzés célja: *„Kommunista világnézetű és erkölcsű, hivatásukat értő és szerető általános iskolai tanítók, szaktanárok, óvónők képzése, akik eredményesen alkalmazható szaktudományi és pedagógiai műveltség birtokában vannak, és az állandóan növekvő ismeretek önálló megszerzésének képességével rendelkeznek.”*¹³⁵ A tanterv nagyon sok hasonlóságot mutat a fentebb bemutatott 1970-es tantervvel. Hon- és népismereti, néprajzi vonatkozású

¹³⁰ Tanterv:1970: 51.

¹³¹ Tanterv:1970: 52.

¹³² Tanterv:1970: 58.

¹³³ Tanterv:1970: 60.

¹³⁴ Tanterv:1970: 61-62.

¹³⁵ Tanterv:1973/74: 7.

ismeretanyag itt is a gyermek- és ifjúsági irodalom tárgyán belül, az ének-zene, a rajz és művészettörténet tárgyán belül jelenik meg.¹³⁶

Az 1920-as és 30-as évek tanterveiben oly jellemző népi, helyi vonatkozású sportjátékok közül csak azok kerültek bele a főiskolai anyagba, melyek az általános iskolai anyagból kiválasztottak kerültek. A tanterv ezekre utalást, ajánlást nem tesz.¹³⁷

III.3. A tanítóképzés és az általános iskolák tanterveiben megjelenő hon- és népismereti, néprajzi ismeretanyag 1975-től 1995-ig.

1974-ben a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa 13. számú törvényi erejű rendelete fontos előrelépést jelentett a tanítóképzés történetében. Valóra válhatott az az elképzelés, mely több mint egy évszázada a tanítóképzés fontos kérdése volt. 1975 szeptemberétől a felsőfokú tanítóképző intézetek főiskolaként folytatták működésüket. Ebben az új rendszerű képzésben került bevezetésre a szakkollégiumi rendszer, melynek lényege, hogy minden hallgató két tantárgycsoportból egyet-egyét választhatott.¹³⁸ Magyarországon a felsőfokú, főiskolai hároméves tanítóképzés 1975-től 1994-ig működött. 1975 után a tanítóképzésben 1976-ban, 1980-ban és 1986-ban jelent meg új tanterv. Az 1976/77-es tanterv óra- és vizsgatervéből is jól látszik, hogy a központilag kiadott tantervek hangsúlyozták a marxista ideológia terjesztését. Az oktatás jellegét a kommunista-szocialista ideológia határozta meg.¹³⁹ Hasonlóan az 1970-es évek korábbi tanítóképzést érintő tanterveihez, az 1976/77-es tanévtől érvényben lévő tantervben is a gyermek- és ifjúsági irodalom, az ének-zene területén a társas ének, és a rajz tárgy anyagában találunk témánkhoz kapcsolódási pontokat.¹⁴⁰

A szakkollégiumok tekintetében az ének-zene, a rajz és a testnevelés tárgyak anyagában fedezhetünk fel némi népismeret, néprajzi anyagot. De ezek ismertetése nem terjed ki részletekre. A tanítható tananyag eszközeként jelennek meg ezek az ismeretek.

Az ének-zenén belül minimális módon tesz említést a tanterv a népzenei anyagról: „öt- és hétfokú magyar és más népek népdalainak éneklése, elemzése.” „...gyermek és népdalok ritmikái, dallami és formai elemzése...” A hangképzés tárgy tananyagában magyar gyermekdalokat, népdalokat, kétszólamú népdalfeldolgozásokat jelez a tanterv.¹⁴¹

¹³⁶ Tanterv:1973/74: 260-267.

¹³⁷ Tanterv:1973/74: 269.

¹³⁸ Cseh 2009: 147-148.

¹³⁹ Bollókné 1988: 43.

¹⁴⁰ Tanterv:1976: 214-221.

¹⁴¹ Tanterv:1976: 248-249.

A rajz szakkollégium tantárgya volt a népművészet. A tananyag a következőket foglalta magában:

- A népművészet társadalmi gyökerei, kollektív jellege
- A népművészet folyamata
- A forma és a tartalom egysége a népművészetben
- A népi díszítmények formarendszere
- A népművészet jelrendszere és jelentéstana. Szimbolika. Kölcsönhatások a népművészetben, népművészeti tájegységek.¹⁴²

A testnevelés szakkollégium keretén belül a testnevelési játékok tantárgyban kerül szóba a játék, de csak általános, a pedagógiában használatos fogalomként, népi sportjellegű játékokról nem esik szó.¹⁴³

Témánk szempontjából összegezve, az 1970-es évek tanítóképzős tanterveiről megállapíthatjuk, hogy ezen a szinten minimálisra csökkent a képzés alaptárgyaihoz kapcsolt hon- és népismereti, néprajzi anyag jelenléte. Érdeemes párhuzamként megismerni az általános iskolai oktatást érintő új tantervet. Az ÁINOT, a 114/1977. (M.K.11.) OM számú rendelet alapján 1978 szeptemberétől került bevezetésre. E tanterv anyagából az általános iskola 1-4. osztályára vonatkozóan a mellékletben közzétett tartalmú tantervi kivonat mutatja meg, hogy egyes általános iskolai tantárgyak anyagában milyen módon jelentek meg olyan témakörök, melyek a néprajztudomány egy-egy területéhez köthetők.

Elsőtől negyedik osztályig a magyar nyelv és irodalom tantárgy anyagában a prózai folklór műfajai kapnak helyet (mondókák, találós kérdések, népi játékok, népdalok, mesék, mondák). A melléklet anyagából jól kitűnnek a minimum és optimum követelmények, melyek a néprajzi vonatkozású ismeretanyagokhoz köthetők. Énekeszeneből első osztálytól negyedik osztály végéig a tananyag az énekes folklór hagyományokra épül. A tanterv javasolja a hazai tájjellegű gyermek- és népdaloknak, illetve a szomszéd és rokon népek dalainak a megjelenését is a tananyagban. A javasolt zenehallgatási anyag ezekkel harmonizál. A rajz órák anyagában a műalkotások elemzése kapcsán kerülnek bemutatásra néprajzi vonatkozású képek, leginkább a népi építészet, népi bútorkészítés, népi fazekasság, viselet, népi díszítőművészet területeiről. A rajztechnikák, tevékenységek körében pedig a textilmunkák, kötözés, fonás, fa-, bőr-, háncsmunkák készítése jelenik meg ajánlatként. A testnevelés órák anyagában a tanterv

¹⁴² Tanterv:1976: 253.

¹⁴³ Tanterv:1976: 265.

javaslatot tesz futó-, fogó- és labdajátékokra, melyek főként a népi játékok közül lettek kiválogatva.

Harmadik osztálytól jelenik meg a tantárgyak rendjében az osztályfőnöki óra, melynek témakörei között szerepel a Hazafiság – hazánk a világban téma. Itt kerül említésre a népi hagyományok ápolása, a szomszédos országokban élő magyar nemzetiségek, valamint a hazánk határain kívül élő magyarok és a hazánkban élő nemzetiségek élete, kultúrája. A részletes témafeldolgozásnál javaslatot olvashatunk arra nézve, hogy a lakóhely - a szülőföld szeretete téma milyen módon dolgozható fel. *„A tanulók egyéni és csoportos gyűjtőmunkája eredményeiből osztálykiállítás előkészítése a lakóhely természeti szépségeiről, nevezetességeiről, népi hagyományairól, népművészeiről, népdalairól az ott lakók életéről.”*¹⁴⁴ Negyedik osztályban a *„Magyarország az én hazám...”* témán belül kerül említésre. *„A magyar nép iránti szeretetre, odaadásra tanítanak történelmi hőseink”... „folyamatos ismeretbővítés a magyar nép hagyományai, szokásai, dalai, táncai, a magyar nép történelmi köréből...”*¹⁴⁵

Az ÁINOT technika tantárgy cél-, feladat- és tananyagelosztásában megdöbbentő, hogy 1-4. osztályig mennyire nem kaptak említést, helyet azok a kézműves technikák, melyek mind a korosztály, mind pedig a tantárgy anyagához kapcsolhatók lettek volna.¹⁴⁶

Az 1978 szeptemberétől életbe lépő általános iskolákat érintő tanterv, melyet többször módosítottak, egészen 1995-ig érvényben volt. A mellékletben közzétett tantervi kivonatban végigkövethető a hon- és népismereti, néprajzi anyag megjelenése az érintett tantárgyak anyagában. (Melléklet a 3. fejezethez 3.5 melléklet.)

A tanítóképző főiskolák számára készült 1980/81-es tanterv óra- és vizsgatervében a hon- és népismereti, néprajzi ismeretanyag önálló tantárgyi keretben való megjelenésére nem találunk példát. Az 1970-es évekből megismert, tanítóképzésre vonatkozó tantervekhez hasonlóan az irodalom tantárgyon belül oktatott gyermek- és ifjúsági irodalom tárgy anyagában találkozunk a gyermekfolklór általános jellemzésével, a népi gyermekvers, népmese, népmonda típusainak ismertetésével.¹⁴⁷

A testnevelés tantárgy anyagában a játék megmaradt ugyan, de nincs részletezve, hogy konkrétan milyen típusú játékok képezik a tanítás anyagát. *„Az általános és középiskolai tantervi anyagból kiválasztott, a hallgatók számára alkalmas testnevelési és*

¹⁴⁴ ÁINOT:1990: 325.

¹⁴⁵ ÁINOT:1990: 334.

¹⁴⁶ ÁINOT:1990: 183-204.

¹⁴⁷ Tanterv:1980/81: 26.

sportjátékok.”¹⁴⁸ A gyakorlati feladatok között játékgyűjtemény készítése is szerepel. A rajz tantárgy anyagában pedig a korábbiakhoz hasonlóan a népművészeti anyagok, motívumok gyűjtése szerepel. Az ének-zene tananyagában egyáltalán nincs jelezve, hogy az alapvető ritmikai és dallami ismeretek közvetítését, tanítását milyen dalanyagra építve valósították meg.¹⁴⁹

A szakkollégiumok anyagának tanulmányozását követően, a rajz szakkollégium népművészet tárgyának tananyag közlése - a korábbiaktól eltérően – sokkal részletesebb, alaposabb. Célja, hogy ismertesse a magyar népművészet formai és színbeli, valamint tartalmi vonatkozásait, a népművészet szimbolikáját, jelentéstanát. Tananyaga:

A magyar népi díszítőművészet tárgy- és formarendszerének, színvilágának és jelrendszerének eredete. A népművészet társadalmi gyökerei. Népi díszítmények jelrendszere, jelentéstana. Díszes tárgyak ünnepi szerepe, hagyományai népünk életében. Kölcsönhatások a nép művészetében. Földrajzi és környezeti hatások. A népművészet tájegységek szerinti megoszlása. A szomszéd népek hatásai a magyar népi díszítőművészet forma- és színvilágára.¹⁵⁰

A tanítóképző főiskolákon 1986-tól vált lehetővé, hogy az intézmények központi irányelvek alapján önálló, helyi tantervet készíthettek, a főiskolai tanácsuléseik döntése, jóváhagyása alapján. A Budapesti Tanítóképző Főiskola nappali tagozatának tanító szakán az 1987. évi tanterv alapján a szakkollégiumok óra- és vizsgatervében feltüntetett tárgyak elnevezése adhat némi útmutatást arra vonatkozóan, hogy a hon- és népismereti, néprajzi tartalmak helyet kaptak-e az adott szakkollégium anyagában. Ezek alapján:

A magyar szakkollégium tárgyai között találjuk a gyermekirodalom tantárgyat. Az előzőekben már részletesebben is kifejtett tantervek alapján feltételezhetjük a népköltészet jelenlétét a tananyagban.¹⁵¹

A technika szakkollégium tárgyainak tartalmából már az államosítást követően eltűntek a kézműves tevékenységekre utaló tananyagleírások. Helyüket korszerűbb, modernebb anyagismeret, műszaki ábrázolás, géptani ismeretek vették át, melyek a modern mindennapi élethez adtak használható ismereteket.¹⁵²

¹⁴⁸ Tanterv:1980/81: 39.

¹⁴⁹ Tanterv:1980/81: 40.

¹⁵⁰ Tanterv:1980/81: 65.

¹⁵¹ Tanterv BTF:1987: 1.6. melléklet

¹⁵² Tanterv BTF:1987: 1.8. melléklet

A vizuális nevelés szakkollégium óra- és vizsgatervében, a IV. félévben 0/1-es gyakorlati jeggyel záródó tantárgy volt a népművészet.¹⁵³

Az ének-zene szakkollégium tárgyainak sorában nem találunk az énekes népi és gyermekjátékdalok, népzenei anyag koncentráltabb jelenlétére utaló tárgyakat.¹⁵⁴

A Budapesti Tanítóképző Főiskola kötelezően választható és fakultatív stúdiumai a nappali tagozat tanító szakán folyó képzésében a következők voltak:

A Művészeti Nevelési Tanszék ének-zene munkacsoportja által meghirdetett fakultatív tárgy volt a népzene. A gyermekjáték-tánc pedig kötelezően választható volt.¹⁵⁵ Szintén a Művészeti Nevelési Tanszék Rajz Munkacsoportjának meghirdetett fakultatív, illetve kötelezően választható tárgyai között a játékkészítés és a kerámia-batik utalnak némi hon- és népismereti, néprajzi tartalom jelenlétére.¹⁵⁶

A közművelődési Tanszék fakultatív tárgyai között pedig jelen volt a néptánc, a kötelezően választható tárgyak sorában pedig a kézműves-játszófoglalkozást találjuk.¹⁵⁷

Az 1980-as évek tanítóképzésére vonatkozó tanterveinek anyagában nem látunk számottevő előrelépést a hon- és népismereti, néprajzi tartalmak megjelenését illetően.

III.4. A tanítóképzés és a közoktatás tanterveiben megjelenő hon- és népismereti, néprajzi tartalmak 1995-től

III.4.1. NAT

Nagy előrelépést jelentett a Nemzeti alaptanterv bevezetése, mely számos területen hozott változást mind az általános iskolai oktatásban, mind pedig a tanítóképzők munkájában.

1995 februárjában jelent meg a Nemzeti alaptanterv tervezete. Ez a tervezet nagyon kevés lehetőséget adott a néphagyományok tanítására, közvetítésére a közoktatásban. Karácsony Molnár Erika a Magyar Néprajzi Társaság támogatásával aláírásgyűjtést kezdeményezett abból a célból, hogy a hon- és népismeret, népünk kulturális öröksége megfelelő mértékben kerüljön bele a Nemzeti alaptantervbe. Több ezer támogató nyilatkozatot sikerült összegyűjteni. A támogató nyilatkozatoknak és az 1995 márciusában megalakult Néprajzi Oktatási Szakmai Fórumnak köszönhetően Karácsony Molnár Erika kiegészítő javaslatokat tett a műveltségi területekre vonatkozóan, és újrafogalmazta, kiegészítette a

¹⁵³ Tanterv BTF:1987: 1.9. melléklet

¹⁵⁴ Tanterv BTF:1987: 1.10. melléklet

¹⁵⁵ Tanterv BTF:1987: 2. sz. melléklet 5.

¹⁵⁶ Tanterv BTF:1987: 2. sz. melléklet 6.

¹⁵⁷ Tanterv BTF:1987: 2. sz. melléklet 7.

hon- és népismeret mint közös követelményt. A NAT-ba sajnos csak a javaslatok egy része került bele, ugyanis a műveltségi területek képviselőin múlt, hogy mennyit építenek be az adott műveltségi terület anyagába.¹⁵⁸

„A Nemzeti Alaptanterv (NAT) a Magyar Köztársaságnak a közoktatásról szóló - az 1993. évi LXXIX. Törvényben, valamint annak 1995. évi módosításában meghatározott alapidokumentuma. Szakít a központi tantervi szabályozás azon formájával, amely részletesen meghatározza az iskolai pedagógiai tevékenység ideológiai, nevelési céljait, feladatát, tananyagát, tantárgyait, óraszámait. A NAT nemzeti, mert a közös nemzeti értékeket szolgálja. Fontos szerepet szán a nemzeti hagyományoknak, valamint a nemzeti azonosságtudat fejlesztésének, beleértve az ország nemzetiségeihez, etnikumaihoz tartozók azonosságtudatának ápolását, kibontakozását.”¹⁵⁹

A NAT az általános iskolai tananyagot műveltségi területekre bontja. Ezek a következők:¹⁶⁰ (3. ábra)

3. ábra

A műveltségi területek oktatásának vannak közös követelményei, ezek közé tartozik a hon- és népismeret. Ennek célja: *„Minden tanuló ismerje meg népünk kulturális örökségének jellemző sajátosságait, nemzeti kultúránk nagy múltú értékeit. Ismerjék a városi és falusi élet hagyományait, jellegzetességeit. A tanulók legyenek nyitottak a hazánkban és a szomszédságunkban élő más népek, népcsoportok értékeinek és eredményeinek megismerésére, megbecsülésére. Alapozza meg a nemzettudatot, mélyítse el a nemzeti önismeretet, a hazaszeretetet.”¹⁶¹*

¹⁵⁸ Karácsony Molnár 1998: 259-260.

¹⁵⁹ NAT:1995: 7.

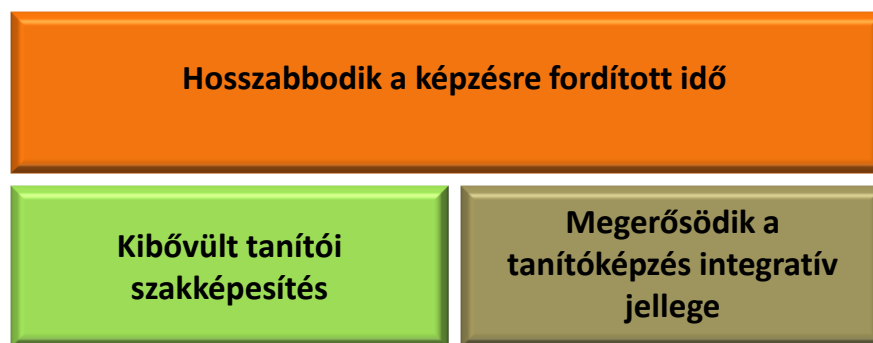
¹⁶⁰ NAT:1995: 9.

¹⁶¹ NAT: 1995: 11.

Az 1995/96-os tanév a magyarországi tanítóképzésben ismét új, lényeges fordulatot hozott. A kormány a 157/1994.(XI.7.) számú rendeletével elfogadta a tanító és óvodapedagógusi szakok követelményeit, így az ország tanítóképző főiskoláin az 1995/96-os tanévben az új rend szerint indult el a képzés.¹⁶²

A tanítóképzésben három - egymással összefüggő változás figyelhető meg (4. ábra):

- Kibővült tanítói szakképesítés
- Megerősödik a tanítóképzés integratív jellege
- Hosszabbodik a képzésre fordított idő

4. ábra

Néhány mondatban szeretném összefoglalni a fenti változások lényegét.

Ebben az új képzési rendben a tanítójelöltek a 6-12 éves korú gyerekek nevelésére készülnek fel. Fő profilja a képzésnek továbbra is az 1-4. osztály (6-12 éves korosztály) tanítói feladataira való felkészítő munka. E mellett azonban minden hallgatónak lehetősége van valamely műveltségi területen olyan speciális képzésben részesülni, amellyel az általános iskola 5-6. osztályában eredményesen tudja tanítani a gyerekeket. A hallgató a hagyományos tantárgyak mellett az intézmény által meghirdetett műveltségi blokkokból választhat számára megfelelőt.

„Az alapképzés tehát tartalmaz egy széles, mindenki számára azonos tananyag - képzési sávot, s egy mindenki számára kötelezően választott specializálódási irányt.”¹⁶³

Ez a képzési rend visszautal a magyar tanítóképzés múltjából már megismert 6-12 éves gyerekek képzésére felkészítő tanítóképzői gyakorlatra, és egyben kapcsolódik az európai gyakorlathoz.¹⁶⁴

¹⁶² Fülöp-Reitner 2009: 73.

¹⁶³ Hunyady 2000: 90.

¹⁶⁴ Hunyady 2000: 90.

A tanítóképzés egységben szemléli a kompetenciájába tartozó korosztályok nevelési-oktatási-képzési feladatait. A közoktatás mai törekvései az alsó tagozatos oktatásban a nevelési-képzési és képességfejlesztő funkcióit hangsúlyozzák. Ezek gyakorlati alkalmazása pedig nem valósítható meg az ismereteket szétbontó tantárgyi struktúrában.

A tanítóképzésben megnövekedett feladatok és elvárások több időt igényelnek. A tanítóképzésben sok olyan gyakorlati foglalkozás van, amelyek meghatározott elméleti ismeretanyagra épülnek, valamint a tanítói pálya igényli számos speciális képesség fejlesztését. Mindezek alapján vált szükségessé a képzési idő megnövelése.¹⁶⁵

A négyéves tanító szakról szóló programjavaslat 13 műveltségterület céljait és követelményeit, valamint tananyagát fogalmazza meg, melyek közül 11-nek van valamilyen módon megfelelője a Nemzeti alaptantervben.¹⁶⁶

A program kidolgozása során felmerült, hogy egyes integrált műveltségkörök a képesítési követelményekben mint önálló műveltségterület nem jelennek meg. Így képzés során vagy súlytalanná válnak, vagy pedig teljesen kimaradnak a képzésből. Ilyen figyelmet érdemlő terület volt a népművészet is. Az Országos Tantervfejlesztő Bizottság úgy ítélte meg, hogy a műveltségi területek programja megfelelő módon, terjedelemben tartalmazza nemzeti kultúránk s ezen belül is a népművészet értékeit. Ezen ismeretek megjelenése az oktatásban nem programszintű, hanem inkább szemléleti, metodikai.¹⁶⁷

Mivel 1985-től megszűnt a központi tanterv kötelező érvényessége így a főiskolák saját képzési programokat is kidolgozhatnak. Ezt a folyamatot erősítette meg az 1993-as oktatási törvény is, hiszen a törvény lehetőséget adott a kétpólusú tantervi szabályozásra, vagyis az alaptanterv és az erre épülő helyi tantervek rendszerére. A négyéves tanító szak programja egy lehetséges útja a képzésnek, de a fentiek értelmében főiskolák saját képzési programot is készíthetnek, ám a képesítési követelményeket és a kötelezően elismert közös döntéseket nekik is figyelembe kell venni.¹⁶⁸

A tanítóképzésben megjelenő műveltségterületi képzés nem a Nemzeti alaptantervből származik, de összefüggésben áll azzal. Mivel napjaink pedagógusképzésében már nem kötelező követelmény a közoktatás tanterveinek követése, így a későbbiekben a közoktatásban megjelenő Kerettantervek megjelenése már nem igényelte a tanítóképzés átrendezését, igazodását sem a Kerettantervekhez.¹⁶⁹

¹⁶⁵ Hunyady 1995: 3-11.

¹⁶⁶ Hunyady 2000: 94.

¹⁶⁷ Hunyady 2000: 94.

¹⁶⁸ Hunyady 2000: 95-98.

¹⁶⁹ Hunyady 2000: 98.

A korábbi tantervekkel összehasonlítva a NAT kiemelt figyelmet szentel a néprajzi ismeretanyagoknak. Az anyanyelv és irodalom, a művészetek, az ember és társadalom, az élő idegen nyelv műveltségi területek anyagában erőteljesen érezhető a népi hagyományokra való odafigyelés, de az életvitel és gyakorlati ismeretek, sőt még a testnevelés és a sport műveltségterületek is lehetőséget adnak a népi hagyományok közvetítésére.

A Nemzeti alaptanterv magyar nyelv és irodalom műveltségi terület műismeret anyagában találunk népköltészeti alkotásokat, verseket, meséket, történeti elbeszéléseket, dramatikus népi játékokat, népi gyermekjátékokat.

A művészetek műveltségi terület egy olyan komplex műveltségterület, mely magában foglalja az irodalom, az ének-zene, a tánc és dráma és a vizuális kultúra fejlesztési területeit. Így az ének-zenén belül a tananyagban mind a daléneklés, mind pedig a zenehallgatási anyagban a népi mondókák, magyar népdalok, énekes népi gyermekjátékok dalanyaga, a jeles napok énekes anyaga, a népzenei ismeretek adják a tanítandó tananyag alapját.

A tánc és dráma területén szintén kiemelt anyagot ad a néphagyomány. Népi gyermekjátékok, kiolvasó mondókák, az ünnepekörök szokásai, játékaik, a régi és új stílusú táncok képezik a fejlesztéshez szükséges anyagot.

A vizuális kultúra anyagában a különböző kismesterségek, kézműves tevékenységek alapjainak elsajátítása mutat kapcsolatot a hon- és népismereti, néprajzi tartalmakkal. Kevésbé hangsúlyos a népművészet különböző területeinek a megjelenése.

Az életvitel és gyakorlati ismeretek műveltségterület technika tantárgyának anyagában kézműves technikák elsajátítása, a ruházzkodás tananyagcsoport kapcsán kap említést a néphagyomány.

Az ember és társadalom műveltségterület tananyaga a microközösségek ismeretén keresztül vezeti a tanulókat a lakóhely és az ország ismeret felé. Megismerve a saját lakóhely nevezetességeit, hagyományait, jutnak el az ország ismereten keresztül a nemzetiségek, etnikai csoportok és a határon túli magyarok csoportjainak feldolgozásához. A mellékletben részletes kiemelésre kerültek azok a néprajzi ismeretanyagok, melyek megjelennek az egyes műveltségi területek anyagában. (Melléklet a 3. fejezethez 3.6. melléklet.)

III.4.2. Kerettanterv, Hon- és népismeret modul A és B változat

A közoktatási törvény értelmében 2001. szeptember 1-jétől a közoktatás 1. és 5. valamint 9. évfolyamain bevezetésre kerültek a Kerettantervek. A Kerettanterv a NAT komplex műveltségi területeit tantárgyakká bontotta vissza, és a NAT által előírt ismeretek és fejlesztési követelmények egybeszerkesztve jelennek meg, így tehát a NAT-ban megfogalmazott célok és feladatok megvalósításához, a továbblépéshez készültek a Kerettantervek.¹⁷⁰ A Kerettanterv bevezetése adott lehetőséget az általános iskolák 5. és 6. osztályában a hon- és népismeret A és B tantervi moduljainak oktatására.

Az iskolák a tantervi modulokban megfogalmazott tananyagot beépíthetik valamelyik tantárgyba, de önálló kereteken belül is feldolgozhatják a tananyagot. Tehát a NAT műveltségterületeiben megfogalmazott tartalmakon kívül lehetőség van olyan tanórákat megszervezni, melyeken a néprajzi tartalom önállóan jelenik meg. A kötelezően választható öt modul közül minden iskola kettőt választhat, s ezek bekerülnek a hagyományos órataralmak közé. Általános iskola 5. és 6. osztályában a hon- és népismeret című modul A és B változata néprajzi tartalmú, tartalmuk eltérő, és önálló cél- és feladatrendszerrel rendelkeznek. Az éves óraszám 18 óra mindkét modul esetében. Jó esélyek voltak arra vonatkozóan, hogy éves szinten 36 órában kerüljön megvalósításra a modultárgy tanítása mindkét évfolyamon. Néprajzi ismeretek megjelenésére a tananyagban ilyen formában még nem volt példa. A célok és feladatok, fejlesztési követelmények megfogalmazásán túl a „Belépő tevékenységformák” módszertani segítséget adnak a pedagógusoknak.¹⁷¹

A hon- és népismeret új tantárgy, melynek rendező elve a hagyományismeret.

Az A modul témakörei egy, a 19. és a 20. század fordulóján élt gazdálkodó parasztcsalád életmódját tárják fel.

Az A modul célja: „a hagyományos paraszti kultúra és értékrendszer megismertetése. A természet közelben élő, a természetet tisztelő, azt felhasználó és nem kihasználó paraszti életmód értékeinek bemutatása”¹⁷² A mellékletben végigkövethetők a két modultárgy témakörei. (Melléklet a 3. fejezethez 3.7 melléklet.)

A szűkebb szülőföld hagyományainak megismerésén keresztül a hazaszeretet megerősítése, identitástudat kialakítása megtanítja a tanulókat a nemzeti örökség

¹⁷⁰ <http://www.nefmi.gov.hu/kozoktatasi/tantervek/oktatasi-miniszterium>

¹⁷¹ Kerettanterv Tantárgyi Füzetek 14.: 2000:16-17.

¹⁷² Kerettanterv Tantárgyi Füzetek 14.: 2000:15.

megbecsülésére. További célja a modulnak, hogy ösztönzést adjon a szülőföld felfedezésére, a magyar kultúra mélyebb megismerésére, s a saját lakóhely példáin keresztül egy általános kép kialakítására a hagyományos paraszti kultúra rendjéről és szokásairól.¹⁷³

A Kerettanterv Tantárgyi Füzetek 14. Modulok című kiadványban a hon- és népismeret A és B modul témái, valamint az egyes témák tartalma is kifejtésre kerül, megkönnyítve ezzel a tantárgyat tanító pedagógus munkáját.¹⁷⁴

B változat célja, hogy a tanulók ismerjék meg lakóhelyük, régiójuk, a magyar nyelvterület földrajzi, néprajzi, nyelvjárási tájegységeinek legjellegzetesebb néphagyományait. Segítse elő olyan tanulói magatartás kialakítását, amelynek lényeges eleme a hagyományörzés, népi kultúránk, nemzeti értékeink és a nyelvjárások megbecsülése.

A hon- és népismeret ösztönözzön a szűkebb és tágabb szülőföld szellemi és tárgyi hagyományainak, történelmi, vallási emlékeinek felfedezésére, a nyelvjárás megbecsülésére. A „Fejlesztési követelmények” kiemelik a néphagyományok élményszerű megismertetését, pl.: zenehallgatással vagy a néphagyományt bemutató film megtekintésével. Ismerjen a tanuló egy-egy tájegységre jellemző népszokást, népi játékot, népdalt. Ismerkedjen meg kézműves tevékenységgel vagy a honismereti gyűjtőmunka néhány módjával. A „Belépő tevékenységformák” ismételten több módszertani segítséget sorakoztat fel, melyek közül sok a tanulási részvételt, aktivitást kívánja szorgalmazni.¹⁷⁵

III.4.3. A hon- és népismeret modultárgy bevezetésének tapasztalatai

2001. szeptemberében bevezetésre került a Kerettanterv, melynek hon- és népismeret modultárgyának A és B változata közvetít néprajzi ismereteket az általános iskolák 5. és 6. osztályában, melyre korábban – ilyen koncentrált módon - nem volt példa.

A bevezetést követő néhány év múltán felmerült bennem a kérdés, hogy vajon az általános iskolák felvették-e helyi tantervükbe a hon- és népismeret modultárgyat, s hogy ezt mely évfolyamokon oktatták, valamint hogy milyen a tárgyat tanító pedagógusok szakmai felkészültsége.

Pokorni Zoltán oktatási miniszter 2001 márciusában kelt közleménye a Kerettantervek kiadásáról, bevezetéséről és alkalmazásáról 28/2000.(IX.21.)OM rendelet alapján induló

¹⁷³ Kerettanterv Tantárgyi Füzetek 14.: 2000: 15-16.

¹⁷⁴ Kerettanterv Tantárgyi Füzetek 14.: 2000: 18-27.

¹⁷⁵ Kerettanterv Tantárgyi Füzetek 14.: 2000: 22-23.

kötelező Kerettantervi modulok oktatásának képesítési feltételeiről a következőket foglalja magában: pedagógus munkakörben, a nevelési-oktatási intézményekben az alkalmazható, aki rendelkezik az iskolafokozatnak, iskolatípusnak megfelelő - a közoktatási törvényben előírt - egyetemi vagy főiskolai szintű végzettséggel és a szakterületnek megfelelő szakképzettséggel. Fentiekből következően a 2001 szeptemberétől bevezetett kötelező tantervi modulok oktatását - akár önálló tantárgyként, akár integrálva - csak a modultárgy tartalmának megfelelő első vagy második, illetve egyetemi vagy főiskolai szintű oklevelet szerzett tanár, illetve tanári szakképzettségre épülő szakirányú továbbképzésben oklevelet szerzett pedagógus láthatja el. E dokumentum értelmében a hon- és népismeret modultárgy oktatásához elsősorban alapképzésben szerzett szakképzettség vagy szakirányú továbbképzésben szerzett szakképzettség szükséges. Így a modultárgy oktatását elláthatja:

- Néprajz szakos bölcsész
- Néprajz szakos tanár

továbbá:

- Magyar nyelv és irodalom szakos tanár
- Történelem szakos tanár
- Földrajz szakos tanár

Abban az esetben, ha a modulhoz kapcsolódó akkreditált továbbképzést elvégzi, a modultárgy oktatását végezheti még egyéb tanári szakon végzett pedagógus is

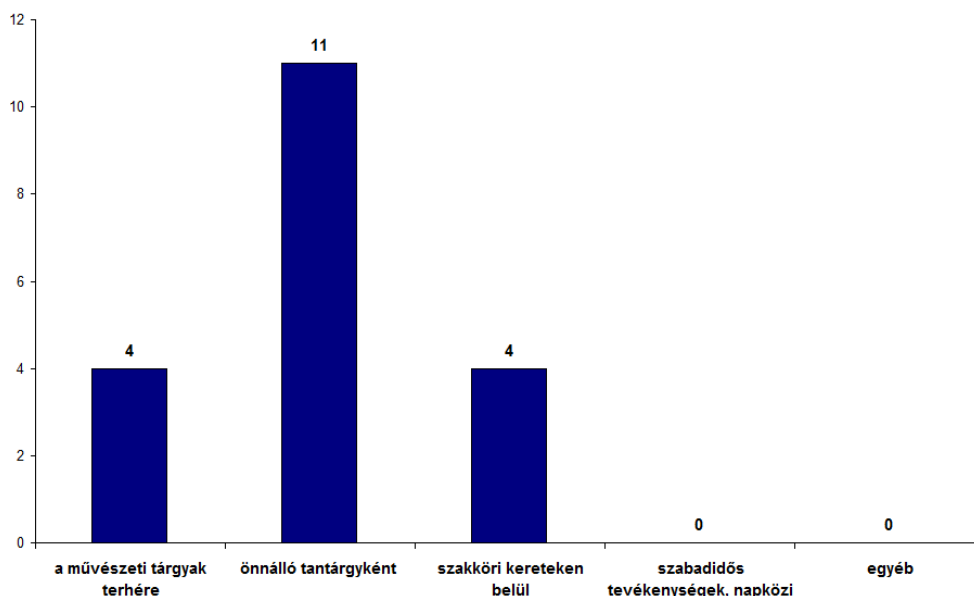
Abban az esetben, ha a modulhoz kapcsolódó múzeumpedagógus szakirányú továbbképzési szakot elvégzi.¹⁷⁶

A fentiek ismeretében 2007-ben kérdőívet küldtem a Jászság 23 általános iskolájába. Azt kiderítendő, hogy milyen módon valósult meg a hon- és népismeret modultárgy bevezetése a Jászság általános iskoláiban? 19 általános iskolából kaptam válaszokat.

A kérdőív fő kérdései:

- Folyik-e az iskolában hon- és népismeret modultárgy oktatás?
- Milyen módon oktatják a modultárgyat?
- Mely korosztály érintett a modultárgy oktatásában?
- A tantárgyat tanító pedagógusok, milyen szakirányú végzettséggel rendelkeznek?

¹⁷⁶ <http://www.nefmi.gov.hu/kozoktatas/2002/kerettantervek>

1. diagram

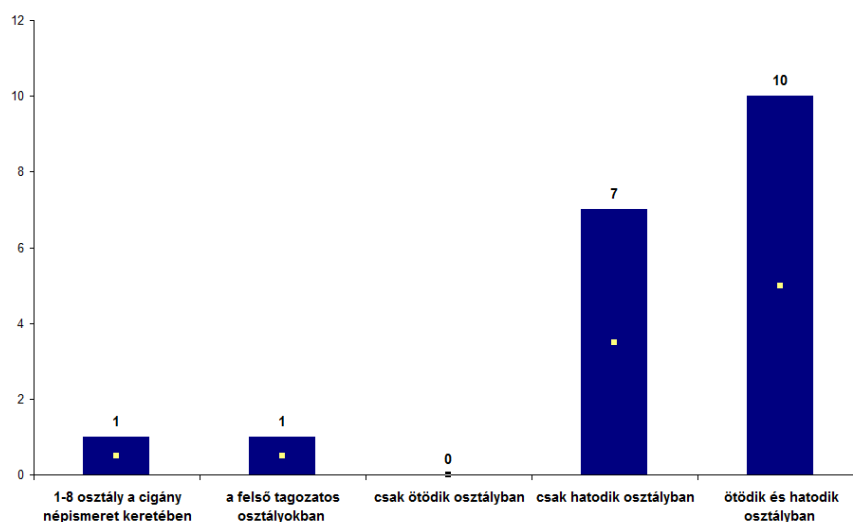
A feldolgozott válaszok alapján a következő főbb megállapításokat tehetjük:

Mind a 19 válaszadó iskolában bevezették a hon- és népismeret modultárgyat. 11 iskolában önálló tantárgyként, 4 iskolában a művészeti tárgyak terhére, 4 iskolában pedig szakköri kereteken belül kerül oktatásra a hon- és népismeret (1. diagram). Emellett az iskolák 47%-ában a hon és népismeret tanítása mellett van néptánc vagy népi kismesterségek oktatása is (2. diagram).

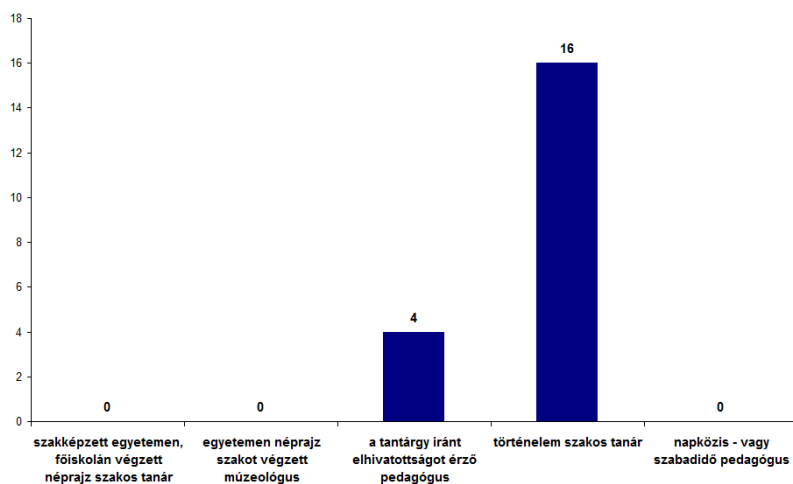
2. diagram

A következő ellenőrző kérdésnél azonban kiderül, hogy a válaszadó iskolák közül egyben nincs hon- és népismeret tanítás, mert a modultárgy nem került bele a helyi tantervbe. Feltételezésem szerint arról az iskoláról lehet szó, amelyikben cigány népismeretet tanítanak.

3. diagram

A hon- és népismeret tanításában érintett korosztályok tekintetében pedig elmondhatjuk, hogy az iskolák többsége (10) igyekezett lehetőségeihez mérten 5. és 6. osztályban oktatni a modultárgyat. Csak 6. osztályban 7 iskola tanítja a hon és népismeretet. A fennmaradó három intézmény közül egyben a felső tagozat osztályaiban tanítják a modultárgyat, egyben nincs hon- és népismeret, itt cigány népismeretet tanítanak 1-8. osztályig, a cigány kisebbségi oktatás keretein belül (3. diagram).

4. diagram

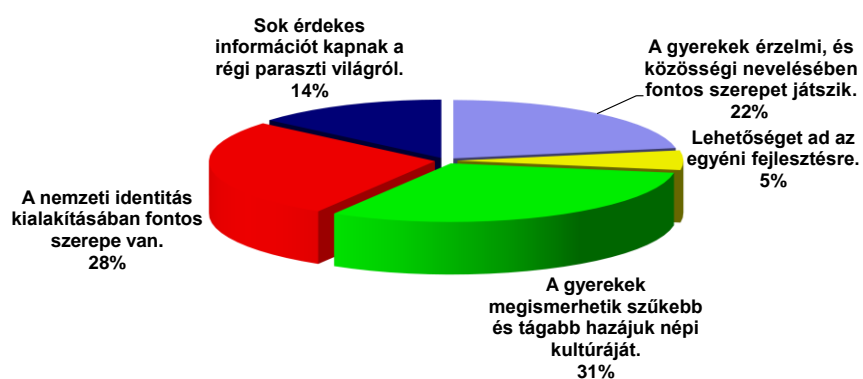
A tantárgyat tanító pedagógusok szakképzettségére vonatkozó kérdésre kapott válaszok alapján a következőket lehet elmondani: az iskolákban a hon- és népismeretet, hagyományismeretet jellemzően történelem szakos tanárok vállalták fel (16 fő), valamint a tantárgy iránt elkötelezettséget érző pedagógusok (4 fő). A számszerű adatok itt sem egyeznek, ennek okát abban kereshetjük, hogy a történelem szakos tanárok között is van

olyan, aki elhivatottságot érez a hon- és népismeret modultárgy iránt (4. diagram). Ez az eredmény jól mutatja, hogy a modultárgy tartalmához illeszkedő néprajztanár – esetleg etnográfus – végzettséggel a vizsgált iskolákban egyetlen pedagógus sem rendelkezett, holott a már fentebb említett rendelet értelmében ez elvárható lenne.

Kérdőívem más, általam fontosnak, – dolgozatom témája szempontjából – szükségesnek ítélt kérdésekre is választ kerestt:

- Szükségesnek tartják-e az iskolák a hon- és népismeret oktatását, miért?
- Hasznosnak, szükségesnek gondolja-e az iskola kollektívája a hon- és népismeret tárggyal kapcsolatos szakmai továbbképzések szervezését?
- Az elmúlt öt év során vett-e részt kolléga szakmai továbbképzésen?
- Melyek azok a fórumok, melyeknek megszervezése sokban segítené az általános iskolákban a hon- és népismeretet tanító kollégák munkáját?

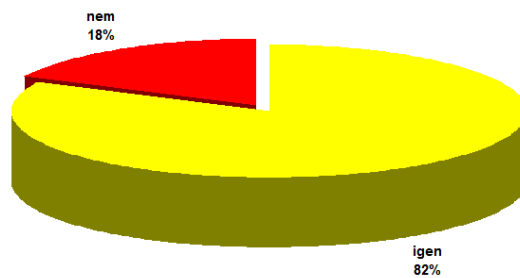
Az válaszadó iskolák mindegyike egyértelműen fontosnak tartja a modultárgy oktatását. A vélemények viszont arra vonatkozóan, hogy miért, jelentősen megoszlanak. 25%-a a válaszadóknak a hon- és népismeret oktatásának fontosságát a gyerekek érzelmi- és közösségi nevelésében látják. 22% az egyéni fejlesztés lehetőségeit emeli ki. 21% szerint a modultárgy sok érdekes információt ad a régi paraszti világról. A modultárgy nemzeti identitástudat kialakításában való fontos szerepét csak 19% emeli ki. 13% tartja fontosnak azt, hogy a modultárgy révén a gyerekek megismerhetik szűkebb és tágabb hazájuk népi kultúráját (5. diagram).

5. diagram

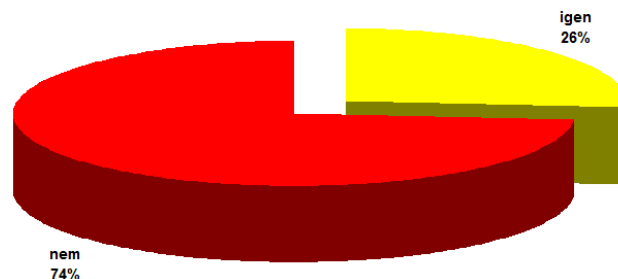
Az iskolák 82%-a hasznosnak, szükségesnek gondolja a hon- és népismeret tárggyal kapcsolatos szakmai továbbképzések szervezését. Válaszukban többen kiemelték, hogy ezeken az alkalmakon rendszerezetten kaphatják meg, sajátíthatják el az ismereteket,

melyeket továbbítani tudnak a tanulóknak. Igénylik a továbbképzések szervezését azért is, mert nyitottak az új módszerekre, a változatos számonkérési lehetőségek megismerésére. A tapasztalatcsere, az óralátogatások, az aktualitások megismerése, az új módszerek alkalmazásának lehetősége minden pedagógus számára hasznos, továbbá, hogy a szakmai továbbképzések jó alkalmat biztosítanak a kollégák egymás közti tapasztalatcserejére is (6. diagram).

6. diagram

A fentiek ismeretében viszont érdekes eredményt mutatnak a következő kérdésre adott válaszok. Az elmúlt öt év során a megkérdezett válaszadók 74%-a nem vett részt továbbképzésen. Csak 26% - ez öt iskolát jelent – vett részt. (7. diagram)

7. diagram

A továbbképzések jellege is sokszínű képet ad; a Nemzeti Tankönyvkiadó továbbképzésnek meghirdetett tankönyvbemutatójától, a Szolnokon megrendezésre került 30 órás Hon- és népismeret tanítása elnevezésű továbbképzésén át a Jászsági Népi Együttes 2x 60 órás Játék és tánc szakirányú továbbképzéséig.

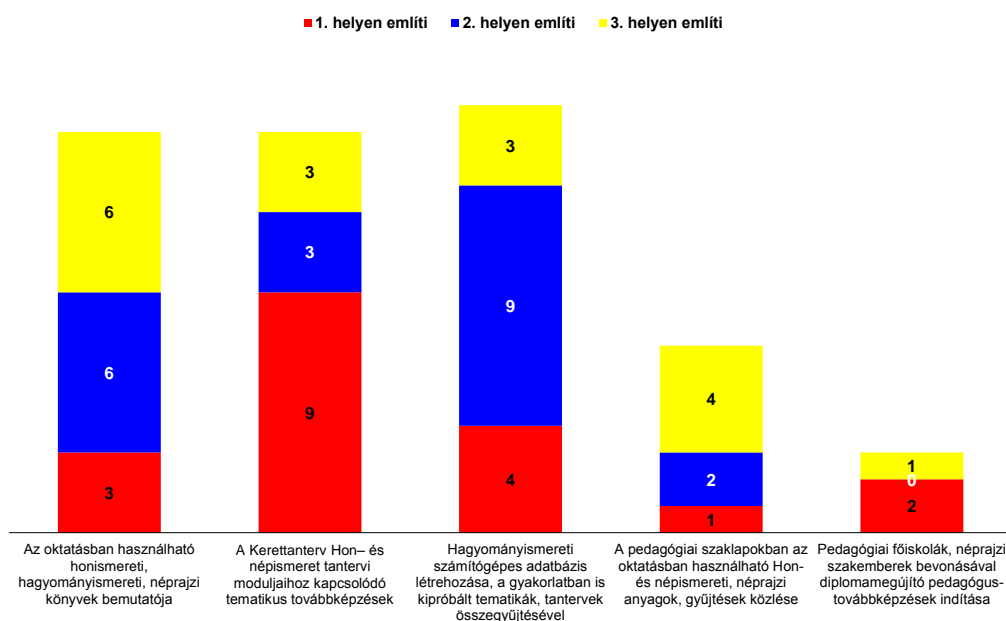
Legutolsó kérdésemben arra kértem az iskolákat, hogy a felsorolt válaszlehetőségek közül válasszák ki, melyek azok a fórumok, melyeknek megszervezése sokban segítené az általános iskolákban hon- és népismeretet tanító kollégák munkáját. Ezeket 1-3-ig

fontossági sorrendbe kértem rendezni. (A felsorolt lehetőségeket az 1998 októberében, Budapesten megrendezésre került Hon- és népismeret, néphagyomány az oktató-, nevelőmunkában című konferencián, Karácsony Molnár Erika előadásában elhangzottak alapján állítottam össze.)¹⁷⁷

A modul tárgy oktatásában résztvevő pedagógusok közül kilencen a Kerettanterv hon- és népismeret tantervi moduljaihoz kapcsolódó tematikus továbbképzések szervezését választották.

Másodikként pedig a Hagyományismereti számítógépes adatbázis létrehozását, a gyakorlatban kipróbált tematikák, tantervek összegyűjtésével lehetőséget jelölték meg.

Harmadik helyen pedig az oktatásban használható honismereti, hagyományismereti, néprajzi könyvek bemutatója állt (8. diagram).

8. diagram

A kérdőívek kiértékeléséből adódó eredmények rámutatnak arra, hogy az általános iskolák lehetőségeikhez mérten bevezették és szükségesnek tartják a Kerettantervi hon- és népismeret modul tárgy megjelenését az oktatásban. Sajnálatos azonban, hogy egyik iskola alkalmazásában sincs megfelelő szakmai ismerettel rendelkező néprajztanár, aki a modul tárgy anyagát megfelelő szakmai hitelességgel tudná átadni a tanulók számára. Elkeseredésre adhat okot az is, hogy az elmúlt években a válaszadók közül csak 5 iskolából vettek részt szakmai továbbképzésen, annak ellenére, hogy szükségesnek gondolják a hon- és népismeret modul tárggyal kapcsolatos továbbképzések szervezését.

¹⁷⁷ Karácsony Molnár 1998: 260-261.

Biztos, hogy egy Hagyományismereti tantervi számítógépes adatbázis létrehozása, illetve hon- és népismeret, hagyományismeret témakörben szervezett szakirodalmi és oktatási segédanyagok bemutatását célzó fórumok sokban segítenék és könnyítenék a modultárgyat oktató pedagógusok munkáját.

Kutatómunkám során felleltem két olyan kérdőíves felmérést, melyeknek kérdései, eredményei sokban hasonlítanak az általam készített és értékelt felmérés eredményeihez, ugyanakkor néhány újabb adalékkal ki is egészítik azt. A téma vizsgálatának szempontjából hasznosnak gondolom bemutatni a másik két kutatás eredményeit is.

Elsőként Ágh Zsófia felmérését ismertetem, melyet 2001-ben közvetlenül a modultárgy bevezetését követően készített.¹⁷⁸ A felmérés eredményei mellett olvashatunk a modultárgy cél- és feladatrendszeréről, a modultárgy tartalmi kérdéseiről, s olyan szakmai-gyakorlati kérdésekről is, mint hogy önálló tárgyként legyen-e oktatva vagy integrációban a hon- és népismeret modultárgy?

Ágh Zsófia írásában kiemeli, hogy a hon- és népismeret modultárgy újszerűsége abban rejlik, hogy ilyen néprajzi tartalmú tárgy az alapfokú oktatásban ez idáig nem volt jelen. Véleménye szerint szerencsésebb lett volna a hagyományismeret elnevezés. Javasolja, hogy a helyi szokásokból, tárgyi kultúrából kell kiindulni. Szavait idézve: „*A cél ugyanis ebben a változatban az, hogy a jelenségek összefüggésein és nem elsősorban az egyes néprajzi, táji csoportok konkrét népművészetén, szokásain keresztül ismerjék meg a tanulók a magyar paraszti kultúrát.*” Kiemeli továbbá, hogy nem a néprajzi lexikális ismeretanyagon van a hangsúly, hanem a különböző tárgyak között – pl. történelem és néprajz – a tárgyi és szellemi kultúra, a gazdálkodás és a társadalmi kapcsolatok összefüggései váljanak nyilvánvalóvá. Cél továbbá egy olyan nemzeti identitás kialakítása, mely mentes mindennemű pátosztól, de a hagyományos paraszti kultúra és értékrend megismerésén túl megtanítja a diákokat értékelni, becsülni és szeretni nemzeti örökségünket.

A modultárgy tartalmi kérdései között a következőkkel találkozunk:

- Összefüggések megértése (az ember természetes és épített környezete, munkája, gazdálkodása, emberi kapcsolatai)
- Interetnikus kapcsolatok (közösség kapcsolatrendszere sokféle volt, kereskedelem, piacozás, házasodási körök, kapcsolatok két nemzetiségi falu vagy tájegység között)

¹⁷⁸ Ágh Zsófia: A hon- és népismeret modultárgy „A” változat bevezetésének tapasztalatai; Forrás: <http://www.oki.hu/oldal.php?tipus=cikk&kod=tantargyak-Agh-Hon> Letöltés:2009.10.06.

- Új és meglévő szokások egybeolvadása
- A kultúra térben és időben változik

Jelezni szeretném – bár remélem, dolgozatom további fejezeteiben bizonyítani tudom – ,hogy a fenti kérdéskörök értő és érzékletes magyarázatára, közvetítésére nincsenek felkészítve a tárgyat tanító pedagógusok.

A szakmai, gyakorlati problémák legfőbb kérdése, hogy önálló tantárgyként vagy integrált módon legyen oktatva a modultárgy. A modul szerkezete úgy lett kialakítva, hogy önálló tárgyként (félévenként 18-18 órában) is tanítható legyen, de az integrált oktatásra is alkalmas. „(...) *a történelemhez kapcsolva a témakörök jól illeszthetők részben az őskori kultúrákhoz, részben a honfoglalásról tanultakhoz (...) a ház, az építkezés technikája és a gazdálkodás módjának kapcsolata bemutatható a nomád népek és a letelepedett földművelők lakóhelyének elemzésével. A 6. évfolyamon a középkori város és a Mátyás-kori táplálkozási kultúra mellett összehasonlítási alap lehet a falu életmódja és táplálkozása. (...)*” Ágh Zsófia arra is rámutat, hogy olyan helyi tantervekben, melyekben a művészeti nevelés, valamint a kézműves technikák kiemelt szerepet kapnak, a modultárgy anyagát lehet kapcsolni a rajz- és vizuális kultúra, a technika vagy életvitel tárgyakhoz is.

„Ebben az összefüggésben a paraszti életmód gyakorlata kerül előtérbe, a tárgyalkotó népművészet, az építkezés technikái, a fonás, a szövés, a fafaragás, a kerámiaedények készítése és használata, a sütés – főzés stb. lehet a kiindulópont az elméleti összefüggések helyett, ám úgy, hogy azokat nem mellőzi.”

Véleményem szerint a fentiek megvalósítása igen magas szakmai felkészültséget igényel mindkét tárgyból. A modultárgy anyagának integrált módon való oktatása csak akkor valósítható meg eredményesen, ha erre a leendő és a már diplomával rendelkező pedagógusokat is szakmai továbbképzéseken felkészítik. Ágh Zsófia ezt jelzi is írásában, ahol leírja *„(...) ajánlatos, hogy valamilyen szervezett formában továbbképzések induljanak, amelyek felkészítik a pedagógusokat, hiszen számos olyan ismeretanyagot kell megtanítaniuk, amelyeket soha nem tanítottak a pedagógusképző felsőoktatási intézmények.”*

Ágh Zsófia írásában a hon- és népismeret tantárgy tanításához szükséges taneszköz-igényekről is említést tesz. Kiemeli, hogy a tanórák mellett a múzeumlátogatásoknak fontos szerepük van. S a lehetőségekhez mérten a kirándulások és nyári táborok alkalmával fontos kiegészítője lehet a tananyagnak a néprajzi gyűjtés. A modultárgy

bevezetését követően két tankönyv állt a pedagógusok rendelkezésére a tantárgy oktatásához: Bánhegyi Ferenc: Hon- és népismeret 5-6. osztály, Apáczai Kiadó, Budapest; és Kissné Király Piroska: Hon- és népismeret 5. osztály, Tankönyv és munkafüzet, Bíbor Kiadó, Miskolc. Ezek egyike sem néprajzos szakemberek munkája, több szakmai hiba is előfordul a könyvek tartalmában. Tanári kézikönyvek, útmutatók sem készültek e témában.

A modultárgy bevezetésével kapcsolatos felmérése nem reprezentatív, de eredményei sokatmondóak, elgondolkodtatóak. Kérdőívét Ágh Zsófia három budapesti és három vidéki iskolába juttatta el. Kérdései a következőkre irányultak:

- Az adott iskolában elkezdték-e tanítani a hon- és népismeretet ötödik osztályban?
- A tantárgyat tanító pedagógus végzettsége, szakmai felkészültsége megfelelő-e, milyen a modultárggyal kapcsolatos szakmai viszonya?
- A tárgy tanításához milyen tankönyveket, oktatási–szakmai segédanyagokat használnak?

Fő megállapításai röviden a következők:

- A hon- és népismeret tantervi modul targonja bevezetését a legtöbb iskola lelkesen fogadta, fontosnak, szükségesnek érzik az oktatásban való jelenlétét. Azonban a gyakorlati megvalósulást illetően már komoly kételyek merülnek fel.
- Ágh Zsófia által vizsgált iskolákban jellemzően a hon- és népismeret tantárgyi modul A változatát tanítják, csak egy iskola választotta a B változatot. Leginkább olyan pedagógusok tanítják a modul targonjat, akiknek az óraszámuk kevés. A tantárgy anyagát pedig jellemzően integrációban tanítják. Pl.: a rajz, ének-zene, történelem, kézműves órák anyagához illesztve jelenik meg a hon- és népismeret anyaga, bár olvasva a körülményeket ennek megvalósulása igen esetleges. A vizsgálatban résztvevő iskolák többségében nem használtak tankönyvet, sokszor a tanító a rendelkezésére álló szakirodalom alapján készített anyagot a tanulók számára. A szakmai továbbképzések terén sem mutatkozott „rőzsás” helyzet. A hon- és népismeret modul targonja tanításával megbízott pedagógusok nem vettek részt a témához kapcsolódó továbbképzésen, s ami a legelszomorítóbb az, hogy idő hiányában nem is mennének, vagy ha igen, akkor is csak akkor, ha az iskola finanszírozná a képzést. A pedagógusok igényelnék a módszertani segítséget, de az oktatás színesebbé tételéhez szükséges fotó-hangzóanyag elérésének forrása ismeretlen előttük.

Ágh Zsófia sok hasznos észrevétele közül egyet mindenképpen ki kell emelni:

„A fenti célok és követelmények elérése olyan szakmailag kompetens pedagógust igényel, aki vagy tanult felsőoktatási intézményben történelmet és/vagy néprajzot, vagy részt vett valamilyen szakmai továbbképzésen. Minimális követelmény volna, hogy legalább azt tudja, milyen szakirodalom áll rendelkezésére, és ezt hol találja meg.”

Baksa Brigitta 2007-2009-ben készített felmérést 121 alapfokú oktatási intézményben.¹⁷⁹

A következő kérdésekre kereste a választ:

- Milyen módon kerül oktatásra a hon- és népismeret modul tárgy?
- Mely korosztály érintett a modul tárgy oktatásában?
- Integrált oktatás esetén, mely tantárgyokhoz kapcsolódik a hon- és népismeret tanítása?
- Milyen a tantárgyat tanító pedagógusok szakirányú képzettsége?
- Milyen tankönyveket használnak az oktatás során?

A hon- és népismeret önálló tantárgyként történő tanítására az iskolák 57%-ában kerül sor, míg iskolák 42,5%-ában integrálva, egy iskolában pedig 0,5 % szakköri keretek között. A modul oktatása túlnyomó részt az ötödik és hatodik évfolyamon történik. Tantárgyi integráció esetében jellemzően a történelem és a rajz és vizuális kultúra oktatásához kapcsolják a modul tárgy anyagát, kevesebben a magyar irodalom tantárgyhoz. Van arra is példa, hogy technika, természetismeret, földrajz tantárgyokhoz kapcsolják a néprajzi ismereteket.

Fontos kérdései a kérdőívnek, hogy milyen szakos a hon- és népismeret modul tárgy tanító pedagógus, valamint hogy részt vett-e szakmai továbbképzésen a modul tárgy oktatásával kapcsolatban?

A pedagógusok szakmai felkészültségére vonatkozó kérdésekre érkezett válaszok lesújtó eredményt mutatnak. A vizsgált 121 alapfokú oktatási intézményben csak 6 pedagógus rendelkezik néprajzos végzettséggel. Az esetek többségében történelem szakos tanár (39%) látja el a hon- és népismeret tanítását. Rajztanárok (21%), magyartanárok (15%), esetenként ének, biológia, földrajz, matematika szakos pedagógusok vesznek részt a hon- és népismeret tanításában. Baksa Brigitta elemzésében jelzi, hogy főként olyan szakos

¹⁷⁹ Jelen felmérés eredményeit Baksa Brigitta bocsátotta rendelkezésemre. A felmérés Baksa Brigitta A néprajz tanítás múltja és jelene című PhD-értekezésének egy fejezetében került részletes ismertetésre. Forrás: Baksa Brigitta: A néprajz tanítás múltja és jelene, PhD-dolgozat, Eötvös Lóránd Tudományegyetem, BTK, Tárgyi Néprajzi Tanszék, 2009

pedagógusok látják el a modultárgy oktatását (történelem, rajz- és vizuális kultúra, magyar), melyeknek tananyagában jelentős kapcsolódási pontok vannak a hon- és népismeret modultárgy ismeretanyagával. Kiemeli, hogy a válaszadóknak csak 5%-a rendelkezik néprajzos végzettséggel (ez az adat témánk szempontjából kiemelendő). Okát abban látja, hogy a Kerettanterv bevezetése gyorsan, előkészítés nélkül zajlott, így: „a néprajzos végzettséggel rendelkező tanárok alacsony száma azt mutatja, hogy a hon- és népismeret bevezetését követő nyolc év még nem volt elegendő, hogy a tanárképző intézmények reagáljanak a közoktatásban jelentkező , és szaktanárokat képezzenek a feladat ellátására.” E kérdés megoldásában kiemeli a tanítóképzők szerepét, hiszen a 2008/2009-es tanévtől a nem szakrendszerű oktatás lehetővé teszi az 5. és 6. évfolyamokon, hogy a tanítási órák 20%-át tanítói végzettségű kolléga láthassa el. Így ez az intézménytípus lenne a legalkalmasabb arra, hogy a képzésben kiemelt helyet teremtsen a hon- és népismeret oktató pedagógusok szakirányú továbbképzésére.

A Baksa Brigitta által vizsgált 121 iskolából 25 fő (21%) vett részt szakirányú továbbképzésen, igaz, ezek jellege is igen sokrétű képet mutat.¹⁸⁰

A hon- és népismeret oktatását ellátó pedagógusok 74%-a azonban egyáltalán nem vett részt továbbképzéseken, holott - a fentebb már említett - kormányrendelet értelmében a modultárgyak – így a hon- és népismeret – oktatását is csak megfelelő egyetemi vagy főiskolai tanári oklevéllel, illetve tanári szakképzettségre épülő szakirányú továbbképzésben résztvevő és oklevelet szerzett pedagógus láthatja el.¹⁸¹

A tankönyv, segédkönyv, segédanyag használat is fontos kérdés a hon- és népismeret modultárggyal kapcsolatban. Tanulságos eredmények születtek e kérdéskörrel kapcsolatban is. 19 iskola nem használ tankönyvet a modultárgy tanításához. 17 iskola jelezte, hogy nem használnak szakirodalmat, segédanyagot a tárgy oktatásához.

Jellemző az „általános néprajzi szakirodalom” használata a felkészülés során (59%), de a népszerűsítő (20%) és a regionális (12%) néprajzi szakirodalom is megjelenik a felkészülés forrásaként, amely már csak azért is kiemelendő, mert a Kerettanterv elvárásai között központi helyet foglal el a lakóhelyismeret, s ebből kiindulva lehet eljutni a magyar népi kultúrára vonatkoztatható általánosításokig.

¹⁸⁰ Baksa: A néprajztanítás múltja és jelene, PhD-értekezés, ELTE BTK, Tárgyi Néprajzi Tanszék, 2009

¹⁸¹ Pokorni Zoltán: Közlemény a kerettantervek kiadásáról, bevezetéséről és alkalmazásáról szóló 28/2000.(IX.21.) OM rendelet előírása szerint elinduló kerettantervi modulok oktatásának képesítési feltételeiről 2001/03.

Szomorú megállapítás az, hogy a tárgy oktatásához készült tanári kézikönyvek, módszertani segédanyagok használatát nem tartják fontosnak a pedagógusok. A vizsgált iskoláknak csak a 30%-a használja ezeket. Baksa Brigitta rámutat „hogy a pedagógusok a nagyarányú szakképzetlenség ellenére sem tartják fontosnak a módszertani tájékozódást.”

Tankönyvek közül a legtöbb iskolában a Nemzeti Tankönyvkiadó (41%) és az Apáczai Kiadó (37%) könyveit használják. 19 iskolában (16%) nem használnak tankönyvet. Okát Baksa Brigitta a következőkben látja: „az integrált keretek között tanított modul feloldódott a befogadó tárgy ismeretanyagában, és nem kap hangsúlyt az oktatási folyamatban. Ezért nem tartották fontosnak a tankönyvvásárlást.”

A szemléltetésnek a hon- és népismeret, néprajzórán kiemelten fontos szerepe van a tananyag közlésében, szemléltetésében. A szemléltetés lehetőségeit vizsgálva a következő eredmények születtek:

- A vizsgált iskolák közül kettőben (1,5%) nem használnak szemléltető anyagot.
- Az iskolák 95%-ában az órai szemléltetésben a fotóanyag használata játszik kiemelkedő szerepet.
- A néprajzi tárgyak órai szemléltetésben való alkalmazását a tárgyat tanító pedagógusok 79%-a jelölte.
- Zenei, népzenei felvételek tanórán való alkalmazása csak az iskolák 51%-ában jelenik meg.
- Néprajzi témájú filmek tanórán történő megtekintésére csak az iskolák 44%-ában van példa.

A fentiekén kívül megemlítették még a térképek, diák órai használatát, valamint a múzeumok és tájházak látogatását, és az adatközlő vendégek meghívását a tanórára.

A felmérés e részéből kiderül, hogy az iskoláknak főképpen néprajzi témájú DVD, CD és videofilm szemléltető anyagra lenne leginkább szükségük, de igény lenne eredeti tárgyakra, applikációs képekre is.

Megismerve a három közel azonos tartalmú felmérés eredményeit, azt hiszem, bátran megállapíthatjuk, hogy az eredmények nagyon „összecsengnek”.

Ágh Zsófia - közvetlenül a modul tárgy bevezetést követő - tájékozódó felmérése már akkor megmutatta, hogy bár az iskolák fontosnak ítélik meg a hon- és népismeret modul tárgy oktatásban való megjelenését, mégsem tudtak megfelelni az elvárásoknak. A modul tárgy tartalma jellemzően más tárgyak anyagába integráltan jelent meg, s a tárgyat

tanító pedagógus képzettsége sem fedte le még a minimálisan elvárható szakmai felkészültséget, sőt a rendelkezésre álló tankönyvek használata sem volt jellemző.

Baksa Brigitta kérdőíve és az általam készített kérdőív eredményei a közelmúlt helyzetét mutatják meg. A hon- és népismeret modul tárgy oktatásában résztvevő pedagógusok között minimálisnak mondható a szakos ellátottság. E felmérésből kiderül továbbá, hogy sok helyen még mindig más tantárgy anyagába integrálva oldják meg a hon- és népismeret modul tárgy tartalmának közvetítését.

Pozitívumként kell, hogy értékeljük – Baksa Brigitta felmérése alapján – azt, hogy a modul tárgy oktatásához a pedagógusok lehetőségeikhez mérten használnak szemléltető eszközöket, s néprajzi szakirodalmakat, szakmai segédanyagokat az órai felkészüléshez.

Fontos szerepet játszanak a hon- és népismereti tartalmak közvetítésében a szakkörök s azok a tanórán kívüli alkalmak, melyek múzeum-, tájházlátogatással, néprajzi gyűjtemények megismerésével bővítik a tanulók néprajzi ismereteit.

Azok a hiányosságok, melyek a felmérések eredményeiből kiderültek, azt mutatják, hogy a Kerettanterv hon- és népismeret moduljának a bevezetése alaposabb átgondolást, fokozatosságot, a pedagógusképzés tekintetében pedig céltudatos, néprajzi ismeretanyagra fókuszáló tanító-és tanárképzést igényelt volna.

A felmérések eredményei ma is azt mutatják, hogy a hon- és népismeret modul tárgy oktatása mind pedagógiailag, mind néprajzi tartalomra vonatkozóan, tehát szakmailag esetleges. A felmérésekből kirajzolódó hiányosságok napjainkig se nyertek megoldást. Ezt a helyzetet nem könnyíti meg az a tény, hogy 2008/2009-es tanévtől a NAT ötödik osztálytól elvette a modul tárgyaknak adható kötelező óraszámot. Ezzel elveszítettük azt a minimális lehetőséget is, mely a néprajzi tartalmak önálló tárgyban való megjelenését biztosította az általános iskolákban.

III.5. Összegzés a harmadik fejezethez ¹⁸²

A fejezetben ismertetett tantervek alapján jól kirajzolódik egy hármastagolás a hon- és népismereti, néprajzi tartalmak vonatkozásában. Az első korszak az 1868-as népoktatási törvény bevezetésétől datálódik egészen 1948-ig, az államosításig.

Ennek az időszaknak a tanítóképzőkre vonatkozó tanterveiben, de a párhuzamként bemutatott népismereti tantervekben is gazdagon jelentek meg főként helyismereti, népéleti

¹⁸² Dolgozatomban ebben a fejezetében elsősorban a tanítóképzés tanterveit vettem vizsgálat alá, következtetéseimet ezekre építve tettem meg. A tantervek hon-és népismereti, néprajzi tartalmára vonatkozóan valamint célkitűzéseik tekintetében hasonló, sokban egyező megállapításokat tesz doktori disszertációjában Baksa Brigitta is.

vonatkozású ismeretanyagok a beszéd- és értelemgyakorlat, olvasás, földrajz, ének, testgyakorlás, kézimunka, gazdasági- és háztartási gyakorlatok tantárgyakban. A korszak társadalmi elvárásai magas mércét jelentettek a tanítóknak, hiszen a őket a tanuló ifjúság mellett a felnőtt lakosság szellemi mentoraként is számon tartották őket. Nemcsak a hagyományos, de a korszerű gazdasági és háziipari ismeretekkel is rendelkeznie kellett a tanítónak, segítve ezzel a korabeli népelet gazdasági fejlődését, a vidéki parasztság művelődését. A tantervekből olyan követelményrendszer rajzolódik ki, melyekben a saját lakóhely, szülőföld múltjának, jelenének, társadalmának, kultúrájának megismerésére vonatkozó ismeretek, s ezeken keresztül a szülőföldhöz kötődés és a hazaszeretet érzésének, kialakításának megerősítése tűnik ki.

A második korszak az államosítást követő évtizedeket foglalja magában, az 1980-as évek végén bekövetkezett rendszerváltásig. Számos komoly változás történt a tanítóképzésben, s ezek mellett több – témánk szempontjából is – érzékelhető változás figyelhető meg a tantervekben is. A tanítóképzés célja: az általános iskola 1-4. osztálya számára művelt, hivatásukat értő és szerető, kommunista világnézetű és erkölcsű tanítók képzése. Ez a szemlélet követhető nyomon a tantárgyak anyagának megfogalmazásában is. Eltűntek – a korábbiakban oly erőteljesen jelenlévő – helyismereti, népeleti vonatkozású ismeretanyagok a tantárgyak anyagából. Az 1959-es tanítóképzős tantervben a fakultatív tárgyak körében találunk néprajzi-népismereti szakkört. Az 1964-ben, az 1970-ben, 1973-ban megjelent új tantervekben pedig a magyar gyermek- és ifjúsági irodalom tantárgy, a mezőgazdaságtan, ének-zene, a rajz tárgyak anyagában csak érintőlegesen jelenik meg hon- és népismereti, néprajzi vonatkozású ismeretanyag.

A tanítóképzés 1975-től vált főiskolai szintűvé, de tantárgyi struktúrájában a néprajzi ismeretanyag önálló tantárgy keretében nem jelenik meg. A rendszerváltást megelőző utolsó általános iskolai tanterv módosítására 1978-ban került sor. A tantárgyak általános cél- és feladatmeghatározásában továbbra is a tanulók dialektikus, materialista világgépének alakítása, a szocialista közösségi magatartás formálása tűnik ki. A tantárgyak anyagában azonban nagyobb részletességgel jelennek meg olyan ismeretanyagok, melyek néprajzi vonatkozásúak. Az 1980-as évek végén megjelenő pedagógiai programok révén pedig elindult egy olyan folyamat, mely az ismeretközvetítés és képességfejlesztés területén kiemelkedő szerepet szánt a néprajzi ismeretanyagoknak.

Komoly változásokat hozott a rendszerváltást követően a tanítóképzésben és a közoktatásban is az 1993. évi oktatási törvény. 1995-ben elfogadásra került a Nemzeti alaptanterv. Ennek anyagában - a műveltségterületek közös követelményeként – az

eddigieknél sokkal hangsúlyosabban kapott helyet a hon- és népismeret, a néprajzi ismeretanyag.

Fontos fordulópont volt az 1995/96-os tanév a tanítóképzésben is. Elindult a négyéves tanítóképzés, melynek műveltségterületi képzése harmonizál a Nemzeti alaptantervvel, de témánk szempontjából előrelépés sajnos nem történt. Mivel 1986-tól a tanítóképzésre vonatkozó központi tanterv érvényessége megszűnt, s tanítóképzők ettől kezdve saját, helyi tanterveket dolgozhattak ki, így a négyéves tanító szak programja is csak ajánlást adhatott a képzőknek, saját programjaik kialakításához. A hon- és népismeret, mint a NAT közös követelménye, továbbra is csak érintőlegesen kapott helyet a tanítóképzők különböző műveltségterületeihez köthető tantárgyak anyagában.

A közoktatás terén újabb, pozitív előrelépést hozott - a hon- és népismereti, néprajzi tartalmak oktatásban való megjelenésében - a 2001 szeptemberében életbe lépett Kerettanterv. Két olyan tantervi modul tárgy is gazdagította az általános iskolában tanítható tárgyak sorát, melyek tartalma határozottan a néprajztudomány nagy tárgyköreihez kapcsolódó ismeretanyagot foglal magában.

A hon- és népismeret modul tárgy A és B változatának bevezetésével kapcsolatos kérdőíves felmérések eredményei jól mutatják, hogy a felsőoktatásban, kiemelten a pedagógusképzésben, tanítóképzésben nem jelentek meg azok a stúdiumok az alapképzésben - a modul tárgyak bevezetésével párhuzamosan -, melyek e tárgyak általános iskolai oktatásának szakmai színvonalát biztosíthatták volna.

A következő fejezetek képet adnak arról, hogy a négyéves, bolognai folyamathoz alkalmazkodó tanítóképzésben az ország tanítóképző főiskoláin, melyek azok a tárgyak, melyek hon- és népismereti, néprajzi ismereteket adnak, a tanító szakos hallgatóknak.

IV. A NÉPRAJZOKTATÁS HAGYOMÁNYAI JÁSZBERÉNYBEN A TANÍTÓKÉPZŐ FŐISKOLÁN

IV.1. A főiskola megalakulása

1917 fordulópont volt a Jászság oktatás- és művelődéstörténetében. A jászberényi tanítóképző megalakulása, illetve annak körülményei sokban összefüggnek a korabeli politikai eseményekkel. 1917. május 23-án lemondott gr. Tisza István, és a megalakuló Eszterházy-kormány új vallás- és közoktatásügyi minisztere gr. Apponyi Albert,

Jászberény országgyűlési képviselője lett.¹⁸³ Apponyi kiemelt feladatnak tekintette a magyar tanítóképzés ügyét. Úgy vélte, a magyar tanítónemzedéknek fontos feladata „nemzeti létünk csorbitatlan fennmaradását megvédeni”¹⁸⁴. A tanítóképzés egységes magyar nemzeti alapra való helyezése és népünk gazdasági erejének fokozása volt az a két fontos alapgondolat, mely a minisztériumot a háború ideje alatt is tanítóképző-intézetek felállítására ösztönözte.¹⁸⁵ Gróf Apponyi Albert 1917. évi október 10. 158871 VI. b. számú rendelkezése Jászberény város polgármesteréhez az állami tanítóképzés hivatalos kezdetét jelentette. A intézet hivatalos megnyitása 1917. október 11-én a város képviselőtestületének, tanügyi és egyházügyi hatóságainak jelenlétében történt.¹⁸⁶

A jászberényi főiskola képzése, tantárgyi struktúrája a mindenkor érvényben lévő tanítóképzőkre vonatkozó rendelkezésekhez, tantervekhez igazodott. A megalakulástól az 1980-as évek végéig – a rendelkezésekre álló csekély számú elérhető forrás alapján – nem volt olyan tantárgy vagy tantárgyak, melyekben a hon- és népismereti, néprajzi anyag önállóan jelent volna meg.

IV.2. Értékközvetítő és képességfejlesztő program és tanítóképzés

Változást a néprajzi tartalmak általános iskolai tananyagban való megjelenésében, az első nagy kísérlet, a Zsolnai József által irányított Értékközvetítő és képességfejlesztő program hozott. E pedagógiai program anyagát és pedagógiáját a tanító- és tanárképző főiskolák is felkarolták, leginkább úgy, hogy gyakorlóiskoláikban lehetőséget biztosítottak e program működésének.¹⁸⁷

E programban igen gazdag módon vannak jelen különböző művészeti jellegű tárgyak, tevékenységek. Az „esztétikai blokk”-ban olyan tárgyak kaptak helyet, melyek egy hagyományos általános iskolai tantárgyi struktúrából hiányoznak, mint például: a néprajz, a makettezés-modellezés, a művészettörténet, a fotó és a videó, a bábjáték, a virágkötészet.¹⁸⁸

Ez a speciális ismeretanyag felkészült, sajátos képesítésű pedagógusokat igényelt. A Jászberényi Tanítóképző Főiskolán 1988-ban indult meg az Értékközvetítő és

¹⁸³ Benedek-Wirth:1996:115.

¹⁸⁴ Intézeti Értesítő:1931:16.

¹⁸⁵ Intézeti Értesítő:1931:16.

¹⁸⁶ Intézeti Értesítő:1931:17.

¹⁸⁷ Az Értékközvetítő és képességfejlesztő pedagógia iskolái.(szerk.:Zsolnai József), Pápa,2002, 11.p.

¹⁸⁸ Az Értékközvetítő és képességfejlesztő pedagógia iskolái. (szerk.:Zsolnai József), Pápa,2002, 21.p.

képességfejlesztő programhoz illeszkedő képzés.¹⁸⁹ A hallgatók néprajzi tanulmányait Kocsis Mihály irányította.

IV.2. Néprajzi szakkollégium

A következő nagy előrelépést a néprajzoktatás terén az 1989/90. tanév második féléve hozta a Jászberényi Tanítóképző Főiskolán. Pethő László főiskolai docens kezdeményezésére és Harmath Mária tanszékvezető támogatásával a négyéves tanító-népművelő szakon néprajz szakkollégium indult.¹⁹⁰ Az oktatást kiváló néprajzi szakemberek, kutatók, muzeológusok munkája fémjelezte, mint például Sárkány Mihály, aki etnológiát oktatott, majd a szolnoki Damjanich János Múzeumból Szabó László, Szabóné Gulyás Éva, Horváth Mária, később T. Bereczki Ibolya, a jászberényi Jász Múzeumból H. Bathó Edit vett részt az oktatói munkában. Kiemelendő, hogy ennek a képzésnek nem volt központi célja, hogy néprajzkutatókat képezzenek, hanem olyan tanítókat, népművelőket, művelődésszervezőket, akik néprajzi képzést is kaptak a főiskolai évek során. A néprajzi ismeretek mellett múzeumi gyűjteménykezelői képzésben is részesültek a hallgatók. A cél tehát olyan művelődésszervezők, tanítók képzése, akik a vidéki kulturális életben összekötők lehetnek a parasztság és a műveltebb társadalmi rétegek között. A képzésben résztvevők elsajátították azokat az ismereteket, melyeknek birtokában képessé váltak arra, hogy múzeumi gyűjteményeket (tájház, falumúzeum, iskolai gyűjtemény, helytörténeti gyűjtemény) szakszerűen kezeljenek, működtessenek.

A tanítóképzésben résztvevők pedig olyan ismeretanyagra tehettek szert, melyek a tananyagba illesztve elősegítették a néphagyományok és a helyi értékek megismertetését, akár tanórákon, de szakköri munkában, napközis foglalkozásokon is.

A szakkollégium követelményrendszerében fontos helyet kapott az, hogy a hallgatók tájékozottak legyenek a néprajzi szakirodalomban is, ismerjék az alapfogalmakat, tudják használni a kézikönyveket és a múzeumi segédleteket, valamint olyan ismeretekre tegyenek szert a hallgatók, melyek megkönnyítik a néprajzi, kézműves, népművészeti, folklórhagyományok tananyagba illesztését. Kiemelt elvárás volt, hogy a hallgató a saját lakóhely értékeit is tudja megbecsülni és közvetíteni.

¹⁸⁹ Andrásfalvy 1989: 118.

¹⁹⁰ Erről a képzésről Szabóné Gulyás Éva a Hon-és népismeret, néphagyomány az oktató- nevelő munkában - című, 1996-ban Budapesten rendezett konferencián részletes előadást tartott. E beszámolóra építve mutatom be ezt a képzést.

A szakkollégium programjának kialakításakor figyelembe vették azt, hogy a hallgatók a tanítóképzés során bizonyos tantárgyakon belül elsajátítanak néprajzi ismereteket, pl: népköltészetet, népzeneét, népművészetet. Ezek figyelembe vételével az öt féléves program a következőképpen alakult:

- I. félévben néprajzi alapismeretek, társadalomnéprajz
- II. félévben tárgyi néprajz, folklór
- III. félévben etnikai- és néprajzi csoportok
- IV. félév népművészet, muzeológia-műtárgyvédelem

Az elméleti képzést az ötödik félévben múzeumi és terepgyakorlat egészítette ki. A múzeumi gyakorlatok színtere a jászberényi Jász Múzeum és a szolnoki Damjanich Múzeum volt, ahol a hallgatók négy hetet töltöttek el. A gyakorlatok során a képzésben résztvevők elsajátították a múzeumi leltározást, nyilvántartási formákat, bekapcsolódhattak az éppen aktuális múzeumi munkába vagy kiállítás rendezésbe.

A terepgyakorlatokat többek között Tiszafüreden, Jászladányban és Jászfákóhalmán tartották. Itt lehetőségük nyílt a hallgatóknak a kutatás-módszertani ismeretek elsajátítására, valamint a szakdolgozat anyagának gyűjtésére is, hiszen alapkövetelmény volt, hogy a szakdolgozat eredeti, saját gyűjtés alapján készüljön el.¹⁹¹ (A néprajzi specializáció részletes leírása a melléklet a 4. fejezethez 4.1. mellékletben található.)

1993-ban létrejött egy megállapodás a Jászberényi Tanítóképző Főiskola a Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajzi Tanszéke és a Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumok Igazgatósága között. Az együttműködési megállapodás értelmében az egyetem és a múzeum támogatják a főiskolán folyó néprajzi képzést. Lehetőséget adott arra, hogy a főiskolai hallgatók látogathassák az egyetemi órákat, valamint hogy az egyetemi, nyári terepmunkákon a legjobb munkát végző főiskolai hallgatók is részt vehessenek. Az egyetem lehetőséget kívánt biztosítani – az egyetemi felvételi szabályzat szem előtt tartásával – arra, hogy a jászberényi képzésben résztvevő, néprajzból szakdolgozatot írt hallgatók szakdolgozatát és szóbeli államvizsgáját a néprajz levelező szak felvételi alkalmassági vizsgáján írásbeli dolgozatként, illetve szóbeli elbeszélgetésként beszámítsák.

¹⁹¹ A néprajzi és múzeumi gyűjteménykezelői szakkollégium programjában az oktatott tantárgyak és gyakorlatok anyaga, vonatkozó szakirodalma, az oktatott tárgyak időterve, az évközi ellenőrzés, számonkérés módja részletes bemutatásra került.

Ezekon túlmenően az egyetem a képzésben résztvevő oktatók tudományos tevékenységét is több módon kívánta segíteni. A főiskola és a múzeum munkatársainak néprajzi témájú, tudományos írásainak publikálásának lehetőségét a Néprajzi Tanszék kiadványsorozatában. A megállapodás lehetőséget biztosított a három intézmény munkatársai számára közös tudományos projektek létrehozására is. (Az együttműködési megállapodás a mellékletek a 4. fejezethez 4.2. mellékletében olvasható.)

Jászberényben a Néprajzi és múzeumi gyűjteménykezelői szakkollégiumi képzés szűk egy évtizedig adott lehetőséget tanító és művelődésszervező szakos hallgatóknak, hogy speciálkollégiumi képzés keretében néprajzi ismereteket is tanulhassanak kiváló szakemberektől. Ez a képzés, valamint az 1993-ban kötött együttműködési megállapodás - Jászberényi Tanítóképző Főiskola, a KLTE Néprajzi Tanszéke és a Jász Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumok Igazgatósága között - egy olyan intézményi együttműködést valósított meg, mely mondhatjuk, előrevetítette a képzési szintek átjárhatóságát. Olyan tudományos együttműködésre adott lehetőséget, mely mind az intézmények, mind a képzésben aktívan résztvevő oktatók és hallgatók szempontjából hasznos, a néprajztudomány és muzeológia tárgykörében készített publikációk, dolgozatok megszületését jelentette.

Sajnálatos módon ez a jól beindult, jól működő képzés az 1990-es évek második felére – a hallgatói érdeklődés ellenére megszűnt.

IV.4. NAT és a négyéves képzés

A Jászberényi Tanítóképző Intézetben az 1995/1996-os tanévtől került bevezetésre a négyéves képzés, valamint ezzel egy időben hirdették meg - a NAT alapján - a különböző műveltségi területeket.¹⁹² Ebben az időszakban a Jászberényi Tanítóképző Intézetben 9 tanszéken folyt oktató-nevelő munka. Ezek közül a következők anyagában lehetett megtalálni néprajzi ismereteket.

A Művészeti Nevelési Tanszék munkájában a népművészet és az ének-zene tantárgyak anyagában találkozunk kapcsolódási ponttal:

Népművészet

A tantárgy III. évfolyam I. felében került oktatásra, 0/1-es óraszámában. A tantárgy célja, hogy megismertesse a hallgatókat a népművészet, pontosabban a tárgyi díszítőművészet területeivel, motívumkincseivel, ornamentikájával, szín- és

¹⁹² Benedek-Wirth 1996: 126.

formaszimbolikájával. Ráirányítsa a hallgatók figyelmét a népművészet interetnikus kapcsolataira, valamint a motívumkincs és hagyományrendszer alkotó felhasználására a vizuális nevelésben. A fent jelzett óraszám igen kevés, mert vagy csak arra ad lehetőséget az oktató számára, hogy elméleti ismereteket közöljön a hallgatókkal, vagy pedig nagyon felületes elméleti ismereteket irányítsa a gyakorlati munkát: transzpransek, tablók, albumok készítését. A tantárgy fő célja az lenne, hogy kialakítsa a hallgatókban a népművészeti elemek felhasználásával a motívum, forma, szín összehangolásával a kompozíciókészséget, melyet haszonnal tudna alkalmazni az általános iskolai rajzoktatásban. Így tehát szükség lenne egy olyan párhuzamos stúdiumra, mely az elméleti ismeretek közlését szolgálná, s mellette egy gyakorlati funkciót betöltő órára, ahol a hallgatók alkotó módon használnák fel elméleti ismereteiket.

Ének-zene

A hallgatók I. évfolyam II. félévétől tanulják az ének-zene tantárgyat, 0/2-es óraelosztásban, négy féléven keresztül. A tananyag a II. és III. félévben egyszerű magyar népi gyermekjátékdalok, egyszerű népdalok. IV. és V. félévben kerül a tananyagba a magyar népdal. IV. félév végére megismerik a régi és új stílusú népdal jellemzőit, majd az V. félévben megismerik a vegyes osztályú népdalokat. A hallgatók a népdalokat szolmizálva, szöveggel éneklük, valamint elemzik a különböző típusokat. A fenti óraszám nem volt elegendő arra, hogy megismerkedjenek a hallgatók az énekes gyermekjátékok játékmenetével, térformáival, valamint azzal, hogy mely korosztály és nem játékaikról van szó. Arra sem nyílt lehetőség, hogy a népi hangszerekkel és a jeles napok szokásaival, dalanyagaival megismertessük a hallgatókat. Ez az időkeret arra sem adott lehetőséget az ének-zene órákon, hogy bemutassuk azokat az alap népzenei gyűjteményeket, melyeket későbbi tanítói munkájuk során használhatnának a hallgatók.

Irodalom és anyanyelv

Az irodalmi és anyanyelvi tanszéken a hallgatók a gyermekirodalom tantárgy keretében II. évf. I. félévében ismerkedtek meg a folklór prózai műfajaival, mindössze 2-4 óra terjedelemben. Igen jól látszik, hogy ennyi idő alatt nem kaphattak elég információt a hallgatók a népmesék-mondák világáról, arról nem is beszélve, hogy ilyen kevés idő alatt nincs lehetőség megismerkedni az alapvető

gyűjteményekkel. Az is hasznos lett volna, ha néhány mesét, mondát szemináriumon felolvastak volna. Az anyanyelvi nevelésben II. évfolyam I. félévében jelentéstan, szófajtan keretében került előtérbe a magyar szóláskincs. Az 1980-as évek elején összeállított tananyag - az alsó tagozatos képzés szempontjaira ügyelve - a kifejezésektől a gyermekmondókákon át a szólások hagyományos és újabb rétegeinek taglalását tekinti feladatának. Körülbelül másfél hónap jutott e témára. Az évek alatt kiderült, hogy a hallgatók jelentős része a szólás vagy szóláshasonlat jelentés magyarázatára vonatkozóan nem tud felvilágosítást adni, sőt mi több, nem is érti ezeket. Itt egy nagyon fontos nyelvművelési szempont is érvényesül, hiszen el kell fogadtatni a hallgatókkal, hogy a szólásoknak nagy hányadát eredet szerint is ismerni kell, valamint érteni kell, mert az alsó tagozatos anyanyelvi nevelés kérdései e nélkül nem oldhatók meg. Akkor, amikor egy szólásnak, közmondásnak a jelentéstartamát meg kell fogalmazniuk, kiderül, hogy a magyar népi kultúra jelképeivel, tárgyi és szellemi kultúrájával nincsenek egészen tisztában.

1997-től a Szent István Egyetem Jászberényi Főiskolai Karán tanító szakon III. évfolyam II. félévében társadalomnéprajzot is hallgattak diákjaink. Egy féléves tantárgy, mely két kurzusra tagolódott, egy előadásra és egy szemináriumra. A tantárgy neve ugyan társadalomnéprajz, és a tananyag gerincét valóban a paraszti társadalom és annak működésének bemutatása adja, mégis törekvés volt az évek során, hogy a tanítandó tananyagba olyan témakörök kerüljenek, melyek egy leendő alsó tagozatos tanító hétköznapi munkája során kikerülhetetlenek, elengedhetetlenül fontosak, továbbá fő irányt adott a későbbiekben a 2001 szeptemberétől aktuálissá vált Kerettanterv hon- és népismeret A és B tantervi moduljainak témaköreiben megjelenő néprajzi anyag is. A félév kollokviummal zárult. Az évközi szemináriumi munkát pedig kötelezően, de szabadon választhatták a hallgatók. Választhattak önálló gyűjtőmunkát a saját lakóhely népi kultúrájára vonatkozóan pl: viselet, népszokások témakörben, vagy néprajzi szakirodalom alapján bemutatthattak egy-egy néprajzi tájat, vidéket, de transzparenszeket is készíthettek csoportos munkában. Az önálló gyűjtőmunka kezdeti bizonytalansága a félév végére a legtöbb esetben rácsodálkozást, lelkesedést eredményezett. Szívesen gyűjtöttek.

Az ember és társadalom műveltségi területet választó hallgatók III. évfolyamon a lokális és regionális társadalom tantárgy keretein belül részletesen megismerkedtek előadáson és szemináriumi órákon a hon- és népismeret Kerettantervi modul témaköreivel. Az előadásokon az adott témát diák, főliák segítségével mutatták be, szemináriumokon pedig

forráselemzések segítségével mélyítik az ismereteket a hallgatók. Igyekeztem olyan szemelvényeket választani, melyek elérhetőek néprajzi szakirodalmakban, és bátran adhatóak akár 5. és 6. osztályos kisdíjakok kezébe is. Egy-egy témakör összefoglalása pedig egy saját magam készítette feladatlap felhasználásával történt. A témakörön belül olyan játékos, szórakoztató feladatokat oldottak meg a hallgatók, melyek használható minták lehetnek a tanítójelöltek későbbi munkája során (A mellékletek a 4. fejezethez 4.3 mellékletében, egy saját készítésű, a munkám során használt, minta feladatlap kerül bemutatásra). Minden évben lehetőséget kaptak a hallgatók arra, hogy egy-egy témakört feldolgozzanak, bemutassanak önállóan vagy csoportos felállásban. A tantárgy félév végén gyakorlati jeggyel zárult.

Az ember és társadalom műveltségi területet hallgató diákjaink IV. évfolyam I. félévében társadalom- és hagyományismeret tantárgypedagógiát is tanultak, heti egy előadás keretén belül. Ez a tizenöt alkalom arra volt elegendő, hogy összefoglaljuk azokat az alkalmazható módszereket, eljárásokat, melyeket már korábban tanultak a hallgatók, kiegészítve azzal, hogy a néprajzi, hagyományismereti anyag milyen új lehetőségeket kínál. Fontos helyet foglalnak el a tantárgy-pedagógiai témakörök között azok, amelyekben vizsgálat alá vesszük azt, hogy a NAT-ban a hon- és népismeret mit is jelent, hogyan és milyen mélységben jelenik meg a különböző műveltségi területek tantárgyaiban, valamint hogy melyek azok a társadalomismereti témakörök, amelyek feldolgozásra kerülnek, és akár párhuzamba is állíthatóak néprajzi témákkal. Ugyanígy vizsgálat alá vettük a Kerettanterv adta lehetőségeket is, és részletesen beszéltünk a történelem és a néprajz kapcsolatáról is.

Tantárgy-pedagógia órán beszéltünk az oktatási segédanyagokról, használható tankönyvekről, elemeztük, értékeltük ezeket az általános iskolai felhasználhatóságuk tekintetében.

A kötelező tantárgyainkon túl, még kötelezően választható úgynevezett C típusú hagyományismereti, néprajzi tartalmú tantárgyakat is felvehettek a hallgatóink:

Folklór – Jeles napok tantárgyat, mely bővebb, részletesebb információt ad a naptári év jeles napjaihoz kapcsolódó szokásokról. A hallgatók megismerkedtek a szokásokhoz kapcsolódó dramatikus játékokkal, valamint énekes anyaggal, és természetesen a felkészülés és betanítás lehetőségeivel.

Ének-zene műveltségi területen választható C tárgy az énekes népi gyermekjátékok és jeles napok szokásai. A hallgatók megismerkedtek a gyermekjátékok típusaival, a térformákkal, a betanítás módszereivel.

A hagyományismeret is választható tantárgy tanító szakon. A modulhoz kapcsolódó témakörök kerültek bemutatásra, részletes feldolgozásra. A lehetőségekhez mérten videófilmek megtekintése, a Göcseji Falumúzeumról, a somogyi Szennai Falumúzeumról készült diaszorozat megtekintése ad lehetőséget az egyes témakörök részletezésére, elemzésére és természetesen szemléltetésére.

Ezeket a tantárgyakat főként harmad-, negyedéves hallgatók választották. Egy féléves, heti két órás, gyakorlati jeggyel záruló tantárgyak. Az adott meghirdetett tantárgyra jellemzően tizenöt-húsz hallgató jelentkezett.¹⁹³

E példák alapján is jól látszik, hogy odafigyeléssel, némi elhivatottsággal van mód és lehetőség a magyar népi kultúra értékeinek átadására úgy, hogy az adott tantárgy programja alkalmazkodik az általános iskolás korú gyerekek életkori sajátosságaihoz.

A következőkben arról szeretnék beszámolni, hogy főiskolánkon a bolognai folyamathoz alkalmazkodó tanterv szerint milyen lehetőségek vannak néprajzi, hagyományismereti tartalmak átadására, oktatására.

Az alapozó ismeretek sorában, a társadalomtudományi ismeretek között kerül oktatásra a bevezetés a néprajztudományba című tantárgy, mely egy féléves tantárgy, heti egy előadással és egy szemináriummal. A stúdium célja, hogy általános ismereteket adjon a magyar néprajztudomány három fő területéhez kapcsolódó ismeretanyagból. A feldolgozandó témák között szerepelnek a következők: a magyar népművészet, azon belül a magyar népi díszítőművészet, a magyar népviseletek, a pásztorművészet, a népi bútorművesség. A következő nagy témakör a népköltészet-népszokások világába kalauzolja el a hallgatókat, feldolgozva itt a folklór prózai műfajait, azok jellemzőit, a népdalok és a népzene világa is bemutatásra kerül, valamint a népi hangszerekről is lesz összefoglalás. Fontos helyet foglal el a tananyagban a népszokásoknak a bemutatása is, hiszen - több más mellett - ennek a témakörnek is nagy hasznát veszik majd fiatal kollégáink mindennapi munkájuk során. Feldolgozásra kerül a paraszti társadalom, a falu közigazgatása, valamint a paraszti munka éves rendje is.

A műveltségterületi képzésen belül az Ember és Társadalom műveltségi területet választók számára lett kialakítva egy olyan tantárgyi blokk, mely a néprajzi, hagyományismereti műveltséget finomítja több féléven keresztül. Harmadév második félévében Társadalomnéprajz tantárgyat hallgatnak a hallgatók. A kurzus fő témakörei: magyar népcsoportok és nemzetiségek, a paraszti élet társas összefüggései, társas munkák,

¹⁹³ Virágné 2005: 205-207.

a falu paraszti közössége, nemek és korcsoportok szerinti munkamegosztás, az emberélet fordulóihoz kötött jogszokások. A szemináriumokon a témákhoz kapcsolódó forrásszemelvények feldolgozása történik, illetve ha az adott témához videófilm anyagot tudunk kapcsolni, akkor annak az elemzése történik. Ugyanebben a félévben a hagyományismeret I. tantárgy kerül még oktatásra, heti egy előadással és két szemináriummal. Ennek a tantárgynak a tematikája az általános iskolai Kerettanterv hon- és népismeret A tantervi moduljának ötödik és hatodik osztályos témái közül a tárgyi néprajz témaköreihez kapcsolódókat dolgozzák fel a hallgatók. Mint pl.: A ház; A szoba; A konyha; A népi táplálkozás; A hétköznapi és az ünnepi viselet; A kamra és a gazdasági épületek; A paraszti munka éves rendje; a férfi és női munkák, A kenderfeldolgozás. A szemináriumokon filmfeldolgozás, forráselemzés, valamint a hallgatók önálló referátumainak bemutatása történik.

Negyedév első félévében a hagyományismeret II. tantárgy kerül részletes feldolgozásra, melynek témája a naptári év ünnepei és jeles napjai, heti egy előadáson és két szemináriumi órán. Ilyen óraszám mellett kiválóan feldolgozható ez a témakör, nem csak beszélünk a szokásokról, hiedelmekről, hanem az egyes szokásokhoz kapcsolódó dramatikus játékokat illetve énekes anyagot is módunkban áll feldolgozni, megtanulni, kipróbálni.

Harmadév első félévében kerül oktatásra a hagyományismeret tantárgy-pedagógiája tantárgy. A félév során egy előadás és egy szemináriumi órán elméleti és gyakorlati ismereteket sajátíthatnak el a hallgatók. Szemináriumokon - a megismert elméleti anyagra építve – mikrotanításokon próbálhatják ki a hallgatók egy-egy szabadon választott témakör feldolgozásának lehetőségeit.

Fentiekén túl más műveltségi területet választó hallgatók számára szabadon választható ún. C tárgy a népszokások, jeles napok kurzus, mely egy féléves tantárgy, heti két szeminárium keretében. A kurzus gyakorlati jeggyel zárul, melynek feltétele, hogy a kurzust választó hallgatók, a félévet záró karácsonyi ünnepségen a téli ünnepekör szokásai közül felelevenítsenek néhányat. E számonkérési forma rendhagyó, de célja kettős: a kurzust választók megismerik a naptári év jeles napjait, az azokhoz kapcsolódó népszokásokat, s módjukban áll kipróbálni azt, hogy milyen módon is zajlik egy-egy népszokás betanulása, előadása. Tudom, volt hallgatóink visszajelzéseiből, hogy tanítói munkájuk során haszonnal alkalmazzák a kurzuson elsajátított ismereteket.

Még egy kurzusról kell szót ejtenem. Az ének-zene műveltségi területet választó hallgatók részére negyedév első félévében énekes játékok tantárgy keretében adunk elméleti és

gyakorlati ismereteket az énekes népi játékokról. A hallgatók megismerkednek a játéktípusokkal, a tanórákon megismerik a játékok betanításának menetét, és minden alkalommal ők maguk is játszanak. Elsajátítják a népi gyermekjátékfűzések kritériumait, s a félévi tapasztalataik alapján a félév végére minden hallgató önálló gyermekjátékfűzést állít össze.¹⁹⁴

Ha a SZIE ABK tantervének néprajzi tárgyait összegezzük, jól látszik, hogy a magyar népi kultúra nagyon sok területe érintve van. Lehetőségünk nyílik arra, hogy olyan ismeretekkel gazdagítsuk hallgatóinkat, melyekkel tanítói munkájuk során szinte minden alkalommal találkozni fognak. Bízom abban, hogy nem fognak kétségbe esni akkor, ha kisdíákjaik kérdéseket tesznek fel a népdalokban, mesékben előforduló - számukra – idegen, népies kifejezések jelentésére, értelmére vonatkozóan, hanem természetesen, jó érzékkel fognak mesélni arról a világról, mely a magyar népi és nemzeti kultúrának szerves része, s reméljük, hogy még nagyon sokáig az lesz.

V. A NÉPRAJZ TÁRGYAI NAPJAINKBAN A TANÍTÓKÉPZŐK TANTÁRGYI STRUKTÚRÁJÁBAN

Az ország tanítóképző főiskoláin folyó hon- és népismereti, néprajzi vonatkozású oktatásról teljes képet adni nehéz. Levélben kerestem meg azokat a főiskolákat, melyek képzési struktúrájában a tanítóképzés kiemelten helyet kap. Megkeresésemre nem minden főiskola reagált. Nem kaptam a közelmúltra vonatkozó adatokat Szekszárdról, Kaposvárról, Győrből és Vácról. Szekszárdról és Kaposvárról Nagy Janka Teodóra és Király Lajos egy-egy – az 1990-es évek második felében – e témában publikált írásai alapján igyekszem képet adni. Fentiek ellenére, az összegyűlt adatok alapján már képet kaphatunk az ország tanítóképző főiskoláin folyó néprajzi tartalmú tárgyakról, oktatásról. Bevezetéképpen minden intézmény, főiskola történetét bemutatom röviden, megalakulásuktól napjainkig, majd a rendelkezésemre bocsátott tematikák, tantárgyleírások alapján ismertetem, hogy az egyes főiskolákon melyek azok a tárgyak, melyek néprajzi tartalmúak, illetve néprajzi ismereteket is közölnek.

¹⁹⁴ Virágné 2007: 242-243.

V.1. Baja, Eötvös József Főiskola Pedagógiai Fakultás

V.1.1. Eötvös József Főiskola Pedagógiai Fakultás története

Baja a 19. század második felében egy kereskedő-iparos város, melyet élénk kulturális élet jellemez.

Az 1868-as 38. törvénycikk és maga Eötvös József báró személyes intézkedése révén 1870-ben Baján is megkezdte működését egy új tanítóképző.¹⁹⁵ A kezdetektől folyamatos volt a nemzetiségi (német és délszláv) iskolákra történő képzés (ez 1948-ban ugyan kb. egy évtizedre megszakadt, de 1959 óta ismét folyamatos.).¹⁹⁶ 1984-ben a tanítóképzés felsőfokúvá válásának 25. évfordulójának tiszteletére vette fel az intézmény az Eötvös József nevet. 1994/1995-ös tanévben az intézmény képzési profilja kibővült a tanító-könyvtáros, tanító-művelődésszervező szakos képzésekkel, majd az 1994-es kormányrendelet alapján az 1995/1996-os tanévtől a négyéves tanítóképzéshez illeszkedő műveltségterületi kínálattal.¹⁹⁷

1996-ban a Tanítóképző és a Vízügyi Főiskola integrációja révén jött létre az Eötvös József Főiskola. Rektori irányítással két fakultáson folyik képzés (Pedagógiai és Műszaki és Gazdálkodási Fakultás). Napjainkra a képzés profilja gazdagodott tanítók, óvodapedagógusok, nemzetiségi (német, horvát, cigány) tanítók és óvodapedagógusok mellett közművelődési szakemberek (andragógusok és informatikus-könyvtáros) képzése folyik. Felsőfokú szakképzések és számos szakirányú továbbképzési szak működése biztosítja a megfelelő képzettség megszerzésének lehetőségét.¹⁹⁸

V.1.2. Néprajzi tárgyak

A bajai főiskolán az 1998/1999-es tanév második felétől bevezették a néprajz tantárgy oktatását, a magyar műveltségterületet választó hallgatók számára, egy féléves tantárgyként, heti egy órában (0/1).

Ebben az időszakban Baján a tanítóképzés négy éve alatt csak ez az egy félév szolgált lehetőséggel arra vonatkozóan, hogy a hallgatók számára néprajzi ismereteket közvetítsenek. A tananyagban szerepelt tudománytörténeti áttekintés, alapfogalmak ismertetése, a néprajzkutatás legnagyobb egyéniségeinek és kutatási területeinek

¹⁹⁵ Sztanáné 2009: 31.

¹⁹⁶ Sztanáné 2009: 36.

¹⁹⁷ Sztanáné 2009: 37.

¹⁹⁸ Sztanáné 2009: 38.

bemutatása, módszertani kérdések és az oktatásban rejlő lehetőségek ismertetése. A rendelkezésre álló idő rövidege miatt Besír Anna a tananyagban szándékosan nem emelt ki egyetlen területet sem a néprajz témakörei közül. Viszont a félév végére önálló néprajzi gyűjtőmunkát készítettek a hallgatók saját lakóhelyük feltáratlan értékeiből.

A hallgatók reakciója, tapasztalata is arra utal, hogy még ma is milyen sok a feltáratlan terület, a témák milyen gazdag anyagot rejtenek. Észrevételeiket, igényeiket is megfogalmazták: „nagyobb óraszámra, néprajz múzeumok, skanzenek látogatására, munkacsoportos gyűjtőmunkára és azt ezt követő beszámolókra, táncházakra, fazekasműhelyek látogatására, a főiskolán elkészített írásos munkák gyűjteményes kiadványaira, egy leendő iskolai néprajzi múzeum anyagának összegyűjtésére.” Többen észrevételezték, leendő tanítói munkájukban a néprajzi ismeretanyag kapcsolhatóságát, fontosságát.

Besír Anna írásában kiemeli a néprajzoktatás felelősségét, és megjegyzi, hogy az általános iskolai helyi tantervek alkalmazkodnak, de a „tanítóképzés területén – a szemléletváltásra mindenképpen szükség van”.¹⁹⁹

2008/2009-es tanév második felében levélben kerestem meg Besír Annát, és kértem tájékoztatást a jelenlegi helyzetre vonatkozóan. A bajai főiskolán tanító és andragógia szakon folyik néprajz, illetve hagyományismeret-oktatás.

Andragógia szakon néprajzi ismeretanyag csak a kurzusokon belüli tananyagként jelenik meg.

Tanító szakon, a magyar műveltségterületen tanuló hallgatók tárgya a beszélés és kommunikáció néprajza, de ez a tárgy az Eötvös József Főiskola Pedagógiai Fakultásán bármely szakon szabadon választható tantárgy is.

A beszélés és kommunikáció néprajza tantárgy az tanítóképzés III. félévében kerül oktatásra, heti 3 órában, egy előadás és két gyakorlati foglalkozás keretében (1/2). Gyakorlati jeggyel záruló tantárgy, melynek feltétele egy zárthelyi dolgozat az előadások anyagából, és egy empirikus dolgozat elkészítése, bemutatása, leadása a néprajz-szociolingvisztika területéről.

Tananyag:

- Néprajzi alapfogalmak, a néprajz fogalma, tárgya, területei.
- Kutatás-módszertani ismeretek elméletben és gyakorlatban (terepmunkával kiegészítve).
- A néprajz más tudományokkal kapcsolódó lehetőségei, elsősorban a szociolingvisztikával.

¹⁹⁹ Besír 2001: 35.

- Feldolgozásra kerülő témák: néphit, népi életformák, jeles napok, ünnepek, rokonsági viszonyok.
- A néprajz fő területei közül a társadalomnéprajzhoz kapcsolódó témák kerültek kiemelésre.

A kurzus oktatója: Dr. Besír Anna PhD

Szakirodalom:

Társadalom – nyelv – kultúra. (szerk.: Raicsné dr. Harmath Anikó PhD) Baja, 2002

Voigt Vilmos: Folklor és szociolingvisztika, In. Hajdú Mihály: A magyar nyelv rétegződése, táji tagolódása II. Bp., 1988

Besír Anna: Az önmegvalósítás útjai egy naplóíró parasztember élettörténetében (PhD dolgozat) Pécs, 2002

V.2. Budapest Eötvös Loránd Tudományegyetem Tanító- és Óvóképző Kar

V.2.1 Eötvös Lóránd Tudományegyetem Tanító- és Óvóképző Kar története

A budai képző története 1868-ig vezethető vissza, amikor az 1868. évi Eötvös-féle népoktatási törvény értelmében megalakították az ország első állami tanítóképzőjét, mely 1869 novemberében kezdte meg működését Krisztinavárosban.²⁰⁰ Első jelentős igazgatója az intézménynek Gyertyánffy István volt, akinek irányító munkája alatt alakult ki a Paedagogium, mely magában foglalta a népiskolai és polgári iskolai tanítóképzést, illetve az ezekhez kapcsolódó gyakorlóiskolákat, valamint 1887-től a tanítóképző intézeti tanárok tanfolyamát is.²⁰¹

Az 1910-es és 1920-as években, a nehézségek ellenére is aktív fejlesztőmunka folyt a budai képzőben. Az 1925-ös népiskolai tanterv alkotói között a képző igazgatója, Quint József és a gyakorlóiskola vezetője, Drozdy Gyula fontos szerepet töltek be. Az új tanterv szokatlan volta – tanítók feladata, hogy maguk töltsék meg a helyi viszonyoknak megfelelő anyaggal a tantervi kereteket – indította el a „Népiskolai egységes vezérkönyvek” sorozatot, melyet a gyakorlóiskola tanítóival együtt Drozdy Gyula írt. 1928-ban újra indította a képző a tanítóképzős tanárok képzését az Apponyi Kollégium keretein belül.²⁰²

²⁰⁰ Bollókné 2009: 51-52.

²⁰¹ Bollókné-Kelemen 1996: 29.

²⁰² Bollókné-Kelemen 1996: 30-31.

Az 1938. évi XVI. tc. elrendelte az akadémiai szintű képzést, de ennek megvalósulását, kiteljesedését a második világháború megakadályozta. Az 1940-es és 50-es évek – ugyanúgy, mint az ország többi képzőjének életében is – sok bizonytalanságot hozott. A tanítóképzés 1959-től felsőfokú képzés lett, s az oktatás jellegét – egészen az 1980-as évekig – politikai és világnézeti elkötelezettség jellemezte.²⁰³

Az 1960-as évektől számos szervezeti, képzési változás érintette a budai képzőt. 1968-tól felsőfokú óvóképzés indult nappali és levelező tagozaton. 1975-től pedig az intézmény új névvel – Budapesti Tanítóképző Főiskola – működött tovább.

Az 1989/90-es tanévtől – igaz, akkor még csak kísérleti jelleggel – négyéves tanítóképzés indult. E képzés eredményei alapján azonban 1995-től - országszerte egységesen - a főiskolai tanítóképzés időtartama négy évre emelkedett.²⁰⁴

Az 1990-es évek végén a felsőoktatásban megindult integrációs folyamatok eredményeképpen a Budapesti Tanítóképző Főiskola 2000-ben az ELTE-be integrálódott, és kari formában működött tovább. Az ország első állami tanítóképzője 2009. július 1-től az ELTE Tanító- és Óvóképző Kar elnevezéssel látja el oktatói- és nevelőmunkáját mind az óvó,- mind a tanítóképzés területén.²⁰⁵

V.2..2. Néprajzi tárgyak

Jelenleg az ELTE Tanító- és Óvóképző Karán nincs önálló néprajz tantárgy. Korábban az „Ember- és társadalom” műveltségi területen volt, de a bolognai rendszerre való átálláskor óraszám-csökkenés miatt – több más kötelező tanegységgel együtt – megszűnt.

A 2006 szeptemberében indult évfolyam hallgatói, ill. az őket követő összes évfolyam tanító szakos hallgatói a következő tárgyak anyagában kerülnek kapcsolatba néprajzi tartalmakkal:

A tanítóképzésben valamennyi tanító szakos hallgató számára kötelező a „Fejezetek Magyarország történetéből tantárgy-pedagógiája” tárgy. Ezen belül két téma hordoz néprajzzal kapcsolatba hozható elemeket: a Magyarország lakói és Az ember az időben és a térben: elődök, utódok, kortársak”. Ezek időben kb. 4-6 óra terjedelmet jelentenek a félév során.

- Életmódbeli változások: szokások, specialitások.
- Egy nemzetiségi kultúra dokumentumainak gyűjtése, bemutatása (fényképek, dokumentumok, tárgyak, dalok, szokások, történetek, receptek).

²⁰³ Bollókné 2009: 55-56.

²⁰⁴ Bollókné-Kelemen 1996: 32-33.

²⁰⁵ Bollókné 2009: 58-59.

- Virtuális látogatás egy falumúzeumba vagy tájházba.
- Miről mesélnek a régi családi fényképek? Családi történetek a múltból: találkozás a történelemmel.
- Mit csináltak őseink? Régi foglalkozások.

A „Magyarország társadalom- és művelődéstörténete” tárgy, az „Ember- és társadalom” műveltségterületet választó hallgatók számára.

Kb. 4 órát vesznek igénybe azok a témák, melyek köthetők a néprajzi tartalmakhoz:

- Magyarország etnikai képének átalakulása a 18. században
- A magyar és nem magyar népek együttélése, kultúrájuk ellentmondásos egymásra hatása a 18-19. században. (Identitásjátékkal)

Az Ember- és társadalom műveltségterület tantárgy-pedagógiája keretében az alábbi témák jól kapcsolódnak néprajzi tartalmakhoz:

- Iskolák régen és most, foglalkozások régen és most, jövőkép, önismeret
- Múzeumi óra (néprajzos vagy történelmi, attól függ, hogyan tudjuk az adott félében megszervezni)
- Helytörténet a gyakorlatban

Ezek a témák a félév során kb. 6 órát vesznek igénybe.

Sajnos a fent jelölt témákhoz kapcsolódó szakirodalmakról nem kaptam tájékoztatást.

V.3. Kaposvár, Csokonai Vitéz Mihály Tanítóképző Főiskola

V.3.1. Kaposvári Egyetem Csokonai Vitéz Mihály Pedagógiai Főiskola Kar története

A kaposvári, illetve a somogyi tanítóképzés történetében a 18. század végéig kell visszatekintenünk. A 18. és 19. század fordulóján Somogy megye szellemi életének kiemelkedő központja volt Csurgó. Az 1790/91. évi országgyűlési rendelkezések alapján vált lehetővé, hogy Csurgón református tanintézet létesüljön, ahol az 1850-es években a gimnáziumi reform egyik lehetséges irányát a tanítóképzésben látták. 1856/58-as tanévben már működött egy olyan tanterv, amely a tanítóképzést szolgálta, azonban ez a képzés rövid időn belül meg is szűnt.²⁰⁶

A 19. század végi oktatási reformnak köszönhetően 1869-ben a csurgói református létesítésű tanítóképző egyike volt azon tanítóképzőknek, melyeket maga báró Eötvös

²⁰⁶ Rosta 1996: 211.

József akkori vallás- és közoktatásügyi miniszter alapított. Bár nagy nehézségekkel küszködött a csurgói tanítóképző, a pedagógiai szakmai munka sok kiváltságot mondhatott magáénak.²⁰⁷

1933-ban a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium rendelete nyomán Csurgón a tanítóképzés – 64 évi fennállás után – megszűnt.²⁰⁸

Többszöri hiábavaló kezdeményezést követően az 1950-es évek elején a kaposvári tanítóképző a város nagy múltú Táncsics Mihály Gimnáziumához kapcsolódott. Létrejött Kaposvárott az önálló középfokú tanítóképző intézmény. Ettől kezdve a tanítóképzés Kaposvárott folyamatos.²⁰⁹

Nagy esemény volt a főiskola életében 1989. szeptember 1-je, amikor ünnepélyes keretek között vette fel a főiskola Csokonai Vitéz Mihály költő nevét.²¹⁰ Az 1990-es évek végén a Kaposvári Egyetem létrejötté sokban befolyásolta a főiskola sorsát. 2000-től megszűnt önálló intézményként a Csokonai Vitéz Mihály Tanítóképző Főiskola. A Kaposvári Egyetembe integrálódva a Kaposvári Egyetem Pedagógiai Karaként áll a jövő pedagógusképzésének szolgálatában.²¹¹

V.3.2. Néprajzi tárgyak Kaposvárott

1998-ban a Budapesti Tanítóképző Főiskolán rendezték meg a „Hon- és népismeret, néphagyomány az oktató-, nevelőmunkában” című konferencia. Király Lajos foglalta össze a hon- és népismeret, néphagyomány oktatásának helyzetét Kaposváron.²¹²

A hároméves tanítóképzésben a néprajzi tartalmú tárgyak meghirdetésére jó keretet biztosított a kötelezően választható fakultáció. Kaposvárott két féléves, heti két órás időkeretben a hallgatók jeles napi szokásokkal, és az emberi élet fordulóihoz kötött szokásokkal ismerkedhettek meg. A négyéves képzésre történő áttéréskor ez a fakultáció is megszűnt.

A kaposvári tanítóképzés jellegzetessége volt, hogy a nyelvtani képzésen belül egy féléven keresztül hungarológiai ismereteket kaptak a hallgatók, s ebben hangsúlyos szerepet kapott a határainkon kívüli magyarság néprajza. Ezeknek az ismereteknek az oktatása több mint 10 évre tekint vissza.

²⁰⁷ Rosta 1996: 213.

²⁰⁸ Rosta 2009: 67.

²⁰⁹ Rosta 2009: 68.

²¹⁰ Rosta 2009: 72.

²¹¹ Rosta 2009: 79.

²¹² Király 1998: 265-269.

A néprajzoktatás helyzetét Kaposváron az 1990-es évek végén Király Lajos rendezetlennek jellemezte, mivel néprajzi tartalmú tárgyak csak egyes szakokon csekély óraszámokban kerültek oktatásra.

Kaposvárott a négyéves tanítóképzésen belül a következőképpen foglalhatók össze a néprajzi, hagyományismereti tartalmú tárgyak (Király Lajos észrevételeit helyenként szó szerint fogom idézni, pusztán az elgondolkodtatás végett):

- Általánosan kötelező tárgy volt a „Hon- és népismeret” melyet a 7. félévben oktattak, heti 1 óra előadás keretében. A félév végi számonkérési forma kollokvium volt „mivel itt nem dolgozik néprajzi érdeklődésű személy, és mást sincs szándékukban ennek a tárgynak az oktatására felkérni, valószínűleg valamilyen történelmi tárgyat tanítanak ebben a keretben.”
- A magyar műveltségi területen belül a folklór vagy néprajz kötelezően választható fakultációs tárgy. E mellett a hallgatóknak még van lehetőségük retorikát vagy stilsztikát választani. E három tárgyból a 8. félévben kettőt kötelező választani. A stúdium 30 óra, és gyakorlati jeggyel zárul.
- Az ének-zene műveltségi területen belül az 1. és a 2. félévben gyermekjáték, gyermektánc tárgy kerül oktatásra, a félév végén gyakorlati jeggyel zárva.
- A Vizuális nevelés műveltségi terület képzési programjában az 5. félévben választható tárgy a tárgy- és környezetkultúra, kézművesség, heti 3 óra időkeretben, gyakorlati jegyes zárással. Szintén az 5. félévben volt választható tárgy a népművészet, környezetkultúra, dizájn, ami heti 1 óra időkeretben, félév végén aláírással záruló tantárgy volt.
- Kommunikáció szakon a kötelezően választható fakultáció tantárgyai között szerepelt a néprajz is a 8. félévben, 22 órában záráskor aláírással. Ez a tárgy egy módosítás értelmében megszűnt, „úgy ítélték meg, hogy a leendő újságíróknak más, fontosabb tárgyakat kell tanulniuk, ez a stúdium nem fér már be a tantervükbe.”
- Művelődésszervező szakon Király Lajos állította össze a néprajzi programot, így a 7. félévben 3 óra, a 8. félévben pedig heti 1 óra állt rendelkezésre néprajzi ismeretek közlésére. A stúdium kollokviummal zárult.

A felsorolt lehetőségek java része fakultatív jellegű, így a tárgy indítása sokszor attól függött, hogy jelentkeztek-e az adott tárgyra a hallgatók.

Király Lajos összefoglalójában felhívta a figyelmet arra, hogy a néprajzoktatás helyzete a tanító- és óvóképzőkben csak akkor javulhat, ha központi tantervi szabályozással a néprajzi alapismeretek bekerül az általánosan kötelező tantárgyak sorába.

(Napjainkra vonatkozó anyagot többszöri megkeresést követően sem kaptam.)

V.4 Nagykőrös, Károli Gáspár Református Egyetem Tanítóképző Főiskolai Kar

V.4.1. Károli Gáspár Református Egyetem Tanítóképző Főiskolai Kar története

Sajátos történetet mondhat magáénak a nagykőrösi tanítóképző.

Az ország egyik legrégebbi – a reformkorban alapított tanítóképzője a nagykőrösi – hivatalos nevén Károli Gáspár Református Egyetem Tanítóképző Főiskolai Kar.²¹³

A Dunamelléki Református Egyházkerület 1836-ban hozott határozatot arra vonatkozóan, hogy Nagykőrösön iskolát alapítsanak, ahol tanítókat képeznek. Működésének, szellemiségének alapjai a bibliai értékrendszeren alapuló, keresztyén szellemiségű nevelés.²¹⁴

A történelem viharai nem kímélték az intézményt, hiszen 1948-ban államosították, majd egy évtized múltán bezárták. Csak a rendszerváltást követően indulhatott el újra a képzés a Jászberényi Tanítóképző Főiskola Kihelyezett Tagozataként, majd 1991-ben a miniszterelnök 1059/1991. december 11-i kormányhatározatával besorolta a főiskolát a magyar felsőoktatási intézmények közé Nagykőrösi és Dunamelléki Református Hitoktató és Tanítóképző Főiskola elnevezéssel. A főiskola az újraindulás óta folyamatosan fejlődik, a képzés több területen folyik: tanító, hitoktató, szociális munkás, óvodapedagógus szakokon.²¹⁵

V.4.2. Néprajzi tárgyak

Néprajzi tartalmú tantárgy nincs Nagykőrösön. A honismeret keretében kapott helyet a néprajzi ismeretanyag. Ennek tartalmáról sajnos nincs információ.

²¹³ Szenczi 1996: 151.

²¹⁴ Szenczi 1996: 151-152.

²¹⁵ Szenczi 2009: 81.

V.5. Kecskeméti Főiskola

V.5.1. Kecskeméti Főiskola Tanítóképző Főiskolai Kar története

Az 1868-as népoktatási törvény nemcsak az elemi oktatásról gondoskodott, hanem intézkedett 20 állami tanítóképző létesítéséről is. Ekkor azonban még nem szerveztek Kecskeméten tanítóképzőt, az elemi iskolák nagy száma, illetve a város érdeke is úgy kívánta, hogy a városatyák alapítsanak tanítóképzőt.²¹⁶

Az 1917-ben Kecskeméten letelepedett angolkisasszonyok szerzetesrendje szervezte meg a tanítóképző tagozatot, mely rövid idő múlva megkapta a működési jogot a minisztériumtól is. Fenntartója pedig a katolikus egyházközség lett. Egy év múlva a református tanítóképző is megkezdte működését, mely 1930-ban költözött önálló épületbe. Így az államosításig két tanítóképző működött Kecskeméten.²¹⁷

1948-ban a két intézetből egy állami intézmény jött létre. Itt, a felsőfokú képzés bevezetését megelőzően, párhuzamosan valósult meg az óvodapedagógus és a tanítóképzés.²¹⁸

A rendszerváltást követően, 2000. január 1-jén Kecskemét város három eltérő profilú főiskolája a Kecskeméti Főiskolában egyesült. A Tanítóképző Főiskolai Kar négy intézettel rendelkezik, folyamatosan fejlődik, s arra törekszik, hogy a régió tudományos életében egyre nagyobb szerepet vállaljon.²¹⁹

V.5.2. Néprajzi tárgyak

A Művészeti Intézet Ének-zene Tanszékén két tárgy is szoros kapcsolatot mutat a néprajzzal. A dramatikus népi játék tárgy célja, hogy betekintést adjon a jeles napok hagyománykörébe, és ismeretanyagot nyújtson a mozgásos kommunikáció alapjairól. Célja továbbá, hogy saját tapasztalat által ismertesse meg a hallgatókkal a magyar népi gyermekjátékokat, azok hagyományos valamint dramatizált játéklehetőségeivel.

A tananyagban a népszokások szövege, énekes-mozgásos anyagának a feldolgozása szerepel. Lucázás, regölés, újesztendő, farsang, Gergely-járás, kiszehajtás, villőzés, pünkösddőlés, valamint szöveges-dallami improvizáció mondókák és magyar népi gyermekjátékok segítségével.

²¹⁶ Dovala 1996: 134.

²¹⁷ Hegedűs 2009: 92.

²¹⁸ Hegedűs 2009: 92-93.

²¹⁹ Hegedűs 2009: 96.

A tantárgy az első és a második félévben kötelező kurzus 0/1-es heti óraszámával. A félév végi számonkérés írásban és gyakorlatban történik. A gyakorlati jegy értékeléséhez szükséges egy dolgozat elkészítése valamint gyakorlati bemutatás.

Ajánlott irodalmak:

Tátrai Zsuzsanna – Karácsony Molnár Erika: Jeles napok, ünnepi szokások. Bp.,1997

Kerényi György: Magyar énekes népszokások. Bp., 1982

Lázár Katalin: Népi játékok. Bp., 1997

A Művészeti Intézet Ének-zene Tanszékén tanító szakon kötelező tantárgy a néptánc, melynek célja, hogy a hallgató sajátítsa el egyes tánc típusokból alapmotívumokat, s azokat alkalmazza önállóan. Válgatja a hallgató tájékozottá a magyar tánc típusok, táncdialektusok rendjében, ismerje meg a magyar tánc kultúrához tartozó irodalmakat, s azokat legyen képes leendő munkája során haszonnal felhasználni.

A tananyagban a néphagyományból, szokásokból ránk maradt, a gyermekek körében tanítható táncok koreográfiája, taníthatósága szerepel. Bemutatásra kerülnek a magyar tánc típusok, a magyar táncdialektusok, a magyar népi gyermekjátékok felosztása, a magyar népi hangszerek.

A tantárgy az első és a második félévben kötelező kurzus, 0/1-es heti óraszámával. Az érvényes félévhez szükséges a hallgatóknak elkészíteni egy gyermekjáték fűzést. A félév gyakorlati jeggyel zárul, a félév végi számonkérés, írásban történik.

Ajánlott irodalom:

Lázár Katalin: Népi játékok. Bp.,1997

Borsai Ilona – Hajdú Gyula – Igaz Mária: Magyar népi gyermekjátékok. Bp.,1975

Falvay Károly: Ritmikus mozgás, énekes játék. Bp., 1990

Foltin Jolán – Tarján T. Katalin: Játék és tánc az iskolában 1-4. osztály. Bp.,1993

Jánosi Sándor: Játsszunk táncot. Bp.,1978

Martin György. Magyar tánc típusok és táncdialektusok. Bp.,1996

A Társadalomtudományi Tanszék Bevezetés a magyarságtudományba elnevezésű tantárgyának célja, hogy bevezetést adjon a magyarságtudomány egyik legalapvetőbb témájába: a magyar őstörténet és hiedelemvilág rejtelseibe. E gazdag művelődéstörténeti anyag feldolgozása komoly mértékben segíti az Ember és társadalom műveltségi terület

oktatásához szükséges ismeretanyag kitágítását, valamint a lehetséges feldolgozásmódok áttekintését.

A félév során feldolgozásra kerülnek a következő témák:

- Elméletek a magyarok eredetéről
- Árpád népének szálláshelyei
- Székelyek, csángók, kunok, palócok, jászok, besenyők a Kárpát-medencében
- A magyarok ősi írása, a rovásírás
- Az ősmagyarok hitvilága
- Ősi népművészeti stíluselemeink
- A Magyar Szent Korona

A tantárgyat 0/2-es heti óraszámmal oktatják. A félév során előre egyeztetett téma alapján kell referátumot készítenie a hallgatónak. A félév végi számonkérés, értékelés, gyakorlati jeggyel történik.

A tantárgyhoz – annak oktatója – igen gazdag ajánlott irodalomjegyzéket tett közzé. Most csak néhányat kívánok ezek közül ismertetni:

Kiszely István: A magyarság őstörténete. Bp., 1996

Dienes István: a honfoglaló magyarok. Bp., 1972

László Gyula: Árpád népe. Bp., 1980

Diószegi Vilmos: A pogány magyarok hitvilága. Bp., 1967

Hoppál Mihály: Sámánok. Bp., 1994

A Kecskeméti Főiskola Tanítóképző Főiskolai Karának Nyelvészeti és Irodalomtudományi Intézetének szabadon választható tárgyai között találjuk a néprajz tanítóknak I. kurzust.

A kurzus célja, hogy általános néprajzi ismertekkel bővítse a hallgatók tudását, valamint annak a tudatosítása, hogy a néprajzi értékek őrzése, a hagyományok ápolása napjainkban az iskola feladata, s a néprajzi értékek továbbörökítése, a hagyományok ápolása elengedhetetlenül fontos magyarságunk megőrzéséhez.

A kurzus kiemelt figyelmet fordít a néprajz, folklór, népszokás, ünnepi szokás, ünnep, népművészet, népi iparművészet fogalmainak tisztázására. Ismertetésre kerülnek azok a lehetőségek, hogy a néprajzi ismeretek milyen formában közvetíthetők az általános iskolákban. A félév során egy múzeumlátogatásra is sor kerül.

A félév teljesítésének feltétele, hogy a hallgató képes legyen felsorolni az általános iskolai tárgyakhoz kapcsolódó néprajzi tartalmakat, ismerje a néprajztudományhoz kapcsolódó alapvető fogalmakat.

A félév órászámára 0+6, gyakorlati jeggyel záruló kurzus, melynek megszerzésének feltétele egy múzeumlátogatás során elkészített feladatlap.

Szakirodalomként a következő munkákat jelölte meg a tanszék:

Tátrai Zsuzsanna – Karácsony M. Erika: Jeles napok, ünnepi szokások. Bp., 1997

Bánszky Pál: A népművészet vadvirágai. Kecskemét, 1990

Szintén a Nyelvészeti és Irodalomtudományi Intézet által meghirdetett tantárgy az Ünnepek, évfordulók, melynek célja, hogy a hallgatók olyan alapismereteket szerezzenek az óvodai-iskolai év jeles ünnepeihez kapcsolódó szokásairól, azok néprajzi háttéréről, hagyományairól, hogy önállóan képesek legyenek a megfelelő háttérinformációk alapján egy műsor megszerkesztésére, kivitelezésére, a szervezési munkák elvégzésére.

A kurzus programjában találkozunk népszokásokkal és hagyományokkal, melyek megjelennek mind az óvodai, mind az iskolai életben, valamint a műsor elkészítéséhez szükséges fázisok jellegzetességeinek megismerésére irányuló elméleti anyaggal.

A kurzus heti órászámára 0/2. A félév gyakorlati jeggyel zárul, melyen eredménye a rendszeres óralátogatásokból és a műsor összeállításában, előadásában való aktív részvételtől tevődik össze.

A Kecskeméti Főiskola Nevelés- és Társadalomtudományi Intézetének Szociológia tantárgyának tananyagában két olyan témát is felfedezhetünk, melyek szoros kapcsolatban állnak a néprajztudománnyal.

- A többség és a kisebbségek. Nemzetfogalmak. Nemzeti és etnikai kisebbségek. Vallási kisebbségek. A Magyarországon élő kisebbségek a 20. században és a határon túli magyarság.
- A magyarországi cigányság helyzete, problémái. A cigányság oktatása és foglalkoztatása.

Szintén a Nevelés- és Társadalomtudományi Intézet Tárgya a társadalomtörténet, melynek több témája is kapcsolatot mutat a néprajztudomány idevonatkozó ágával.

- Az Osztrák – Magyar Monarchia társadalmának sajátosságai. Foglalkozási szerkezet változásai és az ipari forradalom hatásai Magyarországi társadalmára.

(Arisztokrácia, nagybirtokosok, nagypolgárság, nemesi eredetű középbirtokosság, városi középpolgár, birtokos parasztság, kispolgárság, agrárproletárok, munkások) a településszerkezet jellegzetességei.

- A két világháború közötti magyar társadalom I. Az egyes társadalmi rétegek jellemzése.
- A magyar társadalom 1948 és 1956 között.

A félév során a hallgatónak el kell készíteniük egy társadalomtörténeti tanulmány ismertetését, s ennek vázlatát le kell adni az oktatóknak. A félév szóbeli kollokviummal zárul.

Kötelező irodalom:

Gyáni Gábor – Kövér György: Magyarország társadalomtörténete a reformkortól a második világháborúig. Bp., 1998

Romsics Ignác: Magyarország története a XX. században. Bp., 2001

V.6 Debrecen, Kölcsey Ferenc Református Tanítóképző Főiskola

V.6.1. Kölcsey Ferenc Református Tanítóképző Főiskola története

A nagy múltú Debreceni Kollégium már a kezdetektől nagy jelentőséget tulajdonított a tanítóképzésnek. Erre utal a legrégebbi, 1657-ből fennmaradt kollégiumi törvény is.

„Az akadémiai tagozaton végzeteknek 2-3 évet tanítókodással kellett eltölteniük, azután lehettek lelkészek.”²²⁰ A kollégium professzorai a nagyobb diákokat, az ún. köztanítók, – akik az akadémiai tagozat diákjai voltak – pedig a rájuk bízott osztályokat tanították. Az akadémiai tagozat diákjai közül választották a professzorok azokat a diákokat is, akik magántanítóként tevékenykedtek. Munkájukért pénzt, ill. élelmiszert kaptak a szülőktől. Az 1850-es években fogalmazódott meg az az igény, hogy a lelkészképzéstől független tanítóképzés szerveződjön a Debreceni Kollégiumban.²²¹ 1856-ban elindult az egy évfolyamos tanítóképző (preparandia), majd igazodva az 1868-as Eötvös-féle népoktatási törvényhez, 1871-től Debrecenben is három évfolyamú lett a tanítóképzés.²²²

A második világháborút követően az államosítás változást hozott a Debreceni Kollégium történetében is. Mivel Debrecen nem szerepelt azon székhelyek között, ahol felsőfokú

²²⁰ Varga-Fürj 1996: 52.

²²¹ Varga-Fürj 1996: 52-55.

²²² A felsőfokú tanító-és óvóképzés első 50 éve 2009: 103.

képzést kívántak indítani, így a képzést pedagógiai gimnázium néven sikerült tovább biztosítani. Nagy erőfeszítések árán lett 1959-ben felsőfokú a debreceni képző.²²³ 1976-ban főiskolai rangot kapott az intézmény, és szakkollégiumi, tanszéki rendszerrel folytatta a képzési munkát.

1990. szeptember 7-én ünnepélyes keretek között az intézmény felvette egykori kiváló diákjának, Kölcsey Ferencnek a nevét.²²⁴ 1993 januárjában a tanítóképző épülete minden tulajdonjogával együtt visszakerült a református egyházhoz. A Magyarországi Református Egyház pedig vállalta, hogy az intézményt Kölcsey Ferenc Református Tanítóképző Főiskolaként működteti tovább.²²⁵

A debreceni tanítóképző ma is a tiszántúli pedagógusképzés központja, mely ápolja azokat a hagyományokat, melyeket a hosszú évszázadok alatt a református tanítóképzők kialakítottak.

V.6.2. Néprajzi tárgyak

A debreceni Kölcsey Ferenc Tanítóképző Főiskolán Dr. Balogh Lászlóné az Anyanyelvi és Irodalmi Tanszéken a 7. félévben kötelezően választható tantárgyként oktat néprajzot, szemináriumi keretek között heti 2 órában.

A tantárgy célja, hogy a hallgató tudjon tájékozódni a népi hagyomány világában, megismerje a néprajztudomány kézikönyveit, s legyen képe saját lakóhelyének, településének hagyományos kultúrájáról.

A tananyag ismerteti a néprajztudomány tárgyát, témaköreit, intézményeit, valamint a folklór jellemzőit, a szokásokat, a népi világot. A hagyományos paraszti társadalom szereplői és a tárgyi kultúra témái is bemutatásra kerülnek. A tananyag részét képezi a falumonográfiák készítéséhez szükséges szempontrendszer is, valamint az általános iskolás hon- és népismeret moduljának tananyaga is.

A félév gyakorlati jeggyel zárul, a számonkérés módja zárthelyi dolgozat és beadandó munka.

A tantárgy oktatása során felhasználható és ajánlott legfontosabb irodalmak:

1. Balassa Iván-Ortutay Gyula: A magyar néprajz. 1979
2. Kósa László-Szemerkényi Ágnes: Apáról, fiúra. 1998

²²³ A felsőfokú tanító és óvóképzés első 50 éve 2009: 105.

²²⁴ Varga-Fürj 1996: 65.

²²⁵ Varga Fürj 1996: 66.

3. Baloghné Zsoldos Julianna: A néphagyomány az iskolában. A néprajz tanításának módszertana. Debrecen, 2002

Dr. Bun Zoltán, a főiskola Technika Tanszékén a 6. félévben tanító szakosoknak, szemináriumi keretek között heti 1 órában oktatja a Népi építészet a hon- és népismeret modulon belül nevet viselő tárgyat.

A tantárgy célja, hogy ismertesse a XIX. sz. végén a XX. sz. elején élt gazdálkodó parasztsaládok építkezését, a közvetlen környezetükben és a tágabb értelemben vett hazánkban.

A tananyagban ismertetésre kerülnek a hajlékok típusai. A magyar paraszti lakóházak külső jellegzetességei, a táji típusok (nyugat-dunántúli, alföldi, palóc, erdélyi), valamint a gazdasági udvar építményei is (góré, csűr, pajta).

A félév végén a számonkérés módja: írásbeli vizsga.

Ajánlott irodalmak:

1. Balassa Iván-Ortutay Gyula: Magyar néprajz. Bp., 1979
2. Istvánffy Gyula: Őskor, népi építészet. Bp., 2011

Szintén Dr. Bun Zoltán, a Technika Tanszéken az 1. félévben tanító szakosoknak kötelezően választható tárgyként heti 1 óra előadás és 1 óra szaktantermi gyakorlat keretein belül oktatja a „Textiltechnika” tárgyat, melyet a 2 félévben heti 3 óra szaktantermi gyakorlat követ. A tantárgy státusza továbbra is kötelezően választható.

A tantárgy célja, hogy a hallgatók ismerjék meg a textilkészítési eljárásokat, a textíliák szerkezeti jellemzőit, fontosabb tulajdonságait, megmunkálását, felhasználási lehetőségeiket.

E tantárgy anyaga magában hordozza azt a lehetőséget, hogy szóba kerüljenek a szövés, fonás munkafázisai is, a népi textilmunkák díszítési és felhasználási módjai. Bár a fentiek a rendelkezésemre bocsátott tematikából nem tűnnek ki egyértelműen.

A felhasznált irodalomban is inkább a textilipari alapismeretekre, a szabás-varrás módjaira vonatkozó irodalmak vannak megjelölve.

A Technika Tanszék kötelezően választható tárgyai közül a 7. félévben a Technika műveltségi területet választók számára heti 3 óra szaktantermi óra keretén belül jelenik meg a „Természetes anyagok” nevet viselő tantárgy, Dr. Bun Zoltán vezetésével.

A tárgy célja, hogy a hallgatók ismerjék meg a természetes anyagok tulajdonságait, a velük való műveleteket.

A tantárgy anyaga: a természetes anyagok csoportosítása. Az ásványi, növényi és állati eredetű anyagok megmunkálása (agyag, csuhé, szalma, kukoricakóró, gyékény, nád, vessző, bőr). Ezekből az anyagokból különböző munkadarabok elkészítése (agyagtárgyak, csuhébaba, szalmadíszek, kukorica és nádihegedű), valamint termésekből díszek készítése. A félév végi gyakorlati jegyet beadott, elkészített munkadarabok értékelése adja.

A tárgy oktatásához kapcsolódó legfontosabb irodalmak:

Nagy Mari – Vidák István: Fűben-fában játék. 1998

Csupor István – Csuporné Angyal Zsuzsa: Fazekaskönyv. 1998

Baktati Patrícia – Koltai Magdolna: Kézműveskönyv. 1994

V.7. Sárospatak, Miskolci Egyetem Comenius Tanítóképző Főiskolai Kar

V.7.1 Miskolci Egyetem Comenius Tanítóképző Főiskola Kar története

A Bodrog partján épült szép fekvésű Sárospatak nemcsak a történelem évszázadai alatt fel-fellángoló magyar szabadságküzdelmek révén, de művelődéstörténeti, kultúrtörténeti emlékei révén is kiemelkedik a magyar városok közül.

A sárospataki tanítóképző hagyományai a XVI. század közepéig nyúlnak vissza, alakulásában pedig kiemelkedő szerepe volt a pataki kollégiumnak, mely mindenkor az európai műveltséget, tudást adta át a diákoknak, kikből kiváló magyar tudósok, írók, közéleti emberek váltak.²²⁶ Patak hírére emeli, hogy 1650-1654 között a kollégiumban tevékenykedett Comenius, kinek korszerű nevelési-oktatási szemlélete, gyakorlatias pedagógiája világszerte ismertté tette Sárospatak nevét.²²⁷

A Tiszántúli Református Egyházkerület vezetőségénél és gyülekezeténél már az 1840-es években megfogalmazódott az az igény, hogy jól képzett tanítókra van szükség, ezért Sárospatakon preparandiát – tanítóképzést kell indítani. Mind a személyi, mind pedig a tárgyi, anyagi feltételek csak az 1850-es évekre teremtették meg azt a lehetőséget, hogy Sárospatakon önálló tanítóképző intézet létesüljön.

A sárospataki református tanítóképző 1857-ben kezdte meg működését, de 1869-ben gazdasági nehézségek miatt a református egyház átadta a kollégiumi tanítóképzést az államnak.²²⁸ Az 1920-as években az első világháborút követő politikai események kedvezőtlenül befolyásolták a sárospataki tanítóképzés létét, hiszen a trianoni döntés

²²⁶ Komáromy 2009: 113.

²²⁷ Komáromy 2009: 113.

²²⁸ Komáromy 2009: 114.

alapján a városban működő tanítóképzés elvesztette a beiskolázási körzetének jelentős részét. Így 1929 szeptemberében a pataki képző már a Tiszáninneri Református Egyházkerület intézményeként kezdte meg az új iskolaévet.²²⁹ Ezt követően, azt lehet mondani, zavartalan a pataki tanítóképző működése.

A második világháborút követő államosítás Sárospatakot is érinti, de már 1945-ben egy sajátos – a minisztérium által szorgalmazott – képzés indul el: a „dolgozók tanítóképzője”. 1976 szeptemberében a tanítóképzés főiskolai szintre emelésének évében vette fel a sárospataki tanítóképző a Comenius nevet.²³⁰

Az 1980-as évek végén a rendszerváltás nem hozott nagy változásokat az intézmény életében, viszont az 1990-es években készült új közoktatási és felsőoktatási törvény, változásokat hozott a magyar tanítóképzésben. A NAT bevezetése és ezzel együtt a közoktatás változásai érintették a tanítóképzést is, bevezetésre került a négyéves tanítóképzés, mely Sárospatakon az 1995/96-os tanévben indult el.

A felsőoktatásban elindult integrációs folyamatok eredményeként a Comenius Tanítóképző Főiskola 2000-ben karként integrálódott a Miskolci Egyetem rendszerébe.²³¹

V.7.2. Néprajzi tárgyak

Sárospatakon a Comenius Tanítóképző Főiskolai Karon a hallgatók több kurzus témáján belül kerülnek kapcsolatba a néprajztudománnyal.

Tanító szakon a képzés második félévében Dr. Szabó Irén PhD vezeti a néprajz tantárgyat - heti két óra előadás keretében – melynek célja, hogy megismertesse a hallgatókkal a néprajztudomány kutatási területeit, módszereit, feladatait, a Kárpát-medence táji-történeti, valamint gazdasági-kulturális tagozódását, bemutassa a kulturális javak, a hagyományozódás törvényszerűségeit, valamint ismertesse az együtt élő népek és népcsoportok közös és eltérő vonásait, rögzítse a történetileg kialakult jellegzetességeket.

Tantárgyi program :

- A néprajz fogalmának, kutatási területének, módszerei
- A hagyomány fogalma
- A magyar nép táji – történeti tagolódása, tájnevek, néprajzi csoportok
- A Kárpát-medence népei
- Népi építészet, táplálkozás

²²⁹ Komáromy 2009: 115.

²³⁰ Komáromy 2009: 116.

²³¹ Komáromy 2009: 117-118.

- Ünnepek rendje
- Népi erkölcs, mentalitás

A tantárgyi cél és program alapján a kurzus feladata, hogy megalapozza a hallgatók ismereteit a magyar népi kultúra területén, és differenciálja tudását a történeti táji tagolódás megismerésével. Mindezen ismeretek birtokában, a hallgatókkal szemben támasztott követelmények a következők:

- Ismerjék a magyar néprajz kutatási területeit
- Tudjon a hallgató önállóan tájékozódni az alapvető szakirodalmakban
- Legyen képes a hallgató egy – a néprajztudomány részterületén – önálló anyaggyűjtést végezni és azt összegezni.

A kurzus szóbeli kollokviummal zárul, ahol a hallgató az előadások, szemináriumok anyagáról ad számot. Szemináriumokon az ellenőrzésre pedig egy megadott téma önálló kidolgozásával, bemutatásával kerül sor.

A kurzushoz kötelező irodalomként: Balassa Iván-Ortutay Gyula: Magyar néprajz (1979) című könyve van megjelölve.

Ajánlott irodalom:

Bálint Sándor: Karácsony, húsvét, pünkösd. Bp., 1973

Kósa László – Filep Antal: A magyar nép, táji-történeti tagolódása. Bp., 1975

Magyar Néprajz II., IV., V., VI., VII., VIII., kötetei. Bp., 1988 - 2000

Magyar Néprajzi Lexikon I-V. kötetei. Bp., 1977-1982

Dr. Szabó Irén az oktatója a Kárpát-medencei népek tárgynak is, mely gyakorlati jeggyel záruló kurzus. A tárgy célja, hogy a hallgatók megismerjék a Kárpát-medencében, főként a történelmi Magyarországon élt, illetve a jelenben is együtt élő népek történelmét, kulturális sajátosságait, figyelmet fordítva a gazdasági, politikai és kulturális kölcsönhatásokra. A tantárgyhoz rendelt kötelező irodalom: Ács Zoltán Nemzetiségek a történelmi Magyarországon (1984) című írása.

A tantárgy feladata, hogy megalapozza a Kárpát-medence népeinek történetére, társadalmi együttélésére vonatkozó ismereteit.

A hallgatók felé irányuló követelmény pedig az, hogy ismerjék a Kárpát-medencében élő népek, főként a történelmi Magyarország népeinek történelmét, kultúráját valamint, hogy térben és időben is el tudják helyezni az egyes népeket. Ismeretei alapján képes legyen a hallgató egy nemzetiség széleskörű bemutatására.

A félév során írásos formában adnak számot tudásukról a hallgatók, ez a dolgozat egyrészt a tanítási órákon elhangzottakra, valamint a kötelező irodalmakra épül.

A Comenius Tanítóképző Főiskolai Kar Művészeti Nevelési Tanszékén az ének-zene tantárgy anyagában 3. és 4. félévben kerül sor a magyar népdalok típusainak és azok - főként – zenei jellegzetességeinek ismertetésére, valamint a jeles napok énekes népszokásaihoz kapcsolódó dalanyag feldolgozására.

Követelmény, hogy a hallgatók ismerjék a népdalokhoz kapcsolódó történelmi eseményeket és népi játékokat, valamint az arra kijelölt dalokat tudni kell énekelni emlékezetből, szöveggel. A hallgatók félév végén kollokviumi vizsgán adnak számot tudásukról.

V.8. Nyíregyháza, Nyíregyházi Főiskola Pedagógusképző Kar Tanítóképző Intézet

V.8.1 Nyíregyházi Főiskola Pedagógusképző Kar Tanítóképző Intézet története

Nagy múltra tekint vissza a nyíregyházi tanítóképzés.

Az alapítás terve, igénye már az 1830-as évek második felében megfogalmazódott, de az alapítás anyagi nehézségekbe ütközött, és gondot jelentett a képző helyének kijelölése is. A problémát leginkább nemzetiségi ellentétek jelentették, hiszen az egyházkerület evangélikusai főként szlovák, magyar, német nemzetiségekhez tartoztak. A legtöbb érv Nyíregyháza mellett szólt, mindamelllett, hogy a város polgársága is szorgalmazta a képző létesítését, a legfontosabb érv mégis az volt, hogy a „magyar, szlovák és német nyelv egyaránt él a városban”.

Nyíregyházán az első tanítóképző 1847-ben létesült. A magyar evangélikus egyháznak ez volt az első tanítóképző intézménye.²³²

A képző működése a kezdeti időszakban nem volt zavartalan. Az anyagi gondok, az 1848/49-es szabadságharc okozta nehézségek a képző bezárásához vezettek 1850-ben. A képzés több évi szervezést követően 1859-ben indult újra, és 14 éven keresztül tartott, de a fellépő anyagi gondok a fenntartás bizonytalansága miatt 1873-ban a nyíregyházi

²³² Dráviczki 1996: 163-164.

„preparandiát” Eperjesre költöztették át. Így az első tanítóképző megszűnt Nyíregyházán.²³³

A 20. század első évtizedeiben azonban két képző is nyílt Nyíregyházán.

1914-ben állami tanítóképző kezdte meg működését, mellyel párhuzamosan református tanítóképző is működött Nyíregyházán.²³⁴

1959 szeptemberében, az 1958. évi 26. sz. törvényerejű rendelet értelmében Nyíregyházán is felsőfokú tanítóképző kezdte meg az oktatási munkát. Ennek az intézménynek is sajátosan alakult a története. 1959-től 11 éven át, önálló intézeti kereteken belül folyt a tanítóképzés, majd 1962-ben létrejött Nyíregyházán a Tanárképző Főiskola. A két intézmény között kialakult szakmai kötődés eredményezte azt, hogy 1970. szeptember 1-től a tanítóképző intézet, a tanárképző főiskola szervezetébe épült.²³⁵

A nyíregyházi képzés egyik sajátossága volt az 1984/1985-ös tanévtől indult tanító-tanár szakos képzés, mely a négyéves képzésre való áttéréskor szűnt meg.²³⁶

2000-ben a város két felsőoktatási intézményének integrációja révén létrejött a Nyíregyházi Főiskola, melyen belül négy karon folyik oktatás. A Tanítóképző Intézet a Bölcsészettudományi és Művészeti Karhoz tartozott.²³⁷

A Bologna-folyamat elindulása újabb szervezeti változást hozott. Ma a Tanítóképző Intézet a Pedagógusképző Kar szervezeti egysége, s a meghirdetett műveltségterületek mellett olyan más szakmai ismeretköröket is kínálnak a hallgatóknak, melyeket későbbi szakmai munkájuk során jól tudnak hasznosítani.²³⁸

V.8.2. Néprajzi tárgyak

A nyíregyházi Főiskola Pedagógusképző Karának Tanítóképző Intézetében tanító szakon folyik néprajzoktatás, és az ember és társadalom műveltségi területhez köthetően vannak olyan tárgyak, melyek keretében néprajzi és hagyományismereti anyag is elhangzik.

Tanító szakon az első félévben heti kétórás gyakorlati jeggyel záródó kurzus a néprajz. A tantárgy tartalma érinti a magyarság néprajzának minden területét, így a tananyag a néprajzi csoportok, a gazdálkodás, a paraszti lakáskultúra, öltözködés, népi táplálkozás, a társadalomszervezet és a folklór témaköreire épül.

²³³ Dráviczki 1996: 165-166.

²³⁴ Dráviczki 1996: 166-174.

²³⁵ A felsőfokú tanító-és óvóképzés első 50 éve 2009: 123-124.

²³⁶ A felsőfokú tanító-és óvóképzés első 50 éve 2009: 125.

²³⁷ A felsőfokú tanító-és óvóképzés első 50 éve 2009: 125-126.

²³⁸ A felsőfokú tanító-és óvóképzés első 50 éve 2009: 126.

A kisebb egységekre bontott témákat kétfős hallgatói csoportok dolgozzák ki és mutatják be. Ezeket a hallgatói prezentációkat tanári előadások egészítik ki. A tantermi foglalkozásokat népmesék dramatizált előadásai, múzeumlátogatás, valamint a félév végén egész napos néprajzi kirándulás egészíti ki.

A tantárgyhoz ajánlott irodalmak:

Balassa Iván-Ortutay Gyula: Magyar néprajz. Bp., 1979

Kósa László-Szemerikényi Ágnes: Apáról fiúra. Néprajzi kalauz. Bp., 1973

Valamint a Néprajzi Lexikon kötetei I – V., Bp., 1977-1982

Az ember és társadalom műveltségi területen oktatott tárgyak egyike a 6. félévben a helytörténet, mely igen magas óraszámban heti egy előadás és két szemináriumi óra keretében ad ismereteket arról, hogy mennyire szabad, illetve kell egy pedagógusnak a szaktudományok területére lépni, valamint módszereket adni ahhoz, hogy a helytörténeti kutatásokban maga is részt vegyen. A tantárgy célja, hogy a hallgatók megismerjék a helytörténet segéd- és kiegészítő tudományait, valamint a legfontosabb helytörténeti forrásokat és kiadványokat. Ez a tantárgy is feltételezi a hagyományismereti anyag jelenlétét a tananyagban.

V.9. Esztergom, Vitéz János Római Katolikus Tanítóképző Főiskola

V.9.1. Pázmány Péter Katolikus Egyetem Vitéz János Kar története

Az ország egyik legfestőibb, legszebb környezetében, a Dunakanyarban helyezkedik el Esztergom, mely számos művelődési és történelmi emléke mellett fontos kulturális központ is. E kulturális életben játszik kiemelkedő szerepet a Vitéz János Katolikus Tanítóképző Főiskola, melynek elődje az 1842-ben megnyílt esztergomi „mesterképző intézet”. Ekkor a képzési idő még csak 10 hónap. Az 1920-as évekre – a középfokú tanítóképzés idejére – öt évre növekedett. Az érseki képzőt a II. világháborút követő 1948-as államosítás nem kerüli el. 1959-től pedig itt is az ország többi tanítóképzőjéhez hasonlóan – elindul a felsőfokú tanítóképzés.²³⁹

Az 1972/73-as tanévtől itt kezdődött meg az ország szlovák nemzetiségi iskolái számára a tanítóképzés. 1976-tól pedig főiskolai szinten folyik az általános iskolai tanító- és óvodapedagógus képzés. A főiskola 1989-ben vette fel az európai hírű, esztergomi érsek, humanista tudós Vitéz János nevét. Két évvel később, a rendszerváltást követően pedig

²³⁹ Homor 1996: 69-70.

rendeződtek a tulajdonviszonyok, így a Vitéz János Tanítóképző Főiskola jogutóda 1993. július 1-től a Vitéz János Római Katolikus Tanítóképző néven folytatta működését.²⁴⁰ 1995-től a NAT és ezzel párhuzamosan a négyéves tanítóképzés bevezetése Esztergomban is új feladatokat adott a tanítóképzésnek. Az integrációs folyamatok eredményeképpen pedig 2008. január 1-jével az esztergomi képző a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Vitéz János Karaként működik tovább.²⁴¹

V.9.2. Néprajzi tárgyak

Az esztergomi tanítóképző főiskola tanító szakos létszáma az elmúlt években drasztikusan lecsökkent. A kollégák által rendelkezésemre bocsátott tematikák anyagának legnagyobb részét ma már nem tudják oktatni. Úgy gondolom, hogy a teljesség igénye végett bemutatom azokat a tárgyakat is, melyek ma már sajnos nem kapnak helyet a tantárgyi struktúrában.

Tanító szakon az Anyanyelvi műveltségterületen a Magyar nyelvi és irodalmi Tanszék által meghirdetett tárgy volt a néprajz, mely 0/2-es heti óraszámmal került meghirdetésre a 3. félévben.

A tantárgy anyagát a folklór prózai műfajai alkották. A tananyag az egyes műfajok jellemzőinek bemutatása mellett a rendelkezésre álló irodalmakból vett példák, szemelvények ismertetésére épült (mítosz, mitológia; hősmonda: Rege a csodaszarvasról; monda; ballada: Kőműves Kelemenné, Kádár Kata; Népmese: Árgyélus királyfi; Kisepeikai műfajok: proverbiumok, találós kérdések, anekdoták; líra-népdalok; gyermekfolklór: népmondókák, csúfolódók, gyermekjátékok; dramatikus népszokások; A folklór stilsztikája, esztétikája).

A félév gyakorlati jeggyel zárult. A gyakorlati jegy értékét meghatározó követelményeket részletesen megfogalmazták. Nemcsak a szemináriumok elméleti és gyakorlati anyagát kellett ismerniük, tudniuk a hallgatóknak, de a műismeret és az ajánlott szakirodalom ismerete is fontos kritérium volt. A tantárgy oktatója gazdag szakirodalmi jegyzéket is közzétett. Ez az anyag a múltat tükrözi. Napjainkban a magyar műveltségi területen két embernek heti 1 órában csak a népmesét tudják tanítani.

Tanító szakon az 5. félév tantárgyi programjában a harmadéves hallgatóknak heti 1/1-es óraszámban került oktatásra a honismeret és néprajz tárgy.

²⁴⁰ Seres 2009: 166-167.

²⁴¹ Seres 2009: 172.

Az előadás anyaga: Honismeret alapjai, kutatási módszere. A néprajzi kutatás tárgya, a magyarság időbeli-térbeli tagolódása, magyar etnográfiai csoportok. Paraszti gazdálkodás: földművelés, állattartás. Anyagi kultúra: hagyományos népi lakótér, táplálkozás, népviseletek. Az emberi élet szokásai, ünnepei. A naptári év szokásai, ünnepei. A népi hiedelemvilág, népköltészeti műfajok. A folklór stilsztikája, esztétikája. Városi hagyományok, napjaink hagyományai. Honismeret és néprajz helye az általános iskolai tananyagban.

A szeminárium anyaga egyéni, helyi kutatás, az előadások témáihoz kapcsolódó témakörökből, melyet a hallgatóknak 5 perc időtartamban be kellett mutatni.

A félévet gyakorlati jeggyel zárta, melyet egy sikeres zárthelyi dolgozat eredménye adott. A dolgozat nem csak az előadás anyagát, de az egyes szemináriumok anyagát is magában foglalta.

A fentiekén kívül – a lehetőségekhez mérten – részvétel a szűkebb vagy tágabb lakóhelyet bemutató műsorban.

E tantárgyhoz is gazdag ajánlott irodalomjegyzéket mellékel az oktató.

Tanító szakosoknak a 4. félévben, heti 1 előadás keretében oktatták a Népművészet 1. tárgyat.

A tantárgy célja, hogy ismertesse a hallgatókkal a népművészet fogalmát. A tárgyi népművészet bemutatása, tartalmi és formai jellemzői, funkciói, szimbolikája, jelentésrétegeinek elemzése, fentiek gyakorlati feladatokkal való kiegészítése, megerősítése.

A tananyagban szóba kerülnek még a népművészeti alkotásokat meghatározó tényezők: építészet, fazekasság, kézimunka. A folklór, naiv- művészet, élő népművészet és kapcsolataik.

A tananyag: A népművészet jelentősége az iskolai oktatásban, a népművészet pedagógiája.

A magyar népművészet jelrendszerének jelentésrétegei (jelek, jelképek a népművészetben). A tárgyi népművészet alaktana: a forma, a szín. Fazekasság, agyagmunkák. Népi motívumok, szimbólumok rajzolása. Dunántúli pásztorművészet, spanyolozás, fafaragás. Népi építészet. Népi építmények. Viseletek. Hímzés, szövés, varrás. Húsvéti tojás, tojásfestés. A Káli medence népművészete. A naiv- művészet és a népművészet összehasonlítása.

Követelmény, hogy a hallgató legyen képes az elméletben szerzett tapasztalatait alkalmazni gyakorlati feladatokban, s a vizuális nevelés szempontjait kreatívan tudja ötvözni a tárgyi népművészet pedagógiai lehetőségeivel. A félév vizsgával zárul.

Kötelező irodalom:

Platty György-Dr. Rónai Béla: Népművészet. Bp., 1978

Ajánlott irodalom:

Pap Gábor: Jó pásztorok hagyatéka. Magyar népművészet. Bp., 2011

Bellon Tibor-Fügedi Márta-Szilágyi Miklós: Tárgyalkotó népművészet. Bp., 1998

Az 5. félévben tanító szakon heti 1 óra keretében tovább folyik a népművészet oktatása: a „Népművészet II.” tárgy keretén belül.

A tantárgy cél-, követelményrendszere nem változik, viszont előtérbe kerülnek a gyakorlati feladatok, valamint a hallgatók által készített kiselőadások.

Gyakorlati tananyag: Szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum meglátogatása.

Fafaragó népművész vagy keramikusművész meglátogatása. Népi batik, népi motívumok egyszerű festési technikával (tervezés, rajzolás, viaszolás, festés, utókezelés). Spanyolozás és más népművészeti eljárások imitálása az iskolában. Óravázlatok készítése adott népművészeti témában.

Az esztergomi főiskolán, tanító szakon kötelező tárgy heti 1 órában a „Gyermekjáték, gyermektánc”.

A tantárgy célja, hogy a hallgatókkal megismertesse a népi énekes játékokat, dramatikus játékokat, népszokásokat, és ezeken keresztül néprajzi ismereteket adjon. További cél, hogy a gyermekjátékokra épülő koreográfiák, általános iskolai dalanyaghoz fűződő játékok színpadi megjelenítésének lehetőségeit is ismertesse, fejlessze a mozgáskultúrát, a ritmus- és formaérzéklet, valamint a táncos mozgáson belüli improvizációs és előadói készséget. A tantárgy járuljon hozzá az ízlésformáláshoz.

A tananyag az általános iskolai első és második osztályos gyermekjátékokra, az óvodai népi dalos játékokra épül, továbbá ismerteti a játékfűzések módszertanát, a játék irányításának metodikáját.

A félév végére követelmény az óvodai és általános iskolai énekes játékanyag ismerete, a hallgatóknak tudni kell alkalmazni a játékvezetés módszereit, el kell sajátítani az alapvető

tánc lépéseket, s képesnek kell lenni önálló koreográfiák tervezésére, egyszerű mozgás- és térformákkal, valamint a játékvezetésre, irányításra. A félév gyakorlati jeggyel zárul.

Kötelező irodalom:

Általános iskolai ének-zene tankönyvek

Forrai Katalin: Ének az óvodában. Bp., 1994

Borsai Ilona: Magyar népi gyermekjátékok, mondókák. In: Dobszay László: A magyar dal könyve. Bp., 1994

Foltin Jolán - Karcagi Gyuláné - Neuwirth Annamária-Salamon Ferencné: Játék és tánc az általános iskolában. I-IV. osztály. Motívumfüzések. Bp., 1998

V.10 Szekszárd, Illyés Gyula Pedagógiai Főiskola

V.10.1. Szekszárd, Illyés Gyula Pedagógiai Főiskola története

A szekszárdi tanítóképzés története kapcsán nem lehet figyelmen kívül hagyni azt a 200 éves hagyományt, mely a pedagógusképzés terén Tolna megyét jellemezte.

1806-tól 1853-ig a szentlőrinci evangélikus schola trivialisban képezték tanítókat. 1837-ben Tolnán kezdte meg működését az első magyar „óvóképző- és példányintézet”. A tanítóképzés terén az 1927-ben Dombóváron létesített Szent Orsolya-rendi Katolikus Tanítónőképző fontos mérföldkő volt a Tolna megyei pedagógusképzésben. Ez az intézmény 1948-1959-ig állami tanítóképzőként működött. A főiskolai szintű tanítóképzés azonban 1959-ben nem indulhatott el Dombóváron. Új fejezetet a tolna megyei főiskolai szintű képzésben 1977 hozott. Ekkor nyílt lehetőség először felsőfokú képzésre, immár Szekszárdon, mint a Kaposvári Tanítóképző Főiskola kihelyezett tagozataként. A szekszárdi tanítóképző életében fontos állomás volt 1990. Az 1048/1990. (III.21.) MT határozat értelmében Szekszárd önálló főiskolává vált, és 1990. július 1-jén Illyés Gyula nevét felvéve kezdte meg működését.

„Az Illyés Gyula Pedagógiai Főiskola az 1990-es évek második felében is Tolna megye egyetlen önálló felsőoktatási intézménye volt, melynek képző, továbbképző szerepe nem pótolható más intézményekkel, így jelentős kulturális missziót tölt be Tolnában.”

Az 1990-es évek végén a magyar felsőoktatásban végbement integrációs folyamatokat a szekszárdi főiskola sem kerülhette ki. A 209/1999.(XII.26.) Kormányrendelet értelmében létrejött a Pécsi Egyetem, melynek 9 karának egyike lett az Illyés Gyula Főiskolai Kar.²⁴²

V.10.2. Néprajzi tárgyak

1996-ban a Hon- és népismeret, néphagyomány az oktató-, nevelőmunkában címet viselő konferencián Nagy Janka Teodóra a szekszárdi Illyés Gyula Pedagógiai Főiskolán folyó néprajzoktatást mutatta be:

A néprajzoktatás a magyar szakkollégium keretein belül folyt. A III. éves tanítóképzős hallgatók e szakkollégium keretein belül a folklór sajátosságaival ismerkedhettek meg. A két féléves heti kétórás tárgy a néprajzi alapfogalmak mellett a folklór, a szellemi kultúra bizonyos területeinek áttekintését adta. Az első féléves tananyagban szerepeltek a naptári év ünnepeihez és az emberélet fordulóihoz kötődő szokások (ezek a témák az általános iskolai munkában jól használhatóak), kiemelt figyelmet fordítottak a gyermekélet szokásaira. Információt kaptak a hallgatók a gyűjtésmódszertani és feldolgozással összefüggő feladatokról is (adatgyűjtés, cédulázás, kérdőívkészítés, jegyzetelés, szakirodalmi hivatkozás). Gyakorlati ismereteket kaptak óraterv és szakköri foglalkozásterv elkészítésére vonatkozóan is.

A második félévben részletesen foglalkoztak a népköltészet egyes műfajaival, kiemelt figyelmet fordítva a gyermekkori költészetére. Az elméleti anyaghoz társuló gyakorlati feladatok (pl.: könyvismertetés, bibliográfia készítése, önálló gyűjtés, egy szabadon választott népköltészeti alkotás elemzése) az első félévi ismeretekre, elsajátított készségekre alapozódtak.

Nagy Janka Teodóra kiemelte, hogy szándékukban állt az Ember és társadalom műveltségi területhez kapcsolódó néprajzos specializáció bevezetése is, valamint a már végzett tanítók számára színvonalas továbbképzések szervezése is.

A Honismeret 2007/2. számában pedig részletesen ismerteti a Pécsi Tudományegyetem Illyés Gyula Főiskolai Karán folyó honismereti munkát, leszögezi, hogy az intézmény a néprajzi, helytörténeti érdeklődés meghatározó műhelye, amelyen a pedagógusképzés mellett a kialakuló új szakok is lehetőséget biztosítanak a honismereti munka szélesítésére. Kiemeli, hogy a néprajzi gyűjtőmunka módszertani ismereteivel rendelkező pedagógus a néprajztudomány számára is hasznos munkát végezhet, hiszen együtt élve az adott közösséggel lejegyezheti, gyűjtheti majd visszataníthatja annak hagyományait.

²⁴² Kurucz 2009: 174-187.

Hangsúlyozza, hogy az alapvető jogszabályi feltétel (az önálló műveltségi területté nyilvánítás) hiánya miatt a néprajz oktatása – kihasználva a meglévő keretek adta lehetőséget – csak szétszabdalva történhet, vagy a NAT valamely műveltségi területéhez kapcsolódva, vagy ehhez kapcsolódó specializáció keretében valósulhat meg.

A szekszárdi főiskola szervezésében sor került népi játszóházvezető, csuhé-, gyékény- és szalmatárgy oktató képzésre is, melyen főként gyakorló pedagógusok vettek részt. A képzés során a hallgatók nemcsak a Tolna megyében korábban nem gyakorolt népi mesterséget sajátították el magas színvonalon, hanem komoly néprajzi, helytörténeti gyűjtő- és kutatómunkát végeztek.

Meg kell még említeni a főiskolán folyó szociálismunkás-képzést is, hiszen e területen is vannak kapcsolódási pontok a hagyományos helytörténeti kutatásokhoz. A hagyományok ismeretének nagy jelentősége van az ún. „szociotáborok” esetében, hiszen a változásvizsgálatok a hagyományok ismerete nélkül elképzelhetetlenek, valamint a szociális munkások tevékenységi körén belül is hasznos a közösség múltjának, a közösség tagjait összetartó szokásoknak, magatartásmintáknak, értékrendnek a megismerése.

A szekszárdi Illyés Gyula Pedagógiai Főiskola felsőfokú szakirányú képzései közül az idegenforgalmi szakmenedzser képzéseken belül is helye kap a néprajz, mely arra ad lehetőséget, hogy a hallgatók az elméleti tananyag elsajátításán túl, gyakorlati ismereteket, készségeket is szerezhessenek, és megteremtődjenek a honismerethez kötődés alapjai.

A képzéseken túl fontos szerepet kap a tehetséggondozás a honismeret, a helytörténet, a néprajz területén, hiszen a képzésekhez kapcsolódó hallgatói gyűjtések, dolgozatok konzulensi segítséggel OTDK-n méretődnek meg, vagy más publikációs lehetőséget kapnak városi vagy főiskolai szinten.²⁴³

V.11. Szeged, Szegedi Tudományegyetem Juhász Gyula Pedagógusképző Kar Tanító– és Óvóképző Intézet

V.11.1. Szegedi Tudományegyetem Juhász Gyula Pedagógusképző Kar története

A szegedi katolikus tanítóképző 1844-ben nyitotta meg kapuját, s azt lehet mondani, hogy 1948-ig, az államosításig zavartalanul működött. Természetesen – az ország más tanítóképzőjéhez hasonlóan – a tanítóképzőket érintő változások a szegedi képzésben is megjelentek.

1873-ban a Miasszonyunk szegény iskolanővérek szerzetes rendje megalapította Szegeden a tanítóképzőt, és 1958-ig a fiú- és a leányképző egymás mellett párhuzamosan működött.

²⁴³ Nagy 2007: 26-29.

A két intézményt 1958-ban összevonták, majd 120 évi működés után a Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány 14/1963. számú rendeletével megszüntette a szegedi tanítóképzést. Ezt követően a tanítóképzés Szegeden kb. 30 évig szünetelt. A jogutód intézmény – melyben a tanítóképzés tovább működött – a Bajai Tanítóképző Intézet lett. A képzés 1999-ben indult újra a Juhász Gyula Tanárképző Főiskola tagintézményében. A tanítóképzésnek akkoriban nem volt önálló tanári kara. A képzést a Pedagógiai és Tanítóképző Intézetben belül működő Tanítóképző Szakcsoport látta el. Változást és dinamikus fejlődést a Kar 2007. évi szervezeti átalakítása hozott, melynek eredményeképpen létrejött a Tanító-Óvóképző Intézet. A Szegedi Tudományegyetem Juhász Gyula Pedagógusképző Kara napjaink egyik legdinamikusabban fejlődő intézménye, melyben fontos helyet foglal el a tanítóképzés.²⁴⁴

V.11.2. Néprajzi tárgyak

Tanító szakon a 3. félévben népművészet tantárgy keretében kerülnek kapcsolatba a hallgatók néprajzi ismeretekkel. A tantárgy célja, hogy a hallgatók megismerjék a népművészetben és a kézművességben felhasználható anyagokat, technikákat, gyakorlati tudásukkal és a népművészet alapjainak birtokában képesek legyenek tárgyalkotásra.

További cél, hogy a hallgatók legyenek képesek újragondolni és értelmezni népművészeti értékeinket, valamint hagyományos tárgyalkotási technikákat, kézművességet, és ezeket legyenek képesek átörökíteni az oktatás során.

A tananyagban szerepelnek textilmunkák (rongybabakészítés, fonások, csomózások elsajátítása, szövés, nemezelés), csuhémunkák (csuhébaba-formázás, karácsonyi díszek készítése), gyöngymunkák (gyöngyfűzés, gyöngyszövés), valamint egyéb technikák elsajátítása, mint például gyertyamártás, gyertyaöntés, mézeskalács-díszítés, terményekből ragasztott képek, képkeretek készítése.

A kurzus során a hallgatóknak a felsorolt technikákat el kell tudniuk sajátítani, megfelelő anyagismerettel kell rendelkezniük. Ismerniük kell az egyes anyagok beszerzési és elkészítési lehetőségeit. Tantárgypedagógiai szempontból ismerniük kell az egyes technikák elsajátíthatóságát, nehézségi fokozatukra, veszélyességükre tekintettel.

Heti 0/1-es óraszámmal, gyakorlati jeggyel záruló kurzus.

²⁴⁴ Herbszt 2009: 189-196.

A kurzushoz ajánlott irodalmak:

Landgráf Katalin - Szittner Andrea: Kézi szövés, Bp., 1980

Csókos Varga Györgyi: Fonás,vetés, szövés,Bp., 1988

Nagy Mari - Vidák István: Nemezkészítés, Bp., 1997

Nagy Mari - Vidák István: Fűben, fában játék, Bp., 1999

Tarján Gábor: Mindennapi hagyomány, Bp., 1984

Lázár Katalin: Népi játékok, Bp.,1997

Szintén tanító szakon az 5. félévben, 0/2-es heti óraszámmal a Mintázás tárgy keretében kerülnek kapcsolatba a hallgatók a néprajzzal, főként a tárgyalkotás kapcsán.

A tárgy célja a mintázás elsajátítása különféle technikák alkalmazásán keresztül. Kézműves tárgyak készítése népművészeti motívumok alkalmazásával, továbbá néhány iparművészeti technika és motívumrendszer megismerése és alkalmazása.

A tananyagban szerepelnek agyagmunkák, valamint azok mintázási technikáinak megismerése. A nemezelés és az ahhoz kapcsolódó motívumkincs. Ékszerkészítés, batiktechnikák és viaszmunkák.

Követelmény, hogy a fent jelzett technikákhoz tartozó szakirodalmat a hallgatók ismerjék ill. tudják ezeket használni. A hallgatóknak a félév során legalább nyolc igényesen, kreatívan elkészített, kivitelezett munkadarabot kell bemutatni.

Kötelező és ajánlott irodalmak:

Tarján Gábor: Mindennapi hagyomány. Bp., 1984

Bellon Tibor - Fügedi Márta - Szilágyi Miklós: Tárgyalkotó népművészet. Bp., 1998

K. Csilléry Klára: A magyar népművészet története. Bp., 1979

Szolnoky Lajos: A kender, a len, és a gyapjú népi feldolgozása. In: Kézművesség. Magyar néprajz III., Bp., 1991 341-368.

Hofer Tamás - Fél Edit: Magyar népművészet. Tankönyvkiadó. Bp., 1981

Domanovszky György: A magyar nép díszítőművészete I-II., Bp., 1981

V.12. Szarvas, Tessedik Sámuel Pedagógiai Főiskola

V.12.1. Szent István Egyetem Pedagógiai Kar története

A Békés megyei Szarvast Tessedik városának szokták nevezni. Tessedik iskolába, tanítóságba vetett hite, üzenetei a nevelésről máig mintaadóak. Az intézményes tanítóképzés megalapítója Szarvason Benka Gyula volt, s ez a folyamat 1907-ben a négyéves önálló tanítóképzés kialakulásához vezetett. 1917-től pedig a tanítóképző intézmény biztosította az iskolák számára a szakembereket a térségben.²⁴⁵ Az államosítás azonban szervezeti átalakulást hozott, s az intézmény pedagógiai gimnáziumként folytatta munkáját. Itt kezdődött el az országos hírű szarvasi óvónőképzés, mely több évtizeden keresztül nemcsak a magyar, de a nemzetiségi óvónőképzés színtere is volt.²⁴⁶

Az 1990-es évek végén – a felsőoktatásban kialakult – integrációs törekvések a szarvasi főiskolát is egy olyan modell kidolgozására készítették, mint az óvodapedagógus-képzésre épülő kiegészítő tanítóképzést. Ennek előzménye volt már az 1980-as években – a Jászberényi Tanítóképző Főiskolával, később pedig a békéscsabai tanítóképzéssel közösen folytatott – kétlépcsős pedagógusképzés volt. 1998-ra a békéscsabai Kőrösi Csoma Sándor Főiskola és a szarvasi Brunszvik Teréz Óvóképző Főiskola között olyan szakmai együttműködés jött létre, mely megalapozta a régió első integrált főiskolájának a létrejöttét, a Kőrös Főiskoláét.²⁴⁷

A további változások profilbővülések eredményeképpen 2000-ben szarvasi központtal létrejött a Tessedik Sámuel Főiskola. Az új évezred első évtizedének végére egy új integráció – a Szent István Egyetemmel - előkészítése határozta meg azokat a fejlesztési és kutatási munkákat, melyek ma is jellemzik a Szent István Egyetem Pedagógiai Karát.²⁴⁸

V.12.2. Néprajzi tárgyak

A szarvasi Pedagógiai Főiskolán több olyan tantárgy is helyet kapott, melyeknek tananyagában megjelennek néprajzi, hagyományismereti témakörök.

Tanító szakon a harmadik félévben kötelező tantárgy a honismeret, heti 1/0-s óraszámában. A tantárgy célja, hogy a hallgatókkal megismertesse a magyar néprajztudomány alapjait, továbbá a fontosabb tájegységeket, valamint a népcsoportok történetét, eredetét. A kurzus

²⁴⁵ Lipcsei 2009: 211.

²⁴⁶ Lipcsei 2009: 212.

²⁴⁷ Lipcsei 2009: 217-218.

²⁴⁸ Lipcsei 2009: 220.

céljai között szerepel, hogy kialakítsák a hallgatókban azt a törekvést, hogy későbbi pedagógiai munkájuk során hatékonyan tudják ápolni a magyarság néprajzi és történelmi értékeit, s ezeket a megszerzett ismereteket képesek legyenek átadni.

A tananyagban a következő témák kerülnek feldolgozásra:

- A magyar néprajztudomány története és jeles kutatói, alakjai
- Magyarország etnográfiai csoportjai és néprajzi tájai
- Társadalmi, szociális kultúra
- Anyagi kultúra, település, építkezés, házberendezés
- Népi földművelés és állattartás
- Magyarország népviseletei
- A népi szellemi műveltség színterei
- Bemutatásra kerülnek továbbá a magyar népszokások és a népi hiedelemvilág is

A tantárgy céljai mellett megfogalmazott követelmények a következők:

A hallgatók ismerjék meg a magyar néprajztudomány alapjait, toleránsan kezeljék a más kultúrájú embereket. Ismerjék meg a hallgatók hazájuk kulturális és népi értékeit, s ezáltal erősödjön hagyománytiszteltük. A kurzus tananyaga járuljon hozzá a hallgatók értelmiségi szemléletmódjának kialakulásához.

A kurzus a félév végén kollokviummal zárul.

Kötelező és ajánlott irodalom:

Balassa Iván – Ortutay Gyula: Magyar néprajz. Bp., 1979

Dömötör Tekla: Magyar népszokások. Bp., 1972

Kósa László: A magyarságtudomány kézikönyve. Bp., 1991

Kósa László: A magyar néprajztudomány története. Bp., 2001

Baranyai Anita: Néprajz. Nyúl, 2000

Lázár Katalin: Népi játékok. Bp., 1997

A Szarvasi Pedagógiai Főiskolán a hetedik félévben 0/2-es heti óraszámú, gyakorlati jeggyel záruló tantárgy a gyermekjáték.

A tantárgy célja a nemzeti hagyományok megismertetése, valamint a nemzeti azonosságtudat fejlesztése magyar népi gyermekjátékokkal. Cél továbbá a népi műveltség megismerésével az ismeretek őrzése, továbbadása, valamint a mozgáskreativitás fejlesztése és a személyiségformálás a népi énekes játékokkal. Feldolgozandó témakörök:

- A népi gyermekjátékok helye a pedagógiai tevékenységekben és személyiségformáló hatásuk
- A népi gyermekjátékok és mondókák dallamvilága
- Az énekes-táncos gyermekjátékok szövege, cselekménye, témája és mozgások
- Játéktípusok, a 8-12 éves kor játécai
- Játék-összeállítások
- Népi sportjátékok
- Énekes-táncos gyermekjátékok az iskola hétköznapijaiban, ünnepeiben

A tantárgy célkitűzéseire és tananyagához kapcsolódó követelményeket a következőkben lehet összefoglalni:

A félév során a hallgatóknak el kell sajátítani a népi gyermekjátékok típusainak ismeretét, az ezekhez kapcsolódó dalanyagot, játékot, el kell tudniuk játszani csoportban. Ismerniük kell a játékokhoz fűződő lépések zeneileg pontos, térben tájékozódó előadását. Tudniuk kell az irányok, arányok, alakzatok felismerését, megnevezését.

Tudniuk kell az egyes játékok funkcióját, megjelenését a néphagyományok rendjében. El kell sajátítaniuk a játékok tanításához szükséges korszerű módszerek alkalmazását, valamint az adott életkorhoz kapcsolódó tananyag kiválasztását. Ismerni kell a hallgatóknak a tantárgyhoz kapcsolódó szakirodalmat, hangzó és videóanyagot.

Kötelező és ajánlott irodalom:

Borsai Ilona: Magyar népi gyermekjátékok, mondókák. In. Dobszay László: A magyar dal könyve. Bp., 1994

Lázár Katalin: Népi játékok. Bp., 1998

Forrai Katalin. Ének az óvodában. Bp., 1994

Falvay Károly: Ritmikus mozgás – énekes játék. Bp., 1990

Magyar Néprajz VI. – Népzene – néptánc – népi játék. Bp., 1990

A magyar énekes népszokások tantárgy kötelezően választható tantárgy az V. félévben 0/1-es heti óraszámmal.

A tantárgy célja, hogy a hallgatók a félév során megismerjék a gyermekkori néprajzát, az ünnepkörök, gyermekszokások, népi játékok dalanyagát, dramatikus hagyományait.

A tantárgy célja továbbá, hogy felkészítse a hallgatókat az ünnepkörök, az emberi élet fordulóihoz kötődő szokások gyermekkort tükröző hiteles átadására.

A félév során a tantárgy keltse fel a leendő pedagógusok, népi kultúra és hagyományörzés iránti érdeklődését. A tantárgyhoz kapcsolódó követelményeket a következőkben lehet összefoglalni:

A hallgató a félév során sajátítson el vázlatos ismereteket, tudást a magyar folklór-gyermekfolklór műfajairól. Rendelkezzen a népszokások felelevenítéséhez szükséges életkori és zenepedagógiai ismeretekkel, képes legyen ezeket összekapcsolni és a gyakorlatban alkalmazni. Legyen képes a hallgató a jeles napokról, ünnepekről szóló népköltészeti alkotások, népzenei anyagok, dramatikus népszokások élményszerű bemutatására.

A féléves tantárgy anyagának főbb témái:

- Néprajzi alapismeretek. A folklór területei. A gyermekfolklór sajátosságai, jellegzetes műfajcsoportjai
- Az énekes népi játékok főbb jellemzői
- Népszokások csoportosítása
- Az élet ünnepei: keresztelő, lakodalom
- Őszi népszokások
- Téli ünnepkör szokásai
- Farsang
- Tavaszi ünnepkör. Húsvét. Pünkösd

Kötelező és ajánlott irodalom:

Katona Imre: Az emberi élet első szakaszának néprajza. Gyermekkor – serdülőkor – ifjúkor. Bp., 1992

Kerényi György: Magyar énekes népszokások. Bp., 1982

Magyar Néprajz VII. Népszokások. Néphit. Népi vallásosság. Bp., 1990

A Magyar Népzene Tára II. Jeles napok. Bp., 1953

Tátrai Zsuzsanna – Karácsony Molnár Erika: Jeles napok, ünnepi szokások. Bp., 1997

A Tessedik Sámuel Pedagógiai Főiskolán a hetedik félévben 0/1-es óraszámában kötelezően választható tárgy a népzene. A félév gyakorlati jeggyel zárul.

A tantárgy célja, hogy a hallgatók megismerjék a magyar népzene stílusrétegeit énekes és hangzóanyag segítségével. A félév során sajátítsák el azokat az elméleti ismereteket, melyek a magyar néphagyomány, népszokások különböző területeihez kapcsolódnak. A kurzus anyagának elsajátításával képessé váljanak arra a hallgatók, hogy az általános

iskolás korú gyerekek oktatásához szükséges népzenei ismereteket élményszerűen és szakszerűen tudják tolmácsolni. A tananyag a következő témákat foglalja magába:

- A népzeneről általában
- Színhagyomány, írásbeliség
- Mondókák, gyermekjátékdalok, énekes-táncos gyermekjátékok
- Népszokások, jeles napok
- A magyar népzene stílusjegyei
- Vokális és instrumentális sajátosságok a népzeneben
- A népzene kutatás története
- Népviselet, népi díszítőelemek, építészet
- Rokon népek zenéje

Kötelező és ajánlott irodalom:

Gelencsér Ágnes: Magyar népzenei alapismeretek. Bp., 1994

Kodály Zoltán: A magyar népzene. Bp., 1969

Manga János: Magyar népdalok, népi hangszerek. Bp., 1969

Népzeneismeret. Bp., 1988

Pécsi Géza: Művészeti, zeneelméleti és magyar népzenei alapismeretek. Pécs, 2002

A főiskolán a nyolcadik félévben kötelezően választható 0/1-es heti óraszámú tárgy a néptánc. A félév végén aláírással zárul. A tantárgy célja, hogy a hallgatók betekintést nyerjenek a magyar nép tánc kultúrájába, megismerjék a magyar tánc dialektusokat, felkészítse a leendő tanítókat - az életkori sajátosságokat szem előtt tartva - a táncanyag megismerésére és átadására. Ismeretet adjon a jeles napok, ünnepi szokások, alkalmak műsorainak játék-táncanyagához.

A tantárgyhoz kapcsolódó követelmény, hogy a hallgatók ismerjék a hagyományos népi játékokat, mondókákat, képesek legyenek játékfűzéseket összeállítani, ismerjék a táncmotívumokat, táncrendeket, tudják a dunántúli ugrós és karikázó táncokat. Rendelkezzenek alapvető folklór és tánc történeti ismeretekkel. A tananyag a következő témákat foglalja magában:

- A néptánc helye a modern pedagógiában
- A magyar néptánc kultúra fejlesztésének célja, feladatai, kutatása
- A magyar nép táncélete, táncos szokásai.
- A tánc hagyományozódása

- Magyar táncdialektusok
- Magyar népi gyermekjátékok, táncok mozgásanyaga, cselekménye, térformája
- Táncalapfogalmak. Játékok – táncok szerkesztése
- Játékok táncok az iskolai ünnepeken

Kötelező és ajánlott irodalom:

Boross Marietta – Karácsony Zoltán – Tátrai Zsuzsanna: Magyar népi kultúra. Népművészet, néptánc, népszokások. Bp., 2004

Felföldi László – Pesovár Ferenc: A magyar nép és nemzetiségeinek tánc hagyományai. Bp., 1998

Foltin – Karcagi – Neuwirth – Salamon: Játék és tánc az iskolában. Bp., 1998

Lázár Katalin: Népi játékok. Bp., 1997

V.13. Összegzés az ötödik fejezethez

A tanítóképző főiskolák néprajzi tartalmú tantárgyait megismerve a következőket mondhatjuk el összefoglalóan:

Néprajzi tartalmú tantárgyakat több esetben is a Magyar nyelvi és irodalmi tanszékek tantárgyai között találunk. Tehát főként azok a hallgatók szerezhettek némi néprajzi tudást főiskolás éveik alatt, akik a magyar műveltségterületet választották. Erre láttunk példát Baján – az Eötvös József Főiskola Pedagógiai Fakultásán, Kecskeméten – a Kecskeméti Főiskola Tanítóképző Főiskolai Karán, Debrecenben – a Kölcsey Ferenc Református Tanítóképző Főiskolán és korábban Esztergomban – a Vitéz János Római Katolikus Tanítóképző Főiskolán is.

Több, az énekes folklóranyagot magában hordozó tantárgyat hirdetnek meg az ének-zenei nevelést gondozó tanszékek, mint például Sárospatakon, Kecskeméten, Jászberényben, Szarvason, Esztergomban. A néprajzi tartalmú tantárgyak között szerepelnek a következők:

Dramatikus népi játékok

Néptánc

Ünnepek, évfordulók

Gyermekjátékok

Magyar énekes népszokások

Népzene stílusrétegei

Gyermekjáték, gyermektánc

Ennek okát természetesen abban is kereshetjük, hogy az általános iskolai ének-zene tankönyvek anyaga a magyar énekes folklórhagyományokra épül.

Az Ember és társadalom műveltségi területet választó hallgatók a kecskeméti főiskolán a „Bevezetés a magyarságtudományba” nevet viselő tantárgy kapcsán kapnak néprajzi ismereteket. Budapesten pedig a „Magyarország társadalom és művelődéstörténete” tantárgy keretein belül vannak olyan témák, melyek kapcsolatot mutatnak a néprajztudománnyal.

A rendelkezésre álló adatok alapján el lehet mondani, hogy az ismertetett főiskolákon az ember és társadalom műveltségi területet választó hallgatók nem részesülnek olyan hon- és népismereti képzésben, amely biztosítaná azt a szakmailag felkészült tanítót, aki megfelelően el tudná látni a Kerettanterv hon- és népismereti moduljának akár A, akár B változatának tanítását.

Kivétel lehet a jászberényi főiskola, ahol az Ember és társadalom műveltségi területet választó hallgatók több félévre elosztva kapnak néprajzi ismereteket. A tantárgyak anyaga a társadalomnéprajz, szellemi néprajz és a tárgyi néprajz témaköreire épül, és igyekszik lefedni a Kerettanterv hon- és népismeret tantervi moduljának A változatának 5-6. osztályos témaköreit.

Nyíregyházán pedig ezt a műveltségi területet választó hallgatók egy féléven keresztül tanulnak néprajzot. A feldolgozásra kerülő témák érintik a néprajztudomány szinte minden területét, de az egy félévi, heti két órát kevésnek látom ezen ismeretanyag megfelelő szintű elsajátítására. Ugyanitt egy féléven át, viszonylag magas heti óraszámban (heti 3 óra). Helytörténetet is tanulnak a hallgatók, melynek az anyaga feltételezi a hagyományismereti anyag jelenlétét.

A vizuális nevelési tanszékek tantárgyai között is találunk olyan tárgyakat, melyeknek anyagában a magyar népművészet és tárgykultúra ismertetésre kerül. Pl.: Kecskeméten, vagy évekkorábban Esztergomban.

Kivételes példa a Debreceni Kölcsey Ferenc Református Tanítóképző Főiskola Technika Tanszéke, ahol három olyan meghirdetett tantárgy is van, melyek néprajzi ismereteket is közölnek a technika tárgyához kapcsolva. Ezek közül egy évfolyam szintű.

Néprajzi témájú, évfolyam szintű előadások Néprajz, Honismeret és néprajz, illetve Bevezetés a néprajztudományba névvel, Sáropatakon, Szarvason, Jászberényben is vannak, illetve néhány évvel ezelőtt még Esztergomban is voltak. Ezek tartalmát tekintve bevezetést adnak a néprajztudomány történetébe, ismertetik a néprajztudomány fő területeit, módszereit. Fontos témát képeznek a néprajzi tájak, csoportok, nemzetiségek, de

a gazdálkodás és a tárgyi kultúra is említésre kerül. Kiemelt témát képez a jeles napok, népszokások témakör. Ezek a tanító szakosoknak meghirdetett évfolyamszintű előadások is egy féléves időtartamúak, heti 1/1-es vagy 1/2-es óraszámmal.

A tanítóképző főiskolákon oktatott néprajzi témájú tárgyak jellemzően egy félévre vannak meghirdetve és kevés kivétellel heti 0/1-es vagy 0/2-es óraszámmal, gyakorlati jeggyel zárulnak. A számonkérés módját illetően nem jellemző a kollokvium, inkább a gyakorlati jegyes zárás, mely a félév során leadott témák anyagából írt zárthelyi dolgozat eredményéből, és a félév során önálló gyűjtőmunkára épülő dolgozat eredményéből tevődik össze.

Ha a meghirdetett tantárgyak néprajzi tartalmát nézzük, kiemelkednek a népszokások, a folklór prózai műfajai, az énekes gyermekfolklór anyag, néptánc, népművészet témákhoz kapcsolódó ismeretanyagok.

Kevesebb hangsúlyt kapnak a társadalomnéprajz, a gazdálkodás, a tárgykultúra, a mesterségek, a táplálkozás témakörök. A néprajzi tájak, csoportok, nemzetiségek, emberélet fordulói pedig csak egy-két esetben található meg a tananyagban. Pedig a fentiek jó része – még ha csak említés szintjén is – de megjelenik az általános iskola 1-4. osztályának tananyagában, valamint a Kerettantervi Hon és népismeret modultárgy A és B változataiban.

Az ajánlott és a kötelező olvasmányok tekintetében a leggyakrabban kötelezőként megjelenő irodalmak a következők: Balassa Iván – Ortutay Gyula Magyar néprajz c. munkája, a Magyar Néprajzi Lexikon kötetei, Kósa László – Szemerényi Ágnes: Apáról fiúra c. néprajzi kalauza, Tátrai Zsuzsanna – Karácsony Molnár Erika Jeles napok, ünnepi szokások, és Lázár Katalin: Népi játékok c. munkái.

A fent említett irodalmak jórészt általános néprajzi, a szaktudományhoz illő tudományos alapossággal elkészített kézikönyvek, melyek tartalma, szövegezése sokszor „töménynek” tűnhet olyan 18-20 éves fiataloknak, akiknek eddigi életük során nem sok kapcsolata volt a néprajzzal. Elfogadhatóbb lenne egy-egy tájhoz, néprajzi csoporthoz köthető tájmonográfiának egy-egy - az adott témához kapcsolódó - leíró, bemutató jellegű részét, fejezetét kijelölni forrásszemelvényként. Fontos lenne – sok más mellett – ,hogy a tanító szakos hallgatók hozzáférjenek olyan gyűjtési anyagok publikált változataihoz, melyek mintát adhatnak nekik saját gyűjtéseik rendszerezéséhez, közléséhez, szemináriumi dolgozataik megírásához. Erre véleményem szerint azért lenne szükség, mert ahogy olvashattuk – a főiskolák néprajzi tartalmú tárgyainak bemutatásakor –, sok esetben kapnak a hallgatók gyűjtőmunkát. A tanári útmutatás mellett egy-egy publikáció formai,

szerkezeti tanulmányozása is komoly segítséget adhat a hallgatóknak saját gyűjtési anyaguk feldolgozásához.

Biztosítani kellene olyan fórumok szervezését, ahol a tanító szakos főiskolai hallgatók az általános iskolai anyagban leginkább előforduló néprajzi témákhoz kapcsolódó előadásokon vehetnének részt. Néprajzkutatóktól, muzeológusoktól, múzeumpedagógusoktól, tankönyvszerzőktől kaphatnának e tudományterületről információkat. Természetesen a legoptimálisabb az lenne, ha olyan tankönyvek vagy szöveggyűjtemények, feladatlapok látnának napvilágot, melyeknek hallgatói használatával az általános iskolai néprajzi vonatkozású anyag könnyebben elsajátíthatóbb, gyakorlatközelibb lehetne.

Az összegyűlt anyagok alapján elmondhatjuk, hogy a tanítóképző főiskolákon a tantárgyi struktúrában – szem előtt tartva a NAT „Hon- és népismeret” közös követelményét - megjelennek néprajzi, honismereti tartalmú tantárgyak, főként egy-egy műveltségi területhez köthetően. Ezek a tárgyak azonban az oktatási rendben csak rövid ideig és kevés óraszámban vannak jelen. Így véleményem szerint nem biztosítják azt az elvárásunkat, hogy a tanító szakos hallgatók olyan néprajzi alpműveltséget kapjanak, melynek birtokában az általános iskolai tananyagban megjelenő néprajzi, népéleti vonatkozású ismereteket megfelelően tudnák közvetíteni a kisiskolás gyerekeknek.

Természetes, hogy a tanítóképzésnek nem elsődleges feladata, hogy kiemelt néprajzkutatókat képezzen, de az igen, hogy olyan sokrétűen művelt és jártas pedagógusokat, tanítókat neveljen, akik alkalmasak azoknak a műveltségi javaknak a továbbadására, melyek nemcsak népi, hanem nemzeti műveltségünk jelentős részét is képezik.

Ez a közoktatásban csak akkor valósulhat meg, ha a tanítóképzésben – esetleg a tanárképzésben – kialakítható lenne egy úgynevezett hon- és népismereti, hagyományismereti műveltségterület. Ennek az ismeretanyaga mind az általános tanítói munkában – főként irodalmi, környezetismereti, vizuális nevelés és technika, de az ének-zene területén is – mind pedig az 5. és 6. osztályos Hon- és népismeret modultárgyak tanításában kiemelkedő szerepe lenne.

A tanítóképzők tantárgyai között – Jászberény kivételével – nem találunk olyan tantárgypedagógiai tárgyakat, melyek biztosítanák, hogy a hon- és népismereti, hagyományismereti tartalmak – melyek az egyes tárgyak anyagában helyet kapnak – megfelelő hangsúllyal, módszerekkel magyarázatot nyernének.

Bellosics Bálint, a bajai tanítóképző tanára már az 1800-as évek végén azt szorgalmazta, hogy a tanítók gyűjtsék a nép életének szellemi és tárgyi javait, azzal a céllal, hogy

megismerjék a nép lelkületét, világát, hogy tanítói munkájuk ez által könnyebb, hatékonyabb legyen.

Bálint Sándor, Györffy István az 1930-as évek végén már azt szorgalmazták, hogy a néprajzi szemlélet át kell hassa a tanítóképzők összes tantárgyát, hogy a tanító ismerje azt a népet, mely közé a hivatását megy gyakorolni.

Régen a család, a rokonság, a falu volt az, mely az értékrendet, szokást, hagyományt átadta a felnövekvő gyermeknek. Napjainkban az iskolától várják ugyanezt.

Kollektív felelősségünk, hogy a 21. században felnövő gyermek számára is átadjuk azokat az értékeket, ismereteket, szokásokat, normákat, melyek évszázadokon át jellemezték a magyarságot. A tanítóknak, tanítóképzőknek ebben kiemelt szerepe van.

VI. A FŐISKOLAI HALLGATÓK NÉPRAJZI ISMERETEI - EGY KÉRDŐÍVES FELMÉRÉS EREDMÉNYEI

Az 1997/ 98-as tanévben végeztem először tájékozódó felmérést a főiskolai hallgatók néprajzi ismereteire vonatkozóan, a Jászberényi Tanítóképző Főiskolán. Azok az eredmények, melyek akkor születtek, arra ösztönöztek, hogy ezt a munkát tovább folytassam, hiszen az 1998-as Nemzeti alaptantervben a hon- és népismeret, mint a műveltségi területeket átható közös követelmény hangsúlyosan volt jelen, majd 2001 szeptemberében a Kerettanterv két néprajzi, hon- és népismereti tartalmú tantervi modullal gazdagította az általános iskolákban tanítható tárgyakat.

Alapvető kérdésként merült fel, hogy a tanító szakos hallgatók rendelkeznek-e azokkal az ismeretekkel, melyek elengedhetetlenül szükségesek a hon- és népismereti, hagyományismereti tartalmakat hordozó tantárgyak tanításához. Hoznak-e magukkal az általános iskolából és középiskolából olyan műveltségi alapot, amely alkalmassá teszi őket arra, hogy az általános iskola kezdő szakaszában, a tananyagban megjelenő népeleti vonatkozású információkat, jelenségeket meg tudják magyarázni a kisdíákoknak.

Feltételezésem és sajnos tapasztalatom is az, hogy az általános iskolai tantárgyakban előforduló népeleti, néprajzi vonatkozású ismeretanyag csak felületesen, érintőlegesen nyer magyarázatot. Erre a feladatra fel kell készíteni a tanítóképzős növendékeket. A kérdőíves felméréssel, annak eredményeivel ennek szükségességét szeretném igazolni.

A kérdőíves felmérésben a SZIE ABK (korábban SZIE Jászberényi Főiskolai Kar) hallgatói vettek részt, 2000-től minden tanévben (kivételet 2005) 2010-ig, valamint a

2009/10-es tanévben a bajai, budapesti, debreceni, kecskeméti, nagykőrösi, nyíregyházi, sárospataki, szarvasi, szegedi tanítóképzők hallgatói vettek részt.

A kutatás fő célkitűzései:

- Felmérni a hallgatók néprajzi ismereteinek a szintjét abból a célból, hogy megtudjuk, milyen az általános és középiskolából e területről magukkal hozott ismeretanyaguk?
- Hasznos információkkal szolgálhat annak vizsgálata is, hogy a néprajztudomány három fő területéhez kapcsolódó kérdések alapján az egyes területek (tárgyi-, szellemi, társadalomnéprajz) milyen ismeretszinttel bírnak?
- Fontos megtudnunk továbbá azt, hogy milyen forrásokból szerzik a néprajzzal kapcsolatos ismereteiket a hallgatók?
- Lényeges szempont annak vizsgálata is, hogy a megjelölt források között milyen helyet foglal el az iskola?
- Fontos részét képezi a kérdőívnek azon része, mely a hallgatók lakóhelyét regisztrálja, abból a célból, hogy felmérhessük, vajon a falun vagy a városban élők néprajzi ismeretei gazdagabbak-e?
- Az elemzések a fent megjelölt fő szempontok mellett az egyes részterületek kérdéseire adott válaszok értékelésére is kiterjednek. Ezek eredményei a fejezethez csatolt mellékletben követhetők végig (melléklet a 6. fejezethez).

A kutatáshoz - ahogy azt korábban már említettem - kérdőíves módszert választottam, melynek kérdésstruktúrájában nyitott és zárt válaszadási lehetőségeket, valamint egyszeri és többszörös választási lehetőségeket biztosítottam.

A kérdőív tematikai struktúráját tekintve a kérdések a néprajztudomány három fő területére - szellemi, tárgyi, társadalomnéprajz - vonatkozva mérik fel a hallgatók néprajzi ismereteit. A kérdések főként olyan ismeretelemekre, ismeretanyagra kérdeznek rá, melyek az általános iskolai tananyagban, illetve tankönyvek anyagában előfordulnak, előfordulhatnak.

A kérdőíves vizsgálat végrehajtását tekintve két mintavételi eljárást használtam:

a) idősoros elemzés (Jászberény esetében)

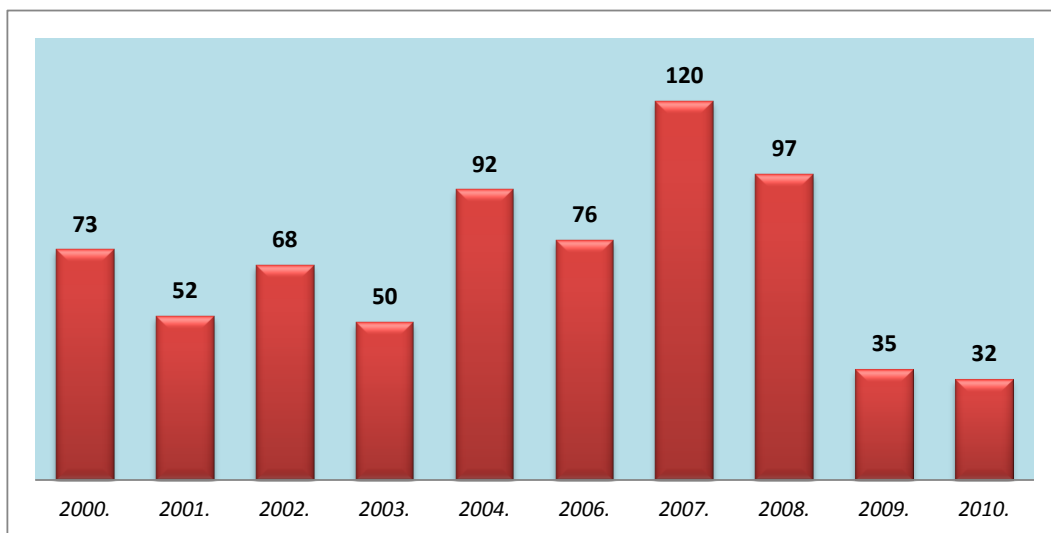
célja, hogy megmutassa, hogy az adott részterületekre jellemző értékek változtak-e, és hogyan az évek során

b) horizontális elemzés

célja, hogy megmutassa azt, hogy a jászberényi eredményektől lényegesen eltérő vagy közel azonos eredményeket kapunk-e az ország más főiskoláin kitöltött kérdőívek értékelését követően.

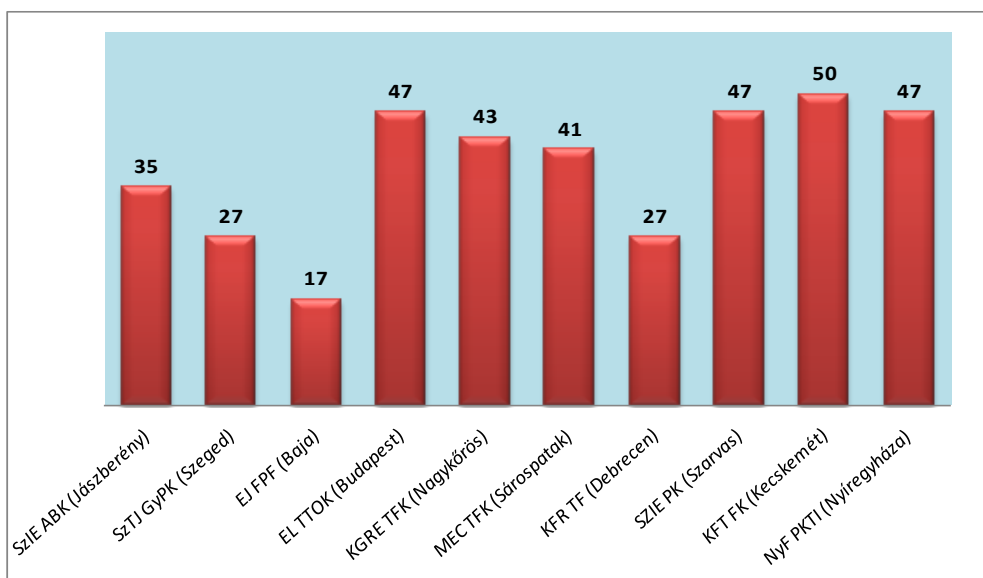
A minta nagysága és megoszlása

Szám szerint a kérdőív kitöltésében Jászberényben 696 (9. diagram), a többi főiskoláról pedig 381 hallgató vett részt (10. diagram).

9. diagram

A válaszadók számának megoszlása évenként (SZIE ABK, 2000-2010, teljes minta)

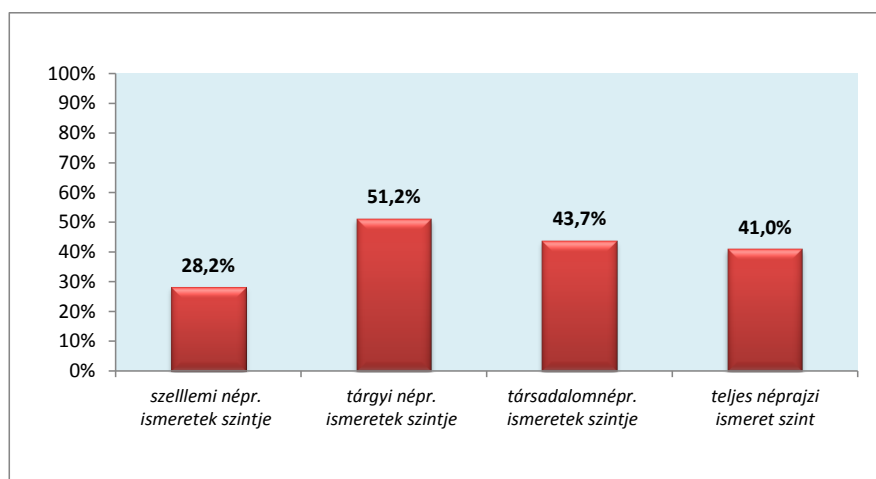
10. diagram

A válaszadók intézményenkénti megoszlása (10 intézmény, 2009/10. tanév, teljes minta)

IV.1. A hallgatók néprajzi ismereteinek szintje (SZIE ABK, 2000-2010 felmérés)

2000-től 2010-ig Jászberényben kitöltött kérdőívekről a feldolgozást és a kiértékelést követően a következőket lehet elmondani:

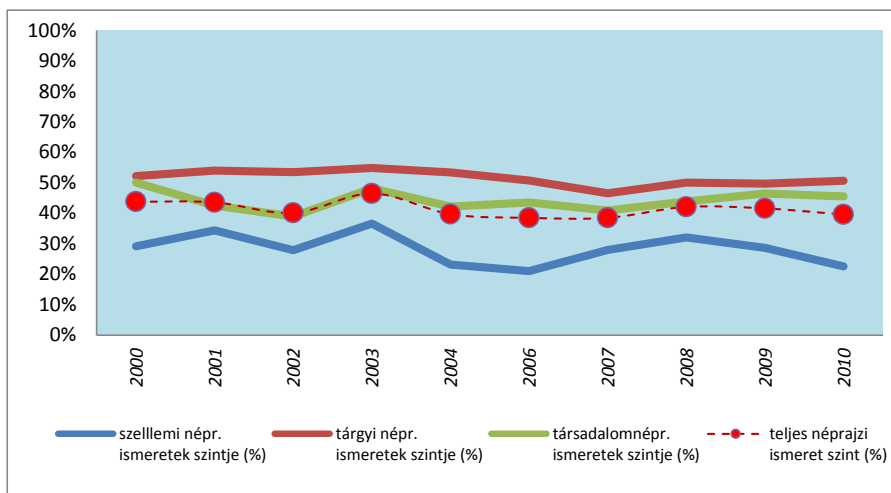
A néprajz három fő területének ismeretszintjét összehasonlítva a szellemi néprajzi ismeretek eredménye lényegesen alacsonyabb (28,2%), mint a tárgyi (52,2%) és a társadalomnéprajzi (43,7%) ismereteké. Az összesített néprajzi ismeretszint 41,0%-on mozog (11. diagram).

11. diagram

A néprajzi ismeretszintek (SZIE ABK, 2000-2010, teljes minta)

Ha a három fő terület ismeretszintjét mutató számszerű százalékos adatokat évenkénti eloszlásban összehasonlítjuk, megállapíthatjuk, hogy az eltérések néhány százalékon mozognak. Tehát a vizsgált időszakban az évenkénti felmérésben résztvevő hallgatók néprajzi ismeretszintje közel azonos értékeket mutat (12. diagram).

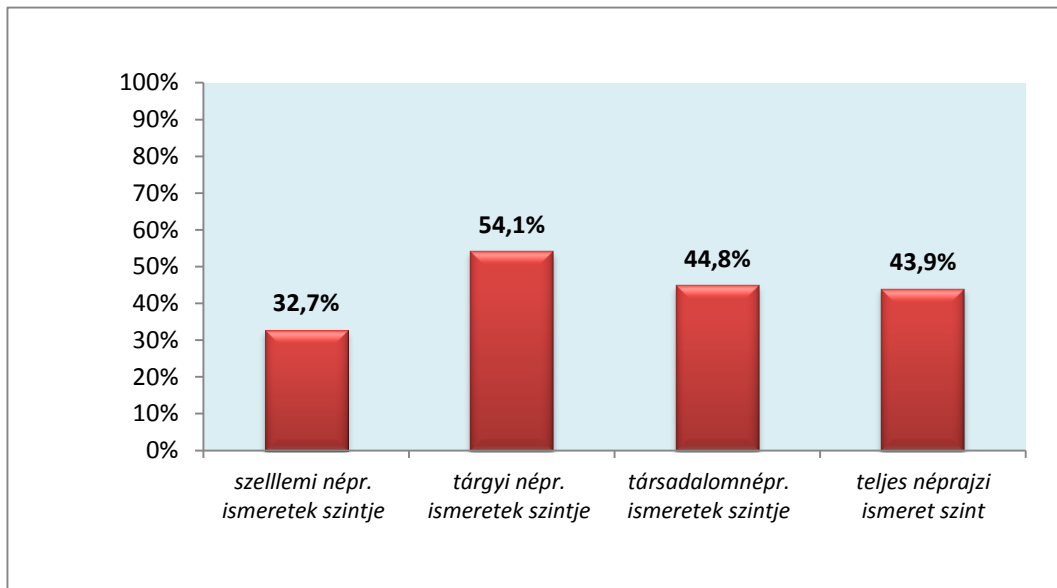

12. diagram

A néprajzi ismeretek szintjeinek változása (SZIE ABK, 2000-2010, teljes minta)

IV.2. A hallgatók néprajzi ismereteinek szintje (10 főiskola, 2009/10. tanév, teljes minta)

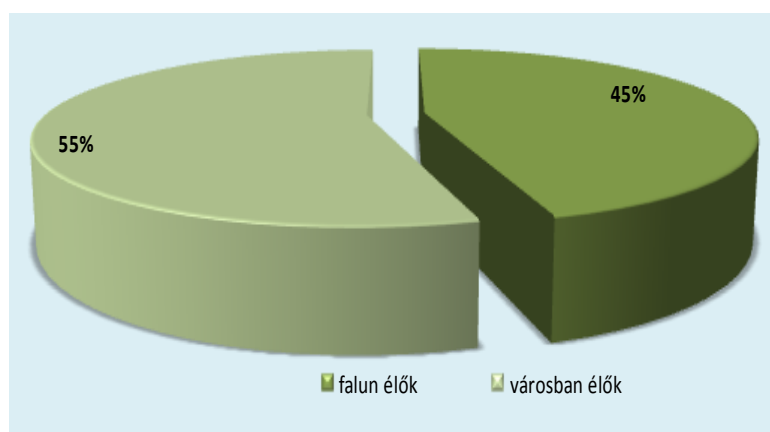
A más főiskolákról 2009/2010-es tanévben beérkezett kérdőívek összesített adatait vizsgálva a szellemi néprajz témakörébe tartozó kérdésekre adott válaszok alapján e terület ismeretszintje 32,7%, ami jobb eredmény, mint Jászberényben a vizsgált periódus alatt, de ebben az esetben is lényegesen alacsonyabb, mint a tárgyi (54,1%) és a társadalomnéprajzi (44,8%) ismeretek szintje (13. diagram).

13. diagram

A néprajzi ismeretszintek (10 főiskola, 2009/10. tanév, teljes minta)

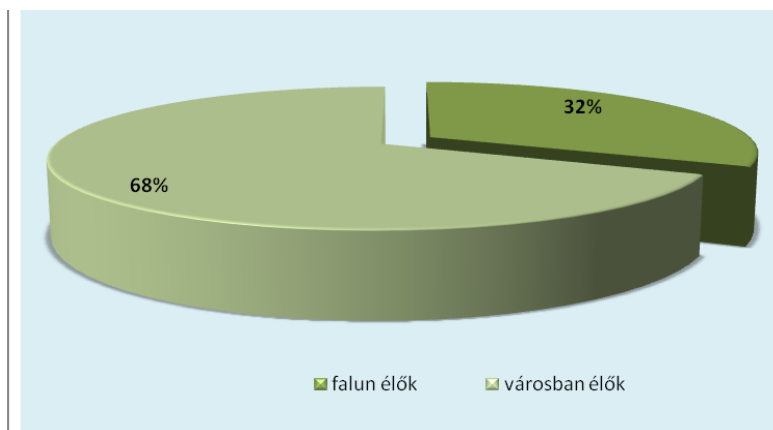
IV.3. A válaszadók lakóhely szerinti vizsgálata

14. diagram

A felmérésben résztvevők megoszlása lakóhely szerint (SZIE ABK, 2000-2010. teljes minta)

A jászberényi felmérésben résztvevő 695 fő közül 315-en élnek falun (45%) és 380-an városban (55%) (14. diagram).

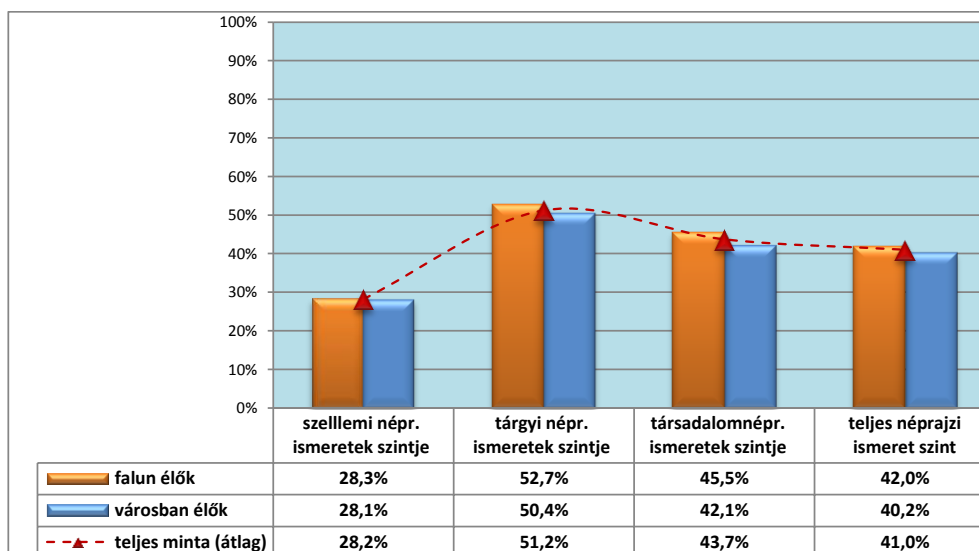

15. diagram

A felmérésben résztvevők megoszlása lakóhely szerint (10 főiskola, 2009/10. tanév, teljes minta)

A 2009/2010-es kérdőívet kitöltő hallgatók megoszlását lakóhely szerint a 7. diagram mutatja. 121 fő él falun (32%), míg városban 260 fő (68%).

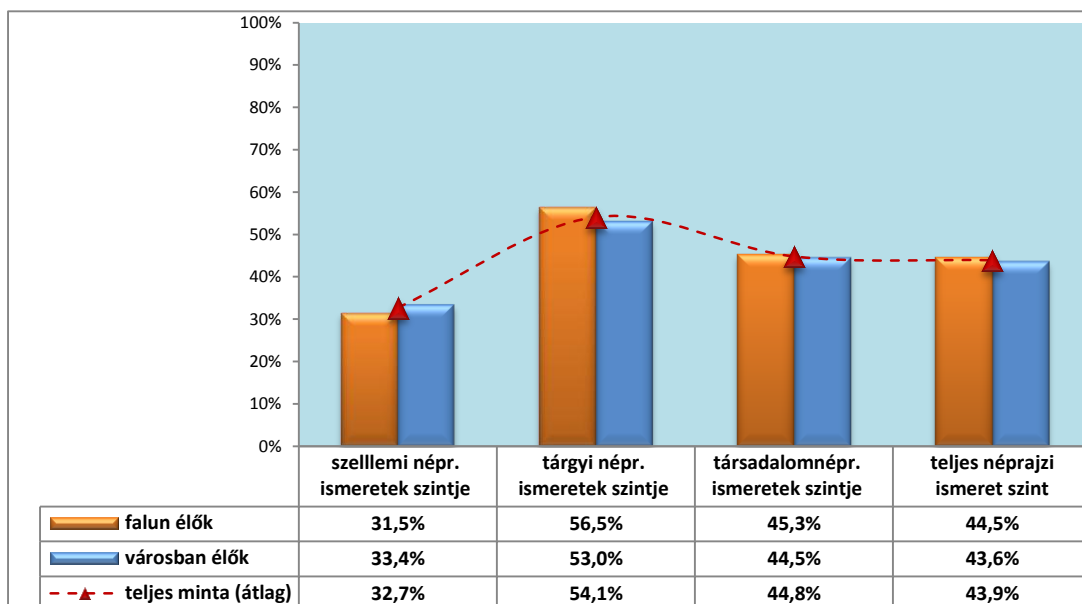
Összehasonlítva a 10 év során a Jászberényben kitöltött kérdőívek adatait, a szellemi, tárgyi, társadalom-néprajzi és természetesen a teljes néprajzi ismeretszintet a két csoportnál (falun élők, városban élők) a 16. diagram és a táblázat adatai alapján is jól nyomon követhető, hogy nincs lényeges különbség a falun és a városban élők néprajzi ismeretszintje között (16. diagram).

16. diagram

A felmérésben résztvevők néprajzi ismeretszintjei a lakóhelyük szerint (SZIE ABK, 2000-2010, teljes minta)

Ugyanezt mondhatjuk el a más főiskolákon kitöltött kérdőívek kapcsán is. Az alábbi táblázat és diagram adatait vizsgálva láthatjuk, hogy nincs lényeges különbség a falun és a városban élők néprajzi ismeretszintje között (17. diagram).

17. diagram

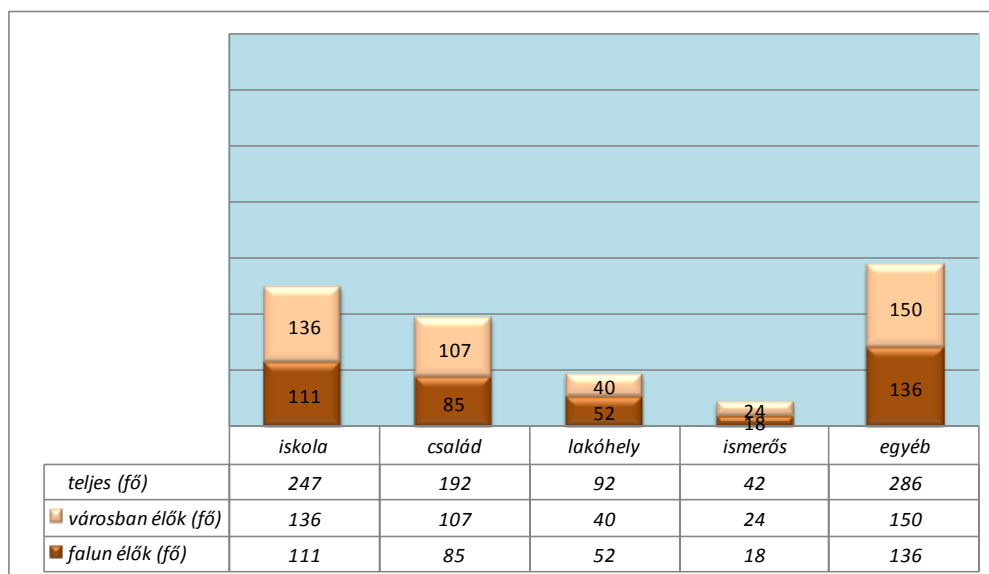
A felmérésben résztvevők néprajzi ismeretszintjei a lakóhelyük szerint (10 főiskola, 2009/10. tanév, teljes minta)

IV.4. A hallgatók szellemi néprajzi ismereteinek forrásai

Itt válik szükségessé annak vizsgálata, hogy honnan, milyen forrásból szerzik a hallgatók a néprajzi témakörökhöz kapcsolódó ismereteiket. A kérdőíven minden nagy témacsoportot követően meg kellett jelölnie a válaszadónak, hogy milyen forrásokból (iskola, család, lakóhely, ismerős, egyéb források) származnak a hallgatók ismeretei. Többszörös jelölési lehetőséggel.

A jászberényi felmérésben résztvevő hallgatók szellemi, néprajzi ismereteinek forrásait bemutató diagramok és a táblázatban megjelenő adatok nagyon érdekes eredményeket mutatnak (18. diagram).

Rögtön kitűnik, hogy az egyéb kategóriaként megnevezett forrás - melybe beletartozik az internet, olvasmány, média - igen magas jelölési számokat mutat. Megdöbbentő az, hogy a falun élők esetében ez a szám alig kevesebb, mint a városiak esetében, és megelőzi az iskolát és a családot is mint autentikus forrást. A városban élők esetében is ugyanezt lehet elmondani.

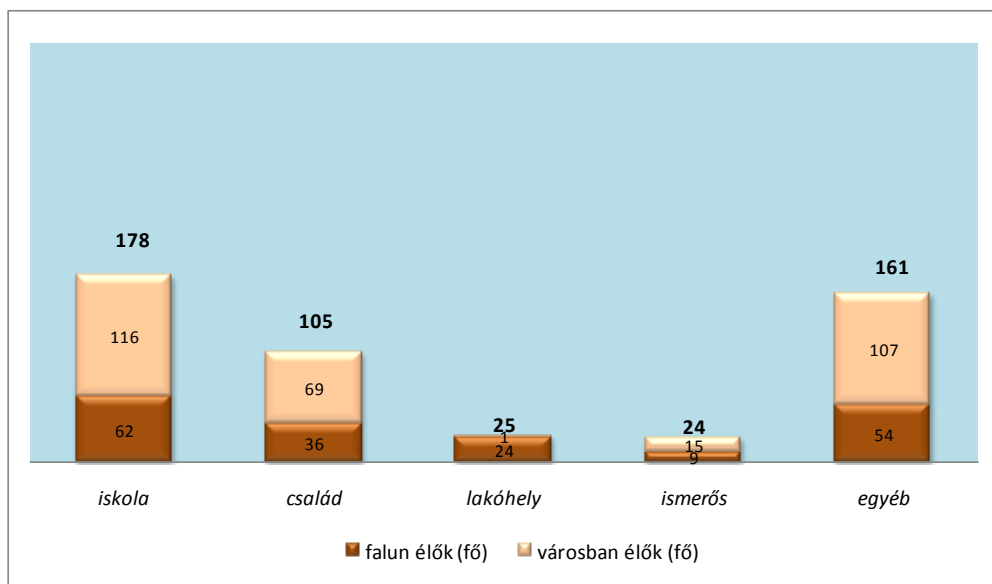
18. diagram

*A válaszadó hallgatók szellemi néprajzi ismereteinek forrásai
(SZIE ABK, 2000-2010, teljes minta)*

Jászberényben a hallgatók szellemi néprajzi ismereteik fő forrásaként jelölték meg az iskolát. A korábbiakban pedig már láttuk, hogy a hallgatók szellemi néprajz területén nyújtott eredményei enyhén szólva is hiányosak (28,2%). Ezeknek az adatoknak a tükrében akkor azt kell mondanunk, hogy e területen az iskola nem megfelelően tölti be a szerepét? Az iskolai tananyagban megjelelő szellemi néprajzi témakörbe tartozó ismeretanyag nem nyer megfelelő magyarázatot?

Más főiskolák hallgatóinak szellemi néprajzi ismereteinek forrását bemutató diagramok kicsit más képet mutatnak a jászberényi felmérés eredményeivel összehasonlítva. E kérdőívek esetében is az iskola az, 178 említéssel, mely a szellemi néprajzi ismeretek elsődleges forrásának mutatkozik, majd az egyéb kategória (161 említéssel) és a család következik (105 említés), mint fő ismeretszerzési forrás. Fontos kiemelni, hogy az egyéb kategória jelölése a néprajzi ismeretek tekintetében azért is érdekes, mert ez az eredmény is jól mutatja, hogy napjaink hírközlésében, ismeretszerzésében szerepet játszó internetnek, médiának e tekintetben is egyre dominánsabb szerep jut.

Ha pedig ebben az esetben is kiemeljük azt, hogy az iskola a 381 kérdőív összesített adatai alapján fontos szerepet tölt be a szellemi néprajzi ismeretek forrásaként, mivel magyarázhatjuk azt, hogy a szellemi néprajzi ismeretek szintje – még ha jobb eredményt is mutat, mint Jászberényben – jóval 50% alatt van, egészen pontosan 32,7% (19. diagram).

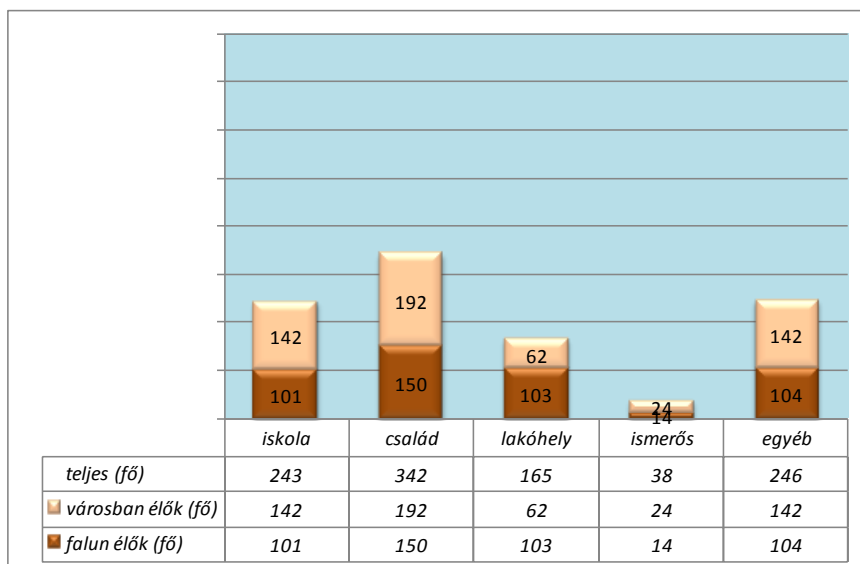
19. diagram

*A válaszadó hallgatók szellemi néprajzi ismereteinek forrásai
(10 főiskola, 2009/10. tanév, teljes minta)*

Országos jelenséggént kell összegeznünk azt, hogy a szellemi néprajzi ismeretkörbe tartozó jelenségek nem kapnak megfelelő magyarázatot, értelmezést az általános iskolában, középiskolában.

IV.5. A hallgatók tárgyi néprajzi ismereteink forrásai

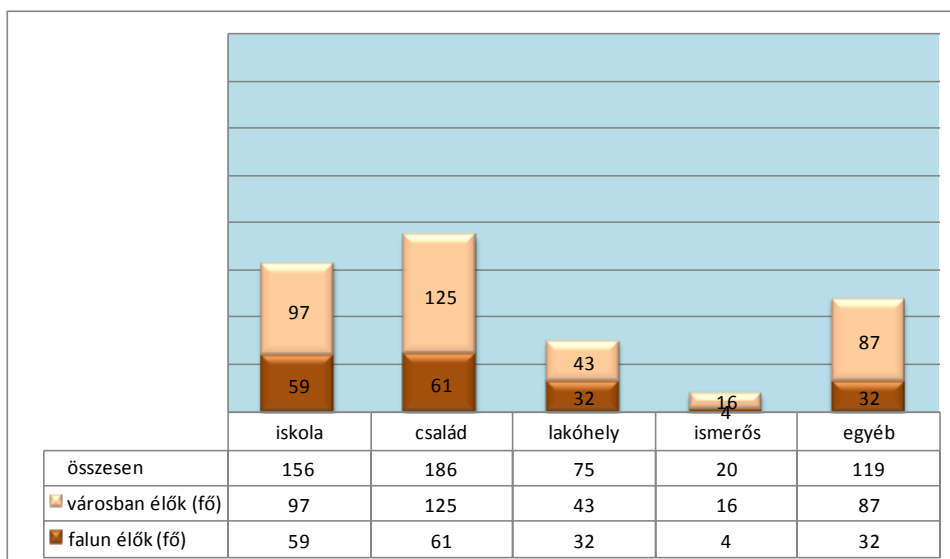
A jászberényi kérdőívek esetében - tíz éven keresztül – a tárgyi néprajzi ismeretek forrásait vizsgálva a család közvetítő szerepe kiemelkedik (20. diagram). Ha a számszerű adatokat alaposan megnézzük, kitűnik, hogy a városban élők jó része a tárgyi néprajzi ismeretek forrásaként a családot jelölte meg. Ennek okát csak feltételezésekkel lehet magyarázni. Saját véleményem szerint a generációk: nagyszülő-szülő-gyermek-közötti ismeretátadás még mindig számottevőnek bizonyul, illetve a lakókörnyezetben még ma is fellelhető tárgyi produktumok jelentős információkat hordoznak az ifjabbak számára. Elgondolkodtató, hogy az egyéb források és az iskola mint forrás közel azonos eredményeket mutatnak, mind a városban, mind pedig a falun élők körében. A hallgatóknak többszörös választási lehetőségük volt, s így is az egyéb kategória – olvasmányok, internet, média – egyharmados arányban szerepel a jelölt források között.

20. diagram

A válaszadó hallgatók tárgyi néprajzi ismereteinek forrásai (SZIE ABK, 2000-2010, teljes minta)

A 10 intézményt érintő 2009/10–es tanévben lefolytatott felmérésben is a család közvetítő szerepe emelkedik ki a tárgyi néprajzi ismeretek forrásainak tekintetében. A számszerű adatok vizsgálatánál ebben az esetben is nagyon érdekes, hogy a városban élők közül 125-en jelölték a családot a tárgyi néprajzi ismeretek forrásaként. 156 említéssel az iskola és az egyéb kategória (119 említéssel) képezik e területen is a fő ismeretszerzési forrásokat (21. diagram).

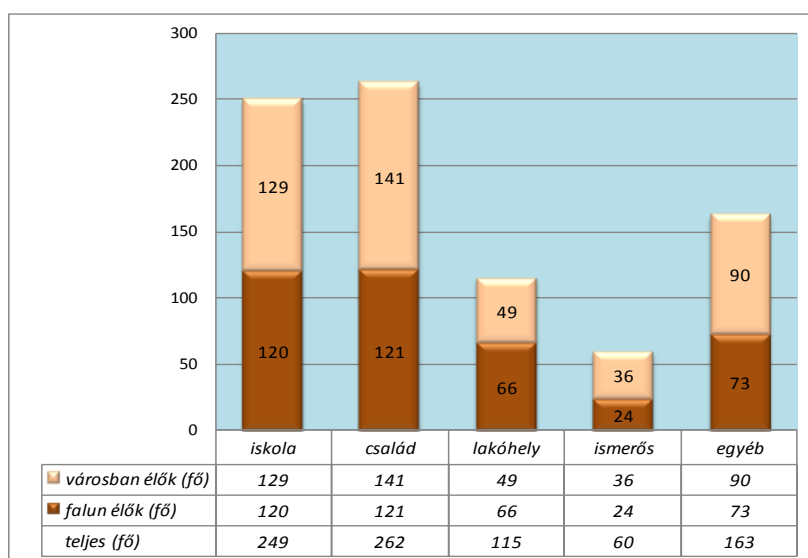

21. diagram

A válaszadó hallgatók tárgyi néprajzi ismereteinek forrásai (10 főiskola, 2009/10. tanév, teljes minta)

IV.6. A hallgatók társadalomnéprajzi ismereteinek forrásai

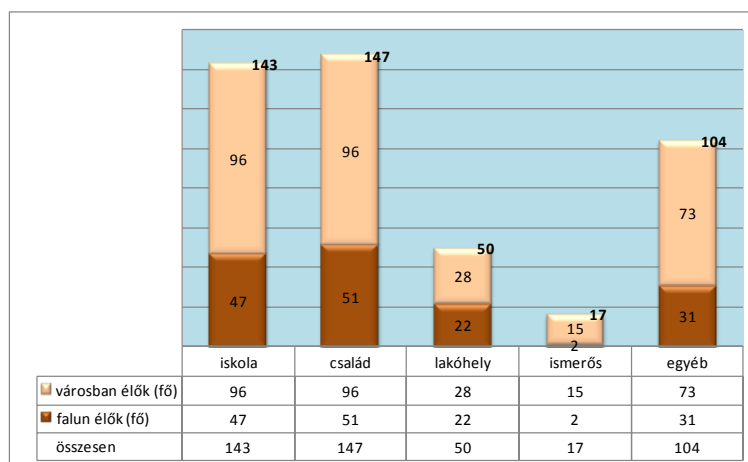
A jászberényi hallgatók társadalomnéprajzi ismereteinek forrásait mutatja a következő diagram és táblázat a falun és a városban élők szám szerinti eloszlásában. Jól látszik, hogy a család mint az ismeretek forrása 262 említéssel megelőzi az iskolát és az egyéb forrásokat, de figyelemre méltó, hogy az iskola mint forrás igen magas (249) jelölést kapott (22. diagram).

22. diagram

*A válaszadó hallgatók társadalomnéprajzi ismereteinek forrásai
(SZIE ABK, 2000-2010, teljes minta)*

Ugyanúgy, mint Jászberényben, a 2009/2010-es tanévben más főiskolákon kitöltött kérdőívek alapján a hallgatók társadalom-néprajzi ismereteinek forrásait vizsgálva mind a falun, mind a városban élők tekintetében kiemelkedik a család 147 említéssel, és az iskola 143 említéssel, s ezek mellett 104 jelölést kapott az egyéb kategória (23. diagram).

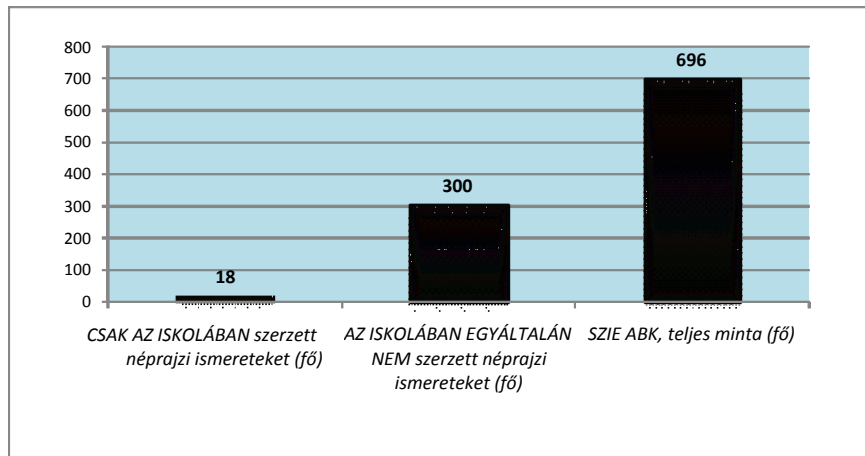

23. diagram

*A válaszadó hallgatók társadalomnéprajzi ismereteinek forrásai
(10 főiskola, 2009/10. tanév, teljes minta)*

IV.7. Az iskola szerepe a néprajzi ismeretek átadásában

Ahogy azt már többször is jeleztem, az ismeretek forrásainak jelölésénél többszöri választásra volt lehetőség. A kiértékelt kérdőívek alapján a feldolgozást követően kimutatható az is, hogy a válaszadók közül – az összes jelölést figyelembe véve – hányan szereztek néprajzi ismereteiket csak az iskolában.

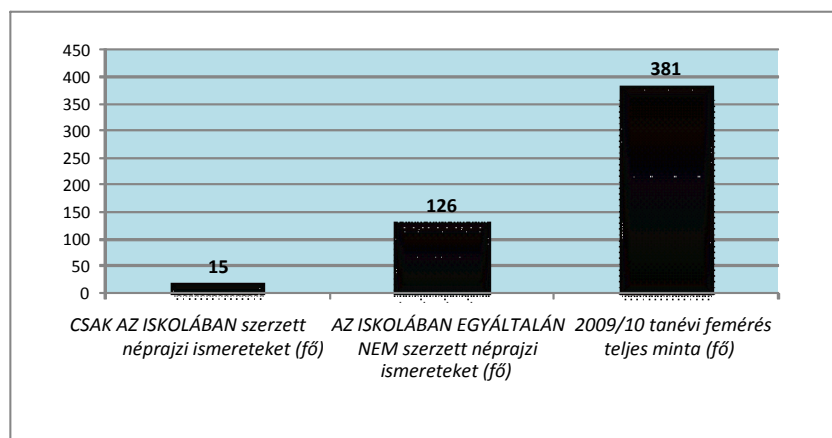

24. diagram

A néprajzi ismeretek forrásai (SZIE ABK, 2000-2010, teljes minta)

A jászberényi felmérésben a vizsgált időszak alatt ez 18 fő. 300-an pedig az iskolát - mint néprajzi ismereteik forrását – egyáltalán nem jelölték (24. diagram).

A 2009/2010-es tanévben más főiskolákon is elvégzett kérdőíves felmérés ismeretforrásainak összegző elemzése során 15 jelölést kapott az iskola mint kizárólagos néprajzi ismeretforrás, 126-an pedig egyáltalán nem jelölték az iskolát, mint néprajzi ismereteik forrását (25. diagram).

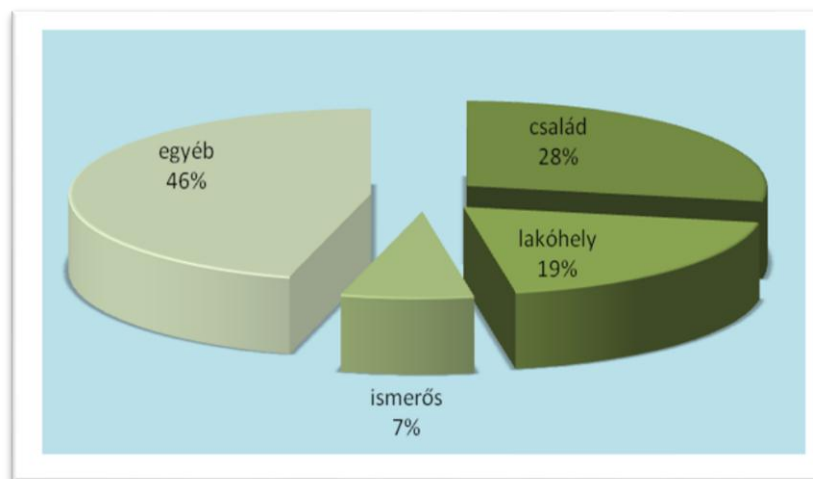
25. diagram

A néprajzi ismeretek forrásai (10 főiskola, 2009/10. tanév, teljes minta)

A fentiek alapján látszik, hogy a felmérésben részt vevő tanító szakos hallgatók 33- 43%-a nem szerzett – a kérdőív kiértékelése alapján - néprajzi ismeretet az iskolában. (Annak ellenére, hogy a kérdőív kérdéseinek szerkesztésekor az iskolai tananyagot, illetve a tankönyvekben előforduló néprajzi ismeretanyagot figyelembe vettük.)

Ugyanakkor fontos látni, hogy azok a hallgatók, akik nem az iskolában kapták a néprajzi ismereteiket, valójában milyen forrásokból szerezték azokat.

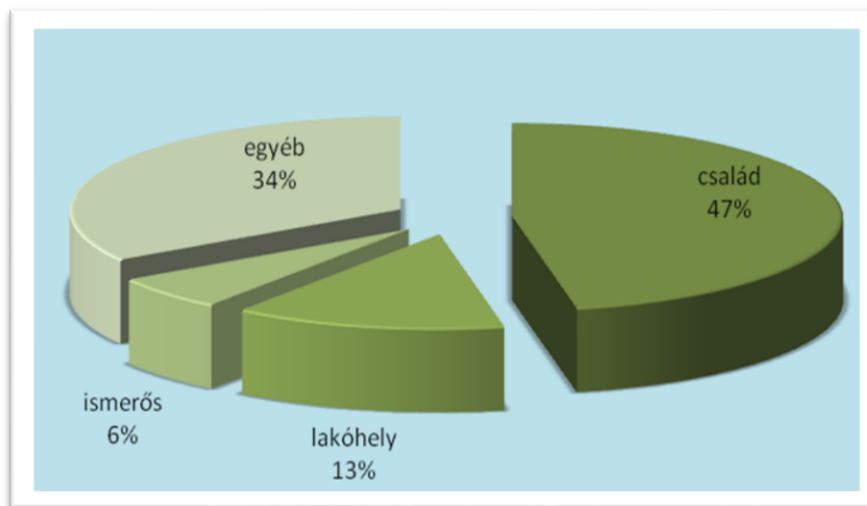
A SZIE ABK hallgatói közül azok, akik nem jelölték az iskolát mint néprajzi ismereteik forrását, döntően az egyéb kategóriát jelölték meg forrásként (46%). Ettől lényegesen kevesebb információt hoznak magukkal a családból, lakóhelyről – ahogy ezt a diagram százalékos arányai is mutatják (26. diagram).

26. diagram

A néprajzi ismeretek forrásai azoknak a válaszadó hallgatóknak, akik nem az iskolában szerezték a néprajzi ismereteiket (SZIE ABK, 2000-2010, teljes minta)

A más főiskolákon kitöltött kérdőívek adatai a jászberényitől eltérően a család közvetítő szerepére hívják fel a figyelmet, de ebben az esetben is az egyéb kategória a következő néprajzi ismeretforrás. A lakóhelyen szerzett néprajzi ismeretek százalékos aránya ez esetben is alacsony (27. diagram).

27. diagram

A néprajzi ismeretek forrásai azoknak a válaszadó hallgatóknak, akik nem az iskolában szerezték a néprajzi ismereteiket (10 főiskola, 2009/10. tanév, teljes minta)

IV. 8. Összegzés a hatodik fejezethez

Az előző fejezet képet adott arról, hogy napjainkban a felsőoktatás azon intézményeiben, ahol tanítóképzés folyik, melyek azok a tárgyak, amelyek lehetőséget biztosítanak hon- és népismereti, néprajzi ismeretek közlésére.

Jelen fejezetünk pedig arról ad képet, hogy a tanító szakot választó főiskolai hallgatók milyen szintű néprajzi ismereteket hoznak magukkal az általános és középiskolából. A tanító szakos főiskolai hallgatók néprajzi ismereteit vizsgáló kérdőíves felmérést összesen 1077-en töltötték ki.

A két felmérés-csoport eredményeit összegezve a kérdőív átlageredménye 42,45%. A részterületek (szellemi, tárgyi, társadalomnéprajz) ismeretszintjének átlagai a következők:

- Szellemi néprajzi ismeretek: 30,45%
- Tárgyi néprajzi ismeretek: 52,65%
- Társadalom-néprajzi ismeretek: 44,45%

Döbbenetes eredmény az is, hogy a szellemi néprajzi ismeretek szintje alig haladja meg a 30%-ot, holott az e témakörhöz kapcsolódó ismeretanyag az általános iskola alsó tagozatától a középiskola 9. és 10. osztályáig igen erőteljesen jelen van.

Kevéssel magasabb csak a tárgyi és társadalomnéprajzi ismeretek szintje, de ezek átlaga sem haladja meg – vagy csak alig – az 50%-ot.

Megdöbbenő annak ténye is, hogy néprajzi ismeretek terén az iskola - mint kizárólagos forrás - milyen alacsony százalékos értéket mutat. A két felmérés csoportban a vizsgált időszakban – a felmérésben szereplő 1077 hallgató közül csak 33 jelölte meg az iskolát, néprajzi ismereteinek forrását.

A kapott eredmények komolyan el kell, hogy gondolkottassák mind a pedagógusképző felsőoktatásban, mind a néprajzi szakmában tevékenykedő oktatókat, szakembereket. Számtalan helyen olvashatjuk, hogy a népi kultúra átadása egyre inkább az iskola feladata lesz. Hogyan, ha erre nem készítjük fel a leendő tanítókat? A kapott eredmények azt mutatják, hogy van mit tennünk azért, hogy azok az évszázadokon át öröklődő, hagyományozódó értékek, tárgyi és szellemi produktumok, melyek nemzeti, népi kultúránkat jellemezték, továbbra is a felnövő generációk öröksége, megbecsült értéke maradjon. Biztosítva legyen az az út, amely ezeknek az értékeknek a tovább adását lehetővé teszi. Én ezt elsősorban a tanítóképzésben látom. A tanítóképzésben oktatott alaptárgyak anyagában, valamint a tanítóképzésnek a Nemzeti alaptantervhez igazodó műveltségterületi képzésében megvan az a lehetőség, hogy a népi kultúra ismeretanyagát akár az adott tárgyba integrálva, de önálló műveltségterületként is a tananyag részévé lehet tenni.

VII. NÉPRAJZI ISMERETEK AZ ÁLTALÁNOS ISKOLAI TANKÖNYVEKBEN

Ebben a fejezetben – a teljesség igénye nélkül - szeretném bemutatni, hogy az általános iskolai tankönyvekben – melyeket nap, mint nap kézbe vesznek a gyerekek – milyen módon van jelen a hon- és népismereti, néprajzi anyag. A néprajztudománynak mely területét érintik az általános iskolai tankönyvekben megjelenő néprajzi tartalmak.

Vizsgálatom alapjául a Szent István Egyetem Alkalmazott Bölcsészeti Karának Gyakorló Általános Iskolájában a közelmúltban leginkább használt 1-4. osztályos tankönyveit választottam, melyeknek elsősorban néprajzi tartalmakra vonatkozó elemzésére, értékelésére irányult a figyelmem. Az aktuális tankönyvekből a néprajzi témákhoz kapcsolódó tankönyvi és munkafüzeti oldalakat a fejezethez csatolt mellékletben mutatom be.

Az általam kiválasztott tantárgyakhoz kapcsolódó tankönyvek, munkafüzetek anyagának ismertetését megelőzően mindenképpen szükségesnek láttam a Kerettantervnek az adott tárgyra - és témánk szempontjából kiemelendő – céljait és fejlesztési követelményeit röviden ismertetni.

VII.1 Környezetismeret

A környezetismeret tantárgy célja az alapfokú nevelés és oktatás terén 1-4. évfolyamon, hogy felkeltse a tanulóknál a környezetük élő és élettelen világa iránti érdeklődést. Bátorítsa a természet és a lakóhelyi környezet önálló megismerésére, alkotóinak, jelenségeinek felfedezésére.²⁴⁹ A tantárgy fejlesztési követelményei között találjuk az „Emberismeret, önismeret, honismeret” fejlesztési területet, melyen belül feladat, hogy a tanuló ismerje fel a harmonikus kapcsolat kialakításának szükségességét a természeti és társadalmi környezettel. Ismerkedjen szűkebb környezetének kulturális és vallási emlékeivel, hagyományaival. Gyakorolja azokat a tevékenységeket, szokásokat, amelyek az otthona, a lakóhelye, a szülőföldje és a hazája megismeréséhez, megbecsüléséhez, szeretetéhez vezetnek.²⁵⁰

Témakörök, melyek a legközelebb állnak a néprajzi ismeretek tanításához:

1. évfolyamon

Az évszakokhoz kapcsolódó ünnepek, helyi szokások témakör.

Feladat: Az évszakokhoz kapcsolódó ünnepek, szokások megismerése (pl.: szüret, Márton-nap, karácsony, regölés, húsvét, madarak és fák napja), részvétel a helyi hagyományos ünneplésben, népszokásban.²⁵¹

2. évfolyamon

A lakóhely ismerete témakör. A településhez fűződő hagyományok, mesék, mondák, történetek. A település utcái, házai egykor. A település lakóinak élete régen és most.

Feladat: Helytörténeti bemutatóhely, kiállítás megtekintése. Történetek, emlékek, mondák gyűjtése, olvasása. Helyi hagyományok ápolása.²⁵²

3. évfolyam

Országismeret témakör. Élet a fővárosban és az ország más vidékein. Hazánk fővárosa, Budapest.²⁵³

4. évfolyam

Országismeret témakör. Hazánk természeti szépségei, kulturális emlékei, értékei. településtípusok (város, falu, tanya). Népcsoportok, kisebbségek hazánkban.

²⁴⁹ Kerettanterv Tantárgyi Füzetek 6. 2000: 35.

²⁵⁰ Kerettanterv Tantárgyi Füzetek 6. 2000: 38.

²⁵¹ Kerettanterv Tantárgyi Füzetek 6. 2000: 39.

²⁵² Kerettanterv Tantárgyi Füzetek 6. 2000: 43.

²⁵³ Kerettanterv Tantárgyi Füzetek 6. 2000: 46.

Magyarok a határon túl. Híres magyarok, hírünk a világban. A lakóhely nevezetes szülőttei.

Feladat: A lakóhely környékének természeti és kulturális értékeinek megkeresése térképen. Tájékozódás arról, hogy magyarokon kívül más népek is élnek határainkon belül, és hogy magyarok élnek határainkon kívül is.²⁵⁴

VII.1.1. Dr. Mester Miklósné: A mi világunk. Környezetismeret munkatankönyv 1. osztály

Az első osztályos tankönyv az évszakok változásához kapcsolódóan mutatja be az őszi, téli, tavaszi ünnepeket, hagyományokat. Ezeket a témaköröket képekkel, rövid magyarázó szövegekkel és a munkafüzetben található feladatokkal dolgozzák fel a tanulók. A nyárhoz kapcsolódó jeles napok, szokások csak említés szintjén, pontosabban egy feladathoz kapcsolódva kerülnek megemlítésre (mellékletek a 7. fejezethez, 7.1.1. melléklet, 2. oldal).

VII.1.2. Dr. Mester Miklósné: A mi világunk. Környezetismeret munkatankönyv 2. osztály

A második tankönyvben a „Testünk, életműködésünk” fejezetben kiegészítő tananyagként van jelen „A Tej úton a tehéntől a tejes dobozig” és a „Hogyan kerül a kenyér az asztalunkra” című olvasmányok, melyekben csak utalás szinten olvashatunk a tejfeldolgozás és a kenyérbélesztés régi módjáról. A kenyérről szóló olvasmányhoz kapcsolódik olyan gyűjtőmunka, mely a kenyérbélesztés ősi módjáról ad plusz információt a tanulóknak. A munkafüzetben a fent megnevezett olvasmányhoz nem kapcsolódik feladat (mellékletek a 7. fejezethez, 7.1.2. melléklet, 3. oldal).

VII.1.3. Dr. Mester Miklósné: A mi világunk. Környezetismeret munkatankönyv 3. osztály

A harmadik osztályos tankönyvben „A mi világunk” című fejezetben a „Lakóhelyen” tananyagban kerülnek szóba a településtípusok (város, falu, tanya). Ugyanebben a fejezetben a „Hagyományok” tananyagban egy rövid, igen összefoglaló olvasmányt találunk a naptári év ünnepeiről, jeles napjairól. Egy kép alapján kell beszélnünk a karácsonyról a tanulóknak. Az olvasmány szövegezése több esetben is pontatlan, esetlen (mellékletek a 7. fejezethez, 7.1.3. melléklet, 4. oldal).

²⁵⁴ Kerettanterv Tantárgyi Füzetek 6. 2000: 49.

„Népművészet, régi mesterségek” tananyag képek alapján mutatja be a régi mesterségeket, a népművészet ágait. A népművészet mint fogalom nem kerül definiálásra, a népművészet ágainak megnevezésekor pedig több népi kismesterség is felsorolásra kerül (mellékletek a 7. fejezethez, 7.1.3. melléklet, 5. oldal).

A munkafüzetben a „Lakóhelyen” tananyaghoz kapcsolódnak feladatok, melyek főleg honismereti vonatkozásúak. A lakóhely kulturális életére vonatkozó munkafüzeti feladatok többsége szintén honismereti vonatkozású, csak érintőlegesen kerülnek szóba a hagyományok (mellékletek a 7. fejezethez, 7.1.3. melléklet, 6. oldal).

VII.1.4. Dr. Mester Miklósné: A mi világunk. Környezetismeret munkatankönyv 4. osztály

Az „Amiről a térkép mesél” című fejezetben a településtípusokról olvasnak, tanulnak a gyerekek (mellékletek a 7. fejezethez, 7.1.4. melléklet, 7. oldal).

A 4. osztályon tankönyv anyagában a „Szülőföldünk: Magyarország” fejezeten belül szó esik a hazánkban élő idegen ajkú népcsoportokról, nemzetiségekről és a határainkon kívül élő magyarság csoportjairól. Bemutatásra kerülnek Magyarország nagy tájai is, egy önálló nagy tananyagot képezve a fejezetben. A főként természetföldrajzi ismertetések mellett, egyes esetekben néprajzi vonatkozású adatok is fellelhetők. Az olvasmányokhoz illesztett képanyag jellemzően néprajzi, népéleti vonatkozású, de a terület kulturális és művelődéstörténeti életére is utalnak (mellékletek a 7. fejezethez, 7.1.4. melléklet, 8-10. oldal). Egy-egy tananyagot követően a témához kapcsolódó kutatómunkához néprajzi forrásanyagot is ajánl a könyv.

A munkafüzetben a témákhoz kapcsolódó természetföldrajzi kérdések mellett egy-egy – a terület néprajzi, népéleti jellegzetességére rákérdező feladat is megtalálható (mellékletek a 7. fejezethez, 7.1.4. melléklet, 10-11. oldal). A fentieket összegezve a környezetismeret tantárgyban megjelenő néprajzi témák – a vizsgált tankönyvek, munkafüzetek alapján:

- Naptári ünnepek
- Településhez kapcsolódó szokások, hagyományok
- Településtípusok
- Az ország tájai, népcsoportok, nemzetiségek
- Régi mesterségek
- Népművészet

VII. 2 Technika

A technika és életvitel tárgy célja az alapfokú nevelés-oktatás terén 1-4. évfolyamon egy olyan rendszerelméletű gondolkodásmód célzatos és következetes kialakítása, amely fokozatosan feltárja a természetben és a társadalomban élő ember és az általa létrehozott technikai környezet bonyolult összefonódását és kapcsolatrendszerét.²⁵⁵

A tantárgy feladatai az 1-4. évfolyamokon, hogy megismertesse a természetes és mesterséges környezet anyagait, s a tanulók anyagvizsgálati tapasztalatokat szerezzenek érzékszervi tapasztalás útján. Megismertesse a ház körüli hagyományos és kézműves technológiákat.²⁵⁶

Témakörök, melyek a legközelebb állnak a néprajzi ismeretek tanításához:

1. évfolyamon

Kézműves szakmák azonosítása (pl.: fazekas, kosárfonó, kötélverő, kádár, bognár).

Az anyagokhoz kötődő mesterségek és szakmák.

2. évfolyamon

Tárgyak készítése hagyományos kézműves technológiával, természetes és mesterséges anyagokból (pl.: háncsból, vesszőből, faágakból, kukoricaszárból).

3. évfolyamon

A nyírás, a szövés, a fonás, a fafaragás gyakorlása konkrét feladatokban.

4. évfolyamon

A városi és falusi élet összehasonlítása, a vélemény megfogalmazása. Hagyományos technológiák a ház körül és a kézművességben.

VII.2.1. Nagy Attiláné – Palócz Ferencné: Technika és életvitel 1. osztály

Az első osztályos technika és életvitel tankönyvben több olyan téma is van, mely kisebb vagy nagyobb mértékben, de kapcsolódik a néprajzi ismeretanyaghoz. Az első témakör „A képlékeny anyag”. Ezen belül ismerkedés az agyaggal, s annak megmunkálásával. A témát bevezető kérdések s az ezekre adott válaszok feltételezik a néprajzi ismereteket - természetesen a tanító részéről (melléklet a 7. fejezethez, 7.2.1. melléklet, 12. oldal).

²⁵⁵ Kerettanterv Tantárgyi Füzetek 6. 2000: 5.

²⁵⁶ Kerettanterv Tantárgyi Füzetek 6. 2000: 6.

A tanulók a technikaórák során készítenek edényeket mélyítéssel és csigavonalas felépítéssel.

„A fa és a természet kincsei” témakör is gazdag tárháza a néprajzi ismeretanyag-közlésnek. Hiszen a természetben és a közvetlen környezetben talált növények, termések kiválóan alkalmasak állatfigurák, emberalakok, termésbábok készítésére (mellékletek a 7. fejezethez, 7.2.1. melléklet, 12. oldal).

A fa megmunkálása témakörhöz kapcsolódó bevezető, szemléltető képanyag is néprajzi vonatkozású. A képekhez kapcsolódó kérdések ismét feltételezik a tanító e témákban való jártasságát (mellékletek a 7. fejezethez, 7.2.1. melléklet, 13. oldal).

A „Fonal és textília” témakörön belül a gyerekek megismerkednek – „A kis vakond nadrágja” mese alapján, azzal a munkafolyamattal, melynek során a lenből fonal lesz. További tevékenységeik során megismerkednek a csomózás technikával, bűgógombokat készítenek, elsajátítják a fonás egyik egyszerű mozzanatát (mellékletek a 7. fejezethez, 7.2.1. melléklet, 13. oldal).

VII.2.2. Nagy Attiláné – Palócz Ferencné: Technika és életvitel 2. osztály

Az első osztályos tankönyv anyagához hasonlóan második osztályban is az első anyagrész „A képlékeny anyag,” az agyag megmunkálása. Rögzíti a könyv, hogy a fazekasság az egyik ősi mesterség. A fazekasok különböző edényeket – tároló-, sütő-, főző-, evő – készítettek. Képeken követhetik végig a diákok, hogyan munkálja meg az agyagot a fazekasmester (mellékletek a 7. fejezethez, 7.2.2. melléklet, 14. oldal).

A tankönyv felhívja a figyelmet a fazekasok által készített dísz tárgy és használati tárgy közötti különbségre. Természetesen a tananyagban itt is szerepel az agyag megmunkálása. A diákok nyakláncot és tárolóedényt készítenek.

„A fa és a természet kincsei” témakörön belül a kukoricaszárból, napraforgószárból, vesszőkből, cirokból, kukoricacsutkákból és csuhéból készíthető játékok, állatfigurák, csuhébaba elkészítését próbálhatják ki a gyerekek. Részletes munkamenet leírással, képmelléklettel, melyen jól nyomon követhetők a munkafázisok (mellékletek a 7. fejezethez, 7.2.2. melléklet, 14-15. oldal).

A fűzfavessző nagyon sokféle tárgy készítésére volt alkalmas (kosarat fontak, játékszereket – hangszereket készítettek belőle). A tankönyv feladata, hogy fűzfavesszőből csörgőt készítsenek a tanulók.

Az ismerkedés a fával c. anyagrészen belül beszélnek arról, hogy régen sok fából készült játékkal játszottak a gyerekek (sok esetben ezeket maguk készítették). A tankönyv képanyaga jól szemlélteti, hogy a népi építkezés meghatározó alapanyaga volt a fa. Hurkapálca segítségével maguk a gyerekek is kipróbálhatják, hogyan kell rönkházat építeni (mellékletek a 7. fejezethez, 7.2.2. melléklet, 16. oldal).

A „Fonal és textil” anyagrészen belül – mindamellet, hogy tisztázzák, melyek a természetes anyagok, és mit jelent a mesterséges anyag – felelevenítik, hogyan lehet a lenből fonalat készíteni. Említésre kerül a fonó, az orsó és a rokka is. Fonalbabát készítenek (mellékletek a 7. fejezethez, 7.2.2. melléklet, 17. oldal). „A csomózás alkalmazása” feladatkörön belül pedig elsajátítják a tanulók a húsvéti hímes tojás díszítés egy módját is.

Új tananyag rész az „Ismerkedés a gyapjúval”. E témakörön belül részletes útmutatások, ábrák segítségével a gyerekek gyapjúból nemezlabdát készítenek.

Új témakör „A ruházatkodás” is, melyen belül a régi falusi emberek ruházatának alapanyagairól is szó esik. E témához kapcsolódóan készítenek rongybabát. Ebben a tanévben ismerkednek meg a gyerekek a varrás alapjaival.

VII.2.3. Nagy Attiláné – Palócz Ferencné: Technika és életvitel 3. osztály

A harmadik osztályos tankönyvben „A fa és a természet kincsei” témakörben a káka, a sás és a gyékény tulajdonságaival ismerkednek meg a tanulók. Rövid olvasmányt találunk a könyvben a gyékényről. A szemléltető képeken gyékényből készített játékok találhatók.

Rajzos ábra mutatja az ún. békaszék készítésének munkamenetét (mellékletek a 7. fejezethez, 7.2.3. melléklet, 18. oldal.). Az órai feladatok között szerepel csónak készítése nádból, fűzfafigurák faragása fűzfavesszőből.

„A fa megmunkálása” témakörön belül említésre kerül a rovásfaragás. E technika alkalmazásával készítenek virágkarót (mellékletek a 7. fejezethez, 7.2.3. melléklet, 18. oldal).

„A fonal és a textília” témakörön belül a tanulók tovább gyarapítják ismereteiket arról, hogy miből készülhet fonal, régen hogyan készítették a fonalat. A tankönyvben röviden bemutatásra kerül a fonás menete, a szövés. A szövést saját szövőráma segítségével minden gyerek maga is kipróbálhatja (mellékletek a 7. fejezethez, 7.2.3. melléklet, 19. oldal).

Tovább bővítik ismereteiket a tanulók „A kézi varrás” anyagon belül is újabb öltéstechnikákat sajátítanak el (mellékletek a 7. fejezethez, 7.2.3. melléklet, 19. oldal).

VII.2.4. Nagy Attiláné – Palócz Ferencné: Technika és életvitel 4. osztály

A 4. osztályos tankönyv anyaga tovább bővíti az 1-3. osztályos tananyagot. Mintegy összegzi, kiegészíti a korábbi évek ismereteit. Ebben a tanévben a „Környezetünk anyagai” témakörön belül új anyagként megismerkednek a parafával, a fűzfából pedig sípot készítenek.

A szövés témaköre is kiegészül új ismeretekkel. A kézi varrás fejezetben új öltéstípusokat mutat be a tankönyv (mellékletek a 7. fejezethez, 7.2.4. melléklet, 20-21. oldal).

Önálló fejezet foglalkozik a népi építészet tárgykörével. Rövid ismertető szövegek mutatják be pl.:a „Kontyos kunyhót, a cserényt”. Ábrák, rajzok, képek segítségével lehet végigkövetni a vályogház építésének a menetét (mellékletek a 7. fejezethez, 7.2.4. melléklet, 21-22. oldal).

A tankönyv utolsó fejezete a „Jeles napok, népszokások” témakörhöz kapcsolódó ismeretanyagot és gyakorlati tevékenységeket mutatja be a karácsonyhoz, farsanghoz kapcsolódóan (mellékletek a 7. fejezethez, 7.2.4. melléklet, 23-25. oldal).

A technika tantárgyban megjelenő néprajzi témák, a vizsgált tankönyvek alapján:

- Edények készítése agyagból, fazekasság
- Len-kender feldolgozása, szövés, fonás
- Népi építészet
- Gyapjú-nemezelés
- Jeles napok, népszokások
- Környezetben található növényekből, termésekből tárgykészítés

VII.3. Ének-zene

Az ének-zene tantárgy célja az alapfokú nevelés és oktatás terén 1-4. évfolyamon, hogy szerepet vállaljon a gyermekek érzelmi, értelmi és jellemnevelésében. [...] Az énekes tevékenységek a zenei foglalkozások alapját képezik. [...] A mozgással, tánccal, játékkal egybekötött csoportos éneklés a közös muzsikálás, az egymásra figyelés és a közösségformálás mással alig pótolható lehetőségét kínálja. [...] A néphagyományban a népszokásoknak, a szűkebb zenei környezet kultúrájának fontos szerepe van a zene megszerettetésében, a zenei anyanyelv megismerésében.²⁵⁷

Témakörök, melyek a legközelebb állnak a néprajzi ismeretek tanításához:

1. évfolyam

Dalos játékok előadása. Éneklés szöveggel emlékezetből. Dalok, mondókák ritmusának hangoztatása. Ezekhez a hangzó anyagot magyar népi mondókák, népi gyermekjátékok, kis hangterjedelmű magyar népdalok, ünnepkörök dalai (mikulás, lucázás, karácsony) képezik.²⁵⁸

2. évfolyam

Népi gyermekjátékok, népszokások előadása a feladat, melyhez újabb mondókák, népi gyermekjátékdalok, népszokások, magyar és rokon népek dalai, nemzetiségi és etnikai kisebbségek dalai, az ünnepkörök dalai (újesztendő, farsang, húsvét) képezik a tananyag alapját.²⁵⁹

Zenehallgatás terén az ünnepkörökhöz tartozó, életkorhoz igazodó szemelvények, valamint magyar és a tanult kisebbségi és rokon népek népzenei felvételeinek meghallgatása, gyermekdalok és magyar népzenei feldolgozások órai meghallgatása a feladat.

Második osztály végén a továbbhaladás feltételei között szerepel 20 magyar népi mondóka, népi játék, népdal, műdal csoportos éneklése emlékezetből, és a gyermekdalokhoz tartozó játékoknak az ismerete.²⁶⁰

²⁵⁷ Kerettanterv Tantárgyi Füzetek 4. 2000: 5.

²⁵⁸ Kerettanterv Tantárgyi Füzetek 4. 2000: 7-8.

²⁵⁹ Kerettanterv Tantárgyi füzetek: 4. 2000: 8-9.

²⁶⁰ Kerettanterv Tantárgyi Füzetek: 4. 2000: 8-9.

3. évfolyam

A zene tevékenységekhez az alapot szerepjátszó gyermekjátékok, magyar népdalok, népszokások dalanyaga adja, valamint nemzetiségi és etnikai kisebbségek és ünnepkörök (regölés, tavaszi népszokások) dalai.

A zenehallgatási feladatok között szerepel eredeti népzenei felvételek (kisebbségi és nemzetiségi) meghallgatása.²⁶¹

4. évfolyam

Az énekes dalanyagot magyar népdalok (eltérő stílusrétegből) európai népdalok, nemzetiségi és etnikai kisebbségek újabb dalai adják, továbbá jeles napok, ünnepkörök dalai (betlehemes játékok). Zenehallgatás terén népdalfeldolgozások és a szülőföld dalkincse képezi az anyagot.²⁶²

VII.3.1. Lantos Rezsőné – Lukin Lászlóné: Ének-zene 1.

Az 1. osztályos tankönyv dalanyagát csoportosítva, a tantervi előírásokat is figyelembe véve a tankönyv dalanyagáról a következőket állapíthatjuk meg:

A tankönyv anyagában önálló fejezetet alkot az „Ünnepek, jeles napok” témakör, melyen belül a Kerettantervben megfogalmazottaknak megfelelően a Mikuláshoz, Luca napjához, Karácsonyhoz, Március 15-höz, Anyák napjához kapcsolódó dalanyagot, zenehallgatási anyagot és magyarázó szöveget találunk (mellékletek a 7. fejezethez, 7.3.1. melléklet, 26-27. oldal). A tankönyv mondóka és dalanyaga főleg, a népi énekes gyermekjátékdal anyagra épül, megfelelően válogatva ebből az elsajátítandó zenei ismeretekhez (mellékletek a 7. fejezethez, 7.3.1. melléklet, 28. oldal). Nagy pozitívuma a könyvnek, hogy minden gyermekjátékdalhoz a játék leírását is megtaláljuk a tankönyv lapján apró betűvel szedve, és a tananyaghoz válogatott zenehallgatási anyag jó része is népi gyermekdalok, gyermekjátékdalok feldolgozása vagy eredeti népi dallamok (mellékletek a 7. fejezethez, 7.3.1. melléklet, 29. oldal). Nemcsak a zenei anyanyelv kialakítására, de a hagyományismeret kialakítására, nevelésére is alkalmas a tankönyv.

²⁶¹ Kerettanterv Tantárgyi Füzetek 4. 2000: 10-12.

²⁶² Kerettanterv Tantárgyi Füzetek 4. 2000: 12-14.

VII.3.2. Lantos Rezsőné - Lukin Lászlóné: Ének- zene 2.

A 2. osztály számára készült tankönyv anyagában is önálló fejezetet alkot az „Ünnepek, jeles napok” témakör, melyen belül a Kerettantervben megfogalmazottaknak megfelelően az Újlesztendőhöz, a farsanghoz, húsvéthoz (mellékletek a 7. fejezethez, 7.3.2. melléklet, 30-31. oldal) és a húsvéthoz kapcsolódóan a zöldágjáráshoz, a karácsonyhoz, március 15-höz, anyák napjához kapcsolódik magyarázó szöveg, dalanyag, zenehallgatási szemelvény.

A tankönyv dalanyagának gerincét főként gyermekdalok, népi gyermekjátékdalok, egyszerű népdalok alkotják. Egy-két népi mondóka mellett ebben a tankönyvben már a ritmikai és dallami improvizációs feladatokhoz gyermekverseket ad alapul a tankönyv. A népi gyermekjátékdalokhoz kapcsolódó játék továbbra is a tankönyv alján apró betűvel szedve megtalálható (mellékletek a 7. fejezethez, 7.3.2. melléklet, 32. oldal). A zenehallgatási anyagban mondókák, gyermekdalok feldolgozásai egészítik ki az órai anyagot. A jeles napok, népszokások dalainak feldolgozása pedig eredeti népzenei alapon alapul.

VII.3.3. Lantos Rezsőné – Lukin Lászlóné: Ének-zene 3.

A tankönyv anyagát a Kerettantervi elvárásokhoz igazodva, most már főként egyszerű népdalok alkotják, de a népi gyermekjátékok – játékleírással – is a tananyag részét képezik. Természetesen ezek válogatása és beillesztése a tankönyv szerkezetében a megtanítandó zenei ismeretekhez alkalmazkodik. A zenehallgatási anyag továbbra is főként népzenei anyagra épül, és illeszkedik a tantervi elvárásokhoz, ill. az adott tanórai anyaghoz (mellékletek a 7. fejezethez, 7.3.3. melléklet, 33. oldal). Szintén a Kerettantervi elvárásoknak tesz eleget a tankönyvnek „Népek gyermekdalai” fejezete, melyben nemzetiségi és más népek dalai kaptak helyet (Jellemzően magyar költők verseivel). (Mellékletek a 7. fejezethez, 7.3.3. melléklet, 34. oldal).

Továbbra is fontos részét képezi a tananyagnak az „Ünnepek, jeles napok” dalanyaga. Harmadik osztályban a regölés, a Gergely-járás, a tavaszi népszokások közül a kiszehajtás, a villőzés (mellékletek a 7. fejezethez, 7.3.3. melléklet, 34-36. oldal) és a pünkösdi került a tananyagba. Az ezekhez válogatott dalanyag alkalmas a megtanításra. Rövid

szokásleírások kapcsolódnak a témakörökhöz. Kiemelkedő, hogy szinte mindegyik szokáshoz kapcsolódik igényes zenehallgatási anyag, népzenei feldolgozás.

VII.3.4. Tegzes György: Ének-zene 4.

A 4. osztályos tankönyv anyagát a Kerettanterv elvárásainak megfelelően főleg népdalok alkotják, de népi gyermekjátékdalokat is – játékleírással együtt – találunk a könyvben.

A népdalok az aktuális zenei ismeret tanításához vannak válogatva. Minden egyes népdal kottaképe alatt – jobb oldalon – feltüntetik a népdal lelőhelyét és gyűjtőjének nevét. A tankönyv legutolsó lapján található térképen a tanulók meg is kereshetik ezeket a helységeket. A dalokhoz legtöbbször a dal hangulatához vagy tartalmához illeszkedő szemléltető, néprajzi hitelességű fénykép kapcsolódik, vagy a dal lelőhelyéhez kapcsolódó népművészeti motívumok illusztrálják a tankönyvet (mellékletek a 7. fejezethez, 7.3.4. melléklet, 37. oldal). A tankönyvben található népdalok témája a magyar népdalkincs legtöbb tematikus csoportjához ad példát (mellékletek a 7. fejezethez, 7.3.4. melléklet, 37-38. oldal). A magyar népdalok mellett a tankönyv példákat mutat be a rokon népek, nemzetiségek és más népek népdalkincseiből is. A tankönyv lapalján az aktuális, kapcsolódó zenehallgatási anyagot látjuk. Ezek közül is több népdalfeldolgozás vagy népzenei felvétel. A zenei ismeretek szöveges magyarázata mellett rövid szöveget közöl a tankönyv „Népdalaink világáról”, a „Népzene és műzene” közötti kapcsolatról. Három egyházi népének közlése is gazdagítja a tankönyv anyagát.

Ebben a tankönyvben is – mint ahogy azt már láttuk az 1-3. osztályos ének-zene tankönyvekben – a „Jeles napok-ünnepek” önálló részét képezi a tananyag. A könyv szerzője rövid ismertetőkkel magyarázza a „Névnepok”-hoz kapcsolódó köszöntöket. Ismerteti a „Balázs napjához” (február 3.) kötődő Balázs-járás szokását. Röviden ír a karácsonyi ünnepkörhöz kapcsolódó betlehemezésről is. Képanyaggal és egy rövid betlehemes játékkal gazdagítja a szokás bemutatását. Szintén képekkel illusztrálva, szöveges magyarázattal és dalközléssel mutatja be a könyv a „Busójárást” és a „Húsvétot” (mellékletek a 7. fejezethez, 7.3.4. melléklet, 38-40. oldal).

Az ének-zene tantárgyban megjelenő néprajzi vonatkozású témák a vizsgált tankönyvek alapján:

- Népi gyermekmondókák
- Népi énekes gyermekjátékok
- Népdalok

- A naptári év jeles napjaihoz kapcsolódó népszokások

VII.4. Magyar nyelv és irodalom

A magyar nyelv és irodalom tantárgy célja: az alapfokú nevelés és oktatás terén 1-4. évfolyamon, hogy az életkori sajátosságok figyelembevételével elindítsa a kisgyermeket a tudatos nyelvhasználat kialakulása felé. [...] Az alsó tagozatra jellemző a nyelvi képességek és az irodalomolvasás integrált fejlesztése. A mesék, történetek olvasása, dramatizálása, szövegrészletek, rövid versek emlékezetből való megtanulása alkalmat ad a tanulók szókincsének bővítésére, kifejezőképességének komplex fejlesztésére. [...]

A népköltészetből és az igényes műköltészetből válogatjuk össze a gyermekek olvasnivalóit. [...] A szövegértés fejlesztésén belül foglalkoznak a lakóhely irodalmi, történelmi és művészeti vonatkozásaival.²⁶³

1. évfolyamon:

Az irodalomolvasás, szövegértés témakörön belül képezik a tananyagot népköltészeti és műköltészeti alkotások, ezen belül is mesék, mondókák, sorolók, rövid gyermekjátékok.

Feladat, hogy a tanulók tudják idézni a szereplőket, a helyszínt, az eseményeket. A meséket fel tudják eleveníteni képek alapján, vagy kérdések alapján el tudják mondani.²⁶⁴

2. évfolyamon:

Az irodalomolvasás, szövegértés témakörön belül kerülnek feldolgozásra népköltészeti, műköltészeti alkotások. [...] nép- és műmesék, népdalok, találós kérdések, népi játékok. Mese és valóság különbsége. A feladat a szereplők cselekedeteinek az értékelése, a mű témájának, eseményeinek, a szereplőinek a megállapítása. Az események összefoglalása, a lényeges gondolatok kiemelése, továbbá az ismeretlen kifejezések értelmezése.²⁶⁵

3. évfolyamon:

Továbbra is az irodalomolvasás, szövegértés témakör alapját adják a versek a magyar és külföldi nép- és műköltészetből. Mesék, mondák, legendák, történelmi elbeszélések, továbbá népi játékok szövege. [...]

²⁶³ Kerettanterv Tantárgyi Füzetek 1. 2000: 5-7.

²⁶⁴ Kerettanterv Tantárgyi Füzetek 1. 2000: 9.

²⁶⁵ Kerettanterv Tantárgyi Füzetek: 1. 2000: 11.

Alapvető feladat a szereplők megnevezése, cselekedetei, érzelmeik, tulajdonságaik megfigyelése, az események időrendje. [...] Mesék bevezető, befejező fordulatainak használata, valamint a mesék ismétlődő motívumainak megfigyelése.²⁶⁶

3. évfolyamon a „Kulturált nyelvi magatartás, beszédművelés” témakörön belül kerülnek előtérbe a szólások, közmondások, azok jelentése. Feladat a tanult szólások és közmondások használata az élőbeszédben és a fogalmazásban.²⁶⁷

A „Társadalmi ismeretek” témakörön belül kerülnek előtérbe – 3. osztályban – családi, vallási és nemzeti ünnepeink. A magyar nemzet jelképei. Itt kerülnek a feladatok közé a lakóhely hagyományos ünnepi népszokásainak ismeretei.²⁶⁸

4. évfolyamon:

Szintén az irodalomolvasás, szövegértés témakörön belül kerülnek kapcsolatba a tanulók a prózai és verses népköltészeti alkotásokkal, a magyar és a hazai etnikumok népköltészetéből. Népmesék, mondák, legendák, népdalok, népi játékok, népszokások képezik a tananyag alapját. A mesei típusok is előtérbe kerülnek (tündérmese, állatmese, tréfás és láncmese). Szóba kerülnek a mesék szerkezeti és nyelvi jellemzői, a mesemotívumok, továbbá a népdalok jellegzetes témái is. Feladat a népköltészetéről és a műköltészetéről tanultak összefoglaló rendszerezése.²⁶⁹

Minden évfolyam végén a tantervi elvárások között szerepel a tananyagból emlékezetből elsajátított ún. „memoriter”-ek jegyzése is. Ezek között szerepelnek népdalok, népmesék, szólások-közmondások, találós kérdések és népi gyermekjátékok is.

VII.4.1. Báder Ilona: Ábécés olvasókönyv általános iskola 1. osztály

A Kerettantervben előírt cél-feladatrendszerhez kapcsolódóan a Nemzeti Tankönyvkiadó általános iskola 1. osztálya számára készült Ábécés olvasókönyvében népmeséket, népköltészeti alkotásokat: népdalszövegeket, mondókákat, kiszámolókat, húsvéti locsolóverseket, találós kérdéseket, szólásokat, közmondásokat találunk a tankönyv „Olvasókönyv” részében a 147. oldaltól.

A mesék után – három-négy – a mese tartalmára, szereplőire vonatkozó kérdésekre adott válaszok alapján tudják összefoglalni a gyerekek a mesék lényegét. A kérdéseken kívül a

²⁶⁶ Kerettanterv Tantárgyi Füzetek 1. 2000: 14.

²⁶⁷ Kerettanterv Tantárgyi Füzetek 1. 2000: 13-14.

²⁶⁸ Kerettanterv Tantárgyi Füzetek 1. 2000: 16.

²⁶⁹ Kerettanterv Tantárgyi Füzetek 1. 2000: 18.

mese tartalmához illeszkedő közmondások, szólások, találós kérdések és más népköltési alkotást látunk (mellékletek a 7. fejezethez, 7.4.1. melléklet, 41-42. oldal).

A tankönyv „Olvasókönyv” részében található mesékhez a „Mesevár” című szövegértési munkafüzet feladatai kapcsolódnak. Ezek elsődleges célja a gyerekek szövegértési képességeinek fejlesztése (mellékletek a 7. fejezethez, 7.4.1. melléklet, 42-43. oldal).

VII.4.2. Boldizsár Ildikó: Olvasókönyv általános iskola 2. osztály

A tantervi elvárásoknak megfelelően a Nemzeti Tankönyvkiadó általános iskola 2. osztálya számára készült Olvasókönyvének első „Égig érő mesefa” című fejezetében többségében magyar népmesékkal ismerkedhetnek meg a gyerekek (mellékletek a 7. fejezethez, 7.4.2. melléklet, 44. oldal).

Az első osztályban megszokottakhoz hasonlóan a mesék tartalmához kapcsolódó közmondások és szólások teszik teljessé a szövegértési és irodalmi-nyelvi nevelést. Több meséhez kapcsolódik egy-egy kérdéssor. Ezek a kérdések főként a gyerekek – témához kapcsolódó – élettapasztalatait mozgósítják (mellékletek a 7. fejezethez, 7.4.2. melléklet, 45. oldal).

Az olvasókönyv többi fejezetében – tematikusan csoportosítva – a magyar és az európai gyermekirodalomból válogatott anyag mellett néhány magyar népmese illetve más népek népmeséi közül válogatott a tankönyv készítője.

A „Titkok és jeles napok” fejezetben irodalmi alkotások mellett egy-két magyar népköltéssel és hét magyar népmondával ismerkedhetnek meg a gyerekek. A mondák többsége Benedek Elek gyűjtéséből való (mellékletek a 7. fejezethez, 7.4.2. melléklet, 46. oldal).

A tankönyv anyagához készült Olvasási munkafüzet I. II. feladatlapjai nemcsak a szövegértési képességét fejleszti a gyerekeknek, de a mesékben található új kifejezések magyarázatát célzó feladatokra is gondot fordít. Kiemelt figyelmet kapnak a munkafüzetben az adott meséhez, meseszereplők jellemére, viselkedésére vonatkozó szólások és közmondások is (mellékletek a 7. fejezethez, 7.4.2. melléklet, 47. oldal).

VII.4.3. Irodalmi olvasókönyv általános iskola 3. osztály (Összeállította: Boldizsár Ildikó)

A Nemzeti Tankönyvkiadó 3. osztályos olvasókönyvének fejezeteiben nagyon sok népköltési alkotással találkozunk. Már a beköszöntő fejezetben is két népköltészeti alkotással ismerkedhetnek meg a gyerekek.

„A mesék vándorai” nevet viselő fejezetben 7 magyar népmese és 3 magyar monda található, mint pl.: Icinke-picinke; A ketyegő fene, Az eltolt templom; A rest sokszor fárad; Az elátkozott királyfi; Mátyás király meg a juhász; Mátyás király lustái (mellékletek a 7. fejezethez, 7.4.3. melléklet, 48. oldal).

A „Vadon élő állatok a népek meséiben” című fejezetben különböző népek állatmeséivel ismerkedhetnek meg a gyerekek. Üzbég, indiai, indián, eszkimó, német, lengyel népmesék és a magyar gyermekirodalom neves íróinak történetei alkotják a fejezetet (mellékletek a 7. fejezethez, 7.4.3. melléklet, 49. oldal).

Az „Ültessünk fát, virágot” című fejezetben is találunk magyar népmesét: „Mennyit bír ki a búzaszem”; és magyar népdalszövegeket is: „Ej-haj gyöngyvirág”, „Tavaszi szél”, valamint jó néhány – kerti növényekről szóló – találós kérdést is.

A gyógyító növények című részben pedig a népi orvoslásban is gyakran használt hársról, csipkerózsárról, kakukkfüről, kamilláról találnak rövid olvasmányokat a tanulók (mellékletek a 7. fejezethez, 7.4.3. melléklet, 50-51. oldal).

„Régi magyar mesterségek és vásárok” fejezetben néhány régi mesterséget bemutató, rövid olvasmányt követően, az adott témához kapcsolódó történeteket, meséket válogatott a tankönyv szerkesztője. Az olvasmányok bemutatják a mesemondót, a vargát és a csizmadiát, a szabót, a péket, a takácsot, a halászt (mellékletek a 7. fejezethez, 7.4.3. melléklet, 51-52. oldal). A vásárhoz sajnos ismertető szöveg nem készült, és az irodalmi szemelvények között sem találunk népköltési alkotást, pedig a vásárhoz köthető kikiáltók, képmutogató énekek-versek közül lehetett volna választani néhányat a tankönyv anyagába.

„A magyarok vándorútjai – történelmünk nagyjai” című fejezetben a magyarok őstörténete, a honfoglalás és a kora középkor kiemelkedő személyiségeihez fűződő történeteket olvashatnak a gyerekek. Szent László kapcsán a „Szent László füve” című népmondával, a tatárjárással kapcsolatban pedig a „Galamboskő” című népmondával ismerkedhetnek meg a tanulók.

„Kalandozások Magyarországon mesék, versek tükrében” című fejezet népdalokon, népmeséken, verseken, ismertetőkön keresztül mutatja be az ország tájait, földrajzi nevezetességeit. Rövid ismertető találunk az Őrségről, Göcsejről, a Balatonról, a Velencei-tóról, a Hortobágyról, az Északi-hegyvidékről (mellékletek a 7. fejezethez, 7.4.3. melléklet, 52-53. oldal).

A „Jeles napok” nevet viselő fejezetben a naptári ünnepekhez, jeles napokhoz kapcsolódó történetek, versek kerülnek közlésre. A farsang, március 15., húsvét és karácsony kerül kiemelésre. Sajnos csak a húsvéhoz kapcsolódóan találunk magyar népköltési alkotásokat, locsolóverseket.

A tankönyv anyaga gazdag magyar prózai folklóralkotásokban. Népmesék, népmondák, népdalszövegek és találós kérdések teszik változatossá az egyes fejezetekhez kapcsolódó gyermekirodalmi anyagot.

VII.4.4. Borszéki Ágnes: Olvasási munkafüzet I. II. általános iskola 3. osztály

A 3. osztályos tankönyv anyagához kapcsolódó munkafüzeti feladatlapok leginkább a szövegértési illetve szövegalkotási képességek fejlesztését célozzák. A témákhoz kapcsolódóan rajzos feladatokat, önálló gyűjtőmunkára ösztönző feladatokat is találunk a munkafüzetben. Napjaink szóhasználatától, a hétköznapi szóhasználatától eltérő, a mesékben, történetekben található idegen, régies kifejezések magyarázatára is gondot fordít a munkafüzet néhány feladata.

„A mesék vándorai” fejezet munkafüzeti összefoglalójában a népmesékről, szólásokról, közmondásokról, találós kérdésekről tanultak összefoglalására is sor kerül (mellékletek a 7. fejezethez, 7.4.3.1. melléklet, 54. oldal).

A mesekezdés, mesebefejezés, mesei számok, a mesékre jellemző szókapcsolatok gyakoroltatására is vannak feladatok. Pl.: mi a hasonlóság és a különbség a

- népköltészeti és a műköltészeti alkotás
- a mese, a legenda és a monda között?

A megismert, elolvasott, feldolgozott mesék alapján önálló mesealkotásra is ösztönzi a feladatlap a tanulókat. Segítségül ad néhány, a mesékre jellemző szófordulatot. A munkafüzetben nemcsak a magyar népmesékhez, de a más népek állatmeséihez

kapcsolódóan is gyakoriak azok a feladatok, melyekben a mese tanulságát vagy címét szólással, közmondással kell kifejezni.

Az állatmesék kapcsán a munkafüzet összefoglalja e mesetípus jellegzetességeit (mellékletek a 7. fejezethez, 7.4.3.1. melléklet, 55. oldal).

„A gyógyító növényekhez” kapcsolódó munkafüzeti feladatok nemcsak a szövegértést fejlesztik, de az ismertett növények jellegzetességeit és felhasználhatóságukat is kiemelik. Az olvasmányból szerzett ismeretek elmélyítésére is nagyon jól megfelelnek (mellékletek a 7. fejezethez, 7.4.3.1. melléklet, 55-56. oldal).

A „Régi magyar mesterségek és vásárok” című fejezethez kapcsolódó olvasmányok igen gazdag néprajzi ismeretanyagot hordoznak. Az ezekhez kapcsolódó munkafüzeti feladatlapok cselekményre, szereplőkre, mesei jellemzők kiemelésére vonatkoznak. Sokszor feladat a mese fordulataihoz illő szólások, közmondások gyűjtése.

A „Hej, halászok, halászok...” című népköltéshez és Weöres Sándor Vásár című verséhez készült munkafüzeti feladatok nemcsak az alkotások feldolgozására, de néprajzi értékű információk, adatok rögzítésére is alkalmasak (mellékletek a 7. fejezethez, 7.4.3.1. melléklet, 56-57. oldal).

„A magyarok vándorútjai – történelmi nagyjai” című fejezet olvasmányaihoz kapcsolódó munkafüzeti feladatokat több önálló gyűjtőmunkára ösztönző feladat teszi változatossá. Továbbra is fontos szerepük van a szólásoknak, közmondásoknak egy-egy történet feldolgozása kapcsán (mellékletek a 7. fejezethez, 7.4.3.1. melléklet, 57-58. oldal).

A tankönyv „Jeles napok” fejezetéhez válogatott versekhez, alkotásokhoz nem kapcsolódik munkafüzeti feladatlap.

VII.4.5. Irodalmi olvasókönyv általános iskola 4. osztály (Összeállította: Boldizsár Ildikó)

A Nemzeti Tankönyvkiadó negyedik osztályosok számára összeállított irodalmi olvasókönyvében három fejezet anyagában jelennek meg a prózai folklór alkotások körébe tartozó mesék, versek. Ezek java része a magyar népköltészet körébe tartozik, másik része pedig európai és indián népmesék, mondák és teremtéstörténetek. A mulatságos történetek című fejezetben magyar népmeséket, tréfás népmeséket, népi történeteket, verseket, nyelvtörőket olvashatnak a gyerekek, melyek a népi furfangot, találékonyságot, olykor az ostobaságot mutatják be (mellékletek a 7. fejezethez, 7.4.5. melléklet, 59-60. oldal).

A „Teremtéstörténetek, eredetmesék” nevet viselő fejezetben elsősorban a Biblia teremtéstörténetéből olvashatnak részleteket a gyerekek, de ezeken kívül a különböző népek eredetmeséivel, égitestekhez, időjárási jelenségekhez, évszakokhoz köthető eredetmesékkel, mondákkal is megismerkedhetnek (mellékletek a 7. fejezethez, 7.4.5. melléklet, 60-61. oldal).

„Ünnepeink, hagyományaink” fejezetben – hasonlóan a harmadikos tankönyvhöz – a naptári év jeles ünnepeihez kapcsolódó irodalmi szemelvényekkel és néhány népköltéssel találkozhatnak a tanulók. Az újesztendőhöz kapcsolódóan az „Adjon Isten minden jót” kezdetű népköltést ismerhetik meg a tanulók (mellékletek a 7. fejezethez, 7.4.5. melléklet, 61. oldal).

A húsvéthoz kapcsolódóan magáról az ünnepről, a húsvétot megelőző böjtről, a locsolkodásról, és az ünnephez köthető más szokásokról beszámoló – Tátrai Zsuzsanna néprajzkutatóval folytatott – beszélgetés került közlésre, valamint a tojásfestés egy módját bemutató rövid olvasmány. Augusztus 20. kapcsán „A kenyér becsülete” című olvasmányt mutatja be a könyv. A karácsonyhoz kapcsolódóan pedig a „Csordapásztorok” című magyar népköltés kerül közlésre (mellékletek a 7. fejezethez, 7.4.5. melléklet, 62-63. oldal).

E tankönyv anyagán keresztül is számos magyar – a folklór prózai műfajai közé sorolt - alkotással ismerkedhetnek meg a tanulók a tanév során. A tankönyv szerkesztője eleget téve a NAT és a Kerettanterv előírásainak – több, a magyar folklór témakörébe illeszkedő népi alkotást választott ki az egyes fejezetek anyagába. Lehetőséget biztosítva arra, hogy néphagyományunk e területén is jártasságot szerezzenek a tanulók.

VII.4.6. Borszéki Ágnes: Olvasási munkafüzet, általános iskola 4. osztály

A tankönyvben található mesékhez, alkotásokhoz kapcsolódó munkafüzeti feladatlapok főleg a gyerekek szövegértési, szövegalkotási képességének a fejlesztésére irányulnak. Önálló rajzos és gyűjtőmunkára ösztönző feladatokat is találunk (mellékletek a 7. fejezethez, 7.4.5.1. melléklet, 64. oldal)

A „Mulatságos történetek” fejezethez kapcsolódó munkafüzeti feladatok a népköltészeti és műköltészeti alkotások keletkezésére, terjedésére vonatkozó különbségekre is felhívják a figyelmet. Kiemelten foglalkoznak a feladatok a mesei jellegzetességekkel – mesekezdés,

mesebefejezés, csodás elem. A témához kapcsolódó közmondások és találós kérdések is helyet kapnak a feladatok között (mellékletek a 7. fejezethez, 7.4.5.1. melléklet, 65. oldal).

Az ünnepeink, hagyományaink fejezethez köthető néprajzi tartalmú, néprajzi eredetű olvasmányokhoz nem kapcsolódik munkafüzeti feladatlap. A témakör olvasmányait, anyagát összefoglaló munkalap csak kevés lehetőséget biztosít a néphagyományban jeles napként is számon tartott ünnepeink feldolgozására (mellékletek a 7. fejezethez, 7.4.5.1. melléklet, 66. oldal).

Az alsó tagozatos magyar nyelv és irodalom tantárgyban megjelenő néprajzi vonatkozású témák a vizsgált tankönyvek alapján:

- Népmesék: magyar és más népek meséi
- Népmondák: történeti és eredetmondák
- Népköltési alkotások: mondókák, kiszámolók, népdalszövegek, húsvéti locsolóversek
- Proverbiumok: szólások, közmondások, találós kérdések
- Mesterségek
- Magyar tájak
- Jeles napok

VII.5. Összegzés a hetedik fejezethez

Ezzel – a teljesség igénye nélkül készült – tankönyvelemzéssel csak egy kis keresztmetszetét mutathattam meg annak, hogy az általános iskolai tankönyvekben milyen mértékben van jelen néprajzi ismeretanyag. A néprajzi tartalmi elemzés megmutatta, hogy az általános iskola alsó tagozatos környezetismeret, technika, ének-zene és magyar nyelv és irodalom tárgyaihoz készült tankönyvekben a néprajzi ismeretanyag jelen van, mégpedig a Nemzeti alaptanterv és a Kerettanterv elvárásainak megfelelően.

A környezetismeret anyagában a saját lakóhelyhez kapcsolódó szokások, hagyományok, az ország tájai, népcsoportjai, nemzetiségei témakörök kaptak helyet.

A technika tantárgyban kiemelkednek a kismesterségekhez kapcsolódó elméleti ismeretek és gyakorlati tevékenységek.

Az ének-zene tantárgy anyagában természetesen az énekes folklór műfajok dominálnak (énekes népi gyermekjátékdalok, népdalok, népzenei szemelvények, jeles napokhoz

kapcsolódó énekes anyag stb..). Mindhárom tantárgy anyagában helyet kapnak a naptári év jeles napjaihoz kapcsolódó szokások az életkori sajátosságok figyelembe vételével.

A magyar nyelv és irodalom tárgyhoz készült Nemzeti Tankönyvkiadó gondozásában megjelent 1-4. osztályos olvasókönyvek egyes fejezeteinek az anyaga a magyar prózai folklór műfajokra épül, s bizonyos mértékben kitekintést ad a nemzetiségek és más népek prózai folklór hagyományaira, elsősorban a népmesére.

Természetesen ezeknek a néprajzi tartalmaknak a megközelítése az adott tantárgy cél-feladatrendszeréhez, szemléletéhez igazodik.

A tankönyvcsaládok módszertani ismertetői alapján – melyeket a mellékletben tettem közzé – jól kirajzolódik, hogy sok esetben a néprajzi vonatkozású anyag képezi a tanítandó tananyagot, de sem a tankönyvek, sem a munkafüzetek feladatai nem segítik elő az adott néprajzi téma minőségi feldolgozását, megértését, elmélyítését.

Meg kell azonban jegyezni azt is, hogy ha az adott tantárgyak éves óraszámát vizsgáljuk, a fenti észrevétel máris magyarázatot nyer. Vegyük példának az ének-zene tárgyat. E tantárgy éves óraszámja 1. és 2. osztályban 37 óra, tehát heti egy énekóra, 3. osztályban 74 óra, azaz heti 2 énekóra, 4. osztályban 56 óra, vagyis heti 1, ill. 2 énekóra. Ezek az óraszámok éppen csak elegendőek ahhoz, hogy az adott évfolyamra előírt zenei ismereteket elsajátítsák a tanulók, s ebből egyenesen következik, hogy a vonatkozó néprajzi tartalmak minimálisan vagy egyáltalán nem nyernek magyarázatot.

Ezeknek ismeretében nem is csodálkozhatunk azokon az eredményeken, melyeket a tanító szakos főiskolai hallgatók - általános - és középiskolából magukkal hozott - néprajzi ismereteire vonatkozó kérdőíves felmérés eredményei mutatnak.

A fentiek ismeretében ismét hangsúlyoznunk kell, hogy a tanítóképzőknek e területen kiemelten nagy a felelősségük, és hogy a képzési struktúrában, a műveltségterületek anyagához koncentráltabb néprajzi ismeretközlést kell biztosítani.

VIII. NÉPRAJZI TÁRGYAK A TANÍTÓKÉPZÉSBEN

Az előző fejezetek tartalmából is jól látszik, hogy a tanítóképzők oktatási és tantárgyi struktúrájában milyen szétszórtnak, rendezetlenül jelennek meg néprajzi tartalmak. A kérdőíves felmérés eredményei pedig azt mutatják, hogy a leendő fiatal tanítók általános és középiskolából magukkal hozott néprajzi ismeretei, tájékozottsága is nagy kívánnivalót maga után. A Nemzeti alaptantervben a hon- és népismeret mint közös követelmény a különböző műveltségi területek tantárgyainak anyagában megjelenik, s az egyes tantárgyak esetében igen jelentős mértékben a tananyag részét is képezi. Ezen felül az általános iskolákban a vonatkozó kormányrendelet²⁷⁰ értelmében a Kerettanterv tartalmaz két tantervi modulanyagot, melyek egyértelmű néprajzi tartalmakat hordoznak.

Fentiek ismeretében szeretnék bemutatni egy általam kidolgozott, néprajzi ismereteket közvetítő tantárgycsomagot tanítóképző főiskolák számára, melyeknek anyaga lefedi azt a néprajzi ismeretanyagot, amely megjelenik a NAT 1-6. osztályos vonatkozó tantárgyainak anyagában, illetve a Kerettanterv két tantervi moduljának tanításához is megfelelő ismeretanyagot ad.

Mindegyik tantárgyhoz igyekeztem részletes tantárgyleírást adni, s ezeket vonatkozó és hallgatói szakirodalmakkal ellátni. Egyes tárgyak esetében tankönyvet is ajánlok.

VIII. 1. Néprajzi tartalmakat közvetítő tárgyak a tanítóképző főiskolák számára, részletes leírás

VIII.1.1. Bevezetés a néprajztudományba

TANTÁRGY NEVE	BEVEZETÉS A NÉPRAJZTUDOMÁNYBA
Időkeret	1 félév – 30 óra
Heti óraszám	1/1
Kredit	2

Képzés célja, feladata:

A tantárgy célja, hogy a félév során megismertesse a hallgatókkal a néprajztudomány kialakulásának rövid történetét, a néprajztudomány fő területeit, azok jellemzőit, s

²⁷⁰ A Kerettanterv a közoktatásról szóló 1993. évi LXIX. Törvény értelmében a kerettantervek kiadásáról, bevezetéséről, alkalmazásáról szóló 28/2000. (IX.21.) OM rendelet alapján lépett érvénybe

legfontosabb szakirodalmait. Ismertesse meg a hallgatókkal a hagyományos paraszti kultúrát, a magyar nyelvterület földrajzi–néprajzi tájait, legjellegzetesebb hagyományait. Alapozza meg és mélyítse el a nemzeti önismeretet, nemzettudatot, a hagyományok megismerésének és őrzésének értékét, népi kultúránk, nemzeti értékeink megbecsülését. Ösztönözze a hallgatókat a szűkebb és tágabb szülőföld szellemi és tárgyi hagyományainak felfedezésére és a még élő néphagyományok gyűjtésére. A hagyományos paraszti kultúra és értékrend megismerése alapozza meg a hallgatók értelmi és esztétikai nevelését.

Követelmények:

Ismerje a hallgató a néprajztudomány fő területeit, azok legfontosabb szakirodalmait. A tájegységek, etnikai csoportok hon- és népismereti, néprajzi jellemzőinek bemutatásával ismerje fel, hogy milyen sokszínű a magyar néphagyomány. Tájékozódjon a hallgató a magyar prózai folklór műfajok között, ismerje a magyar népzene jellemzőit, a népdaltípusokat, népi hangszereket, valamint a dalokban megjelenő szimbólumvilágot. Ismerje a hallgató a népművészet fő területeit azok jellemzőit. Legyen tájékozott a hallgató a népszokások területén, ismerje azok vallási tartalmát, hátterét, az azokhoz kapcsolódó szövegfoklort és a szokásokhoz kapcsolódó hiedelmeket.

Tananyag:

1. A néprajztudomány története, a néprajztudomány fő területei
2. Néprajzi tájak, csoportok
3. Határainkon túl élő magyarság csoportjai
4. Magyarországon élő nemzetiségek csoportjai
5. Népköltészet, a népdalok főbb csoportjai, azok jellemzői, népzene
6. Emberélet fordulóihoz kötött szokások
7. A népművészet ágai, jellemzőik
8. Folklór prózai műfajai, azok átfogó jellemzői
9. Magyar népi gyermekjátékok
10. Hitvilág

11. Naptári év ünnepei és az azokhoz kapcsolódó szokások

12. Mesterségek

13. Gazdálkodás – földművelés, állattartás

A tanítóképzésben ez a tantárgy az alapozó tárgyak körébe tartozik. Nagyon nehéz kiválasztani azokat a témaköröket, melyeket egy alapozó tantárgyon belül fel szeretnénk dolgozni. Leginkább azt kell figyelembe vennünk, hogy az általános iskolák 1-6. osztályában melyek azok a témakörök, melyek leggyakrabban előtérbe kerülnek, s a főiskolai hallgatók tananyagát ezekhez kell igazítani.

Tankönyv:

1. Ágh Zsófia: Paraszti és polgári hagyományok a Kárpát-medencében. Szeged, 1999
2. Boross Marietta – Karácsony Molnár Erika – Tátrai Zsuzsanna: Magyar népi kultúra. Bp., 2004

Hallgatói szakirodalom:

1. Balassa Iván – Ortutay Gyula: A magyar néprajz. Bp., 1979
2. Katona Imre: Magyar népművészeti – néprajzi útikalauz. Bp., 1990

Tanári szakirodalom:

1. Dám László: Magyar népi állattartás és pásztorkodás. Debrecen, 1995
2. Flórián Mária – Urai Erika: Magyar népviseletek. Bp., 2005
3. Gelencsér Ágnes: Magyar népzenei alapismeretek. Bp., 1994
4. Györffy István: Alföldi népélet. Bp., 1983
5. Hoppál Mihály: Etnozemiotika. (Néprajz egyetemi hallgatóknak 14.) Debrecen, 1992
6. A Magyar Folklór. (szerk.: Voigt Vilmos) Bp., 1998
7. Kiszely István: A magyar nép őstörténete. Bp., 2001
8. Kósa László – Filep Antal: A magyar nép, táji-történeti tagolódása. Bp., 1975
9. Magyar Néprajz kötetei. Akadémiai Kiadó, Bp., 2000
10. Selmeczi Kovács Attila: Elfeledett magyar mesterségek és népélet. Bp., 2009

VIII.2 Az Ének-zene tantárgyához kapcsolódó néprajzi tartalmakat hordozó tárgyak

Tanítóképző főiskolák számára, a NAT Művészetek műveltségi területének Ének-zene tantárgyához kapcsolódó néprajzi tartalmakat hordozó tárgyai:

- Énekes népi játékok
- Népszokások, jeles napok
- Népzene

Ezek a tárgyak a tanítóképzésben a kötelezően választható tárgyak körébe tartoznak (ún. „C”-típusú tárgy), ami azt jelenti, hogy a tanítóképzésben az ének-zene műveltségi területet választók számára kötelező tantárgy, a más műveltségi területet hallgatók számára pedig ajánlott, választható tárgyak.

VIII.2.1 Magyar népi énekes játékok

TANTÁRGY NEVE	MAGYAR NÉPI ÉNEKES JÁTÉKOK
Időkeret	1 félév-15 óra
Heti óraszám	0/1
Kredit	2

Képzés célja, feladatai:

A tantárgy célja, hogy a hallgatókkal megismertesse a magyar népi énekes játékok típusait, a játékokhoz tartozó szabályokat, térformákat, a játékok megtanításának módját

Ismertesse a hallgatókkal népi gyermekjátékok kutatásának történetét, a témához kapcsolódó szakirodalmakat. Hívja fel az énekes népi játékok szövegvilágának érdekességeire a hallgatók figyelmét. Adjon útmutatást népi gyermekjátékfűzések összeállításához, valamint a saját lakóhely népi gyermekjáték anyagának feltárásához, lejegyzéséhez, rendszerezéséhez.

Követelmények:

A hallgató ismerje a hagyományos gyermekjátékok típusait, szabályait. Sajátítsa el a játékok tanításának természetes módszerét. Legyen képes önállóan népi gyermekjátékfűzések összeállítására, valamint a saját lakóhely játékkincsének felhasználására, esetleg feltárására, lejegyzésére.

Tananyag:

1. A témához kapcsolódó szakirodalom ismertetése
2. A néprajzi gyűjtés, lejegyzés, feldolgozás módszerei
3. A népi gyermekjáték kutatás története
4. A népi gyermekjátékok szerepe az általános iskolai oktatásban
5. Az énekes népi gyermekjátékok típusai, a játékokhoz kapcsolódó szabályok ismerete
6. Az énekes népi gyermekjátékok dallam- és ritmusvilága
7. Az énekes népi gyermekjátékok tanításának természetes módszere, annak gyakorlati alkalmazása
8. Útmutatás a népi gyermekjátékfűzések összeállításához
9. A népi énekes gyermekjátékok szövegvilága

Tankönyv:

1. Foltin Jolán - Tarján T. Katalin: Játék és tánc az iskolában 1-4. oszt. Bp. 1993

Hallgatói szakirodalom:

1. Lázár Katalin: Népi játékok. Bp. 1999
2. Falvay Károly: Ritmikus mozgás, énekes játék. Bp. 1990
3. Borsai – Hajdú – Igaz: Magyar népi gyermekjátékok. Bp.1975

Tanári szakirodalom:

1. Borsai–Hajdú–Igaz: Magyar népi gyermekjátékok. Bp. 1975
2. Dobszay László: A magyar dal könyve. Bp. 1984
3. Falvay Károly: Ritmikus mozgás, énekes játék. Bp. 1990

4. Lázár Katalin: Népi játékok. Bp. 1999
5. Magyar Néprajz VI. kötet. Népi játékok. Bp. 1990
6. Magyar Népzene Tára I. Gyermekjátékok, Bp.1951

VIII.2.2. Népszokások, jeles napok

TANTÁRGY NEVE	NÉPSZOKÁSOK, JELES NAPOK
Időkeret	1 félév-30 óra
Heti óraszám	0/2
Kredit	2

Képzés célja, feladata:

A tantárgy célja, hogy megismertesse a hallgatókkal a naptári év jeles napjaihoz kapcsolódó szokásokat, azok szövegfolklorját, valamint énekes anyagát, különös tekintettel az általános iskolai tananyagban helyet kapó ünnepi szokásokra. Ismertesse a hallgatókkal a néprajztudomány e területére vonatkozó szakirodalmát. Adjon módszert arra vonatkozóan, hogy a témához kapcsolódó anyag miként kapcsolható az általános iskolai tantárgyak anyagához, vagy miképpen képezheti napközis vagy szabadidős tevékenység alapját. Készítse fel a hallgatókat a lakóhely népszokásainak gyűjtésére, adjon módszert a lejegyzéshez és a rendszerező munkához.

Követelmények:

Ismerje a hallgató a naptári év jeles napjaihoz kapcsolódó szokásokat, sajátítsa el azok szöveg- és dallamanyagát. Ismerje a hallgató a szokások vallási tartalmát, háttérét. Legyen képes betanítani a szokásokat. Legyen képes a lakóhelyen élő népszokások leírására, betanítására.

Tananyag:

1. A karácsonyi ünnepkör (adventtől vízkeresztig)
2. A farsang (vízkeresztől hamvazószerdáig)
3. A húsvéti ünnepkör (nagyböjttől fehérvasárnapig)

4. Márciusi és áprilisi jeles napok (Gergely napja, József napja, Benedek napja, Április elseje, Szt. György nap, Márk napja)
5. Pünkösd
6. Májusi és júniusi jeles napok (május elseje, Flórián napja, Fagyosság, Medárd napja, Margit napja, Páduai Szt. Antal napja, Nepomuki Szt. János napja)
7. A nyári jeles napok (Szt. Ivántól Bertalan napjáig)
8. Az őszi jeles napok (Egyed napjától Szt. Andrásig)

Tankönyv:

1. Boross Marietta – Karácsony Molnár – Tátrai Zsuzsanna: A magyar népi kultúra. Bp., 2004, (213-260.)
2. Darnos István: Újesztendő, lyukas kendő. Folklórismeret 1. Munkáltatókönyv Folklórismeret tantárgyhoz. Győr, 2005

Hallgatói szakirodalom:

1. Balassa Iván – Ortutay Gyula: A magyar néprajz. Bp., 1979
2. Bálint Sándor: Ünnepi kalendárium I-II. Bp., 1976
3. Tátrai Zsuzsanna – Karácsony Molnár Erika: Jeles napok, ünnepi szokások Bp., 1997
4. Gelencsér Ágnes: Magyar népzenei alapismeretek. Bp., 1994 147-200.

Tanári szakirodalom:

1. Bálint Sándor: Karácsony, húsvét, pünkösd. Bp., 1976
2. Bálint Sándor: Ünnepi kalendárium I-II. Bp., 1977
3. Dömötör Tekla: Magyar népszokások. Bp., 1983
4. Dömötör Tekla: Régi és magyar népszokások. (Néprajz mindenkinek 3.) Bp., 1986
5. Magyar Néprajz VII. Népszokások, néphit, népi vallásosság. Bp., 1990
6. Magyar Népzene Tára II. Jeles napok. Bp., 1953
7. Tátrai Zsuzsanna – Karácsony Molnár Erika: Jeles napok, ünnepi szokások. Bp., 1997
8. Ujváry Zoltán: Farsang. Debrecen, 1990

VIII.2.3. Népzene

TANTÁRGY NEVE	NÉPZENE
Időkeret	1 félév-15 óra
Heti óraszám	0/1
Kredit	2

A képzés célja, feladata:

A tantárgy célja, hogy megismertesse a hallgatókkal a magyar népzene kutatás történetét, a magyar népdalok stílusait, tematikus csoportjait, formai és stilisztikai jellemzőit, a népzenei dialektusokat, a népi hangszereket, hangszeregyütteseket. Ismertesse a néprajztudomány e témakörhöz kapcsolódó szakirodalmát. Adjon útmutatást népdalcsoportok összeállítására.

Követelmények:

A hallgató ismerje a magyar népdalstílusok jellemzőit. Ismerje Bartók, Kodály, Járdányi rendszerezési elveit. Ismerje a népzenei dialektusok jellemzőit. Legyen tájékozott a népzenei szakirodalomban. Tudjon önállóan énekelni népdalokat példaként az egyes népdaltípusokra. Legyen képes stílusos népdalcsoportok összeállítására.

Tananyag:

1. Bevezetés a magyar népzene kutatásának történetébe
2. Legjelentősebb kutatók, gyűjtemények, szakirodalom ismertetése
3. A magyar népdalok rendszerezési elvei. A magyar népdalstílusok jellemzői
4. A magyar népdalok tematikus csoportjai
5. A magyar népdalok formavilága, stilisztikája, szimbólumvilága
6. Népelet a népdalokban. Miről szólnak a népdalok?
7. Népi hangszerek és hangszer együttesek
8. Népzenei dialektusok
9. Szempontok népdalcsoportok összeállítására

Tankönyv:

1. Gelencsér Ágnes: Magyar népzenei alapismeretek. Bp., 1994

Hallgatói szakirodalom:

1. Sárosi Bálint: Magyar népi hangszerek. Bp., 1973
2. Sárosi Bálint: Zenei anyanyelvünk. Bp., 1973
3. Sebő Ferenc: Népzenei olvasókönyv. Bp., 1997

Tanári szakirodalom:

1. Balassa Iván – Ortutay Gyula: A magyar néprajz. Bp., 1979
2. Bartók Béla: A magyar népdal. Bp., 1924
3. Bartók Béla Összegyűjtött írásai I-II. (Szerk.: Szöllősy András) Bp., 1967
4. Csajághy György: A magyar népzene bölcsője, Kelet. Bp., 1998
5. Dobszay László: A magyar dal könyve. Bp., 1984
6. Járdányi Pál: Magyar népdaltípusok. Bp., 1961
7. Kodály Zoltán: A magyar népzene. Bp., 1937
8. Magyar Néprajz VI. Népzene – Néptánc – Népi játék. (Főszerkesztő: Dömötör Tekla) Bp., 1990
9. Paksa Katalin: Magyar népzene kutatás a 19. században. Bp., 1988
10. Sárosi Bálint: Magyar népi hangszerek. Bp., 1973
11. Sárosi Bálint: Zenei anyanyelvünk. Bp., 1973
12. Sebő Ferenc: Népzenei olvasókönyv. Bp., 1997
13. Vargyas Lajos: A magyarság népzeneje. Bp., 1981

VIII.3. A vizuális kultúra tantárgyához kapcsolódó néprajzi tartalmakat hordozó tantárgy

Tanítóképző főiskolák számára a NAT Művészetek műveltségi területének vizuális kultúra tantárgyához kapcsolódó néprajzi tartalmakat hordozó tantárgya a népművészet. A tanítóképzőkben a vizuális kultúra műveltségi területet választók számára a népművészet kötelező tantárgy, a más műveltségi területet választók számára pedig kötelezően választható tantárgy.

VIII.3.1. Népművészet

TANTÁRGY NEVE	NÉPMŰVÉSZET
Időkeret	1 félév – 30 óra
Heti óraszám	0/2
Kredit	2

Tantárgy célja. feladata:

A tantárgy célja, hogy a hallgatókkal megismertesse a magyar népművészet tárgyi díszítőművészetének területeit. Motívumkincsenek, ornamentikájának eredetét, jelentésvilágát. Ismertesse a néprajztudomány e témakörhöz kapcsolódó szakirodalmát. Készítse fel a hallgatókat arra, hogy a tárgyi díszítőművészet motívumkincsét és hagyományrendszerét alkotó módon tudja alkalmazni a vizuális nevelésben.

Követelmények:

Legyen tisztában a hallgató a népművészet fogalmával, ismerje a magyar tárgyi díszítőművészet eredetét, társadalmi és természeti gyökereit. Ismerje a népművészeti és a történeti stílusok egymásra gyakorolt hatását. Ismerje a magyar díszítőművészet gazdag motívumkincsét, és azt a gyakorlatban is tudja alkalmazni.

Tananyag:

1. A népművészet fogalma, a témához kapcsolódó szakirodalmak
2. A népi díszítőművészet korszakai
3. A népművészet tartalmi kérdései, jelrendszere
4. Fafaragás, pásztorművészet
5. A lakóház és berendezése
6. Hímzések, szöttesek

7. A fazekas művészet
8. Népviseletek, bőrmunkák
9. Mézesbábosság, tojásfestés
10. A népi díszítőművészet és a történeti stílusok

Tankönyv:

1. Baranyai Anita: Népművészet. Nyúl, 2002
2. Tarján Gábor: Folklor, népművészet, népies művészet. Bp., 1991
3. Tarján Gábor: Fölnevelő hagyomány. Bp., 1995 195-210.

Hallgatói és tanári szakirodalom:

1. Balassa Iván – Ortutay Gyula: A magyar néprajz. Bp., 1979
2. Domanovszky György: A magyar nép díszítőművészete I-II. Bp., 1981
3. Tárgyalkotó népművészet. (Szerk.: Bellon Tibor - Fügedi Márta – Szilágyi Miklós) Bp., 1998

VIII.4. A Magyar nyelv és irodalom műveltségi területéhez kapcsolódó néprajzi tartalmat hordozó tantárgy

A tanítóképzésben a Magyar nyelv és irodalom műveltségi területet választók számára a Népköltészet kötelező tantárgy, a más műveltségi területet választók számára pedig kötelezően választható tantárgy.

VIII.4.1 Népköltészet

TANTÁRGY NEVE	NÉPKÖLTÉSZET
Időkeret	1 félév – 30 óra
Heti óraszám	0/2
Kredit	2

A tantárgy célja, feladata:

A tantárgy célja, hogy megismertesse a hallgatókkal a magyar népköltészet műfajait, formai és tartalmi jellemzőit (ballada, mese, monda, anekdota, proverbiumok, népdal, gyermekkor költészete, népszokások költészete). Ismertesse a témakörhöz kapcsolódó néprajzi, irodalmi szakirodalmat, legfontosabb gyűjteményeket. Adjon útmutatást ahhoz, hogy a tantárgy anyaga milyen módon kapcsolható az általános iskolai tananyaghoz.

Követelmények:

Ismerje a hallgató a magyar népköltészet műfajait, ezek formai és tartalmi jellemzőit. Legyen tájékozott a néprajztudomány e témához kapcsolódó szakirodalmában. Legyen képes – az általános iskolai tananyagon túl – a tantárgy anyagát beépíteni az általános iskolai magyar nyelv és irodalom órák anyagába.

Tananyag:

1. A néprajztudomány prózai folklór műfajaihoz kapcsolódó legfontosabb irodalmi, gyűjteményei
2. A gyermekkor költészetének műfaji meghatározása, a gyermekkor költészetének főbb jellegzetességei.
3. A mese mint népköltészeti műfaj, alműfajai, történeti rétegződés és nemzetközi kapcsolatai
4. A monda mint népköltészeti műfaj, a rokon műfajok – mítosz, legenda, mese – kapcsolata.
5. Anekdota mint népköltészeti műfaj, előadás, formai jellemzők, történeti rétegei
6. Szólás és közmondás a népköltészeti műfajok között, a proverbiumok használata. Szóbeli rejtvények élete.

Tankönyv.

1. A Magyar Folklór. (szerk.: Voigt Vilmos) Bp., 1998

Hallgatói szakirodalom:

1. Balassa Iván – Ortutay Gyula: Magyar néprajz. Bp., 1979
2. Magyar Néprajz V. Népköltészet. (szerk.:) Bp., 1998
3. Katona Imre: Fejezetek a népköltészet köréből. Debrecen, 1994

Tanári szakirodalom:

1. Mese:
 - 1.1. Berze Nagy János: Égig érő fa. Pécs, 1961
 - 1.2. Berze Nagy János: Mese. In: A magyarság néprajza III. Bp., 1943
 - 1.3. Honti János: A mese világa. Bp., 1975
 - 1.4. Propp: A mese morfológiája. Bp., 1975
 - 1.5. Sándor István: A mesemondás dramaturgiája. In: Ethn., 1964 523-556. old.
2. Monda:
 - 2.1. Dobos Ilona: A történeti mondák rendszerezéséhez. In: Ethn., 1970 97 – 112.
 - 2.2. Körner Tamás: A magyar hiedelemmondák rendszerezéséhez. In: Ethn., 1967 280-285.

3. Ballada:
 - 3.1. Dámos Erzsébet: A magyar népballada. (Néprajzi Füzetek 7.) Bp., 1938
 - 3.2. Kriza Ildikó: Balladakutatás – balladaköltészet. In: Ethn., 1969 73 – 90.
 - 3.3. Ortutay Gyula: Adalék a mese és a ballada összefüggéseinek kérdéséhez. In: Ethn., 1938 373 – 380.
 - 3.4. Takács Lajos: A képmutogatás kérdéséhez. In: Ethn., 1953 87 – 103.
 - 3.5. Takács Lajos: A históriások alkotásmódja. In: Ethn., 1956 225 – 240.
 - 3.6. Vargyas Lajos: A magyar népballada és Európa I – II., Bp., 1976
4. Anekdota:
 - 4.1. György Lajos: Anekdota. In: A Magyarság Néprajza III., Bp., 1943 (127–159.)
 - 4.2. Tóth Béla: A magyar anekdotakincs. (válogatás) Bp., 1986
 - 4.3. Ujváry Zoltán: Huncut adomák Gömörből. Debrecen, 1996
5. Proverbium:
 - 5.1. Bálint Sándor: Szegedi szólások és közmondások. Szeged, 1972
 - 5.2. Kresz Mária: Találós kérdések könyve. Bp., 1946
 - 5.3. O. Nagy Gábor: Mi a szólás? Bp., 1954
 - 5.4. O. Nagy Gábor: Mi fán terem? Bp., 1954
 - 5.5. O. Nagy Gábor: Magyar szólások eredete. Bp., 1965
 - 5.6. O. Nagy Gábor: Magyar szólások és közmondások. Bp., 1966
 - 5.7. Szemerkenyi Ágnes: „Közmondás nem hazug szólás” Bp., 1994
 - 5.8. Szendrey Zsigmond: Népi találós kérdéseink szerkezete. In: Ethn., 1923–1924 34–35. és 83–92.

VIII. 5. A hagyományos paraszti életmódot ismertető tantárgyak

Tanítóképző főiskolák számára a MAT műveltségi területeihez kapcsolódó tantárgyak tananyagának vizsgálata alapján szükségesnek látszik egy olyan tantárgy, mely a hagyományos paraszti életmóddal ismerteti meg a hallgatókat:

A tanítóképzésben ezek a tárgyak bármely műveltségi területet választó hallgatók számára mint kötelezően választható tárgyak jelennének meg.

VIII.5.1. Tárgyi néprajz – Életmód

TANTÁRGY NEVE	TÁRGYI NÉPRAJZ – ÉLETMÓD
Időkeret	1 félév – 30 óra
Heti óraszám	0/2
Kredit	2

Tantárgy célja, feladata:

A tantárgy célja, hogy az érdeklődőkkel megismertesse a magyar népi építészet, lakáskultúra, táplálkozás, viselet általános és táji jellemzőit. Ismertesse a néprajztudomány e témaköréhez kapcsolódó szakirodalmát. Készítse fel a hallgatókat, és adjon módszert a hallgatók számára a saját lakóhelyen való önálló gyűjtés végzésére a fent megjelölt témakörökben.

Követelmények:

Ismerje a hallgató a magyar népi építészet táji jellemzőit, a lakóház szerkezetét, a lakóházhoz kapcsolódó gazdasági építményeket. Ismerje meg a hallgató a parasztház bútorait, díszítési módjait, táji jellemzőit. Ismerje a női és a férfi ruházat darabjainak elnevezéseit, táji jellegzetességeit. Ismerje meg a hallgató népi táplálkozás ételeit, az étkezések rendjét, jellegét, az asztali viselkedéskultúra szabályait.

Tananyag:

1. A néprajztudomány tananyaghoz kapcsolódó szakirodalmának ismertetése.
2. A magyar népi építészet táji jellemzői
3. Magyar háztípusok és házvidékek
4. A lakóház alaprajzi tagolódása, gazdasági építmények

5. Építőanyag, szerkezet, tüzelőberendezések
6. Az építkezés folklórja
7. A magyar parasztház bútorzata, elrendezési típusok
8. A magyar parasztruházat női és férfi ruhadarabjai, a viseletek kialakulása, táji jellegzetességei
9. A magyar népi táplálkozás ételválasztéka, étkezések napi rendje, asztali etikett, mindennapi és ünnepi étkezések

Tankönyv:

- 1 Tarján Gábor: Fölnevelő hagyomány. Bp.1995

Hallgatói szakirodalom:

- 1 Balassa Iván – Ortutay Gyula: Magyar néprajz. Bp.1979
- 2 Magyar Néprajz IV. Életmód. Bp., 1997

Tanári szakirodalom:

- 1 Építészet
 - 1.1 Balassa M. Iván: A parasztház évszázadai. Békéscsaba, 1985
 - 1.2 Barabás Jenő – Gillyén Nándor: Magyar népi építészet. Bp., 1987
 - 1.3 Bátky Zsigmond: Építkezés In: A Magyarság Néprajza I. Bp. 1943
 - 1.4 Dám László: Építkezés. Debrecen, 1992
 - 1.5 K. Csilléry Klára: A magyar lakáskultúra kezdetei. Bp., 1982
- 2 Bútorzat:
 - 2.1 K. Csilléry Klára: A magyar nép bútorai. Bp., 1972
 - 2.2 Domanovszky György: Magyar parasztbútor. Bp., 1942
 - 2.3 Malonyay Dezső: A magyar nép művészete I–V. Bp., 1907-1922
 - 2.4 Viski Károly: Bútorzat. In: A Magyarság Néprajza I. Bp., 1941
- 3 Viselet:
 - 3.1 Fél Edit: Népviseletek. Bp., 1962
 - 3.2 Flórián Mária – Urai Erika: Magyar népviseletek. Bp., 1980
 - 3.3 Gáborján Alice: Magyar népviseletek. Bp., 1969
 - 3.4 Györffy István: Viselet. In: A Magyarság Néprajza I., Bp., 1941
- 4 Táplálkozás:
 - 4.1 Bátky Zsigmond: Táplálkozás. In: A Magyarság Néprajza I., Bp., 1933
 - 4.2 T. Bereczki Ibolya: Népi táplálkozás Szolnok megyében. Debrecen, 1984
 - 4.3 Bódi Erzsébet: Egy magyarországi lengyel falu táplálkozása. Debrecen, 1984
 - 4.4 Ujváry Zoltán: Népi táplálkozás három gömöri völgyben. Debrecen, 1991

- 4.5 Pócs Éva: A karácsonyi vacsora és a karácsonyi asztal hiedelmköre, In: Néprajzi Közlöny, 1965

VIII.5.2. Tárgyi néprajz – Népi természetismeret

TANTÁRGY NEVE	TÁRGYI NÉPRAJZ – NÉPI TERMÉSZETISMERET
Időkeret	1 félév – 30 óra
Heti óraszám	0/2
Kredit	2

Képzés célja, feladata:

A tantárgy célja, hogy a hallgatókkal megismertesse a hagyományos népi kultúrában élő ember kapcsolatát a természettel. Megismertesse a hallgatókkal a zsákmányoló gazdálkodás – a gyűjtögetés, halászat, vadászat, méhészet – korai formáit, a pákász életmód jellemzőit. Ismertesse az állattartás módozatait, a tenyésztett állatfajokat, a pásztorépitményeket. Mutassa be a hagyományos népi gazdálkodás legfontosabb tevékenységét a földművelést, a termesztett növényeket és a földművelés munkafázisait és eszközeit. Mutassa be, hogy a hagyományos népi kultúrában élő ember a természetben élő állatok és természet jelenségei alapján hogyan következtetett az időjárásra, a termés mennyiségére. Ismertesse a néprajztudomány e témakörhöz kapcsolódó szakirodalmát.

Követelmények:

Ismerje a hallgató a természetből gyűjthető és hasznosan felhasználható növényeket, a halászat, vadászat különböző típusait és ezek eszközeit. Ismerje a hallgató az állattartás fajtáit, a tenyésztett állatfajokat, a pásztorépitmények elnevezéseit és funkcióit. Ismerje a földművelés munkafázisait, eszközeit. Ismeretei birtokában legyen képes saját lakóhelyén a népi időjósásra vonatkozó adatok gyűjtésére. Ismerje a témakörhöz kapcsolódó néprajzi szakirodalmat.

Tananyag:

1. Zsákmányoló gazdálkodás. A természetben gyűjthető ehető, gyógyításra, takarmányozásra használható növények. Népi méhészkedés. A pákász életmód. Népi halászat, vadászat módszerei, eszközei.

2. A magyar népi állattartás. Háziállatok. Pásztorszervezetek. A pásztorkodás és az állattartás építményei.
3. Földművelés. A magyar földművelés rendszere. A termesztett növényfajták. A földművelés munkafázisai, eszközei.
4. Népi időjósítás. A természeti jelenségek, a Nap, a Hold és a csillagok vizuális, látható elváltozásaiból, a felhőzet alakjából, a horizont színéből, az élőlények viselkedéséből, a szél irányából való következtetés a várható időjárásra.
5. Népi gyógyászat. A természetben gyűjthető gyógyító növények felhasználása.

Tankönyv:

1. Tarján Gábor: Fölnevelő hagyomány. Bp., 1995

Hallgatói szakirodalom:

1. Balassa Iván – Ortutay Gyula: Magyar néprajz. Bp., 1979
2. Györffy István: Nagykunsági Krónika. Bp., 1955
3. Szűcs Sándor: A régi Sárrét világa. Bp., 1992

Tanári szakirodalom:

1. Balassa Iván: Az eke és a szántás története Magyarországon. Bp., 1973
2. Dám László: Magyar népi állattartás és pásztorkodás. Debrecen, 1995
3. Ecsedi István: A Hortobágy pusztája és élete. Debrecen, 1914
4. Gunda Béla: Ethnographica Carpatica. Bp., 1966
5. Györffy István: Állattartás. In: A Magyarság Néprajza II., Bp., 1933
6. Györffy István: Alföldi népelet. Bp., 1983
7. H. Bathó Edit: Népi méhészkedés a Jászságban. Debrecen, 1988
8. Hermann Ottó: A magyar halászat könyve I – II., Bp., 1887
9. Hermann Ottó: Halászélet, pásztorkodás. Bp., 1980
10. Dr. Oláh Andor: „Az idő a gazda mindenütt” Népi természetismeret, időjósító megfigyelések és hiedelmek. Bp., 1986
11. Szűcs Sándor: Régi magyar vízi világ. Bp., 1977
12. Xantus János: A természet kalendáriuma. Bukarest, 1981
13. Vasas Samu: Népi gyógyászat. Bukarest, 1985
14. Zsupos Zoltán: Dél-Gömör gyűjtőgető gazdálkodása. Debrecen, 1987

VIII.6. Az Ember és társadalom műveltségi területéhez kapcsolódó néprajzi tárgyak

A tanítóképző főiskolákon a NAT műveltségi területeihez igazodva választhatnak a hallgatók műveltségi területet. A következőkben az Ember és társadalom műveltségi területet választók részére összeállított tantárgyblokkot szeretném bemutatni. Melynek anyagát a főiskolai oktatói munkám során dolgoztam ki. A műveltségterület tantárgyait a hallgatók az V. félévtől vehetik fel:

- Az V. félévben Hagyományismeret tantárgy pedagógia
- A VI. félévben Hagyományismeret I. és Társadalomnéprajz
- A VII. félévben Hagyományismeret II.

VIII.6.1. Hagyományismeret tantárgypedagógia

TANTÁRGY NEVE	HAGYOMÁNYISMERET TANTÁRGYPEDAGÓGIA
Időkeret	1 félév – 30 óra
Heti óraszám	1/1
Kredit	2

A tantárgy célja, feladata:

A tantárgy célja, hogy elméletileg alapozza meg a hallgatók tudatos néprajzi, hagyományismereti munkáját, és készítse fel őket annak önálló végzésére. Ismertesse az általános iskolai neveléshez szükséges főbb módszertani eljárásokat. Alakítson ki olyan szakmai alapismereti és módszertani szemléletmódot, melynek birtokában a hallgatók képesek lesznek azokat változó tananyag és szervezeti formák esetén is alkotó módon alkalmazni. A tananyag feldolgozása során teremtsen kapcsolatot a pszichológiai és pedagógiai stúdiumokon tanultakkal.

Követelmények:

Rendelkezzen a hallgató a megfelelő módszertani felkészültséggel, sajátítsa el az általános iskolai 5. és 6. osztályos hon- és népismeret Kerettantervi modulanyagok tanításához szükséges valamennyi módszeres eljárást. Legyen tájékozott az integrált néprajzi programok terén. Tantárgypedagógiai ismereti alapján legyen képes az egyes témakörök önálló kifejtésére, saját elgondolásainak, ötleteinek indoklására.

Tananyag:

1. A néprajz– hagyományismeret tanításának előzményei.
2. Miért fontos a hagyományismeret tanítása?
3. Hon – és népismeret mint közös követelmény a NAT –ban. Az egyes műveltségi területek hon – és népismereti vonatkozásai.
4. A Kerettanterv Hon – és népismeret „A” és „B” tantervi moduljainak cél – és feladat rendszere, feldolgozásra szánt témái.
5. A hagyományismeret mint a személyiségfejlesztés egyik eszköze.
6. Az ismeretszerzés forrásai néprajzi, hagyományismereti témakörben. Múzeum, tájház, skanzen.
7. A szemléltetés mint a hagyományismeret tanítás legfrekvenciáltabb módszere.
8. Műveletek, módszerek s azok alkalmazása néprajzi, hagyományismereti témakörök feldolgozása során.
9. Tantervelméleti koncepciók néprajzi és hagyományismereti témában. Integrált néprajzi programok.
10. Múzeumpedagógia lehetőségei hagyományismereti témák feldolgozásához.
11. A történelem és a néprajz kapcsolata.
12. Oktatási segédanyagok, tankönyvek, munkafüzetek a hon- és népismeret tanításához.

Tankönyv:

1. Baloghné Zsoldos Julianna: A néphagyomány az iskolában. A néprajz tanításának módszertana, Debrecen, 2002

Hallgatói szakirodalom:

1. Nemzeti alaptanterv, Művelődési és Közoktatási Minisztérium, 1995
2. Kerettanterv Tantárgyi Füzetek 14. Modulok, Oktatási Minisztérium, 2000
3. Iránytű – A hon- és népismeret tanításához. Miskolc, 2003

A hon- és népismeret tanításához felhasználható oktatási segédanyagok:

Baksa Brigitta: Élet a házban. Hon- és népismereti tankönyv 5. évfolyam. Nemzeti Tankönyvkiadó, Bp., 2003

Baksa Brigitta: Tanári kézikönyv az Élet a házban. Hon- és népismeret 5. évfolyam tankönyvhöz. Nemzeti Tankönyvkiadó, Bp., 2003

Baksa Brigitta: Élet a faluban. Hon- és népismereti tankönyv 6. évfolyam. Nemzeti Tankönyvkiadó, Bp., 2003

Baksa Brigitta: Tanári kézikönyv az Élet a faluban. Hon- és népismeret 6. évfolyam tankönyvhöz. Nemzeti Tankönyvkiadó, Bp., 2004

Baksa Brigitta: Élet a házban. Hon- és népismeret 5. évfolyam. Multimédiás oktatási segédanyag. Mende Község Önkormányzata, Mende, 2006

Baksa Brigitta: Élet a faluban. Hon- és népismeret 6. évfolyam. Multimédiás oktatási segédanyag. Mende Község Önkormányzata, Mende, 2006

Baksa Brigitta: Hon- és népismeret atlasz. Nemzeti tankönyvkiadó, Bp., 2006

Balázs Géza: Hon- és népismeret. A magyar nép kultúrája. (A változat.) 5-6. osztály. Tankönyv, munkafüzet, tanári kézikönyv. Pauz-Westermann Könyvkiadó Kft., Celldömölk, 2006

Balázs Géza: Hon- és népismeret. Magyar népcsoportok, hazai nemzetiségek. (B változat.) 5-6. osztály. Tankönyv, munkafüzet, tanári kézikönyv. Pauz-Westermann Könyvkiadó Kft., Celldömölk, 2006

Bánhegyi Ferenc: Hon- és népismeret. 5-6. osztály. (A változat) Apáczai Kiadó, Celldömölk, 2002

Bánhegyi Ferenc: Tanári kézikönyv a hon- és népismeret tanításához. Apáczai Kiadó, Celldömölk, 2002

Bánhegyi Ferenc: Hon- és népismeret munkafüzet. 5-6. osztály. Apáczai Kiadó, Celldömölk, 2005

Kissné Király Piroska: Hon- és népismeret 5. „A” változat. Bíbor Kiadó, Miskolc, 2001

Kissné Király Piroska: Hon- és népismeret 5. Munkafüzet. Bíbor Kiadó, Miskolc, 2001

Kissné Király Piroska: Hon- és népismeret 6. „A” változat. Bíbor Kiadó, Miskolc, 2001

Kissné Király Piroska: Hon- és népismeret 6. Munkafüzet. Bíbor Kiadó, Miskolc, 2001

Makádi Mariann – Taracközi Attila: A Föld, amelyen élünk. Hon- és népismeret (B változat) 5. osztály. Mozaik Kiadó, Szeged, 2002

Makádi Mariann – Taracközi Attila: A Föld, amelyen élünk. Hon- és népismeret munkafüzet (B változat) 5. osztály. Mozaik Kiadó, Szeged, 2002

Makádi Mariann – Taracközi Attila: A Föld, amelyen élünk. Hon- és népismeret (B változat) 6. osztály. Mozaik Kiadó, Szeged, 2002

Makádi Mariann – Taracközi Attila: A Föld, amelyen élünk. Hon- és népismeret munkafüzet. (B változat) 6. osztály. Mozaik Kiadó, Szeged, 2002

Tanári szakirodalom:

1. Ágh Zsófia: Útmutató a tárgyi és szellemi néprajz tanításához. Bp., 1993
2. Barsi Ernő: A néprajz tanítása az általános iskola kezdő szakaszában. Bp., 2009
3. Gulyás Éva: Néprajz és iskola. In: Gyermekvilág a régi magyar falun II., Szolnok, 1995

4. Hon- és népismeret, néphagyomány az oktató-, nevelőmunkában
(szerk.:Karácsony Molnár Erika és Kraiciné Szokoly Mária) Bp., 1998

VIII.6.2. Társadalomnéprajz

Ez a tantárgy a négyéves tanítóképzésben az „Ember és társadalom” műveltségi területet választók számára az ötödik félévben kötelező tanegység, heti egy előadás és egy szemináriumi óra keretében, mely kollokviummal zárul.

TANTÁRGY NEVE	TÁRSADALOMNÉPRAJZ
Időkeret	1-félév – 45 óra
Heti óraszám	1/2
Kredit	2

Tantárgy célja:

Az egy féléves tantárgy célja, hogy a félév során megismertesse a hallgatókkal a magyar nyelvterület földrajzi–néprajzi tájainak legjellegzetesebb néphagyományait. Alapozza meg és mélyítse el a nemzeti önismeretet, nemzettudatot, a hagyományok megismerésének és őrzésének értékét, nép kultúránk, nemzeti értékeink megbecsülését. Ösztönözze a hallgatókat a szűkebb és tágabb szülőföld paraszti társadalmának, annak hagyományainak felfedezésére és a még élő néphagyományok gyűjtésére. A társadalomnéprajz oktatása tudatosítsa a hallgatókban, hogy először minden népnek saját hagyományát, nemzeti értékeit kell megismernie, hogy azután másokét is megértse és tiszteletben tarthassa.

Követelmények:

A tájegységek, etnikai csoportok hon- és népismereti, néprajzi jellemzőinek bemutatásával ismerje fel a hallgató, hogy milyen sokszínű a magyar néphagyomány. Ismerje fel a hallgató, hogyan igyekezett a hagyományos faluközösségben harmonikus kapcsolat kialakítására az ember a természettel, a faluközösség tagjaival. Ismerje a hallgató a magyar paraszti társadalom rétegeit, jellemzőit és szabályait. Értse meg a társadalom, a közösség és a rokonsági rendszer fogalmait.

Tananyag:

1. A társadalom iránti érdeklődés kialakulása. A néprajzi érdeklődés kialakulása Magyarországon a 18. századtól a 20. század elejéig, Bél Mátyás munkásságától Szendrey Ákos összefoglaló tanulmányáig.
2. A magyar nyelvterület földrajzi, néprajzi tájai, etnikai csoportjai. A magyarság táji–történeti felosztása Anonymustól Szabó Lászlóig. Néprajzi csoport, etnikai csoport, etnokulturális csoport fogalma. A Dunántúl néprajzi csoportjai, néprajzi tájai.

3. Az Alföld és a Felvidék néprajzi, ill. etnikai csoportjai (jászok, kunok, hajdúk, matyók, palócok, barkók).
4. A társadalom élettere. közigazgatási egységek. A falu közigazgatása.
5. A magyar paraszttársadalom a 19. század végén és a 20. század elején. Különbségek az egyének társadalmi helyzetében. A falu paraszti közössége.
6. A magyar rokonsági rendszer. Nemzetség, had, szer, család fogalma. Műrokonság. Az öröklés, juttatás alkalmi.
7. A magyar paraszti erkölcs, magatartás. Viselkedés, magatartás, értékrend, illem.
8. Az egyén helye, szerepe a családban, a helyi társadalomban.
9. Születéstől a halálig. Az emberélet fordulóihoz kötött szokások társadalmi, jogszokási vetülete.
10. Népi társas összejövetelek (búcsú, vásár, piac).
11. Munkaalkalmakhoz kötött szokások (szüret, kukoricafosztó, tollfosztó, disznótor, fonó, aratás).

Tankönyv:

1. Ágh Zsófia: Paraszti és polgári hagyományok a Kárpát-medencében. Szeged, 1999
2. Szabó László: Társadalomnéprajz. Debrecen, 1993
3. Magyar Néprajz VIII. Társadalom. Bp., 2000

Hallgatói szakirodalom:

1. Balassa Iván – Ortutay Gyula: A magyar néprajz. Bp., 1979
2. Boross Marietta – Karácsony Zoltán – Tátrai Zsuzsanna: Magyar népi kultúra. Bp., 2004
3. Katona Imre: Magyar népművészeti – néprajzi útikalauz. Bp., 1990

Tanári szakirodalom:

1. Bodrogi Tibor: Mesterségek, társadalmak születése. Bp., 1997
2. Karácsony Molnár Erika – Tátrai Zsuzsanna: Jeles napok, ünnepi szokások. Bp., 1997
3. Kósa László – Filep Antal: A magyar nép táji történeti tagolódása. Bp., 1975
4. Nagy Olga: A törvény szorításában. Bp., 1989
5. Szabó László: A magyar rokonsági rendszer. Debrecen, 1980
6. Tátrai Zsuzsanna: Leányélet. Bp., 1993
7. Tárkány Szücs Ernő: Magyar jogi népszokások. Bp., 1981

VIII.6.3. Hagyományismeret I.

TANTÁRGY NEVE	HAGYOMÁNYISMERET
Időkeret	1 félév – 30 óra
Heti óraszám	1/1
Kredit	2

Tantárgy célja, feladata:

Az egy féléves tantárgy célja, hogy az általános iskolai tananyagban leggyakrabban előforduló – a szellemi néprajz témaköreibe tartozó – témakörökkel megismertesse a hallgatót. Tájékoztatót adjon a témakörökhöz kapcsolódó szakirodalomról. Segítse elő egy olyan tanítói magatartás kialakítását, melynek lényeges eleme a hagyományőrzés, népi kultúránk nemzeti értékeink megbecsülése. Cél, hogy kialakítsunk a hallgatókban egy olyan néprajzi ismeretalapot, szemléletet, melynek révén képesek lesznek élményszerűen az általános iskolai tárgyak anyagához kapcsolni a megszerzett néprajzi ismereteket.

Követelmények:

A hallgató a félév végére ismerje a naptári év jeles napjaihoz, ünnepeihez kapcsolódó népszokásokat, azok vallási tartalmát, hátterét, a hozzájuk kapcsolódó hiedelmeket. Ismerje a hallgató a magyar népdalok tematikus csoportjait, a legfontosabb népi hangszereket, a népi gyermekjátékok főbb csoportjait, legyen képes ismeretei alapján önállóan népi gyermekjátékfűzést összeállítani. Legyen tájékozott a népi díszítőművészet tárgyköreiben. Ismerje a hallgató a témakörökhöz tartozó legfontosabb szakirodalmakat, és használja is ezeket. Lehetőségeihez mérten látogasson el a lakóhelyéhez legközelebb eső helytörténeti és/vagy néprajzi kiállításra, szabadtéri múzeumba, környékbeli tájházakba.

Tananyag:

1. A karácsonyi ünnepkör
2. Farsang
3. Húsvét
4. Pünkösöd
5. Nyári napforduló
6. A folklór prózai műfajai

7. Magyar népdalok világa, népi hangszerek
8. Magyar népi hiedelemvilág
9. Népi gyermekjátékok
10. Népi díszítőművészet

Tankönyv:

1. Baranyai Anita: Néprajz. Nyúl, 2000
2. Baranyai Anita: Népművészet. Nyúl, 1999

Hallgatói szakirodalom:

1. Balassa Iván – Ortutay Gyula: Magyar néprajz. Bp., 1979
2. Boross Marietta - Karácsony Zoltán - Tátrai Zsuzsanna: Magyar népi kultúra. Bp., 2004
3. Lázár Katalin: Népi játékok. Bp., 1997
4. Sárosi Bálint: Zenei anyanyelvünk. Bp., 1973
5. Tarján Gábor: Fölnevelő hagyomány. Bp., 1995
6. Tátrai Zsuzsanna - Karácsony Molnár Erika: Jeles napok, ünnepi szokások. Bp., 1997

Tanári szakirodalom:

1. Bálint Sándor: Karácsony, Húsvét, Pünkösöd. Bp., 1976
2. Dobszay László: A magyar dal könyve. Bp., 1984
3. Domanovszky György: A magyar nép díszítőművészete I-II, Bp., 1981
4. Magyar néprajz VII. Népszokások, néphit, népi vallásosság. Bp., 1990
5. Magyar Népzene Tára I. és II., Bp., 1951 és 1952

VIII.6.3. Hagyományismeret II.

TANTÁRGY NEVE	HAGYOMÁNYISMERET II
Időkeret	1 félév – 45 óra
Heti óraszám	1/2
Kredit	2

Tantárgy célja:

A féléves tantárgy célja, hogy az ember és társadalom műveltségi területet választó hallgatók számára bemutassa a tárgyi néprajz azon témaköreit, melyek a Kerettanterv hon- és népismeret modulját A változatának is anyagát képezi. Az oktatás segítse elő egy olyan tanítói magatartás kialakítását, melynek lényeges eleme a hagyományörzés, a nép és a nemzeti értékek megbecsülése. Cél, hogy a tantárgy adjon egy olyan néprajzi ismeretanyagot és szemléletet, melynek birtokában a hallgatók, leendő tanítók élményszerűen lesznek képesek az általános iskolai tantárgyak anyagában fellelhető néprajzi jelenségeket magyarázni, ismertetni.

Követelmények:

A témák ismeretében alakuljon ki a hallgatókban egy olyan kép, rendező elv, melynek révén képes lesz közvetíteni a hagyományos paraszti kultúra tárgyi világát az általános iskola 5. és 6. osztályos tanulóinak. Ismerje a hagyományos mesterségeket, a népi építkezés táji jellegzetességeit, a paraszti lakóház helyiségeit, funkcióit, berendezési tárgyait. Legyen tájékozott a népi táplálkozás alapanyagaival, eljárásaival (kenyérsütés, tejfeldolgozás). Ismerje a kenderfeldolgozás munkafázisait, eszközeit. Legyen tisztában a paraszti női és férfi viselet alapruhadarabjaival. Legyen tájékozott – akár a szakirodalom, akár a saját tapasztalata alapján – egy vagy két tájegység jellegzetes viseletével. Tudja a földművelés munkafázisait, eszközeit, ismerje az ezekhez kapcsolódó hiedelmeket. Legyen tájékozott az állattartás rendjében, ismerje a pásztortípusokat, pásztorépitményeket. Ismerje a ház körüli munkákat a nemek, korosztályok tekintetében.

Tananyag:

1. Mesterségek.
2. A magyar ház táji típusai (dunántúli, alföldi, felvidéki, erdélyi).

3. A magyar paraszti lakóház helyiségei: konyha, szoba, kamra. Konyha: tűzhelytípusok, füstelvezetés módjai, konyhai eszközök, edények, azok alapanyagai, használatuk. Szoba: mi van a szobában? Miből készült, mire használták? Bútortípusok. A szoba elrendezési típusai. A kamra funkciója.
4. Népi táplálkozás. Az étkezések rendje, téli és nyári étrend. Kenyérsütés, tejfeldolgozás, disznóölés, tartósítás. A főzés alapanyagai.
5. A kender feldolgozásának munkafázisai, eszközei. A paraszti női és férfi viselet alap ruhadarabjai.
6. A paraszti munka éves rendje, gazdálkodás: a földművelés rendje, eszközei, gazdasági építmények, állattartás rendje, pásztortípusok, állattartás építményei.
7. Hétköznapiak a paraszti házban. Nemek és korcsoportok közti munkamegosztás.

Tankönyv:

1. Tarján Gábor: Fölnevelő hagyomány. Bp.,1995

Hallgatói szakirodalom:

1. Balassa Iván – Ortutay Gyula: A magyar néprajz. Bp., 1979
2. K. Csilléry Klára: A magyar nép bútorai. Bp., 1972

Tanári szakirodalom:

1. Barabás Jenő – Gillyén Nándor: Magyar népi építészet. Bp., 1987
2. Bárh János: Magyar népi építészet. Bp., 1982
3. Bodrogi Tibor: Mesterségek születése. Bp., 1961
4. Bogdán István: Régi magyar mesterségek. Bp.,1973
5. Csilléry Klára: A magyar nép bútorai. Bp., 1975
6. Flórián Mária: Magyar népviseletek. Bp., 1980
7. Gáborján Alice: Magyar népviseletek. Bp., 1985
8. Gunda Béla: Ethnographica Carpatica. Bp., 1966
9. Herman Ottó: Halászelet, pásztorkodás. Bp., 1980
10. Kresz Mária: Magyar fazekas művészet. Bp., 1991

VIII.7. Összegzés a nyolcadik fejezethez

E tantárgyak tartalmának kialakításakor, megfogalmazásakor alapvető célom volt azoknak az ismeretanyagoknak, tudástartalmaknak a behatárolása, melyek az általános iskolai tananyagban megjelenő néprajzi ismeretek tanításához elengedhetetlenül szükségesek.

Fontos szerepet játszanak a magyarságtudat erősítésében, alkalmasak arra, hogy felhívják a figyelmet azokra az értékekre, melyek az általános műveltség részét képezik.

A fejezetben bemutatott tantárgyak közül több ma is oktatott tárgy Jászberényben. Ezért a szakirodalmak kiválasztásánál figyelembe kellett venni azt, hogy az ajánlott irodalmak, források, tankönyvek Jászberényben akár a főiskolai könyvtárban, akár a városi könyvtárban vagy a Jász múzeum könyvtárában a hallgatók számára elérhetőek legyenek.

A tantárgyak tartalma az irodalmi, történelmi, művelődéstörténeti, szociológiai, zenei tanulmányokkal kiegészítve olyan ismeretrendszert alkotnak, melyek lehetővé teszik egy olyan tanítói ismeretanyag és magatartás kiformálását, mely biztosítja a felnövő új generáció számára azt a pedagógust, aki a hagyományőrzésen túl népi kultúránk és nemzeti értékeink megbecsülésére és annak továbbadására neveli diákjait.

Nem lehet teljes e tantárgyaknak a sora. Figyelembe véve az életkori sajátosságokat, nagy szükségét látom annak, hogy az általános pedagógiában helyet kapjanak azok a módszerek, eljárások, amelyek elősegíthetik azoknak a speciális kompetenciáknak a kialakítását, melyek elősegítik a néprajzi tartalmak tanítását az általános iskolás korú gyerekek körében. Ez azonban már tantárgypedagógiai, tantárgyelméleti kérdéseket vet fel.

ÖSSZEGZÉS

Egyetemi néprajzi tanulmányaim és a tanítóképzésben végzett oktatói munkám tapasztalatai indítottak arra, hogy vizsgáljam a néprajz tanításának hagyományait a tanítóképzésben. Munkámnak ösztönző kiindulópontja volt Bálint Sándor *Tanítóképzésünk reformja és a néprajz* című tanulmánya, mely 1937-ben jelent meg az Ethnographia néprajzi folyóirat oldalain. Akkoriban a tanítóképzésben egy igen fontos strukturális átalakulás volt kialakulóban. Bálint Sándor ebben az írásában szorgalmazta, hogy minden tanítóképzős tárgyat át kell, hogy hasson a néprajzi szemlélet. Sem a tanítóképzés reformja, sem pedig a néprajzi ismeretek térnyerése nem valósult meg a képzők oktatási rendjében.

Bálint Sándor gondolatai, észrevételei motiváltak arra, hogy megvizsgáljam, hogy a néprajztudomány tárgyai, vizsgált témakörei milyen módon vannak jelen a tanítóképzésben.

Azt lehet mondani, hogy a néprajz oktatásának kérdése a néprajztudomány kialakulásától kezdve jelen volt. Az 1890-es években Bellosics Bálint, a bajai tanítóképző tanára már felhívta a figyelmet a népeleti ismeretek fontosságára a tanítóképzésben. Mégis a 19. század végére kialakult és intézményesedett néprajztudomány oktatására szervezett körülmények között először csak 1929-től a szegedi egyetemen volt lehetőség. A néprajzoktatás fő vonala az etnográfusképzésben nyilvánult meg. Kiemelt szerep jutott a gyűjtésnek, s idővel a fellendülő tájegységi gyűjtéseken túl, a történeti-összehasonlító, társadalomközpontú vizsgálatoknak is, majd pedig az újabb irányzatok szempontjainak figyelembe vételével kiváló elemző, feltáró munkák láttak napvilágot.

Ezzel párhuzamosan a tanító- és tanárképzésben a néprajzi, népeleti ismereteket önálló tantárgyi keretben egyáltalán nem oktatták, csak bizonyos tantárgyak anyagában jelentek meg olyan témák, ismeretek, melyek a néprajztudomány témaköreihez kapcsolhatók.

Megvizsgálva a tanítóképzős és ezzel párhuzamosan néhány kiemelt elemi, általános iskolai tantervet, az oktatott tárgyak néprajzi tartalmára vonatkozóan megállapíthatjuk, hogy 1868-tól, a népoktatási törvény bevezetésétől az államosításig, 1948-ig mind a tanítóképzős, mind pedig a népiskolai tantervekben a helyismereti és népeleti vonatkozású ismeretanyagok gazdagon jelen voltak több tantárgy anyagában is.

Az államosítást követően pedig a helyismereti, népismereti anyagok szinte teljes mértékben eltűntek az iskolai oktatás anyagából. A cél a fiatalok kommunista világnézetű

és erkölcsű nevelése volt. S ebben a tradicionális, hagyományokra épülő néprajzi ismeretanyagnak nem volt helye és szerepe.

A rendszerváltást követően a társadalmi igényeknek, az oktatásban bekövetkezett változásoknak és a néprajzi szakma összefogásának köszönhetően az új Nemzeti alaptantervben, mint közös követelmény jelent meg a hon- és népismeret, melyben jelentős hangsúlyt kaptak a néprajzi ismeretek. A közoktatásban a 2001 szeptemberétől életbe lépett Kerettantervben pedig már két olyan modul tárgy is gazdagította a tantárgyak sorát, melyeknek tartalma a néprajztudomány témaköreihez kapcsolható ismeretanyagot mutat.

A Kerettanterv modul tárgyainak bevezetésével kapcsolatban készített kérdőíves felmérések eredményei azt mutatják, hogy a pedagógusképzésnek és a tanítóképzésnek a programjaiban nem jelentek meg azok a stúdiumok, melyek megfelelő szakmai bázist adhattak volna e tárgyak általános iskolai oktatásának.

Az ország tanítóképzőinek tantárgyi struktúrájában a néprajzi ismereteket hordozó tantárgyak főként a magyar nyelvi és irodalmi tanszékek és az ének-zenei nevelést gondozó tanszékek tantárgyai között szerepelnek túlnyomórészt. Kiemelt néprajzi vonatkozású témák a folklór prózai műfajai és az énekes folklórhagyományok különböző területei. A vizuális nevelési tanszékek tárgyai között pedig a népművészet és tárgykultúra ismertetését célzó stúdiumokkal találkozunk.

A tanítóképzés hagyományait vizsgálva meg kell állapítanunk, hogy a néprajzi tartalmak megjelenése a tanítóképzés tantárgyi struktúrájában bizonyos tekintetben követi a hagyományokat, hiszen a megvizsgált tanítóképzős tantervek anyagában jól megmutatkozik, hogy a folklór prózai hagyományai, az énekes folklór anyag, a népművészet mindig kiemelt helyet kapott az oktatás anyagában. Ugyanakkor az is jól látszik, hogy a történelem nehéz évtizedei alatt s az események következményeként kialakult új politikai, gazdasági és társadalmi változások eredményeként a helyi társadalomra, gazdálkodásra, életmódra, tárgykultúrára vonatkozó ismeretek lecsökkentek vagy eltűntek a tanítóképzők tanterveinek anyagából 1948-tól.

A Nemzeti alaptanterv bevezetése, majd a Kerettanterv életbe lépése új fejezetet nyitott a közoktatásban. A néprajzi ismeretek megjelenése az oktatás anyagában először mint közös követelmény, majd a hon- és népismeret modul tárgy A és B változatának önálló tantárgyi keretbe való megjelenésével lehetőséget biztosított azoknak az ismereteknek a közlésére, melyek magyarázatot adnak népeleti jelenségek értelmezésére.

Napjainkban a tanítóképző főiskolák nappali tagozatos képzésében vannak olyan tantárgyak, melyek kapcsolatot mutatnak a néprajztudomány fő területeivel, de ezek tartalma nem fedi le azokat az ismeretköröket, melyek az általános iskola 1-4. osztályos tananyagában illetve a hon- és népismeret modultárgy A és B változatában megjelennek.

A tananyagban megjelenő néprajzi tartalmak nem megfelelő magyarázatát, hiányosságait igazolják annak a kérdőíves felmérésnek az eredményei is, melyet a Szent István Egyetem Alkalmazott Bölcsészeti Karának hallgatói és az ország más főiskoláin, a tanítóképzésben résztvevő diákok körében végeztem.

Az általános iskolai tankönyvek néprajzi tartalmára vonatkozó vizsgálat pedig azt igazolja, hogy az általános iskola kezdő szakaszában a néprajzi ismeretek egy-egy tantárgy anyagában nemcsak mint háttérismeret, hanem mint a tanítandó tananyag alapja is megjelennek.

Összevetve a hallgatói kérdőíves felmérés eredményeit a tankönyvek néprajzi tartalmára vonatkozó elemzésével, bizonyítást nyert, hogy azok a néprajzi ismeretek, melyek az általános iskolai tananyagban előfordulnak, nem kapnak megfelelő magyarázatot az oktató-nevelő munkában. Ennek okát abban kereshetjük, hogy napjaink közoktatásában és a pedagógusképző felsőoktatásban nem jött létre az a strukturális egymásra épülés a néprajzoktatás terén, mely biztosítaná az elsajátított néprajzi ismeretek elmélyítésének lehetőségét, és egy olyan tanítógeneráció kinevelését, mely megfelelő tárgyi, szakmai ismeretekkel és színvonallal tudná biztosítani azoknak a hagyományos népi és nemzeti értékeknek a közvetítését, melyek mind az általános műveltség, mind pedig a nemzeti önismeret fontos részét képezik.

A dolgozatban közzétett tanítóképzésben alkalmazható tantárgycsomag egy lehetséges módját mutatja be annak, hogy a tanítóképzésben, az alapképzésben és a műveltségterületi képzéshez igazodva milyen úton valósulhat meg a néprajztudomány témaköreibe tartozó ismeretek közlése. A tantárgycsomagban bemutatott tárgyak egy része ma a Szent István Egyetem Alkalmazott Bölcsészeti Karának az alapképzésében, az Ember és társadalom műveltségterület tárgyai között és az Ének-zene műveltségterület választható tantárgyai között szerepelnek.

A jövőt tekintve kiemelten fontos lenne, hogy a néprajzoktatás ügyének érdekében - mind a közoktatást, mind pedig a felsőfokú pedagógusképzést előtérbe helyezve - a Magyar Néprajzi Társaság szervezeti keretein belül egy Néprajzi Oktatásért Bizottság alakulna, mely kiemelt érdekképviselője lehetne azoknak a törekvéseknek, melyek célja a néprajzi

képzés, a néprajzi ismeretanyagok a közoktatásban való elismertetése lenne. Mert ahogy Berze Nagy János is megfogalmazta:

„Az oktatás csak úgy gyümölcsözhet a nemzetnek, ha a gyermeklélek saját nemzete hagyományain nő fel.”

SUMMARY

My university studies pursued in ethnography as well as my experiences gained in the course of my teaching career in the training of lower primary teachers motivated me to investigate the traditions of the education of ethnography in the training of lower primary teachers. A study by Sándor Bálint titled "Tanítóképzésünk reformja és a néprajz" [The Reform of the Lower Primary Teachers' Training and Ethnography] that was published in an ethnographical periodical titled *Ethnographia* in 1937 represented a compelling base of my performance. An especially crucial conversion progressed in the lower primary teachers' training scheme in those days. In his work referred to above, Sándor Bálint urged to have such an ethnographical perspective that could penetrate all of the subjects defined in the training of lower primary teachers. Neither the reform of the lower primary teachers' training, nor the expansion of ethnographical knowledge was implemented in the educational scheme of the lower primary teachers' training institutions.

Sándor Bálint's ideas and observations actuated me to scrutinize how the subjects of the science of ethnography as well as its themes subject to assessment have been present in the lower primary teachers' training scheme.

It can be stated that the issue of the education of ethnography has been present since the evolution of the science of ethnography. Bálint Bellosics, a tutor at the lower primary teachers' training school in Baja called general attention to the crux of the knowledge of the "folks' lifestyle" in the training scheme of lower primary teachers in the 1890s. Despite the foregoing, the education of the science of ethnography that had evolved and had been institutionalized toward the end of the 19th century was started under organized circumstances at the University of Szeged only from 1929 onwards for the very first time. The headline of the education of ethnography manifested in the training of ethnographers. The activity of collection was highly prioritized, and by and by in addition to the augmenting activity of regional collection, historically comparative and socially focused

evaluations, and eventually excellent, discovering works that considered the aspects of new trends were published.

Concurrently, the ethnographical knowledge and that of the “folks’ lifestyle” were not taught in the framework of independent subjects at all; only the syllabi of particular subjects contained such themes and ken that were associated with the subject matters of the science of ethnography.

Having evaluated the curriculums of the lower primary teachers’ training institutions and those of a few privileged elementary and/or primary schools, it can be concluded in respect to the ethnographical content of the subjects instructed that the local knowledge and the “folks’ lifestyle” related teaching materials were opulently present in the materials of many subjects incorporated in the curriculums of both the lower primary teachers’ training institutions and the so-called public elementary/primary schools (for folks) between the year of 1868, when the Act on the public education of folks was ratified, and 1948, the year of nationalization [by the Communist regime].

Subsequent to the year of the above mentioned nationalization, the local knowledge and the “folks’ lifestyle” related teaching materials nearly completely vanished from the school curriculums. The primary objective was to educate the young generations in the aegis of Communist ideology and morale; the traditional ethnographical teaching material that based on folklore and customs had no function and leverage in this process.

Subsequent to the political changes [in 1989], national and folklore knowledge, in which ethnographical erudition acquired significant emphasis, appeared as a common requirement in the new National Core Curriculum as a consequence of the social demands, the changes in public education, as well as the union of experts in ethnography. Two particular module subjects, of which content represents a teaching material that can be connected to the topics of the science of ethnography, were already added to the list of subjects in the so-called Frame Curriculum entered into effect in public education commencing September 2001.

The outcome of the questionnaire aided survey produced in association with the introduction of the module subjects of the above Frame Curriculum have demonstrated that studies, which might have constituted an appropriate professional ground for the general school education of these subjects, did not appear in the programs devised for the training schemes of educators and lower primary teachers.

Subjects that incorporate ethnographical knowledge within the structure of subjects applied by the lower primary teachers' training institutions in the country are overwhelmingly listed among the subjects of departments of Hungarian language and literature and of those maintaining singing and musical education. The prosaic genres of folklore and various fields of musical folklore traditions are considered as privileged ethnographical topics. Of the subjects of visual educational departments, we might find studies focusing on the dissemination of folk arts and the tangible culture. As a consequence of the assessment of the traditions of lower primary teachers' training, it can be concluded that the emergence of ethnographical content in the structure of subjects of the lower primary teachers' training schemes follows the traditional way in certain aspects, because the teaching materials of the curriculums of the lower primary teachers' training institutions subject to assessment well indicated that the prosaic customs of folklore, the musical folklore matter as well as folk arts have always been privileged in the curriculum of public education. Concurrently it can also be deduced that, as a consequence of the new political, economical and social changes having taken place as a result of events occurring in the harsh decades of history, our knowledge linked to local society, economy, lifestyles and tangible culture deteriorated or vanished from the teaching materials of curriculums of the lower primary teachers' training institutions from 1948 onwards. The introduction of the National Core Curriculum and the Frame Curriculum opened a new chapter in public education. The incorporation of ethnographical knowledge in the teaching material first as a common requirement, and ulteriorly its integration into the independent frame of subjects of versions A and B of the module subjects of the national and folklore knowledge have provided an opportunity to disseminate particular scholarship that explains the understanding of the phenomena of the "folks' lifestyle".

Nowadays, the full-time department education of the lower primary teachers' training colleges contain subjects that show connection with the main fields of ethnography, yet their content does not cover particular topics that emerge in the teaching material of grades 1 to 4 of the elementary schools and in the A and B versions of the module subjects of the national and folklore knowledge.

The outcome of the questionnaire aided survey, which I conducted in the circle of the students studying at the Szent István University Faculty of Applied and Professional Arts and of other ones taking active part in the lower primary teachers' training scheme of other colleges in the country, verify the improper explanation and deficiencies of the ethnographical content incorporated in the teaching material.

The evaluation completed in concern to the ethnographical content of the textbooks used in primary schools verify that, in the course of the initial phase of primary school education, the ethnographical knowledge within the teaching materials of particular subjects emerged not only as a background information, but also as the foundation of the teaching material to be instructed.

Having compared the outcome of the former survey with the analysis of the latter evaluation, it has been ascertained that ethnographical knowledge incorporated in the primary school teaching material does not acquire proper explanation in the educational work. The root cause of it might be sought in that, both in the contemporary public educational and in the higher education of the lower primary teachers, the necessary structural pyramid has not been implemented in the field of the education of ethnography that would provide an opportunity for mastering the ethnographical knowledge acquired and for the education of a generation of such lower primary teachers that, through proper professional and practical knowledge and with high quality, would be able to guarantee the intermediation of those traditional folk and national values which represent an important part of both the general erudition and national self-recognition. The package of subjects that could be applied in the training of lower primary teachers outlined in this paper demonstrates an option how the dissemination of knowledge within the topics of the science of ethnography could be implemented in the training of lower primary teachers, in fundamental education and according to the trainings of particular fields of erudition. Part of the subjects introduced in the package of subjects is today already incorporated in the fundamental training of the Szent István University Faculty of Applied and Professional Arts, more specifically among the subjects of the “Man and Society” course and among the optional subjects of the singing and music course.

As regards the future, it is of utmost importance for the interest of the education of ethnography, by focusing on both public education and the higher education of educators, to organize a so-called Committee for the Education of Hungarian Ethnography within the framework of the existing Hungarian Ethnographical Society that would be a prioritized interest representation body in favour of endeavours that would aim at the propagation of ethnographical erudition and the recognition of the ethnographical teaching material in public education. As János Berze Nagy told once:

“Education can only yield for the nation, if the children’s souls grow up on the traditions of their own nation.”

IRODALOMJEGYZÉK

A Jászberényi Magyar Királyi Állami Elemi Népiskolai Tanítóképző Intézet Értesítője az
1918-1919 = 1929-30. iskolai évekről. (szerk.: Móczár Miklós), 16.

1931 Jászberény

A négyéves „tanító” szak programja. (Szerk.: Bollókné Panyik Ilona – Hunyadi
Györgyné)

1995 Budapest

Ágh Zsófia

1993 Útmutató a tárgyi és szellemi néprajz tanításához. Budapest

Andrásfalvy Bertalan

1989 Törekvések a néphagyomány iskolai oktatására. In: Nevelés és
Művelődéstörténeti Közlemények I. (Szerk.: Sándor László) Kaposvár,
110-118.

Az Általános Iskolai és az Óvodai Pedagógusképzés Tantervei az 1973/74. tanévtől

1973 Budapest

Az Általános Iskolai és Óvodai Pedagógusképzés Tantervei az 1976/77. tanévtől.

Melléklet az oktatási miniszter 130/1976./M. K. 14/OM számú utasításához.

Oktatási Minisztérium Tudományegyetemi és Tanárképző Főiskolai Főosztály

Pedagógusképző Osztály, 1976 Budapest

Az Általános Iskolai Nevelés és Oktatás Terve I. kötet (harmadik, korrigált kiadás)

1990 Budapest

Az Értékközvetítő és képességfejlesztő pedagógia iskolái. (Szerk.: Zsolnai József) 11-21.

Pápa, 2002

Báder Ilona

2002 Ábécés olvasókönyv általános iskola 1. osztály. Nemzeti Tankönyvkiadó,
Budapest

Baksa Brigitta

2008 A néprajzi ismeretek oktatásának helyzete és lehetőségei az alapfokú
oktatási intézményekben. In: Néprajzi Hírek, 37. évf., 2008/1. 33-41.

Bálint Sándor

1937 Tanítóképzésünk és a néprajz. In: Ethnographia, XLVIII. 107 – 114.

Ballér Endre

- 1997 Tanterv. In: Pedagógiai Lexikon III. (Szerk.: 469. Budapest
2003 A tanterv. In: Didaktika. Elméleti alapok a tanítás tanuláshoz. (Szerk.: Falusi Iván) Budapest, 193.

Baloghné Zsoldos Julianna

- 2002 A néphagyomány az iskolában. A néprajz tanításának módszertana. Debrecen

Barsi Ernő

- 1992 Néprajz az általános iskola kezdő szakaszában. OKI-MKM-BTF, Budapest

Bellosics Bálint

- 1899 A tanító és a néprajz. In: Bajai Állami Tanítóképző Évkönyve 3-12. Baja

Benedek Sándor –Wirth István

- 1996 Fejezetek a Jászberényi Tanítóképző Főiskola történetéből. In: Tanító- és óvóképző főiskolák az ezredév küszöbén. (Szerk: Dr. Cseh Sándor) Debrecen, 115-132.

Besír Anna

- 2001 Bajai tapasztalatok és távlatok a tanítójelöltek néprajzoktatásában. In: Honismeret XXIX. évf. 5. szám

Boldizsár Ildikó

- 1998 Olvasókönyv általános iskola 2. osztály. Nemzeti Tankönyvkiadó, (I. kiadás) Budapest

Bollókné dr. Panyik Ilona – Dr. Kelemen Elemér

- 1996 A Budapesti Tanítóképző Főiskola története. In: Tanító- és óvóképző főiskolák az új ezredév küszöbén. (Főszerk.: dr. Cseh Sándor) Debrecen, 29-36.

Bollókné dr. Panyik Ilona

- 1990 A magyar tanítóképzés tantervtörténeti előzményei és hasznosítási lehetőségeik a négyéves tanítóképzés tervezésében. In: A tartalmilag megújított négyéves tanítóképzés. Helyzetfeltáró előtanulmányok. (szerk.: Magyarfalvi Lajos) Budapest, 13-45.
1997 Tanítóképzés. In: Pedagógiai Lexikon III. (Szerk.: Nagy Sándor) Budapest, 460-461.

2009 ELTE Tanító- és Óvóképző Kar. A budai képző évfordulói. In: A felsőfokú tanító- és óvóképzés első 50 éve. Szekszárd, 51-60.

Borszéki Ágnes

2005 Olvasási munkafüzet I. II. általános iskola 3. osztály. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest

Borszéki Ágnes

2008 Olvasási munkafüzet általános iskola 4. osztály. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest

Dovala Márta

1996 A Kecskeméti Tanítóképző Főiskola története. In: Tanító- és óvóképző főiskolák az új ezredév küszöbén. (Főszerk.: dr. Cseh Sándor) Debrecen, 133-150.

Dráviczki Sándor

1996 Tanítóképzés Nyíregyházán a felsőfokúvá válásig. In: Tanító- és óvóképző főiskolák az új évezred küszöbén. (Főszerk.: dr. Cseh Sándor) Debrecen, 163-178.

Gulyás Éva

1995 Néprajz és iskola In: Gyermekvilág régi magyar falun II. (Szerk.: T. Bereczki Ibolya) Szolnok, 415-424.

Györffy István

1993 A néphagyomány és a nemzeti művelődés. Debrecen

Hegedűs Gábor

2009 Kecskeméti Főiskola Tanítóképző Főiskolai Kar. In: A felsőfokú tanító- és óvóképzés első 50 éve. Szekszárd, 91-100.

Herbszt Mária

2009 A szegedi tanítóképzés. In: A felsőfokú tanító- és óvóképzés első 50 éve. Szekszárd, 189-196.

Homor Lajos

1996 Az esztergomi tanítóképzés múltja, jelene, jövője. In: Tanító- és óvóképző főiskolák az új ezredév küszöbén. (Főszerk.: dr. Cseh Sándor) Debrecen, 69-74.

Hunyady Györgyné

- 2000 A négyéves tanítószak programja. Bevezetés és kommentár. In: Óvó- és tanítóképzés az ezredfordulón (Szerk.: Kovátsné dr. Németh Mária) Kaposvár, 89-100.

Irodalmi olvasókönyv általános iskola 3. osztály,

- 2004 összeállította: Boldizsár Ildikó, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest

Irodalmi olvasókönyv általános iskola 4. osztály,

- 2008 összeállította: Boldizsár Ildikó, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest

Kádár László

- 1942 Előszó. In: Végh József: Táj- és népkutatás a középiskolában. 3-6. Budapest

Karácsony Molnár Erika

- 1998 A néprajzkutatás időszerű kérdései, feladatai. In: Hon- és népismeret, néphagyomány az oktató- nevelőmunkában. (Szerk.: Karácsony Molnár Erika, Kraiciné dr. Szokoly Mária) Budapest, 259-262.

Kerettanterv Tantárgyi Füzetek 1.

- 2000 Magyar nyelv és irodalom. Oktatási Minisztérium, Budapest

Kerettanterv Tantárgyi Füzetek 14.

- 2000 Modulok. Oktatási Minisztérium, Budapest

Kerettanterv Tantárgyi Füzetek 4.

- 2000 Ének-zene. Oktatási Minisztérium, Budapest

Kerettanterv Tantárgyi Füzetek 6.

- 2000 Technika és életvitel, környezetismeret, természetismeret. Oktatási Minisztérium, Budapest

Király Lajos

- 1998 A néprajzoktatás és -kutatás helyzete a Csokonai Vitéz Mihály Tanítóképző Főiskolán. In: Hon- és népismeret, néphagyomány az oktató- nevelőmunkában. (Szerk.: Karácsony Molnár Erika – Kraiciné Szokoly Mária) Budapest, 265-268.

Komáromy Sándor

- 2009 A sárospataki tanítóképzés. In: A felsőfokú tanító- és óvóképzés első 50 éve. Szekszárd, 113-118.

Kósa László

1981 Néprajz a középiskolában. In: Magyar Néprajzi Lexikon 4. (Főszerk.: Ortutay Gyula) Budapest, 6-7.

1989 A magyar néprajz tudománytörténete. Budapest

Kovács Ágnes

1997 Folklore Fellows magyar osztálya. In: Magyar Néprajzi Lexikon 2. (Főszerk.: Ortutay Gyula) Budapest, 188-189.

Kovács J. László

1994 Bálint Sándor Honismereti Szakkollégium. In: Honismeret, 1994/3. sz. 110-111.

Kölcsey Ferenc Református Tanítóképző Főiskola. In: A felsőfokú tanító- és óvóképzés első 50 éve. Szekszárd, 2009 101-112.

Kraiciné Szokoly Mária

1998 Tánc, dráma, báb, néphagyomány – 1-6. osztályos tantervi modul. In: Hon- és népismeret, hagyomány az oktató- nevelőmunkában. (Szerk.: Karácsony Molnár Erika- Kraiciné dr. Szokoly Mária) Budapest, 288-316.

Kurucz Rózsa

2009 A Pécsi Tudományegyetem Illyés Gyula Főiskolai Karának fejlődéstörténete (1977-2009). In: A felsőfokú tanító- és óvóképzés első 50 éve. Szekszárd, 174-187.

Lantos Rezsőné – Lukin Lászlóné

2001 Ének-zene 2. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest

2002 Ének-zene 1. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest

2003 Ének-zene 3. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest

Lipcsei Imre

2009 A szarvasi pedagógusképzés ötven éve (1959-2009). In: A felsőfokú tanító- és óvóképzés első 50 éve, Szekszárd, 211-223.

Magyar Királyi Állami Elemi Tanítóképezdék Tanterve

1890 Budapest

Makovics Erika

1998 A néprajzoktatás lehetőségei és szükségszerűsége a közismereti tantárgyak keretében. In: Hon- és népismeret, néphagyomány az oktató-,

nevelőmunkában. (Szerk.: Karácsony Molnár Erika - Kraiciné dr. Szokoly Mária) Budapest, 78-80.

Mester Miklósné

- 2002 A mi világunk, Környezetismeret munkatankönyv 1. osztály. Apáczai Kiadó, Celldömölk
- 2002 A mi világunk, Környezetismeret munkatankönyv 2. osztály. Apáczai Kiadó, Celldömölk
- 2002 A mi világunk, Környezetismereti munkafüzet 1. osztály. Apáczai Kiadó, Celldömölk
- 2004 A mi világunk, Környezetismeret munkatankönyv 4. osztály. Apáczai Kiadó, Celldömölk
- 2004 A mi világunk, Környezetismereti munkafüzet 4. osztály. Apáczai Kiadó, Celldömölk
- 2005 A mi világunk, Környezetismeret munkatankönyv 3. osztály. Apáczai Kiadó, Celldömölk
- 2005 A mi világunk, Környezetismereti munkafüzet 2. osztály. Apáczai Kiadó, Celldömölk
- 2005 A mi világunk, Környezetismereti munkafüzet 3. osztály. Apáczai Kiadó, Celldömölk

Molnár Ildikó

- 2003-2004 A néprajztanítás története. Az oktatási rendeletek, tantervek és tankönyvek tükrében. In: A Nógrád Megyei Múzeumok Évkönyve. (Szerk.: Matits Ferenc - Bagyinszki Istvánné - Győriné Mojzes Anikó) Salgótarján, 257-273.

Müller Tiborné – Dr. Seres Ágota

- 2009 Pázmány Péter Katolikus Egyetem Vitéz János Kar. In: A felsőfokú tanító- és óvóképzés első 50 éve, Szekszárd, 165-172.

Nagy Attiláné – Palócz Ferencné

- 2000 Technika és életvitel 1. osztály. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest
- 2002 Technika és életvitel 2. osztály. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest
- 2002 Technika és életvitel 3. osztály. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest
- 2004 Technika és életvitel 4. osztály. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest

Nagy Janka Teodóra

- 1998 Néprajzoktatás a szekszárdi Illyés Gyula Pedagógiai Főiskolán. In: Hon- és népismeret, néphagyomány az oktató-, nevelőmunkában (Szerk.: Karácsony Molnár Erika – Kraiciné Szokoly Mária). Budapest, 269-270.
- 2007 Múltban gyökerező értékeink. In: Honismeret XXXV. évf., 2. szám, 26-29.

Németh András

- 1990 A magyar tanítóképzés története, Főiskolai Füzetek Zsámbék 11. Zsámbék

Nemzeti alaptanterv

- 1995 Budapest

Népiskolai Törvények és Rendeleték Tára

- 1884 Budapest

Nyíregyházi Főiskola Pedagógusképző Kar Tanítóképző Intézet. In: A felsőfokú tanító- és óvóképzés első 50 éve. Szekszárd, 2009 119-130.

Paládi Kovács Attila

- 1998 Néprajz az iskolában. In: Hon- és népismeret, néphagyomány az oktató-, nevelőmunkában. (Szerk.: Karácsony Molnár Erika- Kraiciné dr.Szokoly Mária) Budapest, 22-29.

Pongráczné Gaál Elvira

- 1998 A néprajz tanításának lehetőségei a 1-4. osztályban, összekapcsolva a rajz és a technika tantárgyakkal. In: Hon- és népismeret, néphagyomány az oktató-, nevelőmunkában. (Szerk.: Karácsony Molnár Erika- Kraiciné dr. Szokoly Mária) Budapest, 66-69.

Rosta István

- 1996 A somogyi tanítóképzés 128 éve. In: Tanító- és óvóképző főiskolák az új ezredév küszöbén. (Főszerk.: dr. Cseh Sándor) Debrecen, 211-238.

Szabóné Gulyás Éva

- 1998 A folklórtanítás tapasztalatai a Jászberényi Tanítóképző Főiskolán. In: Hon- és népismeret, néphagyomány az oktató-, nevelőmunkában. (Szerk.: Karácsony Molnár Erika – Kraiciné dr. Szokoly Mária) Budapest, 71-274.

Szenczi Árpád

- 1996 A nagykőrösi tanítóképzés múltja, jelene, és távlati lehetőségei. In: Tanító- és óvóképző főiskolák az új ezredév küszöbén, (Főszerk.: dr. Cseh Sándor), Debrecen, 151-162.

2009 Károli Gáspár Református Egyetem Tanítóképző Főiskolai Kar. In: A felsőfokú tanító- és óvóképzés első 50 éve. Szekszárd, 81-89.

Sztanáné Babics Edit

2009 Eötvös József Főiskola Pedagógiai Fakultás. In: A felsőfokú tanító- és óvóképzés első 50 éve. Szekszárd, 31-40.

Tanterv és Program a Tanítóképző Intézetek részére

1964 Budapest

Tanterv és Tantervi Utasítások az Állami Elemi Iskolai Tanító- és Tanítónőképző Intézetek számára

1911 Budapest

Tanterv és Utasítás a Magyar Királyi Állami Tanító- és Tanítónőképző- Intézetek számára

1925 Budapest

Tanterv és Utasítás az Általános Iskola I-IV. osztálya számára (III. módosított kiadás)

1960 Budapest

Tanterv és Utasítás az Elemi Népiskola számára

1905 Budapest

Tanterv és Utasítás Tanító- és Tanítónőképző Intézetek számára

1951 Budapest

Tanterv és Útmutatások a Nyolcosztályos Népiskola számára I. kötet. A tanterv.

1941 Budapest

Tanterv és Útmutatások a Nyolcosztályos Népiskola számára II. kötet A tantervi anyag részletezése.

1941 Budapest

Tanterv Tanítóképző Intézetek számára

1970 Budapest

Tarján Gábor

1995 Fölnevelő hagyomány. Magyar Médiapedagógiai Műhely. 1995

Tegzes György

2004 Ének-zene 4. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest

Trencsényi László

2000 Művészetpedagógia-elmélet, tanterv, módszer. Budapest

Varga Gábor - Fűrj Zoltán

- 1996 A Debreceni Tanítóképzés múltja, jelene és jövője. In: Tanító- és óvóképző főiskolák az új ezredév küszöbén. (Főszerk.: dr. Cseh Sándor) Debrecen, 51-68.

Vasvári Zoltán

- 1998 A néprajzi nevelő-oktató munka lehetőségei az általános iskolában. In Hon- és népismeret, néphagyomány az oktató-, nevelőmunkában. (Szerk.: Karácsony Molnár Erika - Kraiciné dr. Szokoly Mária) Budapest, 73-77.

Virágné Juhász Nyitó Klára

- 2005 A hagyományismeret tanítása In: Tantárgy-Pedagógiai kutatások. (Szerk.: Albertné dr. Herbszt Mária) Baja, 201-207.
- 2007 A magyar népi kultúra értékeinek továbbadásának lehetőségei és szükségessége a tanítóképzésben. In: Hagyomány és fejlődés. (Szerk.: Dr. Lőrinc Ildikó) Győr, 242-243.